

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС З МОВОЗНАВСТВА

Часопис засновано в 1993 році

№ 23

2015

О д е с а
«АСТРОПРИНТ»
2015

З а с н о в н и к: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

У збірнику представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, болгарської, англійської, німецької, китайської та ін.

Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

Головний редактор
Главный редактор
Editor-in-chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Евгений Николаевич Степанов
Ievgenii N. Stepanov

Заступники головного редактора
Заместители главного редактора
Vice-editors

Тетяна Юрійвна КОВАЛЕВСЬКА
Татьяна Юрьевна Ковалевская
Tetiana Yu. Kovalevska

Ірина Михайлівна КОЛЕГАЄВА
Ирина Михайловна Колегаева
Iryna M. Kolehajeveva

Редакційна колегія:

д-р філол. наук В. І. Аннушкін (Росія), д-р філол. наук А. Валипур (Іран), д-р філол. наук М. Георгієва (Болгарія), д-р філол. наук М. Д. Голєв (Росія), канд. філол. наук Л. М. Голубенко (Україна), канд. філол. наук В. В. Горбань (Україна), д-р філол. наук Г. Н. Гочев (Болгарія), д-р філол. наук Д. Дзєвановська (Польща), д-р філол. наук А. К. Каїржанов (Казахстан), д-р філол. наук В. О. Колєсник (Україна), д-р філол. наук Н. В. Кондратенко (Україна), д-р філол. наук І. П. Лисакова (Росія), канд. філол. наук Мен Ся (Китай), д-р філол. наук Н. Б. Мєчковська (Білорусь), д-р філол. наук І. Б. Морозова (Україна), канд. філол. наук О. О. Пожарицька (Україна), д-р філол. наук С. О. Севіль (Франція), канд. філол. наук Л. Ф. Фоміна (Україна), д-р філол. наук Г. Хєнчєль (Німєччина)

Редакционная коллегия:

В. И. Аннушкин (Россия), А. Валипур (Иран), М. Георгиева (Болгария), Н. Д. Голєв (Россия), Л. Н. Голубенко (Украина), В. В. Горбань (Украина), Г. Н. Гочев (Болгария), Д. Дзєвановская (Польша), А. К. Каиржанов (Казахстан), В. А. Колєсник (Украина), Н. В. Кондратенко (Украина), И. П. Лысакова (Россия), Мэн Ся (Китай), Н. Б. Мєчковская (Беларусь), И. Б. Морозова (Украина), Е. А. Пожарицкая (Украина), С. О. Севиль (Франция), Л. Ф. Фомина (Украина), Г. Хєнчєль (Германия)

The editorial board:

Vladimir Annushkin (Russia), Alireza Valipur (Iran), Margarita Georgieva (Bulgaria), Nikolai Golev (Russia), Lidiya Golubenko (Ukraine), Victoriya Gorban' (Ukraine), Gocho Gochev (Bulgaria), Dorota Dziejwanowska (Poland), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Valentyna Kolesnyk (Ukraine), Natalya Kondratenko (Ukraine), Irina Lysakova (Russia), Meng Xia (China), Nina Mechkovskaya (Belorussia), Iryna Morozova (Ukraine), Olena Pozharytska (Ukraine), Svetlana Seville (France), Lyudmyla Fomina (Ukraine), Gerd Hentschel (Germany)

Рецензенти:

Н. І. Андрейчук, д-р філол. наук, проф. Львівського національного ун-ту ім. І. Франка;

Т. П. Вільчинська, д-р філол. наук, проф. Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. В. Гнатюка;

Л. П. Іванова, д-р філол. наук, проф. Національного педагогічного ун-ту ім. М. П. Драгоманова;

С. В. Форманова, д-р філол. наук, проф. ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

ЗМІСТ

ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВІСТИКИ ТА МЕДІАЛІНГВІСТИКИ

Дерік І. М. До питання про типологічні лінгвістичні особливості дискурсу інтернет-повідомлень ділової тематики (на матеріалі англійської та української мов)	5
Куковська В. І. Англійська захисна промова адвоката крізь призму теорії мовленнєвих актів	10
Славінська М. С. Впливові семантичні маркери соціальної та політичної реклами	15
Бигунова Н. А. Интонационная дифференциация речевых актов положительной оценки (на материале англоязычного кинодискурса)	20
Громова М. И. Интернет-мем как лингвокультурема современного филологического анализа	27
Ладыженская С. Ю. Вариативность вокализма в молодёжной речи	31
Муза Е. М. Интонационные характеристики английской политической речи	37
Мюллер Ю. Э. Портрет мигранта в русскоязычном сегменте Интернета	41
Олинчук В. В. Лингвальные и экстралингвальные средства создания образа Шерлока Холмса в одноименном сериале	46
Чеснокова М. В. Вариативность динамических характеристик речи представителей разных возрастных категорий	52
Яковлева О. В. Символическое значение зерна в контексте украинского и русского свадебного обряда ..	57
Pozharytska O. Speaking like a good guy: Speech Carnivalisation Algorithm	61

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

Білоус Ю. В. Структурно-граматична організація фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у німецькій мові	68
Мікрюкова К. О. Семантика та стилістичні функції епітетів лексико-семантичного поля «місто» в художній прозі письменників-постмодерністів	74
Романенко В. О. До питання історії появи у лінгвістиці термінів гендер, маскулінність, фемінність ..	79
Світлицька В. Р. Характеристика продуктивності й регулярності словотвірних типів і підтипів дериватів в українських діалектах у порівнянні з літературною мовою	83
Семененко О. Ю. Оператори-вимірники тематичної групи «Рухомі вмістища» із семантикою мультипліцитності в сучасному українському поетичному мовленні	88
Сорока Т. В. Семантичні характеристики аксіономенів із середнім ступенем полісемії як ціннісно-зумовлених складників сучасної англійської етнолінгвокультури	92
Труба Г. М. Взаємодія аспектуальності та становості в різноманітних дискурсах	98
Іванова В. П. Семантические инноваты с процессуальным значением в русском и болгарском языках ..	102
Калугина Т. В. Компоненты ономастического ряда, выражающего языковой смысл «цель»	108
Музыченко Ю. О. Топонимы в произведениях А. С. Пушкина разных стилей о восстании под предводительством Е. Пугачёва	112
Мурадян И. В. Функционирование русской антропонимной формулы в романе М. Ю. Лермонтова «Герой нашего времени»	120
Насажина С. В. Эргонимы как компоненты рекламных текстов фармацевтических препаратов	124
Письмиченко В. Ю., Шумарина Т. Ф. Идиолектная номинация лица в русском эпистолярном жанре (на материале писем А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова)	128
Степанов Е. Н. Одесские шибболеты французского происхождения	133

ПИТАННЯ ГЛОТОДИДАКТИКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

Гороб'євська Т. І. Вивчення іноземними студентами українських драматичних творів та пісень	139
Плотницька С. В., Голубенко Л. М., Віт Н. П. Використання психолінгвістичного підходу в навчанні іноземних мов студентів університету	142
Попова О. В. Компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в педагогіці вищої школи	146
Філюк Л. М. Українська ділова мова для іноземців: вивчення будівельної термінології	154

РЕЦЕНЗІЇ

Колесник В. О. Дослідження граматики українських новожитих говірок полілінгвального ареалу : А. О. Колесников. Морфологія українських південнобесарабських говірок : генеза і динаміка : [монографія] / Андрій Олександрович Колесников. — Ізмаїл : СМІЛ, 2015. — 676 с.	160
Степанов Е. Н. Сопоставительная стилистика русского и украинского языков : монография / Басова Г. Д., Голосова Т. М., Лазебник Ю. С., Озерова Н. Г., Сеница И. А., Стоян Л. М., Ту-пицкая А. Н. ; отв. ред. Н. Г. Озерова. — Киев : ИД Дм. Бураго, 2014. — 384 с.	163

CONTENTS

ISSUES OF COMMUNICATIVE AND MEDIA LINGUISTICS

<i>Derik I. M.</i> On the issue of typological linguistic peculiarities of the internet business messages discourse (on the material of the english and ukrainian languages)	5
<i>Kukovska V. I.</i> A contemporary english defensive speech in the light of speech act theory	10
<i>Slavinska M. S.</i> Influential semantic markers of social and political advertising	15
<i>Bigunova N. A.</i> Intonation differentiation of positive evaluative speech acts (on the samples from english cinematic discourse)	20
<i>Gromovaya M. I.</i> Internet meme as a lingual culturheme of the modern philological analysis	27
<i>Ladyzhenskaya S. Yu.</i> Vowel variation in the youth's speech	31
<i>Muzya E. M.</i> Intonation peculiarities of the english political speech	37
<i>Mueller Ju. E.</i> Portrait of migrant in the Runet	41
<i>Olinchuk V. V.</i> Lingual and extralingual means of sherlock holmes image creating in the sequel of the same name	46
<i>Chesnokova M. V.</i> Variation of the speech dynamic characteristics of the different age groups' representatives	52
<i>Yakovleva O. V.</i> Symbolic meaning of the grain in the context of Russian and Ukrainian wedding ceremonies	57
<i>Pozharytska O.</i> Speaking like a good guy: Speech carnivalisation algorithm	61

ISSUES OF LEXICOLOGY, ONOMASTICS AND PHRASEOLOGY

<i>Bilous Ju. V.</i> Structural and grammatical organization of phraseological units with a somatic component in German	68
<i>Mikryukova K. O.</i> Semantic and stylistic features of epithets of lexical and semantic field «city» in prose of postmodern writers	74
<i>Romanenko V. O.</i> To the question of the history of emergence of linguistic terms gender, masculinity, femininity	79
<i>Svitlytska V. R.</i> Characteristics of productivity and regularity of word building types and subtypes of derivatives in ukrainian dialects compared to the literary language	83
<i>Semenenko O. Yu.</i> Operators of measure of lexical set «The mooving containers» with the meaning of multiplicity in the modern ukrainian poetic speech	88
<i>Soroka T. V.</i> Semantic characteristics of English axionomens with the average degree of polysemy as valuable constituents of modern ethnical lingual culture	92
<i>Truba G. M.</i> The interaction of aspect and state in different discourses	98
<i>Ivanova V. P.</i> New semantic meanings with processual value in russian and bulgarian	102
<i>Kalugina T. V.</i> Components of onomasiological row which express language meaning 'purpose'	108
<i>Muzychenko Yu. O.</i> Toponyms in A. S. Pushkin's works of various styles about the rebellion under the leadership of E. Pugachev	112
<i>Muradyan I. V.</i> Operation of the russian personal name formula in the novel «A hero of our time» by m. Yu. Lermontov	120
<i>Nasakina S. V.</i> Ergonyms as components of pharmaceuticals advertising texts	124
<i>Pysmichenko V. Yu., Shumarina T. F.</i> Idiolect of person in russian epistolary genre (on material of letters by A. S. Pushkin and M. Yu. Lermontov)	128
<i>Stepanov Ie. N.</i> Odessa shibboleths of french origin	133

ISSUES OF DIDACTICS AND METHODOLOGY OF LANGUAGE TEACHING

<i>Gorobievskaya T. I.</i> Mastering of ukrainian drama and folk songs by foreign students	139
<i>Plotnitskaya S. V., Golubenko L. N., Vit N. P.</i> The using of psycholinguistic approach in foreign language training of university students	142
<i>Popova O. V.</i> Competence-oriented approach as the methodological basis of professional and speech training intended for the future translators of chinese in pedagogics of higher school	146
<i>Filyuk L. N.</i> Business ukrainian for foreign students: a study of building terminology	154

REVIEWS

<i>Kolesnyk V. O.</i> Research of the grammar of ukrainian resettlement dialects of multilingual area : A. O. Kolesnykov. Morfolohija ukrains'kykh pivdennobessarabs'kykh hovirok : heneza i dynamika [Morphology of Ukrainian southern Bessarabian dialects : genesis and dynamics] : [monograph] / Andriy Oleksandrovych Kolesnykov. — Izmajil : SMIL, 2015. — 676 p.	160
<i>Stepanov Ie. N.</i> Sopostavitel'naja stilistika russkogo i ukrainskogo jazykov [Comparative stylistics of Russian and Ukrainian languages] : monograph / Basova G. D., Golosova T. M., Lazebnik Ju. S., Ozerova N. G., Sinica I. A., Stojan L. M., Tupickaja A. N. ; executive editor N. G. Ozerova. — Kiev : ID Dm. Burago, 2014. — 384 p.	163

ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВІСТИКИ ТА МЕДІАЛІНГВІСТИКИ

УДК 81'1:[811.111+811.161.2]:316.774:004.738.5

ДЕРІК Ілона Морисівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська 34; Одеса, Україна;
e-mail: anoli@odessa.tv; тел.: +38 050 3166344

ДО ПИТАННЯ ПРО ТИПОЛОГІЧНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСУ ІНТЕРНЕТ-ПОВІДОМЛЕНЬ ДІЛОВОЇ ТЕМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Стаття присвячена опрацюванню проблеми визначення типологічних лінгвістичних особливостей дискурсу інтернет-повідомлень ділової тематики. Дискурс потрактовано як комплексне мовленнєве утворення, що складається з послідовності речень, які перебувають у смислового зв'язку. З'ясовано специфіку лінгвістичного оформлення досліджуваного виду дискурсу у неспоріднених англійській та українській мовах та експериментально доведено наявність типологічно спільних лінгвістичних особливостей. У результаті дослідження зафіксовано наявність типологічних лінгвістичних особливостей дискурсу інтернет-повідомлень ділової тематики на лексичному, граматичному і фонетичному рівнях. Експериментально доведено, що визначені особливості корелюють з наявними у досліджуваному дискурсі емоційно-модальними конотаціями.

Ключові слова: типологічні лінгвістичні особливості, дискурс інтернет-повідомлень ділової тематики, неспоріднені англійська та українська мови, емоційно-модальні конотації.

Постановка проблеми. Протягом багатьох десятиріч дослідження у сфері дискурсології залишаються пріоритетними як у загальному мовознавстві, так і в таких прикладних лінгвістичних дисциплінах, як психолінгвістика, комунікативна лінгвістика та соціолінгвістика. Цей перелом у ментально-мовній парадигмі ознаменувався переосмисленням центрального об'єкту наукових лінгвістичних розвідок: на зміну фразі як мисленнєво-комунікативній одиниці прийшла надфразова єдність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на фундаментальні дослідження в галузі дискурсології В. Г. Борботька, В. І. Карасика, Ю. С. Степанова, Т. А. ван Дейка, приймаємо за основу визначення дискурсу як комплексного мовленнєвого утворення, що складається з послідовності речень, які перебувають у смислового зв'язку [1; 2; 3; 4]. У наведених вище працях дискурс досліджувався як у власне лінгвістичних, так і у лінгвостеретичних аспектах (зокрема, в ситуативно-денотативному, соціально-психологічному й аксіологічному аспектах).

Актуальність і новизна цієї статті полягають у тому, що в ній здійснено спробу визначити типологічні особливості лінгвістичної побудови дискурсу на основі статистично оброблених результатів комплексного різномірного лінгвістичного аналізу цього багатоаспектного утворення у двох різносистемних мовах — українській і англійській.

Об'єкт дослідження — дискурс інформаційних інтернет-повідомлень ділової тематики, *предмет* — лінгвістичні особливості дискурсу інформаційних інтернет-повідомлень ділової тематики в зіставлених типологічно неспоріднених мовах — українській і англійській. *Матеріал дослідження* — озвучені тексти англійських і українськомовних інформаційних інтернет-повідомлень компаній *Forbes*, *Dow Jones*, *MSNBC*, *TCH*, «*Era*», представлені в Інтернет у мультимедійному форматі. Дослідження здійснювалось у рамках науково-дослідницької роботи кафедри «Теоретичні та прикладні аспекти дослідження типологічних і конкретно-мовних рис сучасного дискурсу».

Дослідження здійснювалось із використанням методів теоретичного узагальнення, зіставного аналізу та методів фонетичного експерименту (слухового, спектрографічного й інструментального аналізу) з подальшим статистичним обробленням одержаних даних. Інструментальне оброблення відрізків звучного мовлення виконувалося за допомогою комп'ютерних програм аналізу та синтезу — *Winccil*, *Praat*, *WaveLab* з метою укладання інтонограм для виявлення піків інтенсивності, тривалості та частоти основного тону.

Постановка завдання. *Мета дослідження* — системний аналіз різномірних лінгвістичних характеристик дискурсу інтернет-повідомлень ділової тематики в різномірних мовах (германських і слов'янських), спрямований на визначення типологічних особливостей цього типу дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Дискурс інтернет-повідомлень ділової тематики (скорочено ІПвДТ) є складним утворенням, що сформувалося на базі трьох видів дискурсу: мережного дискурсу або дискурсу Інтернету (на основі його інтерактивної природи й широкого використання мультимедійних і гіпертекстових технологій), дискурсу медіа або ЗМІ (на основі реалізації функції періодичного розповсюдження масової інформації з дотриманням вимог до ЗМІ, наявності при телекомунікації посередника й певного технічного середовища) і ділового (комерційного) дискурсу (на основі тематики і вокабуляра).

Дискурс ІПвДТ наслідуює види дискурсу, що стали основою для його становлення, у таких характерних рисах:

- щодо технічних характеристик інформаційно-комунікативного процесу:
 - 1) використання спеціального технічного пристрою для передачі інформації (ПК із кабельним або телефонним Інтернет-підключенням);
 - 2) використання електронного сигналу як каналу передачі й сприйняття інформації за допомогою цифрового потоку;
- щодо функціональних характеристик інформаційно-комунікативного процесу: оперативність, масовість, універсальність, періодичність, віртуальний характер комунікаційного процесу, глобальність, опосередкованість;
- щодо характеру взаємодії комунікантів, їх статусно-рольових характеристик — інтерактивність, дистантність комунікантів, егалітарність;
- щодо загальних характеристик комунікації — за масштабністю — групова («один до багатьох»), за характером адресності — регіональна, за знаковим оформленням — писемна (гіпертекстова форма) + усна (мультимедійний формат — наявність аудіо-візуального компонента); за способом передачі інформації — віртуальна.

Незважаючи на наявність у ІПвДТ багатьох спільних рис з тими типами інформаційних повідомлень, на яких вони базуються, можна класифікувати дискурс ІПвДТ як нове утворення, самостійний вид дискурсу, унікальність якого підтверджується такими положеннями:

- одночасна професійна і особистісна орієнтованість дискурсу (за кількісним складом учасників комунікація визначається як масова, але за своїм змістовним наповненням вона наближається до міжособистісного професійного спілкування);
- інтегральний характер арсеналу комунікативних стратегій (поєднання ініціатором комунікативного процесу стратегій ділового дискурсу та дискурсу медіа);
- специфічність статусно-рольових характеристик комунікантів (базова пара — ведучий ІПвДТ та інтернет-користувач; спеціаліст, який володіє інформацією у сфері бізнесу, та бізнесмен, що цікавиться цією інформацією);
- створення оптимальних умов для успішності процесу отримання й обробки інформації реципієнтом.

1. Аналіз особливостей дискурсу ІПвДТ як самостійного виду інституціонального дискурсу дозволив дійти висновку про наслідування ним характерних рис прототипних видів дискурсу, зокрема:

- спільність характерних рис дискурсу ІПвДТ і дискурсу Інтернету визначається такими характеристиками інформаційно-комунікативного процесу, як віртуальність, інтерактивність, оперативність, масовість, універсальність, періодичність, глобальність, дистантність та егалітарність комунікантів, технічна опосередкованість, широке використання гіпертекстових та мультимедійних технологій, можливість архівування інформації;
- близькість до дискурсу медіа визначається такими особливостями інформаційно-комунікативного процесу, як періодичність розповсюдження, масовість, актуальність, подійність і видовищність як головні критерії відбору матеріалу, адресність, інтратекстуальність, що реалізується як поєднання знаків різної природи; багатожанровість інтернет-повідомлень, обумовленість їх жанрової специфіки цільовою установкою, інтимізований діалогічний характер комунікаційного процесу, творчий підхід у характері подання інформації, висока експресивність мовлення ведучого, широке використання мовленнєвих стратегій розмовного стилю в аспекті граматичного і лексико-стилістичного оформлення;

• схожість з дистинктивними рисами ділового дискурсу характеризується такими аспектами, як спільність тематики (загальноекономічна та біржова діяльність), подібність комунікативних стратегій (компенсаційних, організаційних і риторичних) і характеру взаємодії базової пари комунікантів (статусна орієнтованість дискурсу) і, як наслідок цього, наявність спільних лінгвістичних характеристик щодо особливостей лексичного складу, синтаксису та стилістичного оформлення.

У той же час, самотність та оригінальність дискурсу ІПвДТ підтверджується його унікальністю в таких аспектах:

- одночасна професійна й особистісна орієнтованість дискурсу (за кількісним складом учасників комунікація визначається як масова, але за своїм змістовним наповненням вона наближається до міжособистісного професійного спілкування);

- інтегральний характер арсеналу комунікативних стратегій (поєднання ініціатором комунікативного процесу стратегій ділового дискурсу та дискурсу медіа);

- специфічність статусно-рольових характеристик комунікантів (базова пара — ведучий ІПвДТ та інтернет-користувач; спеціаліст, який володіє інформацією у сфері бізнесу, та бізнесмен, що цікавиться цією інформацією);

- особиста зацікавленість комунікантів в успішності інформаційно-комунікативного процесу (з боку ведучого ІПвДТ прагнення зацікавити аудиторію, підвищити свій рейтинг, з боку інтернет-користувача отримати потрібну інформацію);

- контроль за якістю інформації, за її релевантністю (відповідність заголовка змісту повідомлення);

- створення оптимальних умов для успішності процесу отримання й обробки інформації реципієнтом (високий ступінь архівування повідомлень, можливість отримання й обробки реципієнтом архівної інформації великого обсягу у будь-який зручний для нього час, що забезпечується функцією «pod-cast» (робота зі збереженими електронними версіями мультимедійних файлів інтернет-повідомлень);

- особливість лінгвістичного оформлення, що визначається співіснуванням таких лінгвістичних характеристик, як: висока експресивність і емоційна забарвленість мовлення (широке вживання різнорівневих мовних засобів вираження експресії, розповсюдженість стилістичних прийомів); стандартизованість мовлення (використання клішованих мовленнєвих одиниць і стандартних синтаксичних конструкцій); різноманіття стилів літературної мови — поєднання мовленнєвих стратегій офіційно-ділового й розмовного стилів.

Дослідження лексико-граматичних особливостей дискурсу інтернет-повідомлень ділової тематики на матеріалі української й англійської мови засвідчило наявність таких закономірностей:

- в аспекті лексичних засобів:

- поширеність лексичних одиниць, що передають модальні та емоційні значення — відповідно 10–16 % емоційно-оцінної лексики та 11–19 % образної лексики від загального обсягу вибірки;

- наявність слів широкої семантики — 3–8 % від загального обсягу вибірки;

- широке використання лексичних засобів мовленнєвого контакту — 1–5 % від загального обсягу вибірки;

- в аспекті граматичних засобів:

- поширеність номінативної лексики та лексики на позначення динамічної ознаки — відповідно 23–35 % і 20–30 % від загального обсягу вибірки;

- використання особового, темпорального та просторового дейксису (до 5–8 % від загального обсягу вибірки);

- більш висока дистрибуція іменників (23–35 % вибірки) у порівнянні з дієсловами та дієслівними формами (20–30 %);

- поширеність лексики на позначення статичної ознаки (10–20 % вибірки);

- перевага неособових форм дієслова (інфінітив, герундій, дієприкметник) — 12–18 % над особовими (8–12 % вибірки);

- часте використання форм пасивного стану в порівнянні з формами активного стану;

- перевага особових дієслівних форм теперішнього та майбутнього часу над формами минулого часу;

- частотне вживання дієслів недоконаного виду, що позначають дію як незавершений процес;

- більш частотне використання складних речень і речень з конструкціями вторинної предикації.

Висновки. Лінгвістична інтерпретація результатів дослідження дозволила дійти таких висновків щодо типологічних особливостей досліджуваного дискурсу:

1. Типологічними лексико-семантичними особливостями є такі: частотне вживання термінологічної лексики (загальноекономічної та біржової), слів широкої семантики, лексичних одиниць, що передають модальні й емоційні значення, образної лексики та лексичних засобів мовленнєвого контакту.

2. Типологічними граматичними особливостями в аспекті морфології є такі: поширеність мовних одиниць із граматичними значеннями номінації, ідентифікації, детермінованості, динамічної або статичної ознаки, дії та стану; частотне використання темпорального та просторового дейксису, вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників, дієслівних форм, що позначають дію як незавершений процес; кількісне переважання неособових форм дієслова над особовими, форм пасивного стану над формами активного стану, дієслівних форм теперішнього та майбутнього часу над формами минулого часу — результатом чого є створення ефекту залученості адресата до описуваного процесу; широке використання клішованих синтаксичних конструкцій; уживання складних речень зі зв'язками сурядності й підрядності; високий ступінь наявності конструкцій вторинної предикації з неособовими дієслівними формами. Серед типологічних

синтаксичних особливостей слід відзначити частотне уживання простих номінативних речень, речень із вторинною структурою предикації, одно- та двоскладних речень, складних речень із зв'язком сурядності та підрядності.

3. Головними висновками здійсненого дослідження, що найповніше відображають типологічні фонетичні особливості досліджуваного дискурсу на сегментному рівні слід вважати:

- релевантність в аспекті фонетичних засобів актуалізації змісту висловлювань таких якісних і кількісних просодичних характеристик, як тип синтагми (фінальна / нефінальна), тип фрази (ініціальна / фінальна), тип пауз, показники сумарної акустичної енергії, інтенсивності, тривалості звучання складів і пауз;

- наявність таких спільних особливостей, як кореляція інтенсивності і тривалості звучання голосних звуків з позицією наголосу у слові (редукція голосних у ненаголошених складах), зміна акустичних характеристик голосних звуків у слабкій ненаголошеній позиції (укр. [o]→[Λ]; укр. [e]→[и]; англ. [æ]→[ə]), відмінності у показниках сумарної акустичної енергії та висоти тону при вимовлянні ненаголошених складів у порівнянні з наголошеними);

- вимова службових слів разом із самостійними частинами мови як одного фонетичного слова чи однієї ритмогрупи, переважання одно- / двохкомпонентних ритмогруп (синтагм, фраз) над трьох- / чотирьохкомпонентними з метою прискорення темпу мовлення, більша виразність вимовляння фінальних синтагм і фраз, зменшення розміру відрізків звучного мовлення, релевантність темпоральних і динамічних ознак мовлення на суперсегментному рівні.

4. За даними інтонографічного та спектрографічного аналізу дискурсу інформаційних інтернет-повідомлень ділової тематики у досліджуваних мовах було експериментально встановлено та статистично підтверджено обробкою даних за критерієм Ст'юдента наявність таких типологічних просодичних особливостей:

- широке використання просодичних параметрів для маркірування найбільш значущої текстової інформації, варіювання тембру залежно від емоційного характеру інформації, підпорядкованість просодичних характеристик змістовному аспекту повідомлення, додаткове інформаційне навантаження паузації, акцентуації, ритмічного малюнку і темпових характеристик мовлення;

- наявність розбіжностей у мелодичному оформленні перед'ядерного та ядерного сегмента у фразах, різних за комунікативною і прагматичною спрямованістю;

- часте використання певних інтонаційних контурів у фразах, що характеризуються спільністю комунікативної та прагматичної спрямованості;

- маркіруваність просодичних характеристик, їх кореляцію з іншими виражальними лінгвістичними засобами у фразах, що визначаються забарвленістю емоційно-модальними конотаціями, а саме:

- вживання різних за характером інтонаційних контурів у помірно емоційних реалізаціях та у фразах зі значною емоційно-модальною насиченістю;

- подібність характеру дистрибуції шкал та термінальних тонів в аспекті розповсюдженості спадної, рівної та висхідно-спадної шкал, спадного і спадно-висхідного термінального тону;

- кореляцію релевантних мелодичних характеристик фрази та її сегментів з емоційно-модальними конотаціями, наявними в цій фразі (значення ЧОТ у фразі: англ.: від 1,01 в.од. до 1,2 в.од.; укр.: від 1,06 в.од. до 1,25 в.од.);

- релевантність динамічних характеристик фрази та її сегментів у висловленнях, що містять елементи, які потребують логічного й емоційного виділення (підвищення рівня інтенсивності на складі, що є логічним або емоційним центром до 1,16 в.од. в англійській мові та 1,18 в.од. в українській мові);

- збіг локалізації максимуму інтенсивності в обох мовах за кожним інтонаційним контуром (максимальне значення: англ.: 1,23 в.од.; укр.: 1,26 в.од.);

- високий темп мовлення, зумовлений прагненням ведучого забезпечити успішність процесу комунікації, менша тривалість складу у шкалі в порівнянні з ядром та хвостом (англ.: 1,3–1,7 в.од.; укр.: 1,3–1,6 в.од.);

- залежність показників тривалості від типу паузи (англ.: 0,18–0,6 в.од.; укр.: 0,12–0,4 в.од.).

Перспектива дослідження убачається у визначенні типологічно спільних особливостей досліджуваного виду дискурсу на матеріалі романських і слов'янських мов.

Література

1. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса : От психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. — М. : КД ЛИБРОКОМ, 2009. — 288 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
3. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. — М. : РАН, 1996. — С. 37–73.
4. Dijk van T. A. Principles of Critical Discourse Analysis / T. A. van Dijk // The sociolinguistic Reader. — 1998. — Vol. 2 : Gender and Discourse. — P. 367–393.

References

1. Borbot'ko V. G. Principy formirovaniya diskursa : Ot psikholingvistiki k lingvosinergetike/ V. G. Borbot'ko. — M. : KD «LIBROKOM», 2009. — 288 s.
2. Karasik V. I. Jazykovoj krug : lichnost', koncepty, diskurs / V. I. Karasik. — Volgograd: Peremena. — 2002. — 477 s.
3. Stepanov Ju. S. Al'ternativnyj mir, Diskurs, Fakt i princip Prichinnosti/ Ju. S. Stepanov // Jazyk i nauka konca 20 veka. — M. : RAN, 1996. — S. 37–73.
4. Dijk van T. A. Principles of Critical Discourse Analysis / T. A. van Dijk // The sociolinguistic Reader. — 1998. — Vol. 2 : Gender and Discourse. — P. 367–393.

ДЕРИК Илона Морисовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», ул. Староportoфранковская, 34, г. Одесса, Украина; e-mail: anoli@odessa.tv; тел.: +38 050 3166344

К ВОПРОСУ О ТИПОЛОГИЧЕСКИХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ДИСКУРСА ИНТЕРНЕТ-СООБЩЕНИЙ ДЕЛОВОЙ ТЕМАТИКИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению проблемы определения типологических лингвистических особенностей дискурса интернет-сообщений деловой тематики. Дискурс трактуется как комплексное речевое образование, состоящее из последовательности предложений, находящихся в смысловой связи. Определена специфика лингвистического оформления исследуемого вида дискурса в неродственных английском и украинском языках, и экспериментально доказано наличие типологически общих лингвистических особенностей. В результате исследования зафиксировано наличие типологических лингвистических особенностей дискурса интернет-сообщений деловой тематики на лексическом, грамматическом и фонетическом уровнях. Экспериментально доказано, что выделенные особенности коррелируют с имеющимися в исследуемом дискурсе эмоционально-модальными коннотациями.

Ключевые слова: типологические особенности, дискурс интернет-сообщений деловой тематики, неродственные языки, английский и украинский языки, эмоционально-модальные коннотации.

Ilona M. DERIK,

PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Translation and Theoretical and Applied Linguistics of the State Institution «K. D. Ushynskiy South-Ukrainian National Pedagogical University», Staroportofrankivs'ka, 34, Odesa; Ukraine; e-mail: anoli@odessa.tv; tel.: +38 050 3166344

ON THE ISSUE OF TYPOLOGICAL LINGUISTIC PECULIARITIES OF THE INTERNET BUSINESS MESSAGES DISCOURSE (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Summary. The *purpose* of the article is to tackle the problem of outlining typological linguistic peculiarities of the Internet business messages discourse as well as to find out the specific linguistic features of the discourse under analysis in the typologically distant English and Ukrainian languages. The *subjects* of this study are the Internet business messages discourse and the linguistic peculiarities of this type of discourse in the typologically distant languages, Ukrainian and English. *Methods* of linguistic, comparative and instrumental analysis, as well as descriptive method are used in this given research. Identifying the typological common linguistic peculiarities in the distant English and Ukrainian languages on the lexical, grammatical and phonetical levels is the *finding* of research. The comparison of the lexical, grammatical and prosodic features on the segmental and suprasegmental levels of the English and Ukrainian Internet business messages under analysis revealed some common features which have been experimentally and statistically verified as typological: 1) on the lexical level the extensive use of general and specific terms, intensifiers and means of personal contact; 2) on the grammatical levels the employment of passive constructions, non-personal verbal forms, dynamic verbs, numerals, structures of secondary predication, complex and compound sentences; 3) on the prosodic level the correlation of pitch, intensity and tempo parameters with the presence of the emotional and attitudinal connotations. The *practical value* of the research is to use the results of it to optimize the processes of mastering business English discourse and to improve the skills of translating Internet business messages from English into Ukrainian and vice versa, as well as its importance for fundamental studies of general and comparative linguistics.

Key words: typological linguistic peculiarities, Internet business messages discourse, the distant English and Ukrainian languages, the emotional and attitudinal connotations.

Статтю отримано 12.05.2015 р.

КУКОВСЬКА Вікторія Ігорівна,

аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича;
вул. Коцюбинського, 2; Чернівці, 58012, Україна;
e-mail: vita354@rambler.ru; тел.: +38 099 0025733

АНГЛОМОВНА ЗАХИСНА ПРОМОВА АДВОКАТА КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ МОВЛЕННЕВИХ АКТІВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню прагматичних особливостей захисної промови адвоката та їх ролі у здійсненні успішного мовленнєвого впливу на суд присяжних. Формально композиція адвокатського виступу висвітлює послідовність процесуального доказу, а фактично відбувається програмування суду присяжних на прийняття позитивного для судового оратора рішення. За допомогою комунікативно-прагматичного методу виокремлено ряд висловлювань за їх прагматичним спрямуванням, а саме інформативи (експлікативи, аргументативи, афірмативи), реквестиви, директиви та запит, а також досліджено їх функціонування у різних частинах захисної промови. Шляхом звернення захисника в тій чи іншій мірі до відповідного типу речення протягом всієї його промови імпліцитно прослідковується заклик до виправдання підсудного. У результаті дослідження встановлено, що найчастіше адвокат у всіх трьох частинах виступу використовує афірмативні висловлювання, які разом з експлікативами у вступі та основній частині підтверджують тезу аргументативних висловлювань у заключній частині про невинуватість підзахисного. При цьому живання реквестивів, запитів та директивів слугує налагодженню та підтримці контакту із судовою аудиторією, що забезпечує ефективність здійснення на присяжних мовленнєвого впливу.

Ключові слова: захисна промова адвоката, мовленнєвий акт, експлікативи, афірмативи, аргументативи, реквестиви, запит.

Постановка проблеми. Поширення антропоцентричних напрямків у сучасній лінгвістиці вплинуло на зміну фокусу наукових досліджень, і на основі цього на даному етапі розвитку мовознавства відбувається розгляд мови як продукту людської свідомості та як невід'ємної складової взаємодії людини із навколишнім світом. Сприйняття людини як основного творця мови дозволяє вивчити різноманітні аспекти комунікативних явищ на рівні їх прагматичних особливостей, що, у свою чергу, дозволяє «зрозуміти смислооформлене функціонування мови, тобто прослідкувати динамічне конструювання значення в процесі мовленнєвого використання» [15, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження мовленнєвих актів у лінгвістиці присвячена достатня кількість праць (Дж. Остін, Дж. Серль, Д. Вундерліх, Г. Грайс, Г. Хінделанг, С. Штаффелдт, К. Бах, У. Шмітц, Н. Арутюнова, Т. Балмер, В. Богданов, Ю. Апресян, Г. Почепцов та ін.). Крім того, у процесі розвитку теорії мовленнєвих актів значна увага мовознавців приділяється вивченню тих чи інших типів мовленнєвих актів: питальних (О. Почепцов, Т. Андреєва), оцінних (Л. Аніпкіна, Т. Булигіна), диспозиційних (Т. Шуголь), складних (В. Карабан), непрямих (В. Сокеланд, Г. Почепцов); імпліцитного вираження компонентів мовленнєвого акту (Л. Безугла, В. Дементьєв, О. Сищиков, Е. Ролф та ін.). Однак, незважаючи на велику кількість робіт, присвячених висвітленню характеристик різноманітних типів мовленнєвих актів, їхня роль у здійсненні ефективного мовленнєвого впливу на суд присяжних під час адвокатського виступу досі залишається не дослідженою. Цими причинами, а також загальною гносеологічною необхідністю дослідження вербальної реалізації мовленнєвої сугестії під час людської комунікації зумовлена актуальність і перспективність даної праці.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у вивченні прагматичних особливостей частин англомовної захисної промови адвоката, що впливають на ефективність вербальної сугестії захисника на суд присяжних.

Об'єктом дослідження виступають тексти сучасних англомовних захисних промов адвоката. Предметом даної роботи є характеристика мовленнєвих актів англомовних захисних промов адвокатів і їх роль у здійсненні успішного мовленнєвого впливу на суд присяжних.

Поставлена мета мотивує наступні завдання дослідження: конкретизація поняття «адвокатська захисна промова»; визначення поняття «мовленнєвий акт»; визначення оптимального методу для виокремлення типів мовленнєвих актів, притаманних досліджуванним промова адвоката; дослідження особливостей функціонування мовленнєвих актів у захисних промовах для здійснення ефективної мовленнєвої сугестії.

Матеріалом дослідження слугують десять успішних англомовних захисних промов адвокатів ХХ–ХХІ ст. (загалом 8500 мовленнєвих зразків).

Виклад основного матеріалу. У лінгвістиці під захисною промовою розуміють «ділову публічну промову, судову за типом і дорадчу (відносно суду) за характером» [5, с. 262]. При

цьому, як зазначає С. Начерна, даний тип судової промови характеризується обмеженою сферою застосування, оцінювально-правовою природою, ознаками полемічності, обмеженістю її предмета, певними умовами для її адресата [5, с. 262].

У свою чергу, ми розглядаємо захисну промову як монологічну форму комунікації, що має на меті виправдання підзахисного та характеризується компететивністю, ясністю викладу інформації і мовленнєвою персуазивністю.

За допомогою комунікативно-прагматичного методу виокремлено різні типи мовленнєвих актів, притаманних кожній із частин захисної промови. Застосування даного методу мотивується тим, що він найкраще допомагає вивчити людську складову комунікації, оскільки предметом його аналізу є «антропологічна сутність мовних структур, їх амбівалентні відносини до інших елементів висловлювання і до учасників комунікативно-знакової ситуації в рамках відповідного її мовленнєвого акту» [1, с. 220].

Щодо визначення поняття «мовленнєвий акт» мовознавці розуміють його по-різному. Водночас, у нашій роботі ми погоджуємося із О. Селівановою та трактуємо даний термін як «одиницю мовленнєвого спілкування; ситуативно й інтенційно обумовлене мовленнєве висловлювання мовця, орієнтоване на адресата та його результативну реакцію» [7, с. 55].

Незважаючи на різнорідність мовленнєвих актів, усім їм притаманні три основні риси, а саме: 1) інтенційність, тобто головна мета мовця, яка реалізується у висловлюванні певної мовленнєвої дії та за допомогою якої він може отримати очікуваний результат; 2) цілеспрямованість, тобто цілеспрямований вибір мовних засобів, які найкраще передають зміст повідомлення та відображають наміри адресанта; 3) конвенційність, тобто наявність між комунікантами спільних базових знань і відносно однакового рівня мовленнєвої компетенції під час спілкування.

На думку Дж. Остіна, мовленнєвому акту притаманна певна структура, яка складається з трьох груп дій, а точніше: 1) локутивного акта, або локуції, тобто «акту проголошення деякого висловлювання, його фонетична та графічна оболонка» [6, с. 30]; 2) ілокутивного акта, чи ілокуції, яке полягає у наданні повідомлення певної ілокутивної сили, передаючи при цьому справжні наміри адресанта; 3) перлокутивного акта, або перлокуції, тобто досягнення бажаного результату через розпізнання ілокутивної сили повідомлення завдяки цілеспрямованому впливу на комунікативного партнера. Дослідник поділив також усі комунікативні акти за характером їх ілокуції та виокремив п'ять класів мовленнєвих актів: вердиктиви (відображають прийняття рішення мовцем або надання ним певної оцінки), екзерситиви (передають правові й авторитетні можливості мовця), комісиви (комунікативні дії обіцянки та різного роду зобов'язань), бехабітиви (відображають поведінку мовця у суспільстві та його ввічливе / неввічливе ставлення до комунікативного партнера), експозитиви (характеризують участь комуніканта в процесі спілкування).

Більш удосконалену класифікацію мовленнєвих актів запропонував американський логік Дж. Серль, який відносив усі мовленнєві акти до ілокутивних та не виділяв їх перлокутивної частини, вважаючи її позамовним фактором. На думку дослідника, комунікативний акт складається із пропозиції (референції, що називає особу або предмет, та предикації, що вказує на риси референта) та ілокуції, а основними його функціями вважав ілокутивні сили, які вербально чи невербально представлені в ньому.

Як зазначає Дж. Серль, «здійснення ілокутивного акта належить до тих форм поведінки, які регулюються правилами ... Я постараюся показати, що такі дії, як постановка питань або висловлення тверджень, регулюються правилами так само, як підкоряються правилам, наприклад, базовий удар у бейсболі або хід конем у шахах» [8, с. 151–152]. Отже, дослідник будує свою класифікацію на основі особливостей ілокутивної цілі мовленнєвого акту та поділяє акти на п'ять груп: 1) *репрезентативи* (*асертиви*) відображають реальний стан справ у суспільстві та відповідальність мовця за його істинність; 2) *директиви* передають намагання мовця схилити комунікативного партнера до виконання / невиконання певної дії; 3) *комісиви* виражають обов'язок мовця виконати певну дію в майбутньому; 4) *експресиви* маніфестують емоційно-психологічний стан адресанта; 5) *декларативи* показують зміну соціального стану суб'єкта як повноправної особи.

Переломлюючи основні принципи прагматичного підходу до завдань даної роботи, нами розроблено класифікацію висловлювань за їх прагматичним спрямуванням. Запропонована класифікація більшим чином ґрунтується на «перспективній класифікації» А. Тсуї [9, с. 24]. Таким чином, у роботі виокремлено такі прагматичні типи висловлювань: **інформатив** (informative), **реквестив** (requestive), **директив** (directive) і **запит** (elicitation). За нашими спостереженнями, інші типи мовленнєвих актів, визначені А. Тсуї (промісиви та менасиви), в адвокатських промовою не засвідчено.

Інформативи трактуємо, разом з І. Морозовою, як «клас висловлювань, що містять інформацію про факти, особисті переживання, переконання, судження оцінного характеру, почуття та думки» [4, с. 139–140]. Такі висловлювання охоплюють класи **експлікативів** (explicative), **аргументативів** (argumentative) і **афірмативів** (affirmative).

Експлікативи надають пояснення якомусь факту, звернення до передумов вчинків людей, історію їх життя й інше. Наприклад: *And up until 1992 or 1993, Tommy Cryer was filing federal income tax returns* [13]. Під висловлюваннями типу *аргументатив* розглядаємо такі, де надаються докази або наводиться низка умовиводів на підтвердження або спростування попереднього чи наступного інформативу. Напр.: *Even to today they are still pushing it back because it doesn't make any sense* [10]. *Афірмативи* являють собою короткі висловлювання, що містять вербальні твердження, які, будучи багаторазово повторюваними, закріплюють певні враження або установки у підсвідомості людини (термін запозичений із професійної психології нейролінгвістичного програмування) [2, с. 73; 3]. Напр.: *She did it accidentally and Bryce's death is in every way a tragedy, but not tragic event is a crime. It's been agreed that it was an accident* [12].

У *реквестивному* висловлюванні дія, виражена дієсловом-присудком, «не є обов'язковою для виконання адресатом. Тут адресат і адресант або рівноправні, або адресант за своїм соціальним статусом є нижче адресата» [4, с. 139–140], тому адресант не може вжити директив. Напр.: *But may I suggest to you what it takes, what is perhaps the most important affair in a party's life. Let me give you an example* [14].

Директив має на меті змусити слухача виконати певну дію. Напр.: *But have him answer these questions* [11].

Під *запитом* розуміємо висловлювання, прагматично скеровані на отримання інформації або, як це найчастіше спостерігається в захисних промовах, внутрішню рефлексію слухачів, тобто звернення до їх внутрішнього «Я». Напр.: *So what would you expect his brothers, all doctors, to do?* [16].

У результаті розгляду сучасних успішних англомовних захисних промов виокремлені типи прагматичних висловлювань розподілилися наступним чином.

Таблиця 1

Прагматичні типи висловлювань в англомовній захисній промові

Композиційні складові адвокатської промови	Типи висловлювань	Частотність вживання (%)
Вступна частина	Афірматив	68 %
	Експлікатив	11 %
	Аргументатив	7 %
	Запит	6 %
	Реквестив	7 %
	Директив	1 %
Усього		100 %
Основна частина	Афірматив	58 %
	Експлікатив	15 %
	Аргументатив	13 %
	Запит	10 %
	Реквестив	2 %
	Директив	2 %
Усього		100 %
Заклучна частина	Афірматив	64 %
	Експлікатив	2 %
	Аргументатив	13 %
	Запит	11 %
	Реквестив	5 %
	Директив	5 %
Усього		100 %

Для вступу характерне значне вживання афірмативних речень (68 % від загальної кількості речень), що зумовлено підготовкою адвокатом підґрунтя для ефективного застосування мовленнєвого впливу. У свою чергу, вживання експлікативів (в 11 % випадків) і аргументативів (у 7 % випадків) забезпечує платформу для визнання підзахисного невинуватим. Слід зазначити, що захисник використовує реквестиви та речення-запит майже в однаковій кількості (7 % і 6 % відповідно) для успішного налагодження контакту із судом присяжних. Найменше у вступі адвокат вживає директиви (зафіксовано тільки в 1 % випадків).

Для основної частини, як і для вступу, властиве значне використання афірмативних речень. Проте, на відміну від попередньої частини, їх кількість зменшується на 10 %: адвокат звертається до даного типу речень у 58 % випадків і за допомогою них надає власні тези та закріплює ефект від їх впливу на підсвідомість присяжних. Експлікативи й аргументативи в цій частині застосовуються у 15 % і 13 % висловлювань відповідно та забезпечують успішність

здійснення мовленнєвого впливу шляхом надання беззаперечних фактів і доказів і їх відповідного аргументування. Висловлювання-запит порівняно зі вступом зустрічається частіше — у 10 % випадків і слугує для підтримки вже налагодженого контакту із присяжними. Найменш вживаними в основній частині є реквестиви та директиви (по 2 % кожний). Така низька питома вага цих типів речення пояснюється намаганням адвоката зберегти налагоджений контакт і сконцентрувати увагу присяжних на доказовій складовій справи.

У висновках адвокат найчастіше звертається до афірмативних речень (64 %) з метою закріплення установки про невинність підзахисного у підсвідомості присяжних. Аргументативні висловлювання, як і в основній частині, вживаються у 13 % випадків обґрунтування невинуватості свого клієнта. Речення-запити (11 %) використовуються для закріплення встановленого контакту й імпліцитного підведення присяжних до винесення вердикту щодо невинуватості підсудного. За допомогою реквестивів і директивів (по 5 % кожний) адвокат дає настанови присяжним для прийняття правильного рішення по судовій справі, що розглядається.

Висновки. Отже, композиція промови висвітлює послідовність процесуального доказу та віддзеркалює найбільш загальні принципи побудови персуазивного впливу. Проте, якщо формально захисна промова спрямована на виявлення фактичних обставин справи, то реально йдеться про програмування суду присяжних на прийняття вигідного для мовця рішення. Заклик до виправдання підсудного імпліцитно прослідковується протягом усього виступу адвоката в суді, а завдяки вдалому співвідношенню різних типів прагматичних висловлювань у кожній із частин забезпечується ефективний мовленнєвий вплив на аудиторію присяжних. На фоні значної кількості афірмативних речень теза аргументативних висловлювань про невинуватість підзахисного у заключній частині підтверджується експлікативами у вступі й основній частині, а вживання реквестивів, запитів і директивів слугує налагодженню та підтримці контакту із аудиторією. **Перспективою** подальших досліджень ми вважаємо компаративне дослідження комунікативних, синтаксичних і прагматичних висловлювань у різних композиційних частинах захисної промови та їхньої ролі у здійсненні мовленнєвої сугестії на суд присяжних.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. «Живое» слово : Проблемы функциональной лексикологии : монография / Алефиренко Н. Ф. — М. : Флинта ; Наука, 2009. — 344 с.
2. Гаврилов Д. А. Нейролингвистическое программирование (НЛП) для всех / Д. А. Гаврилов, Н. А. Добринина. — М. : Вече, 2009. — 368 с. : ил. — (Домашний психолог).
3. Любимов А. НЛП : мастерство коммуникации : науч. изд. — 2-е изд., перераб. / А. Любимов. — СПб. : Питер, 2003. — 224 с. : ил.
4. Морозова И. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії : монографія / І. Б. Морозова. — Одеса : Друкарський дім, 2009. — 384 с.
5. Начёрная С. В. Судебная защитительная речь — аргументированная речь в аспекте юридической риторики / С. В. Начёрная // Вестник Челябинского гос. педагогического университета. — 2009. — № 12. — С. 255–264.
6. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. 17 : Теория речевых актов. — С. 22–103.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографическое учебное пособие / Е. А. Селиванова. — К. : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. — 336 с.
8. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. 17 : Теория речевых актов. — С. 151–170.
9. Tsui A. B. M. English Conversations / A. B. M. Tsui. — Oxford : OUP, 1995. — 295 p.
10. Closing argument of Johnnie Cochran (excerpts) [Electronic resource]. — URL : <http://law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/Simpson/cochranclose.html>.
11. Lloyd Long Court Case Transcript (part 7) [Electronic resource]. — URL : <http://home.hiwaay.net/~becraft/LloydLong7.htm>.
12. Sample Closing Arguments Transcripts [Electronic resource]. — URL : http://defensewiki.ibj.org/index.php/Sample_Closing_Arguments_Transcripts.
13. Tom Cryer Trial — Volume 4 — Truth Attack [Electronic resource]. — URL : http://www.truth-attack.com/jml/images/stories/PDF/Cryer_trial_Volume_IV.pdf.
14. United States of America vs. Vernice Kuglin [Electronic resource]. — URL : http://www.constitution.org/tax/us-ic/kuglin/kuglin_transcript_030807_vol_4.txt.
15. Vanderveken D. A general success and truth conditional formal semantics / D. Vanderveken. — Montréal : Université du Québec à Montréal, 1986. — 288 p.
16. Verschueren J. The Pragmatic Perspective / J. Verschueren // Handbook of Pragmatics : Manual. — Amsterdam; Philadelphia : J. Benjamins, 1994. — P. 1–20.
17. 1966 Trial Transcripts — Sam Sheppard Case [Electronic resource]. — URL : http://engagedscholarship.csuohio.edu/sheppard_transcripts_1966/5/.

References

1. Alefirenko N. F. «Zhivoe» slovo : Problemy funkcional'noj leksikologii : monografija / Alefirenko N. F. — M. : Flinta : Nauka, 2009. — 344 c.
2. Gavrilov D. A. Nejrolingvisticheskoe programmirovaniye (NLP) dlja vsekh / D. A. Gavrilov, N. A. Dobrina. — M. : Veche, 2009. — 368 s. : il. — (Domashnij psikholog).
3. Liubimov A. NLP : masterstvo kommunikacii : nauch. izd. — 2-e izd., pererab. / A. Liubimov. — SPb. : Piter, 2003. — 224 s. : il.
4. Morozova I. B. Paradygmachnyj analiz struktury i semantiky elementarnyh komunikativnyh odinic' u svitli geshtal't-teorii : monohrafija / I. B. Morozova. — Odesa : Drukars'kyj dim, 2009. — 384 s.
5. Nachiornaja S. V. Sudebnaja zashhitel'naja rech' — argumentirovannaja rech' v aspekte juridicheskoy ritoriki / S. V. Nachiornaja // Vestnik Cheliabinskogo gos. pedagogicheskogo universiteta. — 2009. — № 12. — S. 255–264.
6. Ostin Dzh. Slovo kak dejstvie / Dzh. Ostin // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. — M. : Progress, 1986. — Vyp. 17 : Teorija rechevykh aktov. — S. 22–103.
7. Selivanova E. A. Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikacii : monograficheskoe ucheb. posobie / E. A. Selivanova. — K. : CUL, «Fitosociocentr», 2002. — 336 s.
8. Serl' Dzh. Chto takoe rechevoj akt? / Dzh. R. Serl' // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. — M. : Progress, 1986. — Vyp. 17 : Teorija rechevykh aktov. — S. 151–170.
9. Tsui A. B. M. English Conversations / A. B. M. Tsui. — Oxford : OUP, 1995. — 295 p.
10. Closing argument of Johnnie Cochran (excerpts) [Electronic resource]. — URL : <http://law.umkc.edu/faculty/projects/fttrials/Simpson/cochranclose.html>.
11. Lloyd Long Court Case Transcript (part 7) [Electronic resource]. — URL : <http://home.hiwaay.net/~becraft/LloydLong7.htm>.
12. Sample Closing Arguments Transcripts [Electronic resource]. — URL : http://defensewiki.ibj.org/index.php/Sample_Closing_Arguments_Transcripts.
13. Tom Cryer Trial — Volume 4 — Truth Attack [Electronic resource]. — URL : http://www.truth-attack.com/jml/images/stories/PDF/Cryer_trial_Volume_IV.pdf.
14. United States of America vs. Vernice Kuglin [Electronic resource]. — URL : http://www.constitution.org/tax/us-ic/kuglin/kuglin_transcript_030807_vol_4.txt.
15. Verschueren J. The Pragmatic Perspective / J. Verschueren // Handbook of Pragmatics: Manual. — Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins, 1994. — P. 1–20.
16. 1966 Trial Transcripts — Sam Sheppard Case [Electronic resource]. — URL : http://engagedscholarship.csuohio.edu/sheppard_transcripts_1966/5/.

КУКОВСКАЯ Виктория Игоревна,

аспирант кафедры английского языка Черновицкого национального университета имени Ю. Федьковича;
ул. Коцюбинского, 2; Черновцы, Украина;
e-mail: vita354@rambler.ru; тел.: + 38 099 0025733

АНГЛОЯЗЫЧНАЯ ЗАЩИТИТЕЛЬНАЯ РЕЧЬ АДВОКАТА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ

Аннотация. Статья посвящена исследованию прагматических особенностей защитительной речи адвоката и их роли в осуществлении успешного речевого воздействия на суд присяжных. Формально композиция адвокатского выступления освещает последовательность процессуального доказательства, а фактически происходит программирование суда присяжных на принятие положительного для судебного оратора решения. С помощью коммуникативно-прагматического метода выделен ряд высказываний по их интенциональной направленности, а именно информативы (экспликативы, аргументативы, афирмативы), реквестивы, директивны и запрос, а также исследованы их функционирования в различных частях защитительной речи. Используя соответствующий прагматический тип высказывания, защитник на протяжении всей своей речи имплицитно склоняет аудиторию к оправданию подсудимого. В результате исследования установлено, что чаще всего адвокат во всех трёх частях выступления использует афирмативные высказывания, которые вместе с экспликативами во вступлении и основной части подтверждают аргументированный тезис заключительной части о невиновности подзащитного. При этом употребление реквестивов, запросов и директив служит для налаживания и поддержания контакта оратора с судебной аудиторией, что обеспечивает эффективность осуществления речевого воздействия на присяжных.

Ключевые слова: защитительная речь адвоката, речевой акт, экспликативы, афирмативы, аргументативы, реквестивы, запрос.

Victoriia I. KUKOVSKA,

Post-graduate student of the English Department of Chernivtsi Yu. Fedkovych National University;
2, Kotsiubynskyi Str.; Chernivtsi, Ukraine;
e-mail: vita354@rambler.ru; tel.: + 38 099 0025733

A CONTEMPORARY ENGLISH DEFENSIVE SPEECH IN THE LIGHT OF SPEECH ACT THEORY

Summary. The article investigates pragmatic features of the barrister's defensive speech and their role in successful implementation of the speech impact on the jury. The author proves that in spite of the composition of a barrister speech formally covering a sequence of procedure evidence, it actually deals with programming the jury on making a positive for the speaker decision. The communicative-and-pragmatic method used in the work permitted to single out a number of utterances in accordance with their speech intention, namely, informatives (explicatives, argumentatives, affirmatives), requestives, directives, and elicitation. Their functioning in different parts of the defense speech has also been studied. By using the appropriate pragmatic type of the utterance within his oratory, the barrister implicitly appeals to the court audience to justify the defendant. We have found out that mostly the barrister uses in all three parts of his speech affirmative statements, which together with explicatives in the introduction and the main part of the speech confirm argumentative thesis about the innocence of the defendant in the final part. At the same time, the use of requestives, elicitation, and directives serve for providing and maintaining contact of the speaker with the judicial audience, ensuring this way efficiency of the speech impact on the jury.

Key words: defensive speech, speech act, explicatives, affirmatives, argumentatives, requestives, elicitation.

Статтю отримано 16.04.2015 р.

УДК 811.161.2'37'367.6:659.1:[316.7+32]

СЛАВІНСЬКА Марина Сергіївна,

аспірантка кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 67058, Україна;
e-mail: marina.slavinska@mail.ru; tel.: +38 093 3551432

ВПЛИВОВІ СЕМАНТИЧНІ МАРКЕРИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню особливостей впливу ключових слів у текстах соціальної та політичної реклами. Враховується їхня лексико-семантична та морфологічна (частини мови) специфіка, яка визначає, в цілому, рівень активності впливу аналізованих одиниць на споживачів реклами. Дослідження соціальної реклами сьогодні є надзвичайно актуальним, оскільки соціальна реклама є ефективним інструментом впливу на формування громадської думки. Вивчення соціальної реклами розпочалося в Україні не так давно, тому існує необхідність якнайретельнішого наукового опрацювання цього різновиду реклами з урахуванням оптимізації його впливової потужності. Сугестивною ж віссю рекламного тексту є ключові слова — сенсові доміанти повідомлення, що акумулюють його основну ідею. З'ясування та відповідна прогнозована активація лексико-семантичних особливостей, враховуючи частини мови належність, ключових слів визначає успішність та дієвість рекламних звернень. У межах цієї статті зіставлено лексико-семантичні особливості ключових слів текстів соціальної та політичної реклами. Таке зіставлення є необхідним, бо політична реклама — це особлива комунікативна система, що пов'язує політичну силу й електорат у період виборів, виступає ефективним інструментом формування суспільної думки, виявляючи потужну сугестогенність. Подальше вивчення ключових слів уможливить ефективне моделювання текстів соціальної реклами, оскільки КС — це семантичне ядро, психоемоційний стрижень будь-якого рекламного повідомлення.

Ключові слова: соціальна реклама, політична реклама, ключові слова, семантика, частини мови, вплив.

Сучасні лінгвісти приділяють значну увагу вивченню впливових аспектів мови (праці Н. Слухай, Т. Ковалевської, І. Черепанової та ін.). Дослідники зазначають, що найяскравіше сугестивна функція мови реалізується в рекламних текстах (розробки І. Гальперіна, О. Сорокіна, Є. Тарасова та ін.). Рекламні тексти скеровані на здійснення впливу на свідомість та підсвідомість реципієнтів, формування як тимчасових смаків, так і фундаментальних потреб суспільства, корекцію поведінки особистості (В. Зірка, Д. Ольшанський, Г. Почепцов, Г. Пушкарьова та ін.). За жанровою специфікою рекламні тексти поділяють на комерційні, політичні, соціальні (В. Музикант, Е. Ноель). Дослідження останнього різновиду сьогодні є надзвичайно актуальним, оскільки соціальна реклама є ефективним інструментом впливу на формування громадської думки (О. Аронсон, В. Бугрим, Е. Волкова, І. Голота, О. Грубін, О. Курбан, С. Селиверстов

та ін.). Вивчення соціальної реклами розпочалося в Україні не так давно, тому, наприклад, А. Андрусенко у статті, підготовленій за результатами громадських слухань, організованих Всеукраїнською спілкою рекламистів, відзначає незадовільний стан наукових досліджень соціальної реклами та вважає за потрібне «розвиток наукової бази як один з напрямів впровадження наукових засад соціальної реклами» [1, с. 4–5], що вказує на необхідність якнайретельнішого наукового опрацювання цього різновиду реклами з урахуванням оптимізації його впливової потужності.

Сугестивною віссю рекламного тексту є ключові слова (КС). С. Форманова дає таке визначення КС: «це розряд височастотної автосемантичної лексики художнього тексту, яка складає його семантичне ядро (на лексичному рівні) і виступає як вектор інтерпретації художнього тексту» [14, с. 36]. На думку Л. Сахарного, «основне ключове слово у розгорнутому тексті є найбільш знаменним словом» [10, с. 27–29], що наголошує на комунікативній вазі КС і необхідності детального аналізу їхньої ролі і природи у структурі тексту, насамперед — впливового. КС комерційної та політичної реклами вже широко досліджені, їх вивчали С. Бондар, Т. Весна, Ю. Воротніков, І. Нефляшева, Ю. Станкевич, Т. Шмельова та ін., дефінуючи їх як «слова та словесні комплекси, що позначають істотні для життя народу реалії на даний, поточний момент, характеризуються загальномовним виділенням і є найтиповішою лексикою певної доби» [15, с. 35]. Уваги ж вивченню лексико-семантичних особливостей ключових слів соціальної реклами майже не приділялося, попри те, що це уможливило б моделювання ефективних рекламних текстів, бо семантика КС найбільше привертає увагу реципієнта рекламного тексту і запам'ятовується (Л. Баркова, І. Гриліхес та ін.). З'ясування та відповідна прогнозована активація лексико-семантичних особливостей КС визначає успішність та дієвість рекламних звернень (О. Зелінська, Є. Коваленко, М. Кохтев та ін.). Чималу роль у цьому процесі відіграє частиномовна належність КС, вивчення якої дає змогу визначити домінантні граматичні вектори рекламного тексту (Н. Арутюнова, Д. Баранник, О. Зелінська та ін.). Наведене зумовлює актуальність зазначеного підходу, у межах якого ми зіставимо виявлені лексико-семантичні особливості КС соціальної реклами з КС політичної, оскільки «порівняння фактів є одним з найбільш ефективних прийомів наукового дослідження і використовується як універсальний засіб розкриття властивостей та якостей предмету дослідження» [8]. У наших попередніх розвідках уже здійснено порівняльний аналіз лексико-семантичних особливостей КС соціальної та комерційної реклами [11]. Порівняння ж КС соціальної та політичної реклами також є необхідним, бо остання є особливою комунікативною системою, що пов'язує політичну силу та електорат у період виборів, виступає ефективним інструментом формування спільної думки, виявляючи потужну сугестогенність (Т. Ковалевська, Н. Кондратенко, Н. Кутуза, Г. Почепцов, О. Шейгал та ін.).

Метою роботи є детальне з'ясування лексико-семантичних особливостей ключових слів соціальної реклами та політичної реклами з урахуванням специфіки реалізації їхньої семантики на частиномовному рівні, здійснене на основі зіставлення КС соціальної та політичної реклами. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань: виявити характерні КС соціальної та політичної реклами; зафіксувати їхні специфічні лексико-семантичні та частиномовні особливості КС; схарактеризувати спільні та розбіжні ознаки виявлених КС; пояснити їхні впливові потенції. Об'єктом дослідження є тексти українськомовної соціальної реклами. Предметом виступають лексико-семантичні особливості ключових слів з урахуванням їхньої частиномовної належності з огляду на потенційну сугестогенність цих одиниць.

Для вирішення завдань у роботі використано такі загальні методи дослідження: *метод спостереження* — для фіксування ключових слів; *описовий метод* — для визначення характерних властивостей предмета дослідження; *метод кількісного підрахунку* — для встановлення обсягу масиву ключових слів і динаміки їхнього функціонування; *індуктивне узагальнення* — для систематизації отриманих даних. Провідними спеціальними методами дослідження є *компонентний аналіз*, застосований для висвітлення семантичного значення аналізованих ключових слів, *зіставний* — для виявлення специфічних лексико-семантичних особливостей ключових слів соціальної реклами, а також *контекстуально-інтерпретаційний* аналіз, залучений для з'ясування семантичного навантаження КС у характерних контекстах.

Джерельною базою слугували рекламні тексти українськомовної соціальної реклами, зафіксовані на рекламних білбордах та у друкованих виданнях протягом 2011–2014 років. Загалом проаналізовано 100 текстів, які нараховують 720 слів, серед них 570 повнозначних і 150 неповнозначних частин мови. У морфологічному складі аналізованих рекламних текстів визначаємо актуальні частиномовні групи: іменники (220), дієслова (180), прикметники (92); інші самостійні частини мови представлені слабо. Фактичним матеріалом роботи стали 36 ключових слів, виокремлені за такими критеріями: висока частотність (в нашому дослідженні лексему уналежнюємо до розряду ключових слів, якщо вона зафіксована в рекламних текстах не менше трьох разів [12]); актуальність, «злободенність», відбиття найяскравіших ознак поточного соціального життя; соціальна маркованість і специфічність (унікальність) для соціуму на певний історичний період [9].

Зазначимо, що соціальна й політична реклами мають певні відмінності: 1) *об'єкт рекламування*: в соціальній рекламі просуваються актуальні соціальні проблеми, які вимагають негайного розв'язання (допомога безпритульним, інвалідам, профілактика ВІЛ-СНІДу), створення позитивного ідеалу, а в політичній об'єктом стають партії, лідери, ідеології, загальнолюдські й національні цінності. 2) *Мета рекламування*: соціальна реклама спрямована на досягнення суспільно-благородних цілей, гуманізацію суспільства і формування його моральних цінностей, політична ж має на меті підштовхнути виборця до підтримки певного кандидата, корекцію електоральної поведінки. 3) *Рівень залучення цільової аудиторії*: соціальна реклама звертається до всіх прошарків населення, а політична спрямована на 25–30 % виборців, що голосують; 4) *конкретність рекламованої ідеї*: соціальна реклама переслідує багато цілей через різноманітність проблем суспільства, політична реклама популяризує лише одну ідею — зміну суспільного устрою. 5) *Термін дії рекламованого продукту*: ефективність соціальної реклами може виявитись і через ціле покоління, фактично не має часових обмежень; політична активно діє у визначених часових межах проведення передвиборної кампанії [1; 2; 4; 5; 7]. Спільним для соціальної та політичної реклами є те, що вони спрямовані на найвищі щаблі потреб людини: в соціальній рекламі — здоров'я, повноцінна родина, збереження природних ресурсів тощо, в політичній — це право на свободу, самовираження та волевиявлення, що в цілому дає підстави для здійснення порівняльного аналізу відповідних КС як додаткових об'єднуювальних елементів цих рекламних різновидів. Зіставний аналіз лексико-семантичних особливостей КС соціальної та політичної реклами, виокремлених у структурі слоганів як стрижнів рекламного повідомлення, з урахуванням частиномовної належності КС дає змогу зробити такі висновки:

а) у межах КС соціальної реклами виявлено дієслова, прикметники, іменники, прислівники та займенники, у політичній — іменники та дієслова (перелік наведено за спадною частотністю);

б) у межах КС-дієслів встановлено, що вони переважають у соціальній рекламі (61 %), найчастотнішою є дієслівна лексика із семантикою заборони: *не відволікатися, не дозволяти, не пити* та ін., використовуються також дієслова зі значення почуттів людини: *любити, радіти, пишатися* та ін., зі значенням спрямування й перевірки діяльності: *керувати, контролювати* тощо. Наприклад: *Водій, не відволікайся!; Любіть Україну!; Керуєш машиною — керуй собою*. Така семантика має чітко орієнтований спонукальний характер, створює динамічний малюнок повідомлення. Аналіз КС політичної реклами виявив, що тут КС-дієслова менше використовуються, перебувають на другому місці після іменників (22 % у виборчій кампанії 2009–2010 р.р.). Активно вживаються процесуальні дієслова: *змінити, обирати, перемагати* та ін., оскільки політична реклама спрямована на зміну існуючого суспільного ладу [7]. Наприклад: *Єдиний спосіб змінити ситуацію — обрати Віктора Януковича; Вони зраджують — вона працює; Справедливість перемогла* та ін.;

в) у межах КС-прикметників зафіксовано, що в соціальній рекламі вони перебувають на другому місці (17 %), використовуються для створення емоційного ореолу, бажаності / небажаності певного соціального явища. Зафіксовано прикметники на позначення фізичних і фізіологічних характеристик людини: *здоровий, хворий, тверезий* та ін.; з оцінювальним значенням: *вартий, негідний* тощо. У соціальній рекламі вони привертають увагу до здорового способу життя, до гарних відносин у сім'ї, акцентування ціннісних орієнтирів людини та ін.: *здоровий, хворий, тверезий* та ін.. Наприклад: *У наркоманів не буває здорових дітей!; Кожний сотий громадянин хворий СНІДом; Пияцтво — негідний приклад для дитини!* та ін. Загалом прикметники в політичній рекламі представлені поодиноким, що не дає підстав уналежнювати їх до категорії КС [12]; г) у межах КС-іменників з'ясовано, що іменникова лексика не є пріоритетною (8 %). Їхня семантика пов'язана з провідними ідеями соціальної реклами, привертає увагу до родинних, моральних, етичних проблем тощо, проте не відзначається активним використанням: *духовність, стриманість* та ін. Наприклад: *Духовність — основа нашого життя!; Стриманість допоможе тобі не стати жертвою СНІДу!* У політичній рекламі ж КС-іменники вживаються активно, перебувають на першому місці (78 % у виборчій кампанії 2009–2010 рр.). Використовуються іменники на позначення політичних: *влада, президент* і державних понять: *Україна, країна*; загальнолюдські цінності: *правда, життя, свобода*; соціально-економічні маркери: *корупція, криза, зарплата, пенсія*. Наприклад: *Свободу не спинити! Україна для людей! Правда сильніша!* та ін. Наявність таких КС засвідчує, що політична реклама спрямована на активні перебудови та зміни суспільного устрою. Актуалізується маніпулятивний компонент використання абстрактних іменників соціально-політичної та моральної сфери, адже сприйняття базується на їхній сугестивній домінанті (Т. Ковалевська, Ю. Станкевич);

д) у межах КС-прислівників і КС-займенників виявлено, що спільним для соціальної й політичної реклами є невисока активність використання цієї лексики. Найчастотнішим в соціальній рекламі є прислівники (8 %) із семантикою лиха, небезпеки, загрози, тобто із чітко вираженою негативною конотацією (*небезпечно, загрозово* та ін.), що в певний спосіб привертає увагу людей до відповідних проблем. Наприклад: *Ти небезпечно озброєний. Невимкнений прилад. Глобальне потепління. 40000 смертей на рік*. Прислівники в політичній рекламі

практично не використовуються. Займенники (*ваш/ваші, твій, свій* та ін.) в соціальному (6 %) рекламному тексті створюють спільність інтересів адресанта й адресата рекламного повідомлення. Наприклад: **Я — донор! А ТИ?; Молодь за здоровий спосіб життя! А Ви?; Я мрію про свою родину** та ін. Продумане й коректне вживання займенникової лексики в рекламі активує створення спільного комунікативного простору між адресатом і адресантом, що употужнює подальший комунікативний вплив. У політичній рекламі займенники (4 %) (*він/вона/вони, кожен*) використовуються у процесі узагальнення, вказують на значення, яке може бути конкретизоване через контекст. Наприклад: **Покращення вашого життя! Почую кожного! Майбутнє залежить від вас!** та ін.

Узагальнюючи, зауважимо, що специфічним для соціальної реклами є пріоритет КС-дієслів із семантикою заборони, оскільки соціальна реклама спрямована не лише на популяризацію загальнолюдських цінностей, а й застерігає, попереджує та формує цілу низку заборон. В політичній рекламі активно вживаються КС-дієслова із семантикою процесуальності. Дієслівна лексика доволі часто вживається в соціальній і політичній рекламі, бо вони скеровані на зміни, перша — суспільної свідомості, друга — існуючого суспільного ладу. Семантика КС-прикметників й іменників тісно пов'язана з провідними ідеями соціальної реклами, тут їхнє використання не відзначається активністю. В політичній же рекламі, яка має на меті створити ефектний образ, КС-іменники є найчастотнішими, а прикметники представлені поодиноким й не вважаються КС. На матеріалі лексико-семантичного аналізу КС політичної реклами спостерігаємо цілеспрямованість, загальну агресивність висловлювань, КС соціальної реклами також виявляють не тільки позитивну, а й негативну конотацію, агресивність, привертаючи увагу людини до свідомого розуміння повідомлення. Поглиблене вивчення особливостей КС соціальної реклами та їхніх впливових можливостей у порівняльному аспекті сприятиме створенню ефективного рекламного повідомлення.

Література

1. Андрусенко А. Соціальна реклама в Україні: здобутки та перспективи / А. Андрусенко // Маркетинг в Україні. — 2006. — № 1. — С.4–5.
2. Бугрим В. Падчірка українського суспільства, або... [Електронний ресурс] / В. Бугрим. — Режим доступу: [http:// www/telekritika/kiev.ua](http://www/telekritika/kiev.ua).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
4. Данайканич О. В. Реклама в системі маркетингових комунікацій підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Данайканич. — Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
5. Дем'янков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Дем'янков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования : сб. науч. тр. / отв. ред. В. И. Герасимов. — М. : ИНИОН РАН, 2002. — № 3. — С. 32–43.
6. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / В. В. Зірка. — К., 2005. — 32 с.
7. Ковалевська А. В. Метамоделі лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / А. В. Ковалевська ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2011. — 27 с.
8. Ляпунова Н. В. Методика семантичного та прагматичного аналізу мережних словотвірних моделей [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dspace.nau.edu.ua>.
9. Олексюк О. М. Лексико-семантичні доміанти сугестивного дискурсу реклами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Олексюк Олександр Миколайович ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2012. — 196 с.
10. Сахарный Л. В. Расположение ключевых слов в структуре развернутого текста / Л. В. Сахарный // Деривация в речевой деятельности (Общие вопросы. Текст. Семантика). — Пермь, 1988. — С. 27–29.
11. Славінська М. С. Лексико-семантичні особливості ключових слів соціальної та комерційної реклами : зіставний аспект / М. С. Славінська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». — 2014. — № 43. — С. 273–276.
12. Станкевич Ю. В. Мовні сугестогени в текстах політичної реклами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ю. В. Станкевич ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2011. — 233 с.
13. Феофанов О. А. Агрессия лжи / О. А. Феофанов. — М. : Политиздат, 1987. — 318 с.
14. Форманова С. В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту / С. В. Форманова // Культура народов Причерноморья. — 1999. — № 6. — С. 234–239.
15. Шмелёва Т. В. Ключевые слова текущего момента / Т. В. Шмелёва // Collegium. — 1993. — № 1. — С. 33–41.

References

1. Andrusenko A. Social'na reklama v Ukraїni: zdobutky ta perspektyvy / A. Andrusenko // Marketing v Ukraїni. — 2006. — № 1. — S. 4–5.
2. Bugrym V. Padchirka ukraїni's'kogo suspil'stva, abo... [Elektronnyj resurs] / V. Bugrym. — Rezhym dostupu: [http:// www/telekritika/kiev.ua](http://www/telekritika/kiev.ua).

3. *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajins'koji movy* / uklad i golov. red. V. T. Busel. — Kyjiv–Irpın' : VTF «Perun», 2005. — 1728 s.
4. *Danajkanyh O. V.* Reklama v systemi marketyngovykh komunikacij pidpryjemstva [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
5. *Dem'jankov V. Z.* Politicheskij diskurs kak predmet politologicheskoy filologii / V. Z. Dem'jankov // *Politicheskaja nauka. Politicheskij diskurs: Istorija i sovremennye issledovanija* : sb. nauch. tr. / otv. red. V. I. Gerasimov. — M. : INION RAN, 2002. — № 3. — S. 32–43.
6. *Zirka V. V.* Movna paradigma manipulyativnoji gry v reklamı : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.02 / V. V. Zirka. — K., 2005. — 32 s.
7. *Kovalevs'ka A. V.* Metamodel' lingvistichnoji sugestivnosti politychnyh reklamnyh sloganiv : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / A. V. Kovalevs'ka ; Odes. nac. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2011. — 27 s.
8. *Ljapunova N. V.* Metodyka semantichnogo ta pragmatichnogo analizu merezhnyh slovotvirnyh modelej [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://dspace.nau.edu.ua>.
9. *Oleksiuk O. M.* Leksyko-semantichni dominanty sugestivnogo dyskursu reklamy : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Oleksiuk Olesja Mykolajivna; Odes. nac. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2012. — 196 s.
10. *Saharnyj L. V.* Raspolozhenie kliuchevyh slov v strukture razvernutoho teksta / L. V. Saharnyj // *Derivacija v rechevoj dejatel'nosti (Obshhie voprosy. Tekst. Semantika)*. — Perm', 1988. — S. 27–29.
11. *Slavins'ka M. S.* Leksyko-semantichni osoblyvosti kliuchovyh sliv social'noji ta komercijnoji reklamy : zistavnyj aspekt / M. S. Slavins'ka // *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija»*. Serija «Filologichna». — 2014. — № 43. — S. 273–276.
12. *Stankevych Ju. V.* Movni sugestogeny v tekstah politychnoi' reklamy : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / Ju. V. Stankevych ; Odes. nac. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2011. — 233 s.
13. *Feofanov O. A.* Agressija lzhi / O. A. Feofanov. — M. : Politizdat, 1987. — 318 s.
14. *Formanova S. V.* Kliuchovi slova jak vektor interpretacij hudozhn'ogo tekstu / S. V. Formanova // *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*. — 1999. — № 6. — S. 234–239.
15. *Shmeliova T. V.* Kliuchevye slova tekushhego momenta / T. V. Shmeliova // *Collegium*. — 1993. — № 1. — S. 33–41.

СЛАВИНСКАЯ Марина Сергеевна,

аспирант кафедры украинского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова;
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
e-mail: marina.slavinska@mail.ru; тел.: +38 093 355132

ВЛИЯТЕЛЬНЫЕ СЕМАНТИЧЕСКИЕ МАРКЕРЫ СОЦИАЛЬНОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ РЕКЛАМЫ

Аннотация. Статья посвящена изучению особенностей воздействия ключевых слов в текстах социальной и политической рекламы. Учитывается лексико-семантическая и морфологическая специфика ключевых слов, определяющая, в целом, уровень активности воздействия данных единиц на потребителей рекламы. Исследование социальной рекламы сегодня особенно актуально, поскольку она является эффективным инструментом влияния на формирование общественного мнения. Изучение социальной рекламы в Украине началось недавно, поэтому имеется необходимость детального научного исследования разновидностей рекламы с учётом оптимизации её воздействующей силы. Суггестивной осью рекламного текста являются ключевые слова — смысловые доминанты сообщения, которые аккумулируют его основную идею. Выяснение и соответствующая прогнозированная активация лексико-семантических особенностей ключевых слов определяет успешность и эффективность рекламных обращений. В рамках данной статьи сравниваются лексико-семантические особенности ключевых слов социальной рекламы с ключевыми словами текстов политической рекламы. Такое сравнение необходимо, так как политическая реклама является особенной коммуникативной системой, которая связывает политическую силу и электорат в период выборов, выступает эффективным инструментом формирования общественного мнения, выявляя мощную суггестию. Дальнейшее изучение ключевых слов делает возможным эффективное моделирование текстов социальной рекламы, поскольку КС — семантическое ядро, психоэмоциональный стержень любого рекламного сообщения.

Ключевые слова: социальная реклама, политическая реклама, ключевое слово, семантика, части речи, влияние.

Maryna S. SLAVINSKA

Post-graduate student of the Ukrainian Language Chair of Odessa Mechnikov National University;
24/26 Francuzkij bulvar, Odessa, 65058, Ukraine;
e-mail: marina.slavinska@mail.ru; tel.: +38 093 355132

INFLUENTIAL SEMANTIC MARKERS OF SOCIAL AND POLITICAL ADVERTISING

Summary. The article is dedicated to the problem of influential peculiarities of key words in social and political advertising and takes into consideration the lexical and semantic specific of their realization on the part-of-speech level, which defines influential activeness of the analyzed units. Today the research of social advertising is extremely relevant, because social advertising is an effective instrument of influence on the formation of public thought. In Ukraine the studying of social advertising began not so long ago, that's why

there is a necessity to do proper scientific research of this kind of advertising, taking into consideration the optimization of its influential power. Key words are sense dominants of the announcement, which accumulate its main idea, they are a suggestive axis of the advertising text. In this work we compare lexical and semantic peculiarities of social and political advertising. The comparison of the key words of social and political advertising is necessary, because political advertising is a special communicative system, which links political power and electorate during the elections. It is an effective instrument of the formation of public thought, revealing powerful suggestions. A more profound study of the key words will make an effective modulation of texts of social advertising possible, because key words are the semantic core, psychological and emotional stem of each advertising announcement.

Key words: public service announcements, political advertising, key words, semantics, part of speech, influence.

Статтю отримано 12.05.2015 р.

УДК 811.111'342.9'371'42:[161.225+177.3]:791.43/.45

БИГУНОВА Наталья Александровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры теоретической и прикладной фонетики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: natalbig@mail.ru; тел.: +38 0482 630703

ИНТОНАЦИОННАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ РЕЧЕВЫХ АКТОВ ПОЛОЖИТЕЛЬНОЙ ОЦЕНКИ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО КИНОДИСКУРСА)

Аннотация. В статье анализируются семантические и прагматические особенности положительно-оценочных речевых актов одобрения, похвалы, комплимента и лести. Обсуждаются результаты проведённого аудиторского анализа интонационных параметров фраз положительной оценки. Исследование позволило выделить ряд схожих тенденций в выборе финального тона, шкалы, направления движения тона, высотного уровня, тонального диапазона и речевого темпа во фразах положительной оценки, а также обозначить различия в их интонационном оформлении, которые позволяют говорить об акустическом имидже речевых актов одобрения, похвалы, комплимента и лести. Выявлено, что во фразах положительной оценки преимущественно используется нисходящий ядерный тон и нисходящее направление движения тона в предъядерных частях. Примерно половина положительно-оценочных фраз характеризуется высоким тональным уровнем произнесения и широким тональным диапазоном.

Ключевые слова: оценка, речевой акт, одобрение, похвала, лесть, комплимент, аудиторский анализ, кинодискурс.

Предлагаемая статья представляет собой попытку описания интонационной организации положительно-оценочных речевых актов (далее РА) одобрения, похвалы, комплимента и лести в англоязычном художественном кинодискурсе.

Оценка — это «умственный акт, являющийся результатом взаимодействия человека с окружающей его действительностью, выражение положительного или отрицательного смыслового отношения, оценочное суждение» [2, с. 3]. Через оценку реализуется ценностное отношение индивида к миру, подчёркивается определённая значимость: положительная, отрицательная, нейтральная. Оценочные высказывания уже четверть века служат объектом лингвистических исследований (Н. Д. Арутюнова, А. А. Ивин, Е. М. Вольф, Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелёв, А. А. Романов и мн. др.). Тем не менее, паравербальный аспект данных явлений исследован крайне мало, а сопоставительное изучение интонационных параметров смежных РА одобрения, похвалы, комплимента и лести вообще не проводилось. Таким образом, актуальность работы определяется назревшей необходимостью исследования интонационных характеристик положительно-оценочных речевых актов.

Прежде чем перейти непосредственно к формулированию результатов нашего исследования интонационной стороны положительно-оценочных РА, поясним, как мы трактуем каждый из них.

Одобрение определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, отличающийся, как правило, прямой формой реализации, формулируемый в рамках реагирующего либо (реже) иницирующего коммуникативного хода, адресат которого никогда не выступает объектом оценки. Объекты одобрения — неодушевлённые предметы, идеи и явления.

Похвалу определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, функционирующий в диалогическом общении в качестве иницирующего либо реагирующего

коммуникативных ходов, объект оценки которого, в отличие от других положительно-оценочных РА, не всегда является адресатом. Объектами похвалы являются моральные и интеллектуальные качества, умения и поступки собеседника или отсутствующего при разговоре человека, а также внешность или манеры отсутствующего человека. Если РА похвалы касается качеств и поступков собеседника, адресат сообщения и объект оценки совпадают; если в РА похвалы оцениваются качества и поступки отсутствующего в момент речи человека, адресат и объект оценки различны. Похвала преимущественно направлена от вышестоящего по социальному положению или по возрасту коммуниканта к нижестоящему.

Комплимент определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, характеризующийся преимущественно совпадением адресата и объекта положительно-оценочного высказывания, характеризующийся также небольшим ожидаемым преувеличением достоинств собеседника. Комплимент формулируется в рамках иницирующего коммуникативного хода. Объектами РА комплимента выступают внешность и достижения адресата. Комплимент чаще адресован равному по статусу коммуниканту, реже — нижестоящему. Кроме того, важным социальным фактором РА комплимента, в отличие от других оценочных РА, является половая принадлежность участников: комплимент внешности чаще адресован женщине.

Лесть определяем как псевдоискренний положительно-оценочный рациональный синкретический РА, характеризующийся наличием в мотивации говорящего расчета и корысти, а также преимущественно совпадением адресата и объекта положительной оценки. РА лести имеет исключительно прямую, эксплицитную форму реализации оценки и формулируется в рамках иницирующего коммуникативного хода. Объектами РА лести являются внешность адресата, его моральные и интеллектуальные качества, умения, достижения и поступки. Адресант льстит адресату, так как хочет получить корысть. В статусных отношениях лесть в большинстве случаев направлена от нижестоящего к вышестоящему, однако, лесть-извинение может быть направлена как к равному, так и к нижестоящему собеседнику.

Материалом настоящего исследования являются РА одобрения, похвалы, комплимента и лести, отобранные методом сплошной выборки из кинодискурса — англоязычных художественных фильмов. Отобранные фразы были разбиты на синтагмы и подвергнуты аудиторскому анализу, в ходе которого решалась задача определения путей и способов реализации в положительно-оценочных РА интонационных показателей: высоты тона, мелодии и темпа.

Аудиовизуальность кинодискурса выдвигает на передний план именно паравербальный аспект коммуникации. Исследуемый фактический материал — кинодискурс — представляет собой связный текст (вербальный компонент фильма) в совокупности с аудиовизуальным рядом и другими значимыми экстралингвистическими факторами [1].

Перцептивный анализ фраз и синтагм, составляющих положительно-оценочные РА, проводился по традиционной схеме, которая предлагается, к примеру, в одном из изданий учебника по фонетике [3]. Основным методом изучения материала явился метод сплошного просодического анализа дискурса. Прежде всего, аудиторам была представлена разработанная нами классификация положительно-оценочных речевых актов, ознакомившись с которой, аудиторы классифицировали данные высказывания по предложенным группам. Результаты обработки ответов показали, что аудиторы опознали выделенные положительно-оценочные высказывания с высокой надёжностью: вероятность правильного узнавания определённого типа РА в кинодискурсе не опускалась ниже 78 %, что, на наш взгляд, является достаточным для подтверждения гипотезы нашего исследования и позволило нам перейти к выполнению непосредственных задач работы.

Аудиторы обратились к параметру финального ядерного тона (см. табл. 1).

Таблица 1

Результаты идентификации аудитором терминальных ядерных тонов в положительно-оценочных высказываниях (в %)

РА	Терминальный ядерный тон				
	Нисходящий	Восходящий	Нисходяще-восходящий	Восходяще-нисходящий	Ровный
Одобрение	64,5	6,5	-	19,3	9,7
Похвала собеседнику	65	10	12,5	12,5	-
Похвала 3 лицу	56	8	8	28	-
Комплимент	76,5	-	2,9	20,6	-
Лесть	57,1	-	14,3	28,6	-
В среднем	63,7	4,9	7,6	21,8	2

Согласно мнению аудиторов, в качестве финального тона во фразах, составляющих все выделенные РА, преимущественно используется нисходящий ядерный тон — он употребляется в 63,7 % фраз: от 56 % во фразах похвалы, адресованной третьему лицу, — до 76,5 % употреблений во фразах комплимента.

Частотность употребления нисходящего ядерного тона можно объяснить его свойством обеспечивать серьёзность, взвешенность, категоричность высказыванию, что важно для адресантов положительно-оценочных фраз.

По данным аудиторского анализа, всем видам положительно-оценочных фраз присущ восходяще-нисходящий тон, в среднем, он характеризует 21,8 % исследуемых фраз. В наибольшей степени он свойственен фразам лести (28,6 %) и похвалы, направленной на третье лицо (28 %), а также — фразам комплимента (20,6 %). Несколько реже данный тон оформляет фразы одобрения (19,3 %) и фразы похвалы, адресованной собеседнику (12,5 %).

Распространённость восходяще-нисходящего ядерного тона можно объяснить его свойством обеспечивать восхищение, игривость, кокетство.

Следующим по частотности употребления в положительно-оценочных фразах является нисходяще-восходящий тон, зафиксированный в 7,6 % всех фраз, кроме фраз одобрения. Как известно, данный тон используется тогда, когда говорящий рассчитывает, что слушающий распознаёт в сообщении больше информации, чем в ней заложено семантически. Адресант рассчитывает на опыт и знания собеседника. Положительно-оценочный смысл высказывания приобретает дополнительную эмоциональную окраску, и фраза приобретает ободряющий, поощряющий, интимно-фамильярный характер. Поскольку РА одобрения не затрагивает круг личных интересов собеседника, отсутствие данного тона в палитре РА одобрения представляется совершенно оправданным.

Нисходяще-восходящий тон присущ в наибольшей степени фразам лести (14,3 %) и похвалы собеседнику (12,5 %), реже он характеризует фразы похвалы, направленной на третье лицо (8 %), и крайне редко — фразы комплимента (2,9 %).

Восходящий тон свойственен положительно-оценочным высказываниям в значительно меньшей степени (в среднем 4,9 %). Чаще всего он характеризует высказывания похвалы собеседнику (10 %) и похвалы третьему лицу (8 %). Употребление восходящего тона придаёт высказываниям характер незавершённости, готовности продолжить общение.

Наименее распространённым ядерным тоном, оформляющим высказывания положительной оценки, является ровный тон, который используется только во фразах одобрения (9,7 %). Небрежный, незавершённый характер данного тона — атрибут фраз, выражающих формальное, этикетное одобрение.

Далее представлены результаты наблюдений аудиторов за предъядерной частью синтагм, составляющих положительно-оценочные высказывания (см. табл. 2).

Таблица 2

Результаты идентификации аудиторами направления движения тона в положительно-оценочных высказываниях (в %)

РА	Направление движения тона		
	Нисходящее	Восходящее	Ровное
Одобрение	75	5	20
Похвала Собеседнику	33,3	37,5	29,2
Похвала 3 лицу	75	16,7	8,3
Комплимент	50	31,8	18,2
Лесть	88,9	0	11,1
В среднем	64,5	18,2	17,3

По данным аудиторского анализа, направление движения тона в предъядерных частях синтагм является преимущественно нисходящим почти во всех исследованных положительно-оценочных РА: в среднем, 56,2 % положительно-оценочных фраз характеризуется нисходящим движением тона в предъядерной части. 75 % фраз одобрения, 75 % фраз похвалы, адресованной третьему лицу, 50 % фраз комплимента и 88,9 % фраз лести характеризуются нисходящим направлением движения тона). Исключение составляют фразы похвалы, адресованной собеседнику: только 33,3 % таких фраз характеризуется нисходящим движением тона.

Положительно-оценочные фразы, в особенности выражающие похвалу собеседнику и комплимент, также могут оформляться восходящим движением тона (соответственно 37,5 и 31,8 % фраз). Значительно реже — в 16,7 % фраз — восходящее движение тона характерно фразам похвалы, адресованной третьему лицу, и крайне редко — в 5 % фраз — восходящее

направление движения тона свойственно фразам РА одобрения. Что касается фраз лести, для них восходящее движение тона в предъядерной части не характерно.

По данным аудиторского анализа, ровное направление движения тона в предъядерных частях синтагм менее характерно для положительно-оценочных РА — в среднем всего 17,3 %. Наиболее высокий показатель — 29,2 % — зафиксирован во фразах похвалы, адресованной собеседнику.

На следующем этапе аудиторского анализа аудиторы исследовали количественную представленность различных видов шкал в тех синтагмах, в которых они присутствуют — т.е. в более длинных, включающих более одного ударного слога. Полученные данные сведены в таблицу 3.

Таблица 3

Результаты идентификации аудиторами шкал в положительно-оценочных высказываниях (в %)

РА	Тип шкалы				
	Нисходящая	Восходящая	Ровная	Скользкая	Скандентная
Одобрение	76,3	6	6	11,7	—
Похвала собеседнику	32	36	4	24	4
Похвала 3 лицу	50	5,5	5,5	39	—
Комплимент	56	28	—	16	—
Лесть	66,6	—	16,6	16,8	—
В среднем	56,2	15,2	6,4	21,5	0,7

Как показывает аудиторский анализ, во фразах, составляющих РА положительной оценки, употребляется преимущественно нисходящая ступенчатая шкала (в среднем 56,2 %). Наиболее часто данная шкала оформляет фразы РА одобрения (76,3 %) и РА лести (66,6 %). Исключение составляют фразы похвалы, адресованной собеседнику: только 32 % таких фраз оформляется нисходящей ступенчатой шкалой.

Следует отметить, что во всех исследованных РА положительной оценки, кроме РА одобрения (отличающегося краткими одноударными синтагмами), в нисходящей ступенчатой шкале в некоторых случаях используется так называемый «внезапный подъём» и, таким образом, имеет место нисходящая ступенчатая шкала с нарушенной постепенностью. «Внезапный подъём» происходит на оценочных прилагательных в превосходной степени сравнения либо на наречиях степени.

Следующей по частотности употребления в положительно-оценочных фразах является скользкая шкала (в среднем 21,5 %). Особенно часто данная шкала оформляет фразы похвалы, адресованной отсутствующему в момент речи человеку (39 %), во фразах похвалы собеседнику данная шкала присутствует несколько реже — в 24 %. Частотность употребления скользкой шкалы в остальных положительно-оценочных РА составляет: во фразах одобрения — 11,7 %, во фразах комплимента — 16 % и во фразах лести — 16,8 %.

Скользкая шкала в сочетании с нисходящим ядерным тоном широкого диапазона сообщает фразам дополнительную эмфазу, живость, делает все ударные слоги в равной степени выделенными.

Положительно-оценочные фразы, по мнению auditors, также могут оформляться восходящей ступенчатой шкалой (15,2 % фраз). Восходящая шкала особенно характерна для фраз, выражающих похвалу собеседнику (36 %) и комплимент (28 %). Восходящая ступенчатая шкала создаёт яркий интонационный фон для нисходящего ядерного тона широкого диапазона. Вместе они составляют яркое контрастное образование, обеспечивающее значение удивления, восторга, восхищения, вызванных объектом положительной оценки.

Далее аудиторы исследовали тональный уровень произнесения и тональный диапазон фраз положительной оценки (см. табл. 4).

Таблица 4

Результаты идентификации аудиторами тональных характеристик положительно-оценочных фраз (в %)

РА	Уровень произнесения фразы			Тональный диапазон фразы		
	Высокий	Средний	Низкий	Широкий	Средний	Узкий
Одобрение	75	18,7	6,3	58	29	13
Похвала собеседнику	25	55,5	19,5	10,8	81	8,2
Похвала 3 лицу	67,9	32,1	—	68	32	—
Комплимент	50	50	—	50	35,3	14,7

Лести	71,4	14,3	14,3	71,4	28,6	—
В среднем	57,9	34,1	8	51,6	41,2	7,2

Как свидетельствуют данные таблицы 4, примерно в половине случаев положительно-оценочные фразы характеризуются высоким тональным уровнем произнесения (57,9 %) и широким тональным диапазоном (51,6 %).

Наиболее высокий тональный уровень отличает фразы одобрения (75 %), лести (71,4 %) и похвалы третьему лицу (67,9 %). Наиболее широкий диапазон свойственен фразам лести (71,4 %) и похвалы третьему лицу (68 %). Таким образом, по мнению аудиторов, наибольшую выразительность в плане тонального параметра демонстрируют фразы лести и похвалы третьему лицу.

Менее часто в положительно-оценочных фразах зафиксирован средний высотный уровень (34,1 %) и средний тональный диапазон (41,2 %). Средний высотный уровень и средний тональный диапазон в большей степени характерны для фраз похвалы в адрес собеседника (55,5 и 81 % соответственно).

Низкий тональный уровень (в среднем 8 %) характерен для тех фраз, выражающих похвалу собеседнику (19,5 %), в которых употребляется восходящая шкала.

Далее аудиторы обратились к параметру темпа речи (см. табл. 5).

Таблица 5

Воспринимаемая скорость произнесения положительно-оценочных высказываний (в %)

РА	Скорость произнесения		
	Быстро	Нормально	Медленно
Одобрения	13,8	44,8	44,4
Похвалы собеседнику	45	55	0
Похвалы 3 лицу	20	33,3	46,7
Комплимента	8,7	21,7	69,6
Лести	0	20	80
В среднем	17,5	35,0	48,1

Исследование темпа произнесения положительно-оценочных высказываний показывает его нестабильный, чередующийся характер. По мнению аудиторов, около половины положительно-оценочных фраз (48,1 %) произносится в медленном темпе. Медленный темп особенно характерен для фраз лести (80 %) и комплимента (69,6 %). С помощью медленного темпа говорящий добивается впечатления убедительности, искренности. Нормальный темп характеризует 35 % фраз. Он особенно характерен для фраз похвалы собеседнику (55 %) и одобрения (44,8 %). Ускоренный темп присущ 17,5 % исследованных фраз, среди которых преобладают фразы похвалы собеседнику (45 %).

Таким образом, проведенный аудиторский анализ позволяет сделать определенные выводы:

Исследование представленности **ядерных тонов** позволяет заключить, что вне зависимости от типа положительно-оценочного высказывания в них преимущественно используется нисходящий ядерный тон — в среднем он употребляется в 63,7 % положительно-оценочных фраз.

Направление движения тона в предъядерных частях синтагм является преимущественно нисходящим почти во всех исследованных положительно-оценочных РА: в среднем, 56,2 % положительно-оценочных фраз характеризуются нисходящим движением тона в предъядерной части. 75 % фраз одобрения, 75 % фраз похвалы, адресованной третьему лицу, 50 % фраз комплимента и 88,9 % фраз лести характеризуются нисходящим направлением движения тона. Исключение составляют фразы похвалы, адресованной собеседнику — только 33,3 % таких фраз характеризуется нисходящим движением тона. Положительно-оценочные фразы, в особенности, выражающие похвалу собеседнику и комплимент, также могут оформляться восходящим движением тона (соответственно 37,5 и 31,8 % фраз).

В РА положительной оценки в основном употребляется нисходящая ступенчатая шкала (в среднем 56,2 %). Наиболее часто данная шкала оформляет фразы РА одобрения (76,3 %) и РА лести (66,6 %). Исключение составляют фразы похвалы, адресованной собеседнику — только 32 % таких фраз оформляются нисходящей ступенчатой шкалой. В 21,5 % всех фраз зафиксирована скользящая шкала. Особенно часто данная шкала оформляет фразы похвалы, адресованной отсутствующему в момент речи человеку (39 %). 15,2 % фраз оформляются восходящей ступенчатой шкалой (особенно во фразах, выражающих похвалу собеседнику (36 %) и комплимент (28 %)).

Примерно половина положительно-оценочных фраз характеризуется высоким **тональным уровнем** произнесения (57,9 %) и широким **тональным диапазоном** (51,6 %). Наиболее высокий

тональный уровень отличает фразы одобрения (75 %), лести (71,4 %) и похвалы третьему лицу (67,9 %). Наиболее широкий диапазон свойственен фразам лести (71,4 %) и похвалы третьему лицу (68 %).

Исследование **темпа** произнесения положительно-оценочных высказываний показывает его нестабильный, чередующийся характер. По мнению auditors, около половины положительно-оценочных фраз (48,1 %) произносятся в медленном темпе. Медленный темп особенно характерен для фраз лести (80 %) и комплимента (69,6 %).

Аудиторский анализ выявил, что по воспринимаемым акустическим признакам выделенные РА положительной оценки обнаруживают, в целом, схожие тенденции. Тем не менее, каждый из них отличается рядом характеристик, т.е. имеет свой **акустический имидж**.

Фразы **одобрения** самые короткие и всегда включают только одну синтагму. Одобрительные фразы характеризуются нисходящим движением тона как предъядерной, так и в ядерной части. Фразы одобрения наиболее часто среди остальных положительно-оценочных фраз оформляются нисходящей ступенчатой шкалой (76,3 %). Кроме того, они произносятся на самом высоком тональном уровне — количество фраз одобрения, занимающих высокий тональный уровень, составляет 75 %. Диапазон данных фраз преимущественно широк (58 %), реже квалифицируется как средний (29 %). Фразы одобрения отличаются нормальной (44,8 %) или замедленной (44,4 %) скоростью произнесения.

Фразы **похвалы собеседнику** характеризуются использованием преимущественно нисходящего ядерного тона (65 %). Особенностью данных фраз является максимальное использование нисходяще-восходящего тона, который составляет такой же процент употребления, как и восходяще-нисходящий тон (по 12,5 %). Кроме того, фразы похвалы собеседнику демонстрируют вариативность в плане направления движения тона: в них зафиксировано нисходящее (33,3 %), восходящее (37,5 %) и ровное (29,2 %) движения тона в предтерминальной части. В отличие от других положительно-оценочных фраз, в которых преобладает нисходящая ступенчатая шкала, фразы похвалы обнаруживают большое разнообразие мелодического контура: нисходящая шкала составляет 32 %, восходящая — 36 %, скользящая — 24 %. Только во фразах похвалы собеседнику используется скандентная шкала, которая, как и ровная шкала, составляет 4 % всех фраз похвалы собеседнику. Данным фразам свойственен преимущественно средний тональный уровень произнесения (55,5 %) и средний тональный диапазон (81 %). Темп произнесения нормальный (55 %) либо быстрый (45 %).

Фразы **похвалы третьему лицу** характеризуются использованием преимущественно нисходящего ядерного тона (56 %) и доминирующим нисходящим направлением движения тона в предтерминальной части (75 %). Помимо активного использования нисходящей ступенчатой шкалы (50 %), во фразах похвалы третьему лицу наиболее часто, на фоне других фраз, используется скользящая шкала (39 %). Фразы похвалы третьему лицу характеризуются употреблением высокого (67,9 %) или среднего (32,1 %) тонального уровня и широкого (68 %) или среднего (32 %) тонального диапазона. Данные фразы характеризуются замедлением темпа речи (46,7 %) либо нормальным речевым темпом (33,3 %).

Фразы **комплимента** отличаются наибольшей представленностью нисходящего ядерного тона — 76,5 % (в остальных случаях в качестве финального тона используется восходяще-нисходящий тон — 20,6 %). Направление движения тона во фразах комплимента нисходящее (50 %) либо реже восходящее (31,8 %). Значительно реже наблюдается ровное движение тона (18,2 %). Среди шкал преобладает нисходящая ступенчатая (56 %), реже восходящая 28 и еще реже — скользящая (16 %). Высотный уровень произнесения фраз комплимента высокий (50 %) либо средний (50 %). Тональный диапазон в 50 % фраз комплимента является широким, реже (в 35,3 %) средним и значительно реже — узким (14,7 %). В большинстве фраз комплимента аудиторы отмечали замедленный речевой темп (69,6 %).

Фразы **лести** характеризуются использованием преимущественно нисходящего ядерного тона (57,1 %), а также восходяще-нисходящего тона (28,6 % — наиболее высокий показатель данного тона среди всех видов фраз). Во фразах лести наиболее активно среди других положительно-оценочных фраз используется нисходящее направление движения тона (88,9 %). Среди шкал преобладает нисходящая ступенчатая шкала (66,6 %). Фразы лести отличаются наиболее высоким уровнем произнесения (71,4 %) и наиболее широким тональным диапазоном (71,4 %). На фоне других положительно-оценочных фраз фразы лести характеризуются наиболее медленным темпом произнесения (80 %).

Перспективой данного исследования считаем проведение электроакустического анализа интонационных параметров РА положительной оценки.

Л и т е р а т у р а

1. Зарецкая А. Н. Особенности реализации подтекста в кинодискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / А. Н. Зарецкая. — Челябинск, 2010. — 180 с.
2. Ильина С. Ю. Косвенная оценочность и средства её выражения в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С. Ю. Ильина. — Н. Новгород, 1997. — 173 с.
3. Потапова Р. К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика / Р. К. Потапова. — М. : Радио и связь, 1997. — 528 с.

R e f e r e n c e s

1. Zareckaja A. N. Osobennosti realizacii podteksta v kinodiskurse : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.19 / A. N. Zareckaja. — Cheliabinsk, 2010. — 180 s.
2. Il'ina S. Ju. Kosvennaja ocenocnost' i sredstva jejo vyrazhenija v sovremennom anglijskom jazyke : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / S. Ju. Il'ina. — N. Novgorod, 1997. — 173 s.
3. Potapova R. K. Rech': kommunikacija, informacija, kibernetika / R. K. Potapova. — M. : Radio i svjaz', 1997. — 528 s.

БІГУНОВА Наталя Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова ; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: natalbig@mail.ru; тел.: +38 0482 630703

ІНТОНАЦІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ПОЗИТИВНОЇ ОЦІНКИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)

Анотація. У статті здійснено аналіз семантичних і прагматичних особливостей позитивно-оцінних мовленнєвих актів схвалення, похвали, компліменту і лестощів. Надано й обговорено результати проведеного аудиторського аналізу інтонаційних параметрів фраз позитивної оцінки. Дослідження дозволило виділити ряд схожих тенденцій у виборі фінального тону, шкали, напрямку руху тону, висотного рівня, тонального діапазону і мовленнєвого темпу у фразах позитивної оцінки, а також визначити відмінності інтонаційного оформлення, які дозволяють говорити про акустичний імідж мовленнєвих актів схвалення, похвали, компліменту і лестощів. Виявлено, що у фразах позитивної оцінки переважає використання низхідного ядерного тону і частіше спостерігається низхідний напрямок руху тону у перед'ядерних частинах. Приблизно половина позитивно-оцінних фраз характеризується високим тональним рівнем вимовлення й широким тональним діапазоном.

Ключові слова: оцінка, мовленнєвий акт, схвалення, похвала, комплімент, лестощі, аудиторський аналіз, кінодискурс.

Natalia A. BIGUNOVA,

Candidate of Sciences in Philology, associate professor of The Theoretical and Applied English Phonetics Chair of Odessa Mechnikov National University ; Francuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: natalbig@mail.ru; tel.: +38 0482 630703

INTONATION DIFFERENTIATION OF POSITIVE EVALUATIVE SPEECH ACTS (ON THE SAMPLES FROM ENGLISH CINEMATIC DISCOURSE)

Summary. The article analyses semantic and pragmatic peculiarities of approval, praise, compliment and flattery positive evaluative speech acts. The main **purpose** of the paper is to report on the carried out auditory analysis of positive evaluative phrases intonation parameters. The **subjects** of this study are approval, praise, compliment and flattery phrases intonation characteristics. The main **method** of investigating the data has been the method of unbroken prosodic discourse analysis. The investigation has been helpful to define a number of similar tendencies in the choice of the final tone, head, tone movement direction, pitch, voice range and speech tempo in positive evaluative phrases, as well as to identify certain differences in their intonation framing, which allow to dwell on the acoustic image of approval, praise, compliment and flattery speech acts. As for the **finding**, it has been established that in positive evaluative phrases falling nuclear tone and falling tone movement in the pre-nuclear parts are mainly used. Nearly half of the positive evaluative phrases are characterized by high pitch and wide voice range. The achieved **results** have **practical value**, since they can be discussed within the courses of Discourse Analysis and Theoretical Phonetics.

Key words: evaluation, speech act, approval, praise, compliment, flattery, social status, auditory analysis, cinematic discourse.

Статтю отримано 4.06.2015 р.

УДК 811.161.1:004.738.3

ГРОМОВАЯ Марина Игоревна,аспирант кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова;
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: narinexa@yandex.ru;
тел.: +38 093 0971699 ; +38 (048) 7762277

ИНТЕРНЕТ-МЕМ КАК ЛИНГВОКУЛЬТУРЕМА СОВРЕМЕННОГО ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Аннотация. Статья посвящена изучению проблем появления и функционирования интернет-мемов, а также их влияния на современную русскую речь. **Цель** данной работы — показать, что интернет-мем может быть рассмотрен как лингвокултура интернет-пространства. Интернет-мемы влияют на развитие языка и культуры современного общества. **Результатом анализа** ряда мемов русскоязычного интернет-пространства Украины как лингвокултуром является выделение трёх групп интернет-сообщества, представители которых пользуются разными наборами мемов одного тематического поля. Определена степень влияния интернет-мемов на речь разных носителей русского языка. Установлены 9 факторов, влияющих на появление и активность использования разных интернет-мемов: возникновение прецедентной ситуации; необходимость в эмоционально окрашенной коммуникации; сознательный переход из реальной действительности в виртуальное пространство игры; популяризация мема заинтересованной в этом государственной или бизнес-структурой и др. Выявление и определение процессов появления и функционирования интернет-мемов имеет **практическую ценность**, так как позволяет отслеживать, анализировать и, отчасти, корректировать лингвокультурные процессы в обществе через сеть Интернет. **Выводы** состоят в том, что исследование процессов возникновения и функционирования мемов выявляет корреляции между функциями, признаками и факторами появления и использования интернет-мемов в новых специфических лингвокультурных условиях интернет-пространства.

Ключевые слова: интернет-пространство, интернет-сообщество, интернет-мем, лингвокултура, мем-носитель, лингвокультурологический анализ, факторы появления и использования интернет-мемов, русский язык.

Человеческая деятельность в её самых разных проявлениях, включая все формы и способы человеческого самовыражения и самопознания, накопление человеком и социумом навыков и умений — это и есть культура. Кроме того, культура — это набор кодов, которые предписывают человеку определённое поведение с присущими ему переживаниями и мыслями, оказывая на него, тем самым, управленческое воздействие [3]. Следовательно, изучение источника происхождения культуры (человеческой деятельности, познания и творчества) — задача, имеющая важное практическое значение в наше время, когда войны идут не за земли, а за умы людей, когда сражения выигрывают не снарядами, а информационными технологиями. Каждый человек принадлежит к определённой национальной культуре, включающей национальные традиции, язык, историю, литературу [9]. Экономические, культурные и научные контакты стран и их народов делают актуальными темы, связанные с исследованием межкультурных и межъязыковых коммуникаций, с изучением языковой личности.

Культурологическим ориентиром современного гуманитарного знания является одна из наиболее активно развивающихся областей знания — лингвокультурология. В. В. Красных определяет лингвокультурологию как «дисциплину, изучающую проявление, отражение и фиксацию культуры в языке и дискурсе, непосредственно связанную с изучением национальной картины мира, языкового сознания, особенностей ментально-лингвального комплекса» [8]. Главной задачей этой науки является изучение и описание взаимоотношений языка и культуры, языка и этноса, языка и народного менталитета. Она создана на основе триады «язык, культура, человеческая личность» [1]. Научный аппарат лингвокультурологии представляет собой своего рода увеличительное стекло, сквозь которое можно увидеть материальную и ментальную национальную и этническую самобытность.

В последнее время в лингвистике появилось большое количество работ, посвящённых лингвокультурологической проблематике. Ведущие учёные, среди которых В. М. Мокиенко, В. Н. Телия и их последователи, активно формировавшие и продолжающие формировать современный взгляд на лингвокультурологию, выбрали основным предметом изучения фразеологизмы, стремясь описать их культурно-национальные коннотации и выявить «характерологические черты менталитета» [11]. Работа видного российского языковеда Ю. С. Степанова «Константы: Словарь русской культуры» рассматривает основные концепты русской культуры, приводя актуальные для её носителей их понимание. В словаре имеется развёрнутый комментарий представленных концептов [10]. Весьма показательным является исследование Н. Д. Арутюновой «Язык и мир человека» [2], направленное на изучение универсальных терминов культуры, извлекаемых

из текстов разных времён и народов. Каждый объект, изучаемый в лингвокультурологии, можно считать лингвокультуремой. Это основная единица лингвокультурологического анализа. В качестве лингвокультурем могут выступать слова, словосочетания, тексты, обладающие культурной ценностью. При этом «различные уровни языка и принадлежащие им единицы обладают разной степенью культурной «насыщенности» и культурной «обусловленности» [7].

Наше исследование направлено на изучение интернет-мемов и их влияния на формирование компьютерного подязыка, а через него — на язык в целом. Цель данной работы — показать, что интернет-мемы могут быть рассмотрены в качестве лингвокультурем интернет-пространства, влияющих на развитие языка и культуры современного общества. В меметике интернет-мемы рассматриваются как строительные блоки, оказывающие через интернет-пространство значительное воздействие на формирование современной культуры, и, в то же время, выступающие в роли управляющих элементов носителей культуры [4]. Поэтому для достижения поставленной цели мы поставили задачу провести анализ ряда мемов русскоязычного интернет-пространства Украины как лингвокультурем, определить степень влияния интернет-мемов на речь носителей русского языка, установить факторы, влияющие на появление и активность использования разных интернет-мемов.

Интернет-мемы, используемые в общении и при написании текстов возникают как элементы современного фольклора из стремления коммуниканта(ов) выработать новые средства выражения, новые формы образности, новые виды обращений к незнакомым людям, новые формулы оценки явлений, ситуаций, личностей. Вербальные и невербальные интернет-мемы реализуют целый ряд функций. Несомненно наличие у интернет-мемов коммуникативной, когнитивной, кумулятивной функций (напр.: *face palm*, *poker face*, *капитан Очевидность* и др.). Очень ярко проявляется регулятивная, этническая и фатическая функции, о чём свидетельствуют интернет-мемы, возникшие как реакция на события 2013–2015 годов в Украине (*колорады*, *майдауны*, *сепары*, *укропы*, некоторые рисунки). Интернет-мемы как частицы вирусной информации для «размножения и захвата» новых носителей нередко реализуют эстетическую, эмотивную, мета-языковую, магическую и карнавальную функции (напр.: многие одесские мемы, *Mr. Freeman*, *Nyan Cat*, *Super Mario Bros* и многие другие) [5; 6].

Кроме самозарождающихся мемов, чаще всего реализующих коммуникативную, когнитивную, кумулятивную функции, имеются искусственно конструируемые вирусы сознания. Искусственное «заражение» коммуникативного пространства интернет-мемами во втором десятилетии XXI века из маркетингологически обоснованного переходит на качественно новый уровень и через общество начинает регулировать политическую и культурную жизнь многих государств, определять отношения между группами людей, настраивать социум на мир или войну.

Всё многообразие зафиксированных нами мемов по признаку происхождения удалось разбить на несколько групп, среди которых можно выделить 9 основных: 1) на основе литературных произведений; 2) на основе музыкальных произведений; 3) на основе кино; 4) на основе фольклорных произведений; 5) на основе политической жизни; 6) на основе верований и религиозной сферы жизни; 7) на основе исторических событий; 8) на основе рекламы; 9) на основе бытовой сферы жизни. Такая классификация достаточно условна, поскольку один и тот же мем может быть отнесён сразу к двум и более группам. Так, политически окрашенные мемы, в зависимости от точки зрения исследователя, его собственной политической и этнической принадлежности, могут быть отнесены и к политическим (лозунговым), и к историческим, и к рекламным. А некоторые действия носителей данных интернет-мемов дают повод задуматься о возможной принадлежности этих мемов к религиозным.

В данный момент отмечается деление носителей одного языка, по меньшей мере, на три лингвокультурные группы пользователей в интернет-сообществе. Представителей этих групп можно определить по корпусу мемов, носителями которых они являются (которыми они «заражены»). Ключевые мемы, с помощью которых происходит выделение групп интернет-пользователей, нередко таят в себе этническую составляющую, однако часто разделение происходит по механизму более глубокому, затрагивающему духовные ценности индивида, его личностные цели и стремления, его мотивацию, разграничивая пользователей единого этнокультурного пространства. Такая сепарация при искусственной информационной подпитке может привести к серьёзным последствиям для государства: разного рода конфликтам между социальными группами. Не остаётся сомнений в том, что групп, на которые современные политически окрашенные мемы способны разделить пользователей, больше, однако принадлежность автора статьи к определённому территориальному сообществу позволяет достаточно объективно рассуждать именно о трёх группах интернет-пользователей, мемоносителей.

Первая группа пользователей активно использует такие мемы, как: *АТО*, *агрессор*, *рассея*, *Путлер*, *сепары*, *майские шашлыки*, *крымнашевы*, *единая страна* и прочее. Вторая группа «заражена» такими мемами, как: *украины*, *антинародная операция*, *Порох*, *кровавый пастор*, *Новороссия*, *одесская Хатынь* и т. п. Третья группа пользователей подчёркнуто не использует вышеперечисленных мемов, что может свидетельствовать об осознанном сокрытии своих

политических предпочтений или попытке игнорировать существующий раскол общества. Однако представители этой группы широко используют региональные мемы, которые чаще всего выражают политическую позицию «против всех». Для этой группы мемомонистов в одесском регионе могут быть характерны такие региональные мемы: *швейцарский заём* (о невыгодной заёмной сделке: по образцу муниципального займа Э. И. Гурвица в швейцарских франках, выплаты по которому длительное время мешают развитию Одессы), *ремонт дорог* (документально оформленное разворовывание бюджета), *седьмой километр* (об интеллектуально ограниченном человеке, подчинившем себя жажде наживы), *кидаловы* (о циничных людях при власти: контаминация жаргонизма *кидалово* (= обман) и фамилии депутата Верховной Рады С. В. Кивалова) и пр.).

Интересно, что мемы могут распространяться горизонтально (между представителями одного поколения) и вертикально (от поколения к поколению). И если для идентификации скрытой принадлежности к одной из двух первых групп использование старых названий улиц представителями старшего поколения — не самый надёжный признак, то для молодых людей — однозначно показательный. Яркий пример вертикальных мемов — религиозные мемы. Горизонтальные мемы часто распространены в среде геймеров. Например, мем *не хватает золота* — фраза из компьютерной игры Warcraft III. Этот мем используется молодыми людьми для шуточного описания своего финансового положения. Аналогично распространяются и политически окрашенные интернет-мемы.

Вербальные и невербальные интернет-мемы весьма разнообразны, однако они объединены общим признаком: «заразностью» — способностью восприниматься коммуникантом, входя в его сознание, и многократно передаваться членам интернет-сообщества с присущими ему коннотациями. Сила воздействия, степень и широта «поражения» пользователей интернет-сообщества, время жизни мемов различны.

Для отслеживания влияния различных факторов на время жизни мема, на степень его вхождения в узус (в одной или нескольких сферах коммуникации, социальных группах), на привлекательность использования, регулярность проявления и др. мы попытались выявить факторы, влияющие на лингвокультурную ценность этих феноменов. Это те объективно существующие характеристики мема, которые можно отследить, изучить, посчитать и провести их статистическую обработку. На основе отношений взаимосвязи детерминизма и телеологии мемов (почему, по какой причине возникают и зачем, с какой целью используются мемы?), мы выделили такие факторы появления и функционирования этих единиц в коммуникативном пространстве: 1) возникновение прецедентной ситуации (парадоксальной, неожиданной, необычной, нелепой либо серийной, обыденной); 2) необходимость в эмоционально окрашенной коммуникации; 3) желание сравнить данное явление и/или его участников, обстоятельства происхождения и возможные последствия с уже происходившим; 4) сознательный переход из реальной действительности в виртуальное пространство игры; 5) искусственная популяризация мема в связи с заинтересованностью в его функционировании бизнес-структур, государственных или иных информационных компаний; 6) необходимость в обновлении мема, образованного на основе устаревшей прецедентности; 7) необходимость в возрождении устаревшего мема; 8) усложнение явления, в результате чего могут возникать усечённые, усложнённые либо контаминированные мемы; 9) желание или необходимость непрямого выражения территориальной, профессиональной, корпоративной, социальной отнесённости предмета информационного сообщения.

Таким образом, исследование процессов возникновения и функционирования мемов выявляет корреляции между функциями, признаками и факторами появления и использования интернет-мемов интернет-сообществом в новых специфических лингвокультурных условиях интернет-пространства. Выявление и определение процессов появления и функционирования интернет-мемов позволяет отслеживать, анализировать и, отчасти, корректировать лингвокультурные процессы в обществе через сеть Интернет.

Л и т е р а т у р а

1. Артемьева Е. Ю. Лингвокультурная составляющая современного политического процесса (специфика англоязычных государств) : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Е. Ю. Артемьева. — Н. Новгород, 2003. — 21 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
3. Асоян Ю. Историография концепта «cultura» (Античность — Ренессанс — Новое время) / Ю. Асоян, А. Малафеев // Открытие идеи культуры. Опыт русской культурологии середины XIX — начала XX вв. — 2-е изд. — М. : Открытое гуманитарное изд-во, 2001. — С. 29–61.
4. Громова М. Тематическая структура русского компьютерного сленга / М. Громова // Філологічні студії : зб. наук. статей студентів філол. ф-ту. — Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2011. — Вип. 2. — С. 16–20.
5. Громова М. Прецедентное функционирование Интернет-мемов / М. Громова // Філологічні студії : зб. наук. статей студентів філол. ф-ту. — Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2012. — Вип. 3. — С. 18–22.

6. Громова М. И. Появление Интернет-мемов в русской речи / М. И. Громова // Материалы форума молодых исследователей-русистов в рамках Междунар. фестиваля «Великое русское слово», 5–6.06.2012. — Одесса : Изд-во КП ОГТ, 2012. — С. 138–142.
7. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. — М. : Гнозис, 2003. — 288 с.
8. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : Курс лекций / В. В. Красных. — М. : Гнозис, 2002. — 284 с.
9. Лучинина Е. Н. Лингвокультурология в системе гуманитарного знания / Е. Н. Лучинина // Критика и семиотика. — Новосибирск, 2004. — Вып. 7. — С. 238–243.
10. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. — 3-е изд. / Ю. С. Степанов. — М. : Академ. проект, 2004. — 990 с.
11. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 288 с.

References

1. Artem'eva E. Ju. Lingvokul'turnaja sostavljajushhaja sovremennogo politicheskogo processa (specifika anglojazychnyh gosudarstv) : avtoref. dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.02 / E. Ju. Artem'eva. — N. Novgorod, 2003. — 21 s.
2. Arutiunova N. D. Jazyk i mir cheloveka / N. D. Arutiunova. — M. : Jazyki russkoj kul'tury, 1999. — 896 s.
3. Asojan Ju. Istoriografija koncepta «cultura» (Antichnost' — Renaissance — Novoe vremia) / Ju. Asojan, A. Malafeev // Otkrytie idei kul'tury. Opyt russkoj kul'turologii serediny XIX — nachala XX vekov. — 2-e izd. — M. : Otkrytoe gumanitarnoe izd-vo, 2001. — S. 29–61.
4. Gromovaja M. Tematicheskaja struktura russkogo komp'juternogo slenga / M. Gromovaja // Filologichni studii : zb. nauk. statej studentiv filol. f-tu. — Odesa : ONU im. I. I. Mechnykova, 2011. — Vyp. 2. — S. 16–20.
5. Gromovaja M. Precedentnoe funkcionirovanie Internet-memov / M. Gromovaja // Filologichni studii : zb. nauk. statej studentiv filol. f-tu. — Odesa : ONU im. I. I. Mechnykova, 2012. — Vyp. 3. — S. 18–22.
6. Gromovaja M. I. Pojavlenie Internet-memov v russkoj rechi / M. I. Gromovaja // Materialy foruma molodykh issledovatelej-rusistov v ramkah Mezhdunar. festivalia «Velikoe russkoe slovo», 5–6.06.2012. — Odessa : Izd-vo KP OGТ, 2012. — S. 138–142.
7. Gudkov D. B. Teorija i praktika mezhkul'turnoj kommunikacii / D. B. Gudkov. — M. : Gnozis, 2003. — 288 s.
8. Krasnyh V. V. Etnopsikholingvistika i lingvokul'turologija : Kurs lekcij / V. V. Krasnyh. — M. : Gnozis, 2002. — 284 s.
9. Luchinina E. N. Lingvokul'turologija v sisteme gumanitarnogo znanija / E. N. Luchinina // Kritika i semiotika. — Novosibirsk, 2004. — Vyp. 7. — S. 238–243.
10. Stepanov Ju. S. Konstanty : Slovar' russkoj kul'tury. — 3-e izd. / Ju. S. Stepanov. — M. : Akadem. proekt, 2004. — 990 s.
11. Telija V. N. Russkaja frazeologija. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty / V. N. Telija. — M. : Jazyki russkoj kul'tury, 1996. — 288 s.

ГРОВОВАЯ Марина Ігорівна,

аспірантка кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: marinexa@yandex.ru;
тел.: + 38 093 0971699

ІНТЕРНЕТ-МЕМ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМА СУЧАСНОГО ФІЛОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблем виникнення та функціонування інтернет-мемів, а також їх впливу на сучасну російську мову. **Мета** цієї роботи — показати, що інтернет-мем може бути розглянутий як лінгвокультурема інтернет-простору. Інтернет-меми впливають на розвиток мови і культури сучасного суспільства. **Результатом аналізу** ряду мемів російськомовного інтернет-простору України як лінгвокультуреми є виокремлення трьох груп інтернет-спільноти, представники яких користуються різними наборами мемів одного тематичного поля. Визначено ступінь впливу інтернет-мемів на мовлення різних носіїв російської мови. Встановлено 9 основних факторів, що впливають на виникнення й активність використання різних інтернет-мемів: виникнення прецедентної ситуації; необхідність в емоційно забарвленій комунікації; свідомий перехід з реальної дійсності у віртуальний простір гри; популяризація меми зацікавленою в цьому державною або бізнес-структурою та ін. Виявлення та визначення процесів творення й функціонування інтернет-мемів має **практичну цінність**, оскільки дозволяє відстежувати, аналізувати і, почасти, коригувати лінгвокультурні процеси в суспільстві через мережу Інтернет. **Висновки** полягають у тому, що дослідження процесів виникнення й функціонування мемів виявляє кореляції між функціями, ознаками і факторами творення та використання інтернет-мемів у нових специфічних лінгвокультурних умовах інтернет-простору.

Ключові слова: інтернет-простір, інтернет-спільнота, інтернет-мем, лінгвокультурема, мемоносії, лінгвокультурологічний аналіз, фактори виникнення та використання інтернет-мемів, російська мова.

Marina I. GROMOVAYA,

graduate student of Chair of Russian Language of Odessa Mechnikov National University;
24/26 Francuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: narinexa@yandex.ru; tel.: +38 093 0971699

INTERNET MEME AS A LINGUAL CULTUREME OF MODERN LINGUISTIC ANALYSIS

Summary. The article is devoted to the study of problems of formation and functioning of internet memes, and their influence on the modern Russian language. The **purpose** of this work is to show that the Internet meme can be considered a lingual cultureme of the Internet space. Internet memes affect the development of the language and culture of modern society. The **finding** of the analysis of some Russian memes in the Ukrainian Internet space as lingual culturemes is singling out three groups of the online community. The extent of the impact of Internet memes on the speech of different native speakers of Russian has been identified. Nine factors that determine the emergence and usage activity of various Internet memes were found and offered by the author. Those are such factors as the emergence of precedent situations; need for emotionally coloured communication; conscious transition from the reality into the virtual space of the game; meme popularization by state or business structures interested in it. Identification and description of the emergence and functioning of Internet memes has a **practical value**, as it allows monitoring, analyzing and adjusting any lingual and cultural processes in the society by using the Internet. The article **results** in the following conclusion. The study of memes emergence and functioning brings up a correlation between the functions, features and factors of the development and use of internet memes in the new specific linguocultural conditions of the Internet space.

Key words: Internet meme, Internet space, online community, lingual cultureme, user of meme, lingual and cultural analysis, factors of the Internet memes emergence and functioning, the Russian language.

Статтю отримано 12.05.2015 р.

УДК 811.111'342.41:316.346.2/.32-053.6

ЛАДЫЖЕНСКАЯ Сюзанна Юрьевна,

специалист Учебно-методического центра довузовской подготовки Одесской национальной морской академии ; ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, 65029, Украина;
e-mail: isakova_suzan@mail.ru; тел.: +38 093 6437236

ВАРИАТИВНОСТЬ ВОКАЛИЗМА В МОЛОДЁЖНОЙ РЕЧИ

Аннотация. Статья посвящена изучению гендерных особенностей фонетической вариативности вокалической составляющей речи современной английской молодёжи.

Английский вокализм — один из значимых объектов лингвистического анализа, так как именно эта часть фонологической системы характеризуется высокой степенью вариативности и подвижности на всём протяжении эволюции английского языка. Молодёжное произношение является индексным показателем уровня развития, интересов, вкусов и потребностей молодых людей. Речь молодых британцев отличается от речи старших возрастных групп специфическим звучанием, мелодикой, манерой речи, набором новых слов. Молодые носители языка лидируют в использовании языковых инноваций, а произносительные тенденции в женской речи можно квалифицировать в качестве указателей перспективного развития фонетической системы языка в целом. Проведённое исследование, основным методом которого стал аудиторский анализ, показывает, что авангардность речевого поведения *женщин* выражается в более закрытой реализации гласного /æ/; в более отчётливом продвижении вперёд гласного /u/, в централизации долгого /i:/ и сильном расширении гласных /ɔ:/ и /i/. Информанты *мужской* группы проявляют вариативность в реализации всех гласных, используя менее нормативные произносительные варианты. Произносительные тенденции мужской группы можно рассматривать как ведущие в развитии вокалической системы современной речи молодых англичан.

Ключевые слова: речевое поведение, гендер, система английского вокализма, централизация, расширение, нормативное произношение.

Результаты фонетических исследований последних лет свидетельствуют о том, что различия в моделях поведения мужчин и женщин наблюдалось ещё в раннем возрасте, когда мальчиков и девочек воспитывают по-разному, а дети вовлечены в специфические для каждого гендера игры, отражающие будущие социальные роли. Для мужчин характерна более агрессивная манера поведения, прямолинейность в выражении мысли. Они направляют ход разговора, могут прерывать собеседника или игнорировать его комментарии. В женщинах, напротив, культивируется мягкость и стратегия соглашательства. Так Р. Лакофф отмечал, что именно речь женщин более подвержена звуковым изменениям, женщины являются лидерами звуковых инноваций и

используют в своей речи более продвинутые формы задних гласных [14, с. 328]. В социолингвистике устоялось мнение, что женщины чаще, чем мужчины придерживаются норм стандартного варианта произношения [10, с. 423–443].

Актуальность исследования обусловлена необходимостью исследования особенностей проявления инноваций в речи молодых британцев с учётом вокалических изменений в современном английском языке.

Предметом настоящего исследования является вариативность вокалической составляющей современной британской молодёжи. Выбор вариативности вокалической составляющей британского произносительного стандарта в женской и мужской реализации в качестве **объекта исследования** обусловлен недостаточной изученностью данного явления в лингвистике. В качестве **материала исследования** послужили аудиозаписи образцов квазиспонтанных слитных монологических высказываний женской и мужской речи в британском варианте английского языка.

Цель данной работы состоит в выявлении новых произносительных черт в женской речи и соотнесении этих черт с ранее установленными тенденциями развития современной фонетической системы английского языка. Для достижения указанной цели осуществляется гендерный анализ особенностей вокалической составляющей речи современной британской молодёжи (мужчин и женщин) в сравнении с уже зафиксированными в работах ведущих зарубежных фонетистов инновациями.

Гендер является одним из основных факторов лингвистической вариативности, а также важнейшим компонентом социального статуса человека, который необходимо учитывать при изучении фонетического аспекта языка и при составлении речевого портрета говорящего. В современной литературе понятие гендер определяют как социальный пол, т. е. совокупность представлений о должностных качествах мужчин и женщин, систему культурных образцов, регулирующих социальное поведение мужчин и женщин [3, с. 201]. Гендерные исследования — принципиально новый методологический подход к исследованию не только мужских и женских социальных ролей, но и культуры в целом. Основой гендерной теории выступает представление о том, что почти все различия между полами, традиционно считающиеся «естественными», имеют под собой не биологические, а социальные основания. Эти различия «конструируются» в обществе через воздействие социальных институтов, норм и культурных установок. С точки зрения гендерной теории, не так важен факт биологических и социальных различий, как их социокультурная оценка и интерпретация [4, с. 624]. Развитие гендерных исследований связано с дифференциацией двух категорий: *пол* (или биологический пол) как совокупность анатомо-биологических особенностей мужчины и женщины и *гендер* (социальный пол) — как совокупность представлений о должностных качествах мужчин и женщин, система культурных образцов, регулирующих социальное поведение мужчин и женщин [4, с. 624]. Существенная разница между понятиями пол и гендер заключается в том, что пол является компонентом лексического значения, в то время как гендер (гендерный фактор) охватывает большое количество языковых явлений и отражает, в первую очередь, изменившиеся знания о мире и языке, а не только компонент лексического значения [7, с. 189]. Важным моментом во всех существующих определениях и подходах к изучению «гендера» является то, что данный термин призван исключить биологический детерминизм, заключённый в понятии «sexus» и приписывающий все социокультурные различия, связанные с полом, универсальным природным факторам [4, с. 624]. Следует уделить особое внимание характеристикам мужского и женского речевого поведения: ведь по-разному на одном и том же языке говорят не только жители разных местностей, не только представители разных профессий, не только люди разного возраста, но также мужчины и женщины. Причины проявления различий в речи мужчин и женщин обуславливаются рядом факторов: социальных, психических, физиологических и пр. Существование различий в языке между мужчинами и женщинами было отмечено ещё О. Есперсеном. Он обратил внимание на то, что женщины употребляют иную, в отличие от мужчин, лексику, более склонны к эвфемизмам и менее — к инвективам; женщины чаще остаются монологичными, а мужчины быстрее осваивают новый язык. Однако эти выводы учёного не были достаточно обоснованными. С 1973 года до конца 20 столетия исследования в области гендерной лингвистики проводились в русле трёх основных направлений, объясняющих различия в речевом поведении мужчин и женщин. Самой первой по времени была *теория «дефицитности»*, ассоциируемая с именем Р. Лакофф. Суть данной теории заключается в том, что речь женщин «дефицитна», неэффективна по сравнению с мужской речью. Предупредительное, неагрессивное и вежливое речевое поведение женщин (например, использование языковых средств «самозащиты»: вопросы-уточнения типа «не так ли?», вопросительная интонация в утвердительных высказываниях и т.д.) укрепляет сложившиеся в обществе представления об их слабости, неуверенности, безвластии, незащитности и некомпетентности. [4, с. 624]. Дифференциация речевого поведения по половому признаку, возможно, и сохранилась в современном обществе по той причине, что «...традиционные стереотипы маскулинности / фемининности оказываются сильнее фактора социального равноправия между мужчиной и женщиной» [5,

с. 88–97]. Гендерные стереотипы навязываются человеку с момента его рождения, и потому «...социальный пол (гендер) входит в привычку, получает общепринятые формы выражения, становится необходимой частью внешней формы, типичной для всех членов данного сообщества и не зависит от воли и намерений индивида» [4, с. 624].

С целью определения границ вариативности вокалической составляющей женской речи при обработке результатов аудиторского анализа особое внимание уделялось выявлению гендерных особенностей произношения. В рассмотрении гендерного аспекта за основу были взяты два, на первый взгляд, противоречивых тезиса фонологических исследований: во-первых, женщины сознательно используют более стандартные, «престижные» формы языка, чем мужчины, что подтверждается исследованиями У. Лабова, П. Традгила, Т. И. Шевченко, В. В. Потапова; во-вторых, женщины являются новаторами в процессе изменения произношения и культивируют употребление авангардных произносительных форм [13, с. 205–254; 15, с. 193; 8, с. 52–62; 9, с. 182–191]. В результате исследований молодёжной речи британцев, проведённых зарубежными лингвистами М. В. Безбородовой, О. В. Мурай, Дж. Уэллзом, были получены следующие данные:

- краткий гласный переднего ряда /i/ продвигается вперёд, что свидетельствует о стремлении отказываться от использования стандартных форм [15, с. 193];
- гласный /e/ расширяется, напоминая по звучанию /ε/;
- гласный /æ/ воспринимается как несколько оттянутый назад (приближение по звучанию к /a/), что уже ранее отмечалось в исследовании Дж. Уэллза [18, с. 46–47];
- гласный /ɒ/ сужается, что полностью соответствует результатам исследований речи английской молодёжи Т. В. Медведевой [5, с. 88–97; 1, с. 193];
- гласный /ʊ/ расширяется, что, как и в случае с другими краткими гласными, соответствует исследованию У. Лабова, и одновременно продвигается вперёд [13, с. 205–254];
- гласный /ʌ/ оттягивается назад. Данный факт противоречит выводам тридцатилетней давности А. Гимсона (исследователь, напротив, зафиксировал его продвижение вперёд [12, с. 45–54], но указанная тенденция была ранее обнаружена и в речи группы дикторов BBC (в возрасте 30–40 лет) [6, с. 113–121]. Можно предположить, что этот гласный находится в процессе дальнейшего изменения, противоположного тому, что было выявлено в 80-х г.г. А. Гимсоном [12, с. 45–54].

В результате проведённого аудиторского анализа по восприятию гласных в речи британской молодёжи (мужчин и женщин) были выявлены гендерные различия в звучании исследуемых гласных:

В речи мужчин было отмечено:

- расширение гласного /i/, что соответствует ранее полученным данным М. В. Безбородовой о расширении кратких гласных в цепном сдвиге [1, с. 193], а также подтверждает результаты исследований английского произносительного стандарта, представленных в работах Дж. Уэллза [17, с. 198–205];
- продвижение вперёд монофтонга /ɒ/, что соотносится также с ранее проведённым исследованием О. В. Мурай и М. В. Безбородовой о продвижении вперёд гласных заднего ряда в цепном сдвиге [7, с. 189; 2, с. 37–54];
- расширение гласного /æ/ (как «вполне устоявшаяся» (по А. Краттендену) тенденция) [11, с. 362];
- продвижение долгого гласного переднего ряда /i:/ вперёд (этот вариант произнесения был зафиксирован Дж. Уэллзом ещё в 1982 г. и позднее подтверждён в работах О. В. Мурай). Можно предположить, что в реализации этого звука прослеживается тенденция к возвращению в обиход более консервативного варианта его произнесения.

В речи женщин было отмечено:

- сужение гласного /æ/ (в отличие от мужчин). Закрытая реализация монофтонга /æ/ наблюдалась ранее в исследовании речи жителей юга Англии [7, с. 189];
- централизация долгого гласного переднего ряда /i:/ (что полностью подтверждается исследованием О. В. Мурай [7, с. 189].

При расшифровке таблиц аудиторского анализа была выявлена фонетическая вариативность и нестабильность реализаций дифтонгов британского варианта английского языка, характерные для современного состояния произносительной нормы британского варианта английского языка. В ядерном элементе дифтонгов выявлены следующие общие для всех информантов изменения:

- ядро сужающегося дифтонга /ei/ расширяется и централизуется, что соответствует уже имеющимся в литературе данным и указывает на то, что молодые носители языка реализуют в качестве первого компонента широкий вариант гласного среднего подъёма /ε/ [11, с. 362; 13, с. 205–254]. Подобные результаты были получены и при проведении перцептивного анализа российскими лингвистами О. В. Мурай, М. В. Безбородовой;
- отчётливо воспринимается на слух модификация качества начального элемента дифтонга /ai/. Ядро /ai/ оттягивается назад, трансформируясь в звук заднего ряда /ɑ:/, что является явной чертой Estuary English (ЕЕ) [18, с. 46–47]. Необходимо отметить, что в более ранних

исследованиях речи молодых англичан трансформация ядра /aɪ/ в /ɑ:/ отмечалась только в речи молодых девушек [5, с. 88–97];

– ядра дифтонгов /aʊ/ и /əʊ/ продвигаются вперёд. Это убедительно подтверждает теорию Дж. Уэллза о «Сдвиге дифтонгов» [18, с. 46–47]. Следует подчеркнуть, что данное явление характерно исключительно для просторечных форм юго-востока Англии и не затрагивает RP в традиционном понимании, но вследствие влияния лондонского просторечия (кокни) на состояние произносительной нормы можно ожидать проникновения последствий сдвига дифтонгов в нормативное произношение [18, с. 46–47]. Продвижение вперёд ядра /əʊ/ было отмечено в исследованиях П. Традгилла и А. Краттендена [15, с. 193; 11, с. 362]. Продвижение вперёд ядерного элемента дифтонга /aʊ/, выражающееся в его приближении по звучанию к /æ/, отмечалось также в исследованиях речи молодых англичан [1, с. 193];

– наряду с ослаблением скольжения, ядро дифтонга /iə/ сужается, продвигается вперёд, напоминая по звучанию полудолгий вариант /i:/ в речи всех групп информантов. Подобное явление отмечается и в работе А. Краттендена [11, с. 362];

– модификация дифтонга /eə/ в /ɛ:/ вследствие выпадения скольжения и расширения ядра. Согласно утверждениям А. Краттендена, это можно считать полностью завершённым процессом [11, с. 362]. Аналогичный результат был получен при исследовании речи британских студентов Т. В. Медведевой [6, с. 113–121].

В звучании начального элемента исследуемых дифтонгов в результате проведённого анализа были выявлены также гендерные и возрастные различия:

В речи мужчин было отмечено:

– сужение ядра дифтонга /ɔɪ/ у мужчин, что, согласно исследованиям Дж. Уэллза, является чертой Estuary English (EE) [18, с. 46–47].

В речи женщин было отмечено:

– расширение ядра дифтонга /ɔɪ/, причём в большей степени — в речи женщин более старшего поколения. Это подтверждает уже имеющиеся в литературе данные о том, что женщины являются лидерами инноваций в нестабильной лингвистической ситуации) [2, с. 37–54]. У мужчин ядро дифтонга /ɔɪ/, как отмечено выше, напротив, сужается.

Данные, выявленные в ходе исследования качественных изменений гласных, зафиксированных аудиторами при проведении перцептивного анализа, позволяют сделать следующие **выводы**.

1. В системе кратких и долгих монофтонгов в современной речи молодых британцев происходят следующие процессы:

1) **расширение** в речи всех информантов гласного переднего ряда /e/, гласного заднего ряда /ʊ/, гласного смешанного ряда /ɜ:/; исключительно в речи мужчин — гласных переднего ряда /i/ и /æ/, а в речи женщин — гласного заднего ряда /ɔ:/;

2) **сужение** гласного заднего ряда /ɒ/ в речи всех информантов; исключительно в речи женщин — гласного переднего ряда /æ/;

3) **ретардация** в речи информантов мужчин и женщин гласного переднего ряда /æ/, гласного смешанного ряда /ʌ/, гласного заднего ряда /ɑ:/; исключительно в речи женщин — /i:/;

4) **продвижение вперёд** в речи всех информантов гласного переднего ряда /i/, гласных заднего ряда /ʊ/, /u:/, /ɜ:/, гласного смешанного ряда /ɜ:/; исключительно в речи мужчин — гласного переднего ряда /i:/ и гласного заднего ряда /ɒ/.

2. В системе дифтонгов в современной речи молодых британцев происходят следующие процессы:

1) **продвижение вперёд** ядер дифтонгов /iə/, /əʊ/ и /aʊ/;

2) **сужение** ядра расширяющегося дифтонга /iə/; 3) **расширение** ядер дифтонгов /eɪ/, /əʊ/ и /aʊ/;

4) **ретардация** ядер дифтонгов /eɪ/ и /aɪ/;

5) **сужение** ядерного элемента дифтонга /ɔɪ/ в мужской группе и его **расширение** — в женской;

6) **расширение** и **продвижение вперёд** скольжения дифтонга /aʊ/;

7) **продвижение вперёд** скольжения дифтонга /əʊ/.

Результаты проведённого анализа свидетельствуют о наличии значительных модификаций гласных в слитной речи как женщин, так и мужчин. Исследование подтвердило ранее полученные данные о том, что гласные в речи молодёжи тяготеют к центру фонетического пространства.

Л и т е р а т у р а

1. Безбородова М. В. Вокалическая составляющая современной молодёжной речи с учётом гендерных различий : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М. В. Безбородова ; МГЛУ. — М., 2013. — 193 с.

2. Безбородова М. В. Особенности вокалической составляющей речи молодых британцев / М. В. Безбородова // Вестник Моск. гос. лингв. ун-та. Социофонетика звучащей речи. — 2011. — № 1 (607). Языкознание. — С. 37–54.

3. Егорова О. А. Интонационные особенности женской разговорной речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / О. А. Егорова ; Ивановский гос. ун-т. — Иваново, 2008. — 201 с.
4. Кирилина А. В. Гендер и язык / А. В. Кирилина ; МГЛУ; Лаборатория гендерных исследований. — М.: Языки славянской культуры, 2005. — 624 с.
5. Медведева Т. В. Гендерная вариативность речи британской молодёжи / Т. В. Медведева, О. В. Мурай // Фонетическая вариативность современной английской речи. Вестник МГЛУ. — М.: Изд-во МГЛУ, 2007. — Вып. 523. — С. 88–97.
6. Медведева Т. В. И снова о гендере : он говорит, она говорит ... / Т. В. Медведева // Фонетика, фонология и межкультурная коммуникация. Вестник МГЛУ. Языкознание. — М.: ИПК МГЛУ Рема, 2012. — Вып. 1 (634). — С. 113–121.
7. Мурай О. В. Позиционная вариативность монофтонгов в речи молодёжи Великобритании (экспериментально-фонетическое исследование) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / О. В. Мурай. — М., 2005. — 189 с.
8. Потапов В. В. Язык женщин и мужчин : фонетическая дифференциация / В. В. Потапов // Известия РАН. Сер. Литературы и языка. — 1997. — Т. 56. № 3. — С. 52–62.
9. Шевченко Т. И. Тенденции, проверенные временем : гласные, согласные и просодия английского языка / Т. И. Шевченко // Фонетическая вариативность современной английской речи. Вестник МГЛУ. — М.: Изд-во МГЛУ, 2007. — Вып. 523. — С. 182–191.
10. Cheshire J. Sex and gender in variationist research / J. Cheshire // Chambers et al. — Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2002. — P. 423–443.
11. Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English. — 7th ed. / A. Cruttenden. — London: Hodder Education, 2008. — 362 p.
12. Gimson A. C. The RP Accent / A. C. Gimson ; Ed. by P. Trud, 1984. — P. 45–54.
13. Labov W. The intersection of sex and social class in the course of linguistic change / W. Labov // Language Variation and Change 2:2, 1990. — P. 205–254.
14. Lakoff R. Language and Women's Place. Text and Commentaries / R. Lakoff. — London : Oxford Univ. Press, 2004. — 328 p.
15. Trudgill P. Sociolinguistic variation and change / P. Trudgill. — Edinburgh : Edinburgh Univ. Press, 2002. — 193 p.
16. Wells J. C. Estuary English / J. C. Wells // Paper delivered at the BAAP colloquium. — Cambridge, 1992.
17. Wells J. C. The Cockneyfication of R. P.? / J. C. Wells // G. Melchers and N.-L. Johannesson (eds.), Non-standard varieties of language. Stockholm Studies in English 84. — Stockholm : Almqvist & Wiksell, 1994. — P. 198–205.
18. Wells J. C. What is Estuary English? / J. C. Wells // English Professional 3, 1997. — P. 46–47.

References

1. Bezborodova M. V. Vokalicheskaja sostavljajushhaja sovremennoj molodezhnoj rechi s uchetom gendernyh razlichij : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / M. V. Bezborodova ; Moskovskij gos. lingvisticheskij un-t. — M., 2013. — 193 s.
2. Bezborodova M. V. Osobennosti vokalicheskaj sostavljajushhej rechi molodyh britancev / M. V. Bezborodova // Vestnik Mosk. gos. Lingvistich. un-ta. Sociofonetika zvuchashhej rechi. — 2011. — № 1 (607). Jazykoznanie. — S. 37–54.
3. Egorova O. A. Intonacionnye osobennosti zhenskoy razgovornoj rechi : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.19 / O. A. Egorova / Ivanovskij gos. un-t. — Ivanovo, 2008. — 201 s.
4. Kirilina A. V. Gender i jazyk / A. V. Kirilina ; MGLU ; Laboratorija gendernyh issledovanij. — M.: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2005. — 624 s.
5. Medvedeva T. V. Gendernaja variativnost' rechi britanskoj molodjozhi / T. V. Medvedeva, O. V. Muraj // Foneticheskaja variativnost' sovremennoj anglijskoj rechi. Vestnik MGLU. — M.: Izd-vo MGLU, 2007. — Vyp. 523. — S. 88–97.
6. Medvedeva T. V. I snova o gendere : on govorit, ona govorit ... / T. V. Medvedeva // Fonetika, fonologija i mezhkul'turnaja komunikacija. Vestnik MGLU. Jazykoznanie. — M.: IPK MGLU Reма, 2012. — Vyp. 1 (634). — S. 113–121.
7. Muraj O. V. Pozicionnaja variativnost' monoftongov v rechi molodjozhi Velikobritanii (eksperimental'no-foneticheskoe issledovanie) : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / O. V. Muraj. — M., 2005. — 189 s.
8. Potapov V. V. Jazyk zhenshhin i muzhchin : foneticheskaja differenciacija / V. V. Potapov // Izvestija RAN. Ser. Literatury i jazyka. — 1997. — T. 56. № 3. — S. 52–62.
9. Shevchenko T. I. Tendencii, proverennye vremenem : glasnye, soglasnye i prosodija anglijskogo jazyka / T. I. Shevchenko // Foneticheskaja variativnost' sovremennoj anglijskoj rechi. Vestnik MGLU. — M.: Izd-vo MGLU, 2007. — Vyp. 523. — S. 182–191.
10. Cheshire J. Sex and gender in variationist research. In Chambers et al., Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing, 2002. — P. 423–443.
11. Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English, 7th ed. — London : Hodder Education, 2008. — 362 p.
12. Gimson A. C. The RP Accent / Ed. by P. Trud, 1984. — P. 45–54.
13. Labov W. The intersection of sex and social class in the course of linguistic change. Language Variation and Change 2:2, 1990. — P. 205–254.
14. Lakoff R. Language and Women's Place. Text and Commentaries. — London: Oxford University Press, 2004. — 328 p.
15. Trudgill P. Sociolinguistic variation and change. — Edinburgh : Edinburgh university Press, 2002. — 193 p.

16. Wells J. C. Estuary English // Paper delivered at the BAAP colloquium. — Cambridge, 1992.
17. Wells J. C. The Cockneyfication of R. P.? In G. Melchers and N.-L. Johannesson (eds.), *Non-standard varieties of language*// Stockholm Studies in English 84. — Stockholm : Almqvist & Wiksell, 1994. — P. 198–205.
18. Wells J. C. What is Estuary English? *English Professional* 3, 1997. — P. 46–47.

ЛАДИЖЕНСЬКА Сюзанна Юрївна,

фахівець Навчально-методичного центру довузівської підготовки Одеської національної морської академії; вул. Дидрихсона, 8, м. Одеса, 65029, Україна; e-mail: isakova_suzan@mail.ru; тел.: +38 093 6437236

ВАРІАТИВНІСТЬ ВОКАЛІЗМУ У МОВЛЕННІ МОЛОДІ

Анотація. Дослідження присвячене виявленню гендерних особливостей фонетичної варіативності вокалічної складової мовлення сучасної англійської молоді.

Англійський вокалізм — один із значущих об'єктів лінгвістичного аналізу, тому що саме ця частина фонологічної системи характеризується високим ступенем варіативності та рухливості протягом усієї еволюції англійської мови. Молодіжна вимова є індексним показником рівня розвитку, інтересів, смаків і потреб молодих людей. Мовлення молодих британців відрізняється від мовлення дорослих специфічним звучанням, мелодикою, манерою мовлення, набором нових слів. Жінки справедливо вважаються лідерами мовних інновацій, а їхні вимовні тенденції можуть розглядатися як показники перспективного розвитку фонетичної системи мови в цілому. Проведене дослідження, основним методом якого став аудиторський аналіз, показало, що авангардність мовленнєвої поведінки *жінок* виражається в більш закритій реалізації голосного /æ/; у більш виразному просуванні вперед голосного /u/, в централізації довгого /i:/ та в сильному розширенні голосних /ɔ:/ та /i/. Інформанти чоловічої групи виявили варіативність в реалізації практично всіх голосних використовуючи менш нормативні вимовні форми мови. Вимовні тенденції *чоловічої* групи можуть розглядатися як показник розвитку вокалічної системи в мовленні молодих англійців.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, гендер, вокалічна система, централізація, розширення, нормативна вимова.

Syuzanna Yu. LADYZHENSKAYA,

Expert of Training and Methodical Centre of Pre-Higher School Education of Odessa National Maritime Academy; 8 Didrikhsona str., Odessa, 65029, Ukraine; e-mail: isakova_suzan@mail.ru; phone: +38 093 6437236

VOWEL VARIATION IN THE YOUTH'S SPEECH

Summary. The present study is dedicated to gender peculiarities of vowel variation in the English youth's speech.

English vocalism is one of the most significant objects of linguistic analysis because this part of phonological system is characterized by high degree of variation and mobility all through the evolution of the English language. Youth's pronunciation is an index of the level of development, interests, tastes and requirements of young people. The speech of British youth differs from the adults' by specific sounding, melody, style of speech and selection of new words. Women are considered leaders of language innovations and their pronunciation tendencies can be considered promising in the development in the whole phonetic system. The conducted research, that main method of which is the auditory analyses showed that innovations in the female speech behavior is expressed in the more close realization of the vowel /æ/; in the more distinctly expressed forward position of vowel /u/, in centralization of the long vowel /i:/ and in strong widening of the vowels /ɔ:/ and /i/. Male group informants showed variability in realization of almost all vowels using less standard pronouncing language forms. Pronunciation tendencies of male group can be distinguished as an indicator of vowel system development in the speech of young Englishmen.

Key words: speech behavior, gender, vowel system, centralization, widening, pronunciation.

Статтю отримано 14.05.2015 р.

УДК 811.111'276.6'342.9:32

МУЗЯ Евгений Михайлович,

кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого; ул. Ленина 20, г. Мелитополь, Запорожской области, 72312, Украина; e-mail: kletchaty2002@mail.ru; тел.: +38 067 7765552

ИНТОНАЦИОННЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛИЙСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ РЕЧИ

Аннотация. Данное исследование посвящено анализу интонационных характеристик политической ораторской речи. Согласно исследованиям зарубежных и отечественных лингвистов в области публичной речи и её просодического оформления, задачей политика является донесение до слушателя основной мысли выступления, желание убедить и завоевать аудиторию. В значительной мере это достигается средствами просодии, которая создаёт определённую модальную окрашенность текстов. Интонационное оформление политической речи подчинено её основной коммуникативной функции — функции воздействия. Цель публичного выступления и ситуации, в рамках которых происходит действие, определяют структуру текста выступления и выбор просодических средств воздействия на аудиторию.

Проведённое исследование даёт основание утверждать, что публичная речь британских политиков обладает чёткой ритмической организацией, высоким процентом нисходящих терминальных тонов, большой частотностью прагматических пауз, обусловленных высокой степенью контроля над речью, а также вариативностью темпа речи.

Ключевые слова: публичная речь, просодия воздействия, нисходящий тон, пауза, темп.

Речи политиков представляют собой единицы высшего уровня вербальной сферы, и требования к их форме и содержанию важны как для самого оратора, так и для слушающей его аудитории. Умение хорошо выступать формирует среду вокруг оратора, привлекает к нему внимание, говорит о его прошлом и будущем, а также влияет на проявление или изменение характеристик его образа. Следует также отметить, что публичная политическая речь на протяжении столетий претерпела достаточно много изменений, приобретая различные оттенки, формы и тематику. Речи одних политиков описательны или поучительны, в то время как речи других несут вдохновение и надежду на кардинальные изменения к лучшему. Меняются времена, меняются политики, меняются подходы к составлению текстов их выступлений и тактики самих выступлений.

Актуальным является рассмотрение интонационных форм английской политической речи, отражающих имидж политика. *Целью* данного исследования является изучение роли интонационных средств, участвующих в сочетании с проявлением личностных характеристик говорящего в создании эффективного имиджа политика. В работе решаются следующие *задачи*: 1) описываются основные фонетические характеристики речи политика; 2) определяются основные параметры оформления текста английской политической речи. *Объектом* данного исследования стали тексты выступлений британских политиков конца XX века Тони Блэра и Гордона Брауна. *Предмет* исследования — интонационная характеристика их речи.

Интонация речи играет немаловажную роль в создании имиджа политика. Английский учёный Дэвид Моранд отмечает: «The electorate is now becoming more sophisticated and politically mature, in being able to see behind the faces» [9, с. 237]. Например, Джон Кеннеди, следуя советам своих консультантов, был вынужден избавиться от Бостонского диалекта в произношении, чтобы выиграть президентские выборы в 1960 году. С другой стороны, «приятный» акцент, если он подчёркивает индивидуальность речи политика, может служить благоприятным фактором в создании его имиджа. Например, большинство избирателей Маргарет Тэтчер считали, что её необычный акцент создаёт впечатление уверенности, авторитета и решительности.

Джеймс Хьюмз полагает, что «с помощью слов передаётся 7 процентов информации, с помощью звуковых сигналов (включая тон голоса, интонацию и т.д.) — 38 процентов, с помощью мимики, жестов, позы — 55 процентов» [8, с. 89]. Во время публичных выступлений говорящему необходимо контролировать движения, мимику, жесты, интонацию, а слушающему немаловажно уметь адекватно интерпретировать мимику и жесты выступающего. Вместе с тем, степень контроля над речью во многом определяется численностью аудитории и ситуацией выступления. Например, высокая степень контроля политика над речью характерна для торжественных выступлений. Фонетически это может проявляться в использовании высоких тонов, сбалансированном характере речевого и паузального времени, в периодичности синтагматического членения, в уменьшении степени понижения тона. Уменьшение контроля над речью проявляется в характере и степени понижения тона, большей степени использования низкой уровневой зоны, в менее сбалансированном отношении объёмов речевого и паузального времени.

По мнению Н. А. Коваль, политические тексты с установкой на торжественность характеризуются следующими просодическими признаками: медленным темпом произнесения; повышенной степенью громкости; дробным членением фраз на синтагмы, реализуемым, в преобладающем большинстве случаев, с помощью перерывов в фонации; максимальным временным коэффициентом пауз; наибольшим количеством выделенных ударением слогов. Характерно, что тот же текст с другим набором фонетических признаков интерпретируется слушателями как чтение последних известий. Просодическая организация текста с меньшей ориентированностью на торжественность (например, доклад на специфическую экономическую тему в парламенте или на конференции) включает, по словам Н. А. Коваль, быстрый темп произнесения, средний уровень громкости, наименее дробное членение фраз на синтагмы, меньший временной коэффициент пауз и меньшее количество выделенных ударением слогов [2, с. 97–102].

В интонологии на сегодняшний день пока не сложилось однозначного подхода к функциональной стороне интонации. В зарубежной теории интонации имеется два направления: традиционное и грамматическое, — характеризующиеся разными взглядами на функциональный аспект интонации. Представители традиционного направления, к которому принадлежат британские лингвисты Г. Пальмер, Л. Армстронг, И. Уорд, Р. Кингдон, Дж. О'Коннор, Дж. Арнольд, А. Гимсон, Дж. Лейвер и многие другие, наделяют интонацию собственным значением и рассматривают её с точки зрения выполняемых функций. Основным представителем грамматического направления является М. К. Халидей. По мнению Халидея, интонация не имеет собственного значения, но может выражать грамматически контрастные значения. К проблеме содержания Халидей подходит через форму, а форму анализирует, не обращаясь к функции [7, с. 142–149]. Ведущей функцией интонации, по мнению современных английских интологов, является функция выражения отношения говорящего. Наиболее известными функциями интонации, выделяемыми отечественными и зарубежными фонетистами, являются коммуникативная, аппеллативная, грамматическая, стилистическая, синтаксическая, функция воздействия, эмоциональная функция и другие.

По справедливому замечанию Ю. А. Дубовского, каждый из компонентов интонации вносит свой самостоятельный вклад в интонационную структуру высказывания [1, с. 134–140]. Как отмечает Э. А. Нушикан, мелодические рисунки основных английских тонов могут быть гораздо более разнообразными, «как только мы выходим за пределы нейтрального стиля речи и обращаемся к эмоционально-волевой интонации». В качестве интонационных приёмов, способных сделать публичную речь более выразительной, профессор Э. А. Нушикан выделяет, например, *просодические контрасты и противопоставления*, которые облегчают восприятие речи аудиторией. Такие слова как «the other», «another», «different» сами подсказывают необходимость эмфазы (высокий нисходящий тон, нисходяще-восходящий тон или повышение тона) [4, с. 68–70]. Кроме того, в политическом выступлении обязательно присутствуют так называемые слова-эмфатики, цель которых — выделение, интенсификация значений последующих слов: *very, completely, absolutely, unbelievably*. Эти слова требуют особого интонационного выделения.

Интонационный стиль политической публичной речи рассматривается в настоящем исследовании как система взаимосвязанных средств интонации, которые используются в определённой социальной (политической) сфере и служит определённой цели коммуникации. Именно цель коммуникации определяет выбор говорящим стиля речи в целом и частного интонационного стиля. Интонационные характеристики устной публичной политической речи определяются целью публичного выступления и его композиционными особенностями, с одной стороны, и индивидуальными речевыми характеристиками говорящего, с другой.

В качестве ядерного тона в исследуемых публичных политических выступлениях используются как простые, так и сложные тоны: Low-Fall, Low-Rise, Mid-Level, Fall-Rise. При этом Low-Rise и Mid-Level чаще используются в более формальной части выступления, тогда как Fall-Rise характеризует менее формальную часть, произносимую в ускоренном темпе.

В публичной речи в предтерминальной части синтагмы, в основном, используется низкая предшкала, в терминальной части — ступенчатая и ровная шкала. Использование терминальных тонов весьма разнообразно.

Преобладающим **терминальным тоном** в публичной речи является нисходящий тон (чаще высокий нисходящий). Варьирование нисходящих тонов происходит за счёт регистровых изменений и изменений в скорости падения. В торжественных речах, наряду с нисходящими тонами, часто употребляются ровные тоны различных регистров, которые могут сочетаться с ровным или восходящим тональным движением.

В английской политической речи большинство фраз строится по **мелодической модели** «повышение–повышение–падение». Именно такой интонационный рисунок создаёт особый коммуникативный эффект, поскольку вызывает бурную положительную реакцию аудитории на высказывание говорящего. Мелодическая модель «повышение–повышение–падение» в определенной степени настраивает аудиторию на ответную реакцию, в частности, на аплодисменты.

Чёткость ритмической организации английской политической речи достигается за счёт выделения ударных слогов и относительной изохронности ритмических групп и синтагм. Часто особенности лексико-синтаксического построения фразы усиливают ритмическую упорядоченность фразы.

Ударение в исследуемых публичных выступлениях носит эмфатический характер. Эмфаза создаётся за счёт увеличения параметров всех просодических средств: высоты тона, громкости, длительности. Выделенность слов находится в прямой зависимости от длительности синтагмы. Если синтагма состоит из двух смысловых слов, то первое занимает высокое тональное положение, второе выделяется терминальным тоном.

Темп данных публичных выступлений замедлен. Чем больше аудитория и торжественнее речь, тем медленнее темп. Вместе с тем, менее формальное выступление или его части могут характеризоваться ускорением темпа произнесения.

Одним из наиболее важных интонационных компонентов публичных выступлений является **пауза**. В данном исследовании мы выделили несколько видов пауз. **Эмфатическая пауза** выполняет функцию эмоционального воздействия. **Паузы колебания** наблюдаются тогда, когда говорящего перебивают либо когда он колеблется в выборе языковых средств. Синтагма при наличии паузы колебания является неполной. Пауза может быть маркирована отсутствием речевого сигнала (незаполненная пауза) или являть собой фонацию (заполненная пауза), выражаясь такими элементами, как «um», «eh», «ahm» и так далее. Чаще всего заполненными являются паузы колебания.

Существует также особый класс преднамеренных пауз, которые по своей природе и функциям не тождественны синтаксическим, логическим паузам и паузам колебания. Это лингвистически релевантные **прагматические паузы**, реализация которых обусловлена коммуникативной интенцией говорящего и ориентирована на выполнение функции воздействия. Прагматическая пауза не может быть определена лишь как перерыв в звучании определённой длительности, поскольку несёт смысловую нагрузку (утверждение, ирония, привлечение внимания и т. д.). В отличие от психологически обусловленной паузы колебания, прагматические паузы являются запланированными и сознательно распределёнными в тексте. Примером может служить следующий отрывок Тони Блэра в торжественном обращении к избирателям:

And this new Labour government will govern in the interests of all our people the whole of this nation. That... I can promise you.

Здесь прагматическая пауза перед и после смыслового центра фразы имеет смысловую нагрузку утверждения.

Большинство политических выступлений исследуемых политиков имеет квазиспонтанный характер. При этом отмечается высокая степень контроля над речью. Всё это определяет особенность интонационного оформления их речи: более высокий мелодический уровень подготовленной, клишированной речи, с одной стороны, и менее устойчивый темпорально, пониженный в отношении уровня мелодики и громкости, наполненный паузами хезитации стиль произнесения новой информации, с другой стороны. Сигналом смещения в сторону разговорной речи может служить общее понижение высотного регистра, вариативность темпа и громкости, наличие большого количества пауз хезитации.

Проведённое исследование даёт основания утверждать, что публичная политическая речь британских политиков обладает следующими характеристиками: чёткая ритмическая организация, эмфатический характер ударения, большой процент высоких нисходящих терминальных тонов, большая частотность прагматических пауз, обусловленных высокой степенью контроля над речью, вариативность темпа речи.

Л и т е р а т у р а

1. Дубовский Ю. А. Типология маркеров для анализа речевой просодии / Ю. А. Дубовский // Просодические средства организации стилистически различных текстов в современном английском языке : Межвузовский сб. науч. тр. / МГПИ им. В. И. Ленина. — М., 1985. — С. 131–140.
2. Коваль Н. А. Просодические характеристики политической ораторской речи / Н. А. Коваль // Записки з романо-германської філології. — Одеса: Фенікс, 2009. — Вип. 23. — С. 97–102.
3. Ножин Е. А. Мастерство устного выступления / Е. А. Ножин. — [3-е изд., перераб.]. — М.: Политиздат, 1989. — 254 с.
4. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи / Э. А. Нушикян. — Киев — Одесса: Вища школа, 1986. — 159 с.
5. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс / Н. В. Петлюченко. — Одеса: Астропринт, 2009. — 464 с.
6. Сагач Г. М. Риторика / Г. М. Сагач. — К. : ВД «Ін Юре», 2000. — 568 с.
7. Halliday M. F. The Users and Uses of Language / M. F. Halliday // Readings in the Sociology of Language / Ed. by J. Kishman. — The Hague–Paris, 1970. — P. 139–155.

8. *Humes J.* The Sir Winston Method : The Five Secrets of Speaking the Language of Leadership / James C. Humes. — Quill, 1993. — 192 p.
9. *Morand D. A.* Language and Power : an empirical analysis of linguistic strategies used in superior-subordinate communication / David A. Morand // *Journal of Organizational Behavior.* — 2000. — Vol. 21. Issue 3. — P. 235–248.

References

1. Dubovskij Ju. A. Tipologija markerov dlja analiza rechevoj prosodii / Ju. A. Dubovskij // *Prosodicheskie sredstva organizacii stilisticheski razlichnyh tekstov v sovremennom anglijskom jazyke: Mezhevuzovskij sb. nauch. tr. / MGPI im. V. I. Lenina.* — M., 1985. — S. 131–140.
2. Koval' N. A. Prosodicheskie harakteristiki politicheskoi oratorskoj rechi / N. A. Koval' // *Zapysky z romano-germans'koj filologii.* — Odesa: Feniks, 2009. — Vyp. 23. — S. 97–102.
3. Nozhin E. A. Masterstvo ustnogo vystuplenija / E. A. Nozhin. — [3-e izd., pererab.]. — M. : Politizdat, 1989. — 254 s.
4. Nushikjan E. A. Tipologija intonacii emocional'noj rechi / E. A. Nushikjan. — Kiev — Odessa: Vishcha shkola, 1986. — 159 s.
5. Petliuchenko N. V. Haryzmatyka : movna osobystist' i dyskurs / N. V. Petliuchenko — Odesa: As-troprynt, 2009. — 464 s.
6. Sagach G. M. Rytoryka / G. M. Sagach. — Kyiv : Vyd. Dim «In Jure», 2000. — 568 s.
7. *Halliday M. F.* The Users and Uses of Language // *Readings in the Sociology of Language* / Ed. By J. Kishman. — The Hague — Paris, 1970. — P. 139–155.
8. *Humes J.* The Sir Winston Method : The Five Secrets of Speaking the Language of Leadership / James C. Humes. — Quill, 1993. — 192 p.
9. *Morand D. A.* Language and Power : an empirical analysis of linguistic strategies used in superior-subordinate communication / David A. Morand // *Journal of Organizational Behavior.* — 2000. — Vol. 21. Issue 3. — P. 235–248.

МУЗЯ Євген Михайлович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна; тел.: +38 067 7765552; e-mail: kletchaty2002@mail.ru

ІНТОНАЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛІЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

Анотація. Дослідження присвячене аналізу інтонаційних характеристик політичної ораторської промови. Згідно з дослідженнями зарубіжних і вітчизняних лінгвістів в області публічної промови та її просодичного оформлення, основним завданням політика є донести до слухача основну думку виступу, переконати й зацікавити аудиторію. Значною мірою це досягається засобами просодії, яка створює певну модальну забарвленість текстів. Інтонаційне оформлення політичної промови підпорядковане її основній комунікативній функції — функції дії. Мета публічного виступу і ситуація, у рамках якої відбувається дія, визначають його структуру, а також вибір просодичних засобів впливу на аудиторію.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що публічна промова британських політиків має чітку ритмічну організацію, характеризується високою відсотком низхідних термінальних тонів, частотністю прагматичних пауз, зумовлених високою мірою контролю над мовленням та варіативністю його темпу.

Ключові слова: публічна промова, просодія дії, низхідний тон, пауза, темп.

Eugene M. MUZYA,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of English Language Chair, Melitopol State Pedagogical Bohdan Khmelnytsky University; Lenin str. 20, 72312, Melitopol, Ukraine; e-mail: kletchaty2002@mail.ru; tel.: +38 067 7765552

INTONATION PECULIARITIES OF THE ENGLISH POLITICAL SPEECH

Summary. The given investigation is dedicated to the analysis of intonational characteristics of political oratory speech. As shown in the investigations of foreign and native linguists in the sphere of political speech and its prosodic peculiarities, the task of a politician is to carry the main idea to convince the listener and to conquer the audience. It is achieved to a great extent by means of prosody, which adds certain modal colouring to the texts. The intonational structure of political speech is governed by its main communicative function — the impact function. The aim of public speech and the situation within which the action is conducted, define its structure and the choice of prosodic impact means.

The conducted investigation allows concluding that public speech of British politicians possesses a strict rhythmic organization, high number of falling terminal tones, high frequency of pragmatic pauses conditioned by the great degree of speech control and also variation of speech tempo.

Key words: public speech, prosody, impact, falling tone, pauses, tempo.

Статтю отримано 12.02.2015 р.

УДК 811.161.1'373.612'42:325.1/.2:004.738.5

МЮЛЛЕР Юлия Эдуардовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры немецкого языка Департамента иностранных языков Национального исследовательского университета — Высшая школа экономики; Большой Трёхсвятительский пер., 3, г. Москва, 101000, Россия, тел. +7 916 7858121; e-mail: jmueller@hse.ru

ПОРТРЕТ МИГРАНТА В РУССКОЯЗЫЧНОМ СЕГМЕНТЕ ИНТЕРНЕТА

Аннотация. Целью статьи является проведение дискурсивного анализа актуальной русскоязычной части Интернета, связанной с тематикой миграции в Российской Федерации. Были произведены запросы со словом «мигрант» в поисковой системе Яндекс. Для выполнения цели исследования были поставлены следующие задачи: определение и анализ видов и количественного соотношения документов в Интернете, в которых встречается слово «мигрант», а также анализ таких аспектов, как отражение географии миграции; учреждения и организации, связанные с миграцией; тематика документов, связанных с проблемами миграции и их количественное соотношение. В рамках микроанализа был исследован лингвистический контекст употребления слова «мигрант», что позволило выявить преобладающие определения, действия, и коннотации, связанные с этим словом.

Ключевые слова: дискурсивный анализ, дистрибуция, мигрант, язык СМИ, Интернет.

Дискурсивный анализ находит широкое применение в лингвистике, политологии и социологии и является инструментом исследования социальной реальности, отраженной в средствах массовой информации и коммуникации. В исследованиях последних лет предпринимался дискурсивный анализ таких сфер коммуникации, как, например, англоязычные спортивные репортажи [1] и англоязычные статьи лингвистической тематики [2]. Широко исследуется политический дискурс в работах по политологии, например, образ России в языке различных страт [3]. Предпринимался также анализ политического дискурса по теме «миграция» на материале публикаций в российских СМИ [4]. Несомненно, одним из важнейших каналов информации в наше время является Интернет. По данным Фонда «Общественное мнение», в России насчитывается 66,5 миллиона человек старше 18 лет, которые хотя бы раз в месяц входят в Интернет — это более 57 % всего совершеннолетнего населения страны. Четыре пятых из них, более 53 миллионов человек, пользуются Интернетом ежедневно [5]. В связи с этим становится актуальным анализ языка российского Интернета. Целью данной статьи является дискурсивный анализ актуальной русскоязычной части Интернета, связанной с тематикой миграции в Российской Федерации. Ван Дэйк выделяет два направления дискурсивного анализа материалов массовой коммуникации: макроанализ, или исследование компонентов структуры медиа-текста (заголовок, краткий обзор, основное событие, его история), и микроанализ — изучение семантики медиа-текста, т.е. анализ значений слов и предложений, взаимосвязей между ними, а также стилистические и риторические компоненты значений [6]. Задачей исследования стало проведение дискурсивного макро- и микроанализа материалов русскоязычного сегмента Интернета по теме «миграция».

Для проведения данного анализа в период с 01.03.2015 по 01.05.2015 были произведены поисковые запросы со словом «мигрант» в системе Яндекс, ведущей поисковой машине русскоязычного сегмента Интернета. На начало 2014 года «Яндекс» является четвёртым поисковиком планеты с 4,84 млрд поисковых запросов. Его доля на рынке Рунета составляет 61,9 % [7]. Таким образом, Яндекс покрывает наибольшую часть информации Интернета на русском языке. Результаты запросов были проанализированы по следующим параметрам:

- виды и количественное соотношение документов в Интернете, в которых встречается слово «мигрант»;
- отражение географии миграции в Рунете: страны и регионы происхождения миграции, регионы, принимающие мигрантов, и национальная принадлежность или гражданство мигрантов;
- учреждения и организации, связанные с проблемами миграции;
- тематика документов, связанных с проблемами миграции, и их количественное соотношение.

Анализ видов документов показывает, что наиболее часто лексема «мигрант» встречается в текстах новостей таких новостных агентств, новостных лент и порталов: РИА Новости, Балт Инфо, РБК, News.yandex.ru, Интерфакс, islamnews.ru, KM.py, BMF.ru, ИТАР-ТАСС, news.Asgabat.net, Фергана.news, rus.kg, avesta.tj, а также в электронных СМИ и на сайтах газет и журналов, телевизионных каналов и радиостанций: телеканала НТВ, журналов «Форбс», «Большой город», «Огонёк», «Энергия промышленного роста», газет «АиФ», «Правда», «Московский комсомолец», «Российская газета», «Комсомольская правда», электронных изданий Дни.ру,

«Взгляд» «Эксперт», «Сноб», «Русский репортёр», «Вчера», «Одна родина», радиостанций «Вести ФМ», «Голос России», «Аззатык» и др.

Следует отметить, что часть этих источников относится к доменам Украины (comments.ua), Туркменистана (news.Asgabat.net), Узбекистана (Фергана.news), Таджикистана (avesta.tj), Кыргызстана (rus.kg, Аззатык), Казахстана («Мегаполис»). Поскольку все они являются русскоязычными, мы сочли возможным включить их в наш анализ.

Лексема «мигрант» достаточно часто встречается и в электронных словарях, толковых и переводных, а также в интернет-энциклопедиях: википедия, национальная социологическая энциклопедия, словари системы Яндекс, русско-китайский и китайско-русский онлайн-словарь, юридический словарь, русско-английский и англо-русский онлайн-словарь и др. В словарях даётся нейтральное толкование термина «мигрант», а в переводных словарях его эквиваленты в других языках. Толкования могут быть краткими, как в толковом словаре Яндекса [8] (**МИГРАНТ**, а, м., одуш. [фр. migrant, нем. Migrant < лат. — см. *миграция*] Тот, кто совершает *миграцию*), так и подробными, как в национальной юридической энциклопедии [9], с определениями различных видов мигрантов: *экономический мигрант*, *трудоустроенный мигрант*, *долговременный мигрант*, *нелегальный мигрант*, *нерегулярный мигрант* и др.

При поисковом запросе «мигрант» система Яндекс также выдаёт сайты таких российских и иностранных государственных учреждений: УФМС, УВД, Комитет миграционного контроля (г. Санкт-Петербург), Миграционная служба при правительстве Республики Таджикистан; — а также сайты ряда общественных организаций, связанных с проблемами миграции: ООН, Федерация мигрантов России, горячая линия для мигрантов «Ангел» (при поддержке Евросоюза), форум переселенческих организаций migrant.ru, Общероссийское общественное движение «Таджикские трудовые мигранты», Партнёрско-гражданская платформа «Центральная Азия в движении», Межгосударственный миграционный центр (Томская область), Биржа труда: эффективный и быстрый поиск рабочих специальностей в сфере строительства и благоустройства, советы мигрантам. Поисковик показывает также сайты таких коммерческих организаций, предлагающих услуги мигрантам, как: юридическая помощь иностранцам, центр юридической помощи мигрантам.

Для оценки количественного соотношения сайтов, которые выдаются по запросу «мигрант», в период с 01.03.2015 по 01.05.2015 мы ежемесячно (всего три раза) производили подсчёт сайтов различных видов, представленных в первых ста позициях Яндекса по запросу «мигрант». Результаты подсчётов отражены в таблице 1.

Таблица 1

Количество сайтов разных видов в первых ста позициях по поисковому запросу «мигрант» в Яндекс

Дата запроса	Вид сайта	Количество
01.03.2015	Сайты новостных агентств, лент и порталов	38
	Сайты СМИ, в т. ч. электронных	22
	Словари, энциклопедии и т. п.	11
	Сайты государственных учреждений	4
	Сайты общественных и коммерческих организаций	15
	Другое (блоги, рефераты, книги и пр.)	10
01.04.2015	Сайты новостных агентств, лент и порталов	42
	Сайты СМИ, в т. ч. электронных	20
	Словари, энциклопедии и т. п.	11
	Сайты государственных учреждений	4
	Сайты общественных и коммерческих организаций	16
	Другое (блоги, рефераты, книги и пр.)	7
01.05.2015	Сайты новостных агентств, лент и порталов	39
	Сайты СМИ, в т. ч. электронных	25
	Словари, энциклопедии и т. п.	10
	Сайты государственных учреждений	4
	Сайты общественных и коммерческих организаций	15
	Другое (блоги, рефераты, книги и пр.)	7

Результаты подсчётов свидетельствуют о стабильно высокой доле новостных и других информационно-материалов по теме «мигрант»; новости и сайты СМИ составляют в среднем порядка 60 сайтов в первой сотне по поисковому запросу «мигрант». К сожалению, в русскоязычном Интернете слабо представлены сайты государственных учреждений, занимающихся вопросами миграции. Эта ниша заполняется различными общественными и коммерческими организациями, предлагающими помощь в разрешении проблем, возникающих у мигрантов.

Макроанализ, прежде всего анализ заголовков, позволяет выявить наиболее важные темы Рунета, связанные с миграцией. Несомненным лидером по числу публикаций со словом «мигрант» является криминальная хроника. Причём мигранты фигурируют как жертвы, так и как виновники правонарушений. Например: (1) *Задержан петербуржец, порезавший двух мигрантов в Купчино*. (2) *Один мигрант погиб в результате массовой драки*.

В то же время, в Рунете немало справочной, в том числе юридической информации, связанной с пребыванием мигрантов в России: законодательство, бланки, управления ФМС, посольств (migrants.ru); справочная информация о постановке на миграционный учёт и получении разрешения на работу: оформление разрешений на работу для иностранных граждан, смена работодателя, порядок уведомления УФМС и т. д. (fmsmoscow.ru).

Стремление органов власти регулировать и контролировать миграцию также находит отражение в Интернете. Особенно остро в этой связи стоит проблема нелегальной миграции: нелегальные мигранты, система миграционного учёта, борьба с нелегальной миграцией, проведение проверок. Например: (1) *Выросли штрафы за нарушение миграционного режима*. (2) *В метро устроили облаву на нелегальных мигрантов*.

На сайтах правозащитных организаций и в новостях одной из важных тем являются права мигрантов и членов их семей, условия труда, адаптация и интеграция мигрантов, а также гендерные аспекты миграции. Например: (1) *Детей нелегальных мигрантов могут лишить бесплатного образования*. (2) *В центре открылась общественная приёмная по делам мигрантов*. (3) *Мигрант упал с крыши и сломал позвоночник при проведении ремонтных работ*. (4) *Стратегия социальной интеграции трудящихся мигрантов*. (5) *Как живут женщины-трудовые мигранты?*

Новостные заголовки свидетельствуют о том, что отношение коренного населения к мигрантам, в целом, можно охарактеризовать как негативное. Напр.: (1) *Горожане считают, что мигрантов в России слишком много*. (2) *Россияне назвали главную угрозу для страны — заселение России представителями других национальностей*.

В рамках микроанализа нами был исследован лингвистический контекст употребления слова «мигрант», что позволило выявить преобладающие коннотации данного слова как часть его прагматики в сфере Интернета. Современная лексическая дистрибуция слова «мигрант» в Интернете свидетельствует о том, что миграция наиболее тесно связана с аспектами трудовой деятельности, ухудшением криминогенной обстановки, озабоченностью россиян о росте численности мигрантов. Например: **трудовой мигрант, трудящийся-мигрант, работник-мигрант, мигрант-строитель, мигрант-разнорабочий, таксист-мигрант, незаконный мигрант, нелегальный мигрант, пьяный мигрант, мигрант-дебошир**, а также: (1) **мигранты заняли треть Москвы**; (2) **мигранты поднимают голос за трудовые права**; (3) **мигранты займут четыре рабочих места из десяти**; (4) **мигрант устроил погром в храме**; (5) **мигрант, убивший соседа**; (6) **мигрант устроил стрельбу**.

Немаловажным аспектом является география миграции и её отражение в русскоязычном Интернете. Регионы происхождения миграции, преобладающий в русскоязычном Интернете, — Средняя Азия; страны — Кыргызстан, Таджикистан, Узбекистан. Среди регионов, принимающих мигрантов, — Москва, Подмосковье, Санкт-Петербург, Ленинградская область, Новгородская область, Ярославль, Казань, Нижний Новгород, Омская область, Красноярск, Бурятия, Сахалин, Казахстан, Европа, Швеция. Наиболее часто упоминаемая национальная принадлежность мигрантов — таджик, кыргызстанец / киргиз, узбек. Данный факт свидетельствует о том, что наиболее обсуждаемыми являются миграционные потоки из Средней Азии, преобладающие в данный момент. Проведём краткий дистрибутивный анализ наименований жителей этих стран и регионов.

На запрос «выходец / приезжий из Средней Азии» на 01.05.2015 Яндекс представляет следующие источники:

- средства массовой информации (Российская газета, Московский комсомолец, Аргументы недели, Аргументы и факты, НТВ, Авторadio, Demoscope Weekly, Top News, News.ru, lenta.ru, Агентство городских новостей Москва, Росбалт, Piter.TV, baltinfo, Gazeta.SPb, Деловой Петербург, Мой Район / Санкт-Петербург, Корреспондент, Тульские новости, Клопс.tv / Калининград, Новый Калининград, Агентство политических новостей, Национальный акцент, Стандарт, avesta.tj);

- информационные порталы (АзияБизнесКонсалтинг, ЦентрАзия, Административно-управленческий портал, INNOV / Портал Нижнего Новгорода, Южный Федеральный, Мой Дагестан, Русская народная линия, Русские в Казахстане, NUR.KZ, Vesti.uz, NEWS-ASIA, aloquada.com, Москва-Третий Рим, CreditBook);

- сайты государственных учреждений (Управление ФСКН по Бурятии);
- сайты общественных организаций (Русский общественный контроль, Рубеж севера, Дозор / Межрегиональная организация защиты прав собственников недвижимости, Федеральная лезгинская национально-культурная автономия);

- сайты коммерческих организаций (Единая миграционная служба, Союз клининговых компаний);
- социальные сети (Вконтакте);
- блоги (Постсовет).

При сравнении данных источников с источниками по поисковому запросу «мигрант» можно выделить различия, представленные нами в таблице 2.

Таблица 2

Различия интернет-источников при поисковых запросах «мигрант» и «приезжий / выходец из Средней Азии»

мигрант	приезжий / выходец из Средней Азии
федеральные СМИ, электронные издания и новостные порталы: РИА Новости, Балт Инфо, РБК, News.yandex.ru, Интерфакс, islamnews.ru, KM.ru, BMF.ru, ИТАР-ТАСС, НТВ, «Форбс», «Огонек», «АиФ», «Правда», «Московский комсомолец», «Российская газета», «Комсомольская правда», Дни.ру, «Взгляд» «Эксперт», «Сноб», «Русский репортер», «Вчера», «Вести ФМ», «Голос России»	наряду с федеральными СМИ, электронными изданиями и новостными порталами широко представлены региональные СМИ: Агентство городских новостей Москва, Росбалт, Piter.TV, baltinfo, Gazeta.SPb, Деловой Петербург, Мой Район / Санкт-Петербург, Корреспондент, Тульские новости, Клопс.tv / Калининград, Новый Калининград, INNOV / Портал Нижнего Новгорода, Южный Федеральный, Мой Дагестан
российские и иностранные государственные учреждения: УФМС, УВД, Комитет миграционного контроля (г. Санкт-Петербург), Миграционная служба при правительстве Республики Таджикистан	государственное учреждение: Управление Федеральной службы по контролю за оборотом наркотиков
общественные организации, связанные с проблемами миграции, целью которых является оказание помощи мигрантам: Федерация мигрантов России, горячая линия для мигрантов «Ангел» (при поддержке Евросоюза), форум переселенческих организаций migrant.ru, Общероссийское общественное движение «Таджикские трудовые мигранты», Партнёрско-гражданская платформа «Центральная Азия в движении», Межгосударственный миграционный центр (Томская область), Биржа труда	общественные и этнические организации патриотического и националистического толка, многие из которых призывают к ограничению или борьбе с миграцией: Русский общественный контроль, Рубеж севера, Русская народная линия, Москва — Третий Рим

Таким образом, лексема «мигрант», в целом, является более нейтральной и имеет большую дистрибуцию по сравнению с сочетаниями «приезжий / выходец из Средней Азии», имеющими негативные коннотации.

Рассмотрим результаты поисковых запросов с этнонимами, соответствующими наиболее часто упоминаемым регионам происхождения мигрантов. На поисковые запросы с этнонимом «киргиз» Яндекс предлагает следующие результаты. Первые сто результатов — это интернет-энциклопедии, электронные словари, рефераты, электронные библиотеки и сайты, дающие информацию об исторических, культурологических, географических, этнографических, религиозных, лингвистических, топонимических аспектах, связанных с этнонимом «киргиз». Ни один из первых ста сайтов не освещает тему миграции киргизов в Россию. Большая часть предлагаемых сайтов на поисковый запрос с этнонимом «узбек» содержит информацию об узбекском кино и, подобно ответам на запрос «киргиз», информацию об истории, культуре, языке народных традициях узбеков, их религиозных предпочтениях, о географии проживания, узбекской топонимии. Некоторые отличия от двух предыдущих имеются в проблематике первых ста предлагаемых сайтов на поисковый запрос «таджик». Наряду с энциклопедиями, словарями, электронными библиотеками и информационными сайтами, в списке имеется несколько сайтов, освещающих тему таджикской миграции в Россию: «Таджики в московском социуме» (Демоскоп Weekly), «Таджики меняют своих жён на русских» (izvestia.ru), «Таджики в СПб» (neva.today). Таким образом, из трёх этнонимов, соответствующих наиболее часто упоминаемым регионам происхождения миграции, при поисковом запросе в Яндекс только этноним «таджик» эпизодически встречается в контексте миграции; этнонимы же «киргиз» и «узбек» в первых ста результатах поисковой выдачи Яндекса не упоминаются в контексте миграции в Россию. Контексты употребления всех трёх этнонимов, в основном, нейтральные либо позитивные.

Проведённый нами анализ позволяет сделать следующие **выводы**. Проблемы миграции особенно широко освещаются в электронных СМИ и на новостных порталах: на них приходится от 60 до 64 сайтов из первых ста при поисковом запросе «мигрант». На этих сайтах отражение находят, в основном, негативные стороны миграции: увеличивающаяся численность мигрантов в России, криминальные аспекты миграции, условия труда мигрантов. Информация на сайтах государственных учреждений, коммерческих и правозащитных организаций, на долю которых

приходиться 19–20 сайтов из первых ста, характеризуется нейтральной позицией в отношении явления миграции и отношения к мигрантам. Здесь разъясняются формально-правовые аспекты пребывания и трудовой деятельности на территории Российской Федерации. Анализ дистрибуции слова «мигрант», как и макроанализ новостных заголовков, показывает, что коннотативная структура данной лексики сегодня содержит преимущественно негативные коннотации. Это свидетельствует о преобладании в русскоязычном Интернете низкой степени толерантности и ксенофобских настроений по отношению к иммигрантам из Средней Азии. В то же время, сами этнонимы, называющие иммигрантов из Средней Азии по признаку их национальности, в первой сотне сайтов практически не употребляются в контексте миграции и не несут негативных коннотаций в поисковой выдаче Яндекса.

Л и т е р а т у р а

1. Боровикова К. В. Дискурсивный мониторинг мира говорящим / пишущим как наблюдателем : на материале спортивных репортажей в современных англоязычных средствах массовой информации : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / К. В. Боровикова. — Иркутск, 2007. — 184 с.
2. Гнезdechko O. H. Авторизация научного дискурса : коммуникативно-прагматический аспект (на материале англоязычных статей современных европейских и американских лингвистов) : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / O. H. Гнезdechko. — Киев, 2005. — 24 с.
3. Касамара В. А. Образ России в дискурсе политической элиты и российских бездомных / В. А. Касамара, А. А. Сорокина // ПОЛИС. Политические исследования. — 2011. — № 4. — С. 171–184.
4. Мукомель В. Российские дискурсы о миграции : нулевые годы [Электронный ресурс] / Владимир Мукомель. — URL: <http://demoscope.ru/weekly/2011/0479/demoscope0479.pdf>.
5. Аудитория интернета [Электронный ресурс]. — URL: https://company.yandex.ru/researches/reports/2014/ya_internet_regions_2014.xml.
6. Teun van Dijk. What is political discourse analysis? Key-note address Congress Political Linguistics. Antwerp, 7–9 December 1995 // Jan Blommaert & Chris Bulcaen (Eds.), Political linguistics. Amsterdam: Benjamins, 1997. — P. 11–52.
7. Yandex Company [Электронный ресурс]. — URL: <http://company.yandex.com>
8. Яндекс словари [Электронный ресурс]. — URL: <https://slovari.yandex.ru/>
9. Национальная энциклопедическая служба [Электронный ресурс]. — URL: <http://determiner.ru/dictionary/541/word/migrant>

R e f e r e n c e s

1. Borovikova K. V. Diskursivnyj monitoring mira govorjashhim/pishushhim kak nabljudatelem: na materiale sportivnyh reportazhej v sovremennyh anglojazychnyh sredstvah massovoj informacii: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / K. V. Borovikova. — Irkutsk, 2007. — 184 s.
2. Gnezdechko O. N. Avtorizacija nauchnogo diskursa: kommunikativno-pragmaticheskij aspekt (na materiale anglojazychnyh statej sovremennyh evropejskih i amerikanskij lingvistov): avtoref. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / O. N. Gnezdechko. — Kiev, 2005. — 24 s.
3. Kasamara V. A. Obraz Rossii v diskurse politicheskoi jeliti i rossijskih bezdomnyh / V. A. Kasamara, A. A. Sorokina // POLIS. Politicheskie issledovanija. — 2011. — № 4. — S. 171–184.
4. Mukomel' V. Rossijskie diskursy o migracii: nulevyje gody [Elektronnyj resurs] / Vladimir Mukomel'. — URL: <http://demoscope.ru/weekly/2011/0479/demoscope0479.pdf>.
5. Auditorija interneta [Elektronnyj resurs]. — URL: https://company.yandex.ru/researches/reports/2014/ya_internet_regions_2014.xml.
6. Teun van Dijk. What is political discourse analysis? Key-note address Congress Political Linguistics. Antwerp, 7–9 December 1995 // Jan Blommaert & Chris Bulcaen (Eds.), Political linguistics. Amsterdam: Benjamins, 1997. — P. 11–52.
7. Yandex Company [Elektronnyj resurs]. — URL: <http://company.yandex.com>
8. Yandeks slovari [Elektronnyj resurs]. — URL: <https://slovari.yandex.ru/>
9. Nacional'naja enciklopedicheskaja sluzhba [Elektronnyj resurs]. — URL: <http://determiner.ru/dictionary/541/word/migrant>

МЮЛЛЕР Юлія Едуардівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Департаменту іноземних мов Національного дослідницького університету «Вища школа економіки»; Великий Трьохсвятительський пров., 3, м. Москва, 101000, Росія; тел. +7 916 7858121; e-mail: jmueller@hse.ru

ПОРТРЕТ МІГРАНТІВ У РОСІЙСЬКОМОВНОМУ СЕГМЕНТІ ІНТЕРНЕТУ

Анотація. Метою статті є проведення дискурсивного аналізу актуальної російськомовної частини Інтернету, пов'язаної з тематикою міграції в Російській Федерації. Були проведені запити зі словом «мігрант» у пошуковій системі Яндекс. Для виконання мети дослідження було поставлено такі завдання: визначення та аналіз видів і кількісного співвідношення документів в Інтернеті, в яких зустрічається слово «мігрант»,

а також аналіз таких аспектів, як відображення географії міграції; установи та організації, пов'язані з міграцією; тематика документів, що висвітлюють проблеми міграції та їх кількісне співвідношення. У рамках мікроаналізу було досліджено лінгвістичний контекст вживання слова «мігрант», що дозволило виявити переважаючі визначення, дії і конотації, пов'язані з цим словом.

Ключові слова: дискурсивний аналіз, дистрибуція, мігрант, мова ЗМІ, Інтернет.

Julia E. MUELLER,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor of Department of Foreign Languages at the National Research University — Higher School of Economics; Bolshoj Trehsviatitskij per., 3, Moscow, 101000, Russia; tel. +7 916 7858121; e-mail: jmueller@hse.ru

PORTRAIT OF MIGRANT IN THE RUNET

Summary. The article offers a discourse analysis of the Runet topical segment, connected with the issue of migration in the Russian Federation. To research this problem we attempted a search of the word “migrant” in the search engine Yandex and interpreted the results along the following lines: types and quantity ratio of the documents on the Internet with the lexeme “migrant”, mapping of geography of migration on the Internet, agencies and organisations dealing with the problems of migration, topics of the documents dealing with the problems of migration. By using micro-analysis, the linguistic context of the word “migrant” was investigated, which enabled us to find out the prevailing connotations of this word as a part of its usage on the Internet.

Key words: discourse analysis, distribution, migrant, linguistic context.

Статтю отримано 25.05.2015 р.

УДК 801.612/.613:811.111'342.8/.9'42:7.038.53:791.43

ОЛИНЧУК Виктория Владимировна,

кандидат филологических наук, доц. кафедры теоретической и прикладной фонетики английского языка. Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 (048) 7024767; e-mail: anglophon@gmail.com

ЛИНГВАЛЬНЫЕ И ЭКСТРАЛИНГВАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ОБРАЗА ШЕРЛОКА ХОЛМСА В ОДНОИМЕННОМ СЕРИАЛЕ

Аннотация. Данная статья посвящена фонетическому исследованию просодической аранжировки англоязычного монологического художественного дискурса с целью установить взаимодействие лингвальных и экстралингвальных средств создания образа Шерлока Холмса в одноименном сериале. Особое внимание в работе уделено корреляции просодических параметров речи Шерлока в исполнении британского актёра Бенедикта Камбербэтча с невербальными компонентами коммуникации в рамках описания речевого портрета детектива, по средствам речи которого не просто «движется информация». Он определённым способом воздействует на участников коммуникативного процесса, ориентирует и убеждает их, при этом восхищая зрителей своим умом. Результаты анализа широкого экспериментального корпуса из 50 монологических (в составе диалогической речи) фрагментов-саундтреков, экстрагированных из фильма по методике функционального анализа речевого сигнала, разработанной в Лаборатории экспериментальной фонетики ОНУ им. И. И. Мечникова, показали, что одним из самых важных механизмов формирования и передачи семантического центра высказывания является интонация. В процедуре аудиовизуального анализа речевых высказываний киногероя, которые сопровождалась кинетической фразой, было установлено, что все стадии артикуляции жеста (экскурсия, реализация и рекурсия) всегда маркируются в речи просодическим ядром. Просодическое ядро понимается нами как перцептивно и семантически выделенный участок синтагмы, состоящий из предупредного, ядерного и заударного слогов. Данная работа является вкладом в создание галереи актёрских портретов, поскольку благодаря гармоничному соединению лингвальных и экстралингвальных средств коммуникации этот вариант реализации книжного персонажа является наиболее интересным и уникальным.

Ключевые слова: монологический дискурс, речевой портрет, просодические параметры, просодическое ядро, невербальные компоненты коммуникации, жест, язык кино, Конан Дойл, Шерлок Холмс, английский язык.

Данная работа является фонетическим исследованием, посвящённым анализу речевого портрета главного героя британского многосерийного фильма «Шерлок». На сегодняшний день существует немало вариаций на образ, созданный Артуром Конаном Дойлом, но самым успешным

и наиболее популярным из них, пожалуй, является Шерлок в исполнении британского актёра Бенедикта Камбербэтча.

Статья посвящена актуальной теме определения просодических средств, которые принимают участие в реализации книжного образа. Исследование проведено в гендерном ракурсе на материале мужской актерской речи. Среди специалистов, которые обращались к просодическому оформлению английской речи в зависимости от гендера коммуниканта, следует отметить Н. Р. Григорян, Д. Джоунза, Ч. Крамера, Н. В. Ланчуковскую, Н. Н. Шкворченко [8; 9; 10; 4; 7]. Данная проблема нашла отражение и в публикациях автора, посвящённых анализу звучащей актёрской речи [4; 5], выполненных в традициях научной школы Э. А. Нушикян [3].

Цель работы — изучить и систематизировать модели речевого портрета персонажа; описать лингвальные и экстралингвальные средства создания образа главного героя многосерийного фильма. Исследование проводилось с использованием приёма сплошной выборки. Характер исследования вызвал необходимость использования перцептивного, аудиовизуального, контекстуального, лексико-синтаксического и количественного видов анализа.

Материалом исследования стала монологическая (в составе диалогической) речь главного героя сериала «Шерлок» (известного также как «Шерлок Холмс», — британский телесериал компании Hartswood Films, снятый для BBC Wales. Сюжет основан на произведениях сэра Артура Конан Дойла о детективе Шерлоке Холмсе, однако действие происходит в наши дни. Авторами сериала являются Марк Гэтисс и Стивен Моффат. Главную роль в сериале исполняет тридцатисемилетний британский актёр Бенедикт Камбербэтч). Сериал состоит из трёх сезонов, в каждом из которых по три девяностоминутных серии. Общий объём обработанного материала составляет 13 часов 30 минут. Экспериментальный корпус включает саундтреки с транскрипцией 50 монологов общим объёмом звучания 1 час 10 минут.

Поскольку в фокусе работы находится актёрский вклад Бенедикта Камбербэтча в создание дискурса Шерлока Холмса, то резонным является рассмотрение его как, пожалуй, самого популярного «Холмса» наших дней. Его образ сыщика, как и весь сериал «Шерлок», признаётся одной из наиболее успешных попыток перенести классический сюжет в современные реалии. Временами в нём захватывает даже не столько сюжет, сколько яркость и неожиданность аллюзий на оригинальную историю. Герой Камбербэтча сменил курительную трубку на никотиновый пластырь и обзавёлся модным смартфоном, чем только добавил красок своему обаянию и гениальности. В результате британский актёр приобрёл всемирную популярность, а множество фанатов с нетерпением ждут выхода следующего сезона сериала.

В отличие от классического образа Холмса, новый образ более агрессивен, вспыльчив, жесток. Он скорее антигерой, чем герой, его шутки над Ватсоном стали более злыми и подчас садистскими. Этот персонаж менее принципиальный и общительный. Однако он по-прежнему интеллектуален, гениален, смекалист и смел.

Шерлок называет себя «высокоактивным социопатом»: он не любит людей, большинство из них кажутся ему только средством для достижения цели. Трупы привлекают его гораздо больше. Шерлок проводит много времени в морге, изучая характер человеческих повреждений. Он асексуален, однако чётко знает, как флиртовать с женщинами: периодически Шерлок воздействует своими чарами на патологоанатома Молли Хупер, пускающую молодого детектива исследовать свежие трупы.

Главное достоинство Шерлока — его потрясающий ум, позволяющий расследовать самые загадочные преступления. Однако гениальность детектива граничит с его самоуверенностью — он считает, что прав во всём. Шерлок часто прибегает к использованию различных жестов, в связи с этим подробнее остановимся на таком виде невербальной коммуникации как жесты и глазное поведение человека. Особенности обмена информацией без помощи слов уделено огромное внимание в трудах Г. Е. Крейдлина [2].

Жесты, которыми так часто оперирует главный герой, могут повторять актуальную речевую информацию, противоречить речевому высказыванию и даже замещать его. Жесты выполняют несколько функций, основные из которых: функция регулирования и управления вербальным поведением говорящего и слушающего; отображение в коммуникативном акте актуальных речевых действий; коммуникативная функция передачи адресату некоторой порции смысловой информации; функция репрезентации внутреннего психологического состояния жестикулирующего и его отношения к партнеру по коммуникации; дейктическая функция и др. [2. с. 75–76].

Говоря об экстралингвальных средствах создания образа Шерлока, стоит в первую очередь упомянуть то, что даже одежда Шерлока говорит о неких чертах его характера. Детектив предпочитает классику, чтобы особенно не думать о нарядах и успеть затеряться в толпе. Он носит узкие костюмы и развевающееся пальто, будто символы зажатости чувств и свободного полёта мысли. Приподнятый воротник его пальто говорит о скрытности и даже некой агрессии героя. Переходя к разговору о языке тела, первое, что бросается в глаза, конечно же, жесты. Аудиовизуальный анализ показал, что жестикулирует Шерлок чаще всего, когда речь идёт о новом расследовании, когда он заинтересован в ходе разговора, когда пытается объяснить те

вещи, которые ему самому кажутся очевидными, но, к его негодованию, остаются непонятными для собеседника, будь то Ватсон или детектив Лестрейд. Закрывая лицо, а если быть более точным, — виски — ладонями, Шерлок прерывает всякий контакт с внешним миром, чтобы ничто не мешало ему думать о пришедшей в голову идее, или же когда подолгу не может найти ключ к разгадке того или иного дела. Улыбка Шерлока почти всегда несёт в себе ироничный характер, нежели традиционный смысл — выражение хорошего настроения и приветливости собеседника.

Анализ окулистики главного героя даёт основание считать самым ярким приёмом закрытие глаз, когда Шерлок погружается «в чертоги своего разума», как бы ища в подсознании ответы на поставленные перед ним задачи. Для осуществления визуального взаимодействия с собеседником герой использует прямой взгляд в глаза.

В отношении лингвальных средств коммуникации главный герой необычайно хорош. В достоинство был превращён даже «прекрасный голос» актёра Бенедикта Камбэрбетча, в связи с тем, что один из создателей сериала хотел сделать персонаж «более викторианским». Поток речи Шерлока Холмса в исполнении Камбэрбетча звучит, как мелодия. Его высказывания всегда грамотны, точны и просто ошеломительны для его слушателей. Его можно назвать мастером слова, поскольку его монологи почти всегда вызывают ту реакцию, которую он ожидает, и всегда позволяют добыть ту информацию, которая его интересует. Для того, чтобы всё было как можно более натурально, актёру пришлось проделать немало работы: «Играть его (Шерлока) — большая нагрузка, потому что, если взять объём слов в голове и скорость мысли, приходится очень быстро соображать,» — признаётся актёр в одном из интервью.

Изучение особенностей восприятия речевого сигнала в целом, как и отдельных его параметров, является важным условием любого фонетического исследования. Аудиторский анализ был проведён по методике Лаборатории экспериментальной фонетики ОНУ им. И. И. Мечникова [1]. Перед группой auditors, преподавателей и аспирантов кафедры теоретической и прикладной фонетики английского языка были поставлены конкретные задачи: 1. Сделать разметку и проинтонировать фразы монологов. 2. Выявить семантический центр высказывания. 3. Определить мелодический контур каждой фразы монолога. 4. Установить диапазон и высоту основного тона фразы. 5. Зафиксировать темп звучащей фразы. 6. Вычислить уровень громкости высказывания. Обработка результатов аудиторского анализа проводилась методами математической статистики в процентных единицах по формуле: $a = 100 \times k : m$, где k — средняя оценка аудитора по определению показателя (громкость, темп, диапазон); m — количество анализируемых в каждом монологе фраз; 100 — максимальное процентное содержание — 100 %.

Средняя оценка каждой фразы (C) вычислялась путём подсчёта голосов всех auditors для каждого параметра интонации, а также для каждого раздела в этом параметре, например: 1) тихо; 2) средний; 3) очень высокий. Потом общее количество голосов (p) делилось на (n) — количество auditors по формуле: $C = p : n$.

Аудиовизуальный анализ как один из основных этапов нашего фонетического исследования должен был помочь в описании речевого портрета главного героя, а также в определении координаты его речи и жестов. Для визуального анализа, совмещённого с аудиторским, приглашённым экспертам было предложено троекратно прослушать анализируемые фразы монологов главного героя, чтобы определить интересующие нас просодические параметры саундтрека и визуально выделить жест, сопровождающий фразу. Для удобства всем auditors была предложена карта аудиовизуального анализа в форме таблицы для заполнения. Выделенные фразы главного героя были подвержены анализу на перцептивном и визуальном уровне, в ходе которого решалось следующее задание: определить, как реализуются в каждой фразе интонационные показатели: диапазон, тональный контур, высота тона, громкость фразы, темп; а также, одно из главных заданий — выявление просодического ядра и его корреляция с определённым жестом Шерлока. Именно перцептивный анализ позволяет сказать, насколько значимыми являются те или иные просодические средства реализации конкретного коммуникативного акта. Процедура и статистическая обработка результатов данного фонологического анализа показала, что направление тона в предъядерных частях синтагм было преимущественно нисходящим. В качестве ядерного тона синтагмы наиболее частотным является низкий нисходящий тон. Преобладающей является нисходящая ступенчатая шкала. Скользящая и восходящая шкалы отсутствуют. Касательно темпа, auditors было отмечено, что преобладающим является быстрый темп произнесения фразы. Практически все фразы были произнесены в среднем диапазоне голоса с нормальной громкостью.

В ходе анализа установлено, что жест всегда приходится на просодическое ядро. Вслед за Н. В. Суховой, мы интерпретируем просодическое ядро как перцептивно и семантически выделенный участок синтагмы, состоящий из предударного, ядерного и заударного слогов [6, с. 53]. Известно, что каждая из жестовых форм имеет выделяемые с разной степенью чёткости фазы (стадии) артикуляции жеста. По аналогии с фонетикой, Г. Е. Крейдлин называет их, соответственно, экскурсия, реализация (воспроизведение) и рекурсия. Центральной для

каждой из жестовых форм является реализация, в особенности её кульминация, именуемая пиком. Фазы жеста связаны с амплитудой движения, напоминающей длину произносимого слога, со скоростью или временной продолжительностью движения, подобными темпу речи [2, с. 73]. Процедура анализа позволяет сделать интересное наблюдение о том, что в 90 % случаев пик жестовой фразы совпадал с ядерным слогом, а экскурсия и рекурсия, соответственно, с предъядерным и заядерным. Следовательно, характер исполнения жеста нашим героем находится в прямой зависимости от коммуникативного, в данном случае речевого, типа поведения. Что касается знаковых форм кинетического поведения, то детектив чаще всего использует собственно жесты и выражение лица. Это придаёт его высказываниям некую изюминку и делает оформление высказываний более выразительными и яркими. Невербальной речи Шерлока присущи такие виды поведения глаз, как подмигивание в сочетании с приветливой улыбкой; «широко» раскрытые глаза, подчёркивающие удивление главного героя; частое прищуривание, что уменьшает открытую область глаз и даёт возможность герою сконцентрировать внимание на объекте или человеке.

Для оценки качественных признаков речи Шерлока был также проведён анализ звучащих фраз методом противоположных пар. Перед аудиторами была поставлена задача: дать обобщённую оценку речи Шерлока по её доходчивости и воздействию. В основе оценки лежат девятнадцать параметров противопоставлений, включающих положительную и отрицательную оценку качества речи. Аудиторы сошлись во мнении, что речь главного героя скорее приятна, чем неприятна, является понятной и лёгкой для восприятия, несмотря на быстрый темп произнесения. Также было отмечено, что речь Шерлока часто несёт в себе информативный характер. Это неудивительно: ведь практически каждое его высказывание состоит из «аргументов» и «фактов». Звучащая речь произвела на аудиторов впечатление не спонтанной, а скорее подготовленной речи. Это объясняется тем, что скорость мысли детектива очень велика, идеи приходят к нему ежесекундно и тут же реализуются в форме высказывания. Паузы очень короткие. Отсутствуют колебания, не было зафиксировано ни одного проявления неуверенности в сказанном. По эмоциональной насыщенности речь персонажа скорее можно отнести к ряду «сухой», однако это не делает её менее интересной. Монологи детектива всегда звучат крайне убедительно, поскольку помимо логических выводов, к которым приходит Шерлок, он произносит фразы уверенно, чётко и быстро.

Рассмотрим в качестве примера наиболее яркие монологи Шерлока.

“...You’ve got a psychosomatic limp, of-course you’ve got a therapist. Then there’s your brother. Your phone. It’s expensive, e-mail enabled, MP3 player. You’re looking for a flatshare. You wouldn’t buy this — it’s a gift. Scratches. Not one, many over time — it’s been in the same pocket as keys and coins. You wouldn’t treat your one luxury item like this, so it’s had a previous owner. Next bit’s, easy. You know it already... Harry Watson. Clearly a family member who’s given you his old phone. Not your father, this is a young man’s gadget. Could be a cousin, but you’re a war hero who can’t find a place to live. Unlikely you’ve got an extended family, not one you’re close to. So brother it is. Now, who’s Clara? Three kisses says it’s a romantic attachment. The expense of the phone says wife, not girlfriend. Must have given it to him recently, the model’s only six month old. Marriage in trouble, then — six month on he’s given it away. If she’d left him, he would have kept it. Sentiment. No, he wanted rid of it. He left her. He gave the phone to you, so he wants you to stay in touch. You’re looking for cheap accommodations, but not going to your brother for help. That says you’ve got problems with him. May be you liked his wife or don’t like his drinking...” («Sherlock» / «A Study in Pink» // Hartswood Films — 2010. — 19.56. — 20.28).

В данном монологе мы столкнулись с таким видом лексико-стилистического приёма как метафора: «...three kisses says...», «...the expense of the phone says...», которые были произнесены как часть нисходящей ступенчатой шкалы (Descending Stepping Head) в комбинации с низким нисходящим тоном (Low Fall). Доминирующим тоном речи Шерлока в данном монологе является Low Fall, благодаря чему говорящий, в данном случае Шерлок, звучит выразительно и убедительно. Говоря о делении на смысловые группы, нужно отметить, что в этом монологе присутствуют короткие и очень короткие синтагмы. Это объясняется тем, что Шерлок пытается показать значимость каждого слова, произнесённого им, и опять же звучать более убедительно. Рассматривая частотность употребления ядерных тонов финальных интонационных групп, нужно отметить, что доминирующим тоном здесь является Low Fall: «...Then there’s your brother...», «You’re looking for a flatshare». То, в чём Шерлок не до конца уверен, он произносит с другой интонацией — низким восходящим тоном (Low Rise): «...May be you liked his wife /or you don’t like his drinking...» Темп речи Шерлока в этом монологе быстрый, складывается впечатление будто всё произнесено на одном дыхании, как будто он готовил эту речь или даже заучил, поэтому паузы очень короткие, можно даже сказать, что их почти нет. Это говорит о поразительной скорости его мысли, чёткости его ума.

Рассмотрим пример:

«...*Oh...Ah...She was clever! Clever, yes! She's cleverer than you lot and she's dead. Do you see? Do you get it? She didn't lose her phone, she never lost it. She planted it on him. When she got out of the car, she knew that she was going to her death. She left the phone in order to lead us to her killer*» (59.39–59.58). Такой вид лексико-стилистического приёма, как гипербола: «...*She's cleverer than you lot...*», метафора: «...*She planted it (the phone) on him...*» и восклицания «...*Oh...Ah...Clever, yes...*» были произнесены с тоном Low Fall и Low Rise. Что касается, синтаксической структуры данного монолога, то отличительной его чертой является частое использование параллельных конструкций, которые произнесены с Low Fall. Благодаря этому, Шерлок звучит убедительно и уверенно. Говоря о делении на смысловые группы, нужно отметить, что в этом монологе присутствуют опять же короткие синтагмы. Это объясняется тем, что Шерлок не имеет ни малейшего сомнения в своих умозаключениях. Говоря о ядерных тонах финальных интонационных групп, нужно отметить, что доминирующим тоном здесь является Low Fall: «...*She planted it on him...*», «...*She Left the phone in order to lead us to her killer...*» Однако, фразы, которые Шерлок произносит во время прихода к нему разгадки, звучат с Low Rise: «...*Oh...Ah...*» Скорость речи Шерлока быстрая, при этом смысл высказываний точен и понятен. Что касается пауз, то довольно длинные перерывы фонации присутствуют в начале монолога, далее паузы очень короткие.

В монологе Холмса:

«...*It was a murder. I don't know how. But they're not suicides, there're serial killings. We've got a serial killer. Love those. There is always something to look forward to. (...) Her case! Come on, where is her case? Did she eat it (?) Someone else was here and they took her case. So the killer must have driven here. Forgot the case was in the car...*» (29.02–29.49) мы зарегистрировали такой вид стилистического приема как риторический вопрос: «...*Did she eat it (?)...*», который был произнесен с тоном Low Fall. Шерлок, звучит твердо уверенным в своих словах и как-бы с насмешкой над теми, кто не осознает очевидных для него фактов. Говоря о делении на смысловые группы, нужно отметить, что в этом монологе присутствуют опять же короткие группы. Это объясняется тем, что данный монолог полностью спонтанный и каждое слово произносится сразу же после того, как оно приходит в голову детектива. Темп речи неизменно быстрый, поскольку идеи приходят к герою ежесекундно.

В приведённых в качестве примеров монологах выделенные слова сопровождалось определёнными невербальными средствами коммуникации. Например: «*Sentiment.*» — произнёс со сморщенным носом, как будто он сказал нечто отвратительное. Это говорит о том, что ему чужда такая вещь, как сентиментальность и ей подобные. Фраза: «...*Oh...Ah...She was clever! Clever, yes! She's cleverer than you lot...*» сопровождалась улыбкой, но она говорила не о том, что детектив рад высокому уровню интеллекта девушки, о которой идёт речь, а о том, что ему доставило радость разгадать «последствия» смыслённости убитой. Высказывание: «*We've got a serial killer...*» Шерлок произнёс, хлопнув в ладоши, как будто хлопая началом какого-то представления в театре. Это говорит о том, что он доволен своим открытием и с нетерпением ждёт следующих. В высказывании: «...*Love those...*», в котором под «этих» он имел ввиду серийных убийц, свою «любовь» он, как бы, подтвердил закрытием глаз. Этим можно объяснить, что излюбленные расследования детектива связаны именно с серийными убийцами.

Итак, проведя данный вид анализа на перцептивном и визуальном уровне, можно сказать, что речь Шерлока Холмса интеллектуальна, выводы гениальны, скорость его высказываний просто поразительна и, конечно же это вряд ли бы реализовалось без тяжёлой работы актёра над постановкой своей речи.

Перспективой данного исследования будет являться инструментальный анализ монологов на акустическом уровне с привлечением новых методик компьютерной обработки речевого сигнала, направленный на получение объективных физических данных и проверку их соответствия просодическим маркерам речи, полученным субъективно на уровне восприятия.

Л и т е р а т у р а

1. Волошин В. Г. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация / В. Г. Волошин, Н. Р. Григорян, Е. М. Музя, В. В. Олинчук. — Одесса : ВМБ, 2011. — 202 с.
2. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика / Г. Е. Крейдлин. — М. : Новое литературное обозрение — 2002. — 581 с.
3. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи / Э. А. Нушикян. — Киев–Одесса : Высшая школа, 1986. — 160 с.
4. Олинчук В. В. Просодические портреты иронии в гендерных рамках / В. В. Олинчук, Н. В. Ланчук. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — Харків : ХНУ, 2004. — № 632 (42). — С. 142–146.

5. Олінчук В. В. Просодичні особливості фонаційних невербальних компонентів комунікації, що виражають емоції жінок та чоловіків / В. В. Олінчук // Філологія і освітній процес : 21 століття : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — Одеса, 2010. — С. 151–153.
6. Сухова Н. В. Взаимодействие просодического ядра и кинетической фразы в разных коммуникативно-прагматических типах монологических высказываний / Н. В. Сухова // Московский лингвистический журнал. — 2006. — Т. 9. — С. 51–66.
7. Шкворченко Н. М. Просодическое оформление гендерной принадлежности коммуникантов в англоязычном официально-деловом диалогическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / ОНУ им. И. И. Мечникова / Н. Н. Шкворченко. — Одесса, 2012. — 268 с.
8. Grygoryan N. R. Language Variation / Н. Р. Григорян // Сучасні дослідження з іноземної філології. — Ужгород, 2010. — Вип. 8. — С. 121–128.
9. Jones D. An Outline of English Phonetics / Daniel Jones. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1997. — 378 p.
10. Kramer Ch. Perceptions of female and male speech / Charles Kramer // Language and Speech. — 1977. — Vol. 20. — P. 151–161.

References

1. Voloshin V. G. Metody obrabotki rezultatov eksperimentalno-foneticheskikh issledovanij rechi i ikh lingvisticheskaja interpretacija/ Voloshin V. G., Grigorian N. R., Muzia E. M., Olinchuk V. V. — Odessa : BMB, 2011. — 202 s.
2. Kreydlin G. E. Neverbalnaja semiotika / G. E. Krejdlin. — M. : Novoe literaturnoe obozrenie — 2002. — 581 s.
3. Nushikian E. A. Tipologija intonacii emocionalnoj rechi / E. A. Nushikian. — Kiev–Odessa : Vysshaja shkola, 1986. — 160 s.
4. Olinchuk V. V. Prosodicheskie portrety ironii v gendernykh ramkakh / Olinchuk V. V., Lanchukovskaja N. V. // Visnyk Harkivskoho nacionalnogo univ. im. V. N. Karazina. — Kharkiv : KhNU, 2004. — # 632 (42). — S. 142–146.
5. Olinchuk V. V. Prosodychni osoblyvosti fonacijnykh neverbalnykh komponentiv komunikacii, scho vyrazhajut' emociji zhinkov ta cholovikiv / V. V. Olinchuk // Filolohija i osvittnij process : 21 stolittia : mat-ly Mizhnar. nauk.-prakt. konf. — Odesa, 2010. — S. 151–153.
6. Suhova N. V. Vzaimodejstvie prosodicheskogo jadra i kineticheskoi frazy v raznykh kommunikativno-pragmaticheskikh tipakh monologicheskikh vyskazyvanij / N. V. Sukhova // Moskovskij lingvisticheskij zhurnal. — 2006. — T. 9. — S. 51–66.
7. Shkvorchenko N. M. Prosodicheskoe oformlenie gendernoj prinaldlezhnosti kommunikantov v anglojazychnom oficialno-delovom dialogicheskom diskurse : dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / ONU im. I. I. Mechnikova / N. N. Shkvorchenko. — Odessa, 2012. — 268 s.
8. Grygoryan N. R. Language Variation / N. R. Grygoryan // Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filologii. — Uzhgorod, 2010. — Vyp. 8. — S. 121–128.
9. Jones D. An Outline of English Phonetics / Daniel Jones. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1997. — 378 p.
10. Kramer Ch. Perceptions of female and male speech / Charles Kramer // Language and Speech. — 1977. — Vol. 20. — P. 151–161.

ОЛІНЧУК Вікторія Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: anglophon@gmail.com; тел.: +38 (048) 7024767

ЛІНГВАЛЬНІ Й ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ШЕРЛОКА ХОЛМСА В ОДНОІМЕННОМУ СЕРІАЛІ

Анотація. Пропонована стаття присвячена фонетичному дослідженню просодичного аранжування англomовного монологічного художнього дискурсу з метою встановити взаємодію лінгвальних і екстралінгвальних засобів створення образу Шерлока Холмса в однойменному серіалі. Особливу увагу в роботі приділено кореляції просодичних параметрів мовлення Шерлока у виконанні британського актора Бенедикта Камбербетча з невербальними компонентами комунікації в межах опису мовленнєвого портрета детектива, засобами мовлення якого не просто «рухається інформація». Він певним чином впливає на учасників комунікативного процесу, орієнтує та переконує їх, захоплюючи глядачів своїм розумом. Результати аналізу широкого експериментального корпусу з 50 монологічних (у складі діалогічного мовлення) фрагментів-саундтреків, екстрагованих з фільму за методикою функціонального аналізу мовленнєвого сигналу, розробленою в Лабораторії експериментальної фонетики ОНУ імені І. І. Мечникова, свідчать, що одним з найважливіших механізмів формування й передачі семантичного центру висловлювання є інтонація. У процедурі аудіовізуального аналізу мовленнєвих висловлювань кіногероя, які супроводжувались кінетичною фразою, було встановлено, що всі стадії артикуляції жести (екскурсія, реалізація та рекурсія) завжди маркуються в мовленні просодичним ядром. Просодичне ядро ми розуміємо як перцептивно і семантично виділена ділянка синтагми, що складається з переднаголошеного, ядерного і заноголошеного складів.

Пропонована робота є внеском у створення галереї акторських портретів, оскільки завдяки гармонійному поєднанню лінгвальних і екстралінгвальних засобів комунікації цей варіант реалізації книжкового персонажа є найбільш цікавим і унікальним.

Ключові слова: монологічний дискурс, мовленнєвий портрет, просодичні параметри, просодичне ядро, невербальні компоненти комунікації, жест, мова кіно, Конан Дойл, Шерлок Холмс, англійська мова.

Viktoriia V. OLINCHUK,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Assistant Professor of the Chair of English Theoretical and Applied Phonetics of Odessa Mechnikov National University; 24/26 Francuzskiy Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: anglophon@gmail.com; tel.: +38 (048) 7024776

LINGUAL AND EXTRALINGUAL MEANS OF SHERLOCK HOLMES IMAGE CREATING IN THE SEQUEL OF THE SAME NAME

Summary. The purpose of the article is to conduct a phonological research into prosodic arrangement of English monological artistic discourse in order to establish correlation between lingual and extralingual means of creating the image of Sherlock Holmes in the sequel of the same name. The subject of the paper is the interrelation of non-verbal communication components and the prosodic markers of male-laed character's speech. The experimental material constitutes 50 monological (within dialogical speech) fragments extracted from the film which were pronounced by brilliant British actor Benedict Cumberbatch. Soundtracks under review supplied with phonetic transcription undergone the detailed analysis according to the methods of lexical, stylistic, contextual and functional analysis adopted by the Laboratory of Speech in Odessa Mechnikov National University, including audiovisual, perceptive, statistical calculation of the results obtained and their linguistic interpretation. The results of the present study permit to make the conclusion that speech portrait of Sherlock Holmes is expressed by means of definite structures of versatile lexical composition syntactically and prosodically arranged, having fixed character, emotionally coloured, highly intellectual and aimed to amuse the audience. The finding of research into artistic monological speech considering the communicant's personality, gender and status is the set of certain prosodic parameters (melodic, dynamic and temporal) accompanied by various gestures. The investigation exposed that every prosodic nucleus coincides with a gesture making Sherlock speech portrait harmonious, unique and interesting.

Key-words: monological discourse, speech portrait, prosodic parameters, prosodic nucleus, none-verbal communication components, gesture, Conan Doyle, the language of cinema, Sherlock Holmes, the English language.

Статтю отримано 11.06.2015 р.

УДК 811.111'342.3'276.3:808.5:612.761(73-41)

ЧЕСНОКОВА Марина Валерьевна,

начальник отдела внешнеэкономических связей, преподаватель кафедры английского языка № 2 Одесской национальной морской академии; ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, 65029, Украина; тел.: +38 067 7107456; e-mail: fad@onma.edu.ua

ВАРИАТИВНОСТЬ ДИНАМИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК РЕЧИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ РАЗНЫХ ВОЗРАСТНЫХ КАТЕГОРИЙ

Аннотация. Настоящее исследование посвящено анализу динамической составляющей речи американцев, представителей разных возрастов.

Возраст составляет основу человеческого бытия, определяет пределы физического развития и социальные возможности личности. Часто возраст требует от индивида соответствующего поведения. По мнению социофонетистов, возрастные изменения в речи затрагивают весь спектр просодических компонентов, включая и динамический, однако возраст нельзя рассматривать как единственный фактор, влияющий на своеобразие речевого поведения индивида.

Многочисленные исследования доказывают, что человек представляет собой сложное единство индивидуального и социального начал, а значит, любое изменение, происходящее в человеке, определяется действием целого ряда физиологических и социальных сил. Проведённое инструментальное исследование показало, что динамические характеристики речи являются достаточно информативными для определения возрастной идентификации носителей американского варианта английского языка.

Ключевые слова: возраст, речь, просодический, динамический, индивидуальный, социальный, американский вариант английского языка.

Настоящее исследование представляет собой инструментальный анализ динамических характеристик речи американцев различных возрастов.

Выбор темы исследования определяется тем, что влияние возраста человека на процесс речепроизводства не получило достаточно полного рассмотрения в ходе предыдущих исследований. Выбор американского варианта английского языка в качестве материала исследования объясняется наибольшей распространённостью данного варианта в мировом сообществе. Говоря о степени изученности американского варианта английского языка в целом, необходимо отметить, что его произносительный стандарт отличается полицентричностью, обусловленной историко-географическими условиями существования американского социума. Данный вариант достаточно подробно описан с точки зрения произносительных особенностей гласных, согласных и тенденций ритмико-интонационной организации речи [2; 3]. Стилистическая вариативность просодии американского варианта английского языка была изучена на материале ораторской речи [1].

Актуальность данной работы определяется тем, что взаимосвязь просодического оформления синтагмы с возрастными характеристиками говорящего является необходимым условием для развития личностно ориентированного подхода к обучению иностранному языку.

Цель исследования заключается в выявлении наиболее частотных динамических характеристик речи американцев, представляющих четыре возрастных группы (юность, молодость, зрелость, пожилой возраст).

В задачи исследования входило:

- проведение инструментального анализа спонтанной монологической речи американцев различных возрастных категорий;
- определение основных закономерностей в выборе просодических (динамических) моделей в зависимости от возраста говорящего и выявление связи просодии с основными этапами развития личности.

Объектом исследования являются характеристики неподготовленной монологической динамической речи жителей США различных возрастов.

Предмет изучения можно определить как динамику изменения динамических характеристик речи американцев в зависимости от возраста говорящего.

Основным **материалом исследования** послужили аудиозаписи речи жителей США различных возрастов, сделанные в учебных целях, представляющие собой лингафонные курсы по обучению американскому варианту английского языка.

Проведённый инструментальный анализ динамического компонента интонации, которому на акустическом уровне соответствует интенсивность, а на перцептивном уровне — громкость, продемонстрировал, что некоторые параметры этой просодической характеристики могут служить индикатором возрастной принадлежности говорящего. Изменение громкости играет важную роль при передаче эмоционально-модальной информации, более важные в смысловом отношении части предложения характеризуются более высоким уровнем суммарной интенсивности, то есть являются более громкими, чем малозначимые части предложения.

В нашем исследовании рассматривались такие динамические характеристики речи носителей американского варианта английского языка:

- 1) максимальные ($I_{\max}$), минимальные ($I_{\min}$) и среднеслоговые (I_{mean}) показатели интенсивности всей синтагмы (в дБ);
- 2) динамический диапазон всех синтагм (в дБ) (I_d);
- 3) локализация максимума интенсивности в синтагме (первый ударный слог, шкала, ядерный слог).

В возрастных группах **пиковая интенсивность** проявляется (табл. 1) следующим образом: наибольшие показатели интенсивности зафиксированы в речи представителей группы «зрелость» (среднее значение 79,0 дБ; 81,0 дБ — у мужчин и 77,0 дБ — у женщин).

Таблица 1

Пиковая интенсивность. Возрастная и гендерная дифференциация (дБ)

Информанты	Пиковая интенсивность, дБ			
	Юность (17–25 лет)	Молодость (26–40 лет)	Зрелость (41–60 лет)	Пожилой возраст (старше 60 лет)
Мужчины	80,0	79,0	81,0	77,0
Женщины	76,0	75,0	77,0	75,0
Среднее по группе	78,0	77,0	79,0	76,0

В группе «юность» среднее значение пиковой интенсивности близкое к предыдущему 78,0 дБ (80,0 дБ — у мужчин и 76,0 дБ — у женщин). Наименьшее среднегрупповое значение пиковой интенсивности характеризует речь информантов группы «молодость» (77,0 дБ). В общем,

наблюдаем незначительное варьирование пиковой интенсивности в речи представителей возрастных групп. Кроме того, отметим более высокие показатели пиковой интенсивности в мужской речи по сравнению с женской во всех возрастных группах.

Анализируя региональное распределение пиковой интенсивности (см. табл. 2), наблюдаем незначительное снижение пиковой интенсивности в речи информантов-жителей средних штатов США («юность» — 76,5 дБ; «молодость» — 76,0 дБ; «зрелость» — 78,0 дБ; «пожилой возраст» — 75,5 дБ) по сравнению с речью представителей других регионов США.

Таблица 2

Пиковая интенсивность. Региональная дифференциация (дБ)

Информанты	Пиковая интенсивность, дБ			
	Юность (17–25 лет)	Молодость (26–40 лет)	Зрелость (41–60 лет)	Пожилой возраст (старше 60 лет)
Север	78,0	77,0	79,5	76,0
Мидленд	76,5	76,0	78,0	75,5
Юг	79,5	78,0	79,5	76,5

Рассмотрим среднеарифметические показатели среднеслоговой интенсивности в возрастных группах (см. табл. 3).

В спонтанной монологической речи в женских возрастных группах наблюдается повышение среднеслоговой интенсивности в группе информантов зрелого возраста ($I_{\text{mean}} = 71,5$ дБ), в то время, как представители группы «юность» и «пожилой возраст» демонстрируют самые низкие величины этого параметра ($I_{\text{mean}} = 67,0$ дБ и $I_{\text{mean}} = 68,3$). В мужских группах максимальный показатель среднеслоговой интенсивности зафиксирован в группе «зрелость» ($I_{\text{mean}} = 74,0$ дБ), а минимальный у информантов группы «юность» ($I_{\text{mean}} = 68,0$ дБ).

Таблица 3

Среднеарифметические значения среднеслоговой интенсивности. Возрастная и гендерная дифференциация (дБ)

Информанты	Среднеслоговая интенсивность, дБ			
	Юность (17–25 лет)	Молодость (26–40 лет)	Зрелость (41–60 лет)	Пожилой возраст (старше 60 лет)
Мужчины	68,0	70,2	74,0	69,0
Женщины	66,0	68,6	69,0	67,5
Среднее по группе	67,0	69,4	71,5	68,3

Кроме того, прослеживается определённая тенденция регионального варьирования среднеслоговой интенсивности (см. табл. 4): наибольшие показатели зафиксированы в речи информантов Юга США («юность» — 67,5 дБ; «молодость» — 69,9 дБ; «зрелость» — 73,5 дБ; «пожилой возраст» — 69,5 дБ). В речи группы информантов «пожилой возраст» показатели среднеслоговой интенсивности Севера и Мидленда совпадают (67,7 дБ).

Таблица 4

Среднеарифметические значения среднеслоговой интенсивности. Региональная дифференциация (дБ)

Информанты	Среднеслоговая интенсивность, дБ			
	Юность (17–25 лет)	Молодость (26–40 лет)	Зрелость (41–60 лет)	Пожилой возраст (старше 60 лет)
Север	67,0	69,8	71,5	67,7
Мидленд	66,5	68,5	69,5	67,7
Юг	67,5	69,9	73,5	69,5

Следующей анализируемой динамической характеристикой был средний диапазон интенсивности речи (то есть разница между максимальным и минимальным значением интенсивности в синтагме), который измерялся в дБ. Исследуя диапазон интенсивности представителей разных возрастных групп (табл. 5), обнаруживаем, что наиболее широкий диапазон интенсивности маркирует речь информантов возрастной группы «зрелость» (22,5 дБ). Именно в этом возрасте наблюдается расцвет их профессиональной деятельности, что и проявляется в динамических характеристиках их речи. Наиболее узким динамическим диапазоном характеризуется речь возрастной группы «юность» (18,5 дБ). Узким диапазоном отличается речь информантов пожилого возраста (19,0 дБ). В речи возрастных групп «молодость» и «зрелость» диапазон интенсивности

мужской речи превышает диапазон женской речи («молодость»: 21,0 дБ — мужчины, 19 дБ — женщины; «зрелость»: 22,0 дБ — мужчины, 21 дБ — женщины).

В спонтанной монологической речи среднегрупповые показатели диапазона интенсивности проявляют тенденцию к некоторому увеличению по оси «Север — Юг» (см. табл. 6). Речь информантов Севера отличается самым узким диапазоном интенсивности. Максимальные величины диапазона зафиксированы в южной группе говорящих.

Остановимся на рассмотрении вопроса позиционной обусловленности семантического центра в динамическом контуре синтагмы. В нашем исследовании были проанализированы усреднённые максимальные показатели в трёх позициях: 1) на первом ударном слоге; 2) в шкале; 3) на ядерном слоге.

Таблица 5

Диапазон интенсивности. Возрастная и гендерная дифференциация (дБ)

Информанты	Среднеслоговая интенсивность, дБ			
	Юность (17–25 лет)	Молодость (26–40 лет)	Зрелость (41–60 лет)	Пожилой возраст (старше 60 лет)
Мужчины	18,0	21,0	24,0	19,0
Женщины	19,0	19,0	21,0	19,0
Среднее по группе	18,5	20,0	22,5	19,0

Таблица 6

Диапазон интенсивности. Региональная дифференциация (дБ)

Регионы	Пиковая интенсивность, дБ			
	Юность (17–25 лет)	Молодость (26–40 лет)	Зрелость (41–60 лет)	Пожилой возраст (старше 60 лет)
Север	18,3	19,2	20,5	18,7
Мидленд	18,5	20,2	21,2	19,0
Юг	18,7	20,6	22,8	19,3

Сравнивая процентное соотношение максимумов интенсивности в трёх позициях контура в возрастных группах (табл. 7), делаем следующие выводы:

Таблица 7

**Локализация максимумов интенсивности в трёх позициях.
Возрастная дифференциация (%)**

Позиционное расположение	Локализация максимумов интенсивности, %			
	Юность (17–25 лет)	Молодость (26–40 лет)	Зрелость (41–60 лет)	Пожилой возраст (старше 60 лет)
Первый ударный слог	34,4	43,2	44,3	32,5
Шкала	20,1	18,5	15,5	11,8
Ядерный слог	45,5	38,3	40,2	55,7

1) Для речи представителей возрастных групп «юность» и «пожилой возраст» характерным является сильнооконечный динамический контур, в то время как речь возрастных групп «молодость» и «зрелость» маркирует сильное начало контура.

2) Наибольший процент локализации максимума интенсивности на первом ударном слоге представлен в речи представителей возрастной группы «зрелость» (44,3 %). Наименьший процент локализации максимума интенсивности на первом ударном слоге характеризует речь информантов возрастной группы «пожилой возраст» (32,5 %). Речь представителей этой же группы маркирует наибольший процент локализации максимума в ядерном составе (55,7 %).

3) Наибольший процент локализации максимума интенсивности на ядерном слоге представлен в речи представителей возрастной группы «пожилой возраст» (55,7 %). Наименьший процент локализации максимума интенсивности на ядерном слоге характеризует речь американцев возрастной группы «молодость» (38,3 %).

4) С возрастом уменьшается процент локализации максимума интенсивности в шкале («юность» — 20,1 %; «молодость» — 18,5 %; «зрелость» — 15,5 %; «пожилой возраст» — 11,8 %).

Абсолютные показатели максимальной интенсивности первого ударного и ядерного слогов во всех возрастных группах (табл. 8) колеблются примерно в пределах 4 дБ в пользу первого

слога. В целом, с возрастом увеличивается интенсивность как первого ударного слога, так и ядерного.

Таблица 8

**Максимальная интенсивность первого ударного и ядерного слогов.
Возрастная дифференциация (дБ)**

Информанты	Максимальная интенсивность (дБ)	
	Первый ударный слог	Ядерный слог
Юность (17–25 лет)	74,0	72,4
Молодость (26–40 лет)	77,5	74,2
Зрелость (41–60 лет)	76,8	73,2
Пожилой возраст (старше 60 лет)	76,5	72,5

Наибольшая интенсивность первого ударного слога зафиксирована в речи представителей группы «молодость» (77,5 дБ), наименьшая интенсивность первого ударного слога — в речи представителей группы «юность» (74,0 дБ). Также в речи представителей группы «молодость» зафиксирована и наибольшая интенсивность ядерного слога (74,2 дБ), а в речи представителей возрастных групп «юность» и «пожилой возраст» наименьшая интенсивность ядерного слога (72,4 дБ и 72,5 дБ соответственно).

Таким образом, проведённое исследование показало, что динамические характеристики речи являются достаточно информативными при проведении возрастной и региональной идентификации речи носителей американского варианта английского языка. В пределах обозначенных возрастных групп можно выделить определённые дифференциальные признаки: более широкий диапазон интенсивности в речи возрастной группы «зрелость»; сильноначальный динамический контур в речи возрастных групп «молодость» и «зрелость» и сильнооконечный контур в речи возрастных групп «юность» и «пожилой возраст»; постепенное увеличение среднего значения интенсивности в синтагме в речи трёх возрастных групп.

Л и т е р а т у р а

1. Коваль Н. А. Просодические имиджевые характеристики политической ораторской речи (экспериментально-фонетическое исследование на материале британского варианта английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. А. Коваль. — Одесса, 2010. — 23 с.
2. Шарандаченко А. С. Варіативність вокалізму і консонантизму в американських засобах масової інформації (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі дикторського мовлення) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А. С. Шарандаченко. — Одеса, 2011. — 19 с.
3. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского языка в диахронии и синхронии (на материале британского, американского, австралийского, канадского вариантов английского языка) / Д. А. Шахбагова. — М. : Фоллис, 1992. — 284 с.

References

1. Koval N. A. Prosodicheskie imidjevyje haracteristiki politicheskoi oratorskoi rechi (eksperimental'no-foneticheskoe issledovanie na materiale britanskogo varianta angliiskogo iazyka) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / N. A. Koval. — Odessa, 2010. — 23 s.
2. Sharandachenko A. S. Variatyvnist' vokalizmu i konsonantyzmu v amerykans'kykh zasobakh masovoi informatsii (eksperymental'no-fonetychne doslidzhennia na materiali dyktors'kogo movlennia) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / A. S. Sharandachenko. — Odesa, 2011. — 19 s.
3. Shahbagova D. A. Foneticheskaiia sistema angliiskogo yazyka v diakhronii i sinkhronii (na meteriale britanskogo, amerikanskogo, avstraliiskogo, kanadskogo variantov angliiskogo yazyka) / D. A. Shahbagova. — M. : Follis, 1992. — 284 s.

ЧЕСНОКОВА Марина Валеріївна,

начальник відділу зовнішньоекономічних зв'язків, викладач кафедри англійської мови № 2 Одеської національної морської академії; вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, 65029, Україна; e-mail: fad@onma.edu.ua; тел.: +38 067 7107456

ВАРІАТИВНІСТЬ ДИНАМІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

Анотація. Пропоноване дослідження присвячене аналізу динамічної складової мовлення американців, представників різних вікових груп.

Вік є основою людського буття, визначає межі людського розвитку і соціальні можливості особистості. Часто вік вимагає від індивіда відповідної поведінки. На думку соціофонетистів, вікові зміни в мовленні

торкаються всього спектру просодичних компонентів, у тому числі й динамічного, проте вік не можна розглядати як єдиний фактор, який впливає на своєрідність мовленнєвої поведінки індивіда.

Численні дослідження доводять, що людина становить собою складну єдність індивідуального і соціального започаткування, а звідси, будь-яка зміна, що відбувається з людиною, визначається дією низки фізіологічних і соціальних факторів.

Проведене інструментальне дослідження показало, що динамічні характеристики мовлення є достатньо інформативними для визначення вікової ідентифікації носіїв американського варіанта англійської мови.

Ключові слова: вік, мовлення, просодичний, динамічний, індивідуальний, соціальний, американський варіант англійської мови.

Marina V. CHESNOKOVA,

head of the International and Economic Cooperation department, senior lecturer of the Chair «English Language № 2» of Odessa National Maritime Academy; 8, Didrikhsona str., Odessa, 65029, Ukraine; e-mail: fad@onma.edu.ua; tel.: +38 067 7107456

VARIATION OF THE SPEECH DYNAMIC CHARACTERISTICS OF THE DIFFERENT AGE GROUPS' REPRESENTATIVES

Summary. The present investigation is dedicated to the analysis of the dynamic component of American representatives of different age groups' speech. Age is considered the basics of human being, it defines the boundaries of human development and social opportunities of a person. Often age demands from the individual the corresponding behavior. Judging by the opinion of sociolinguists age changes in speech touch the whole spectrum of prosodic components including dynamic ones, however age can't be considered the only factor, influencing the peculiarity of individual's speech behavior.

The majority of investigations prove, that a person presents a complex unity of personal and social principles, which means that any changes, which occur, are defined by the variety of physiological and social forces.

Key words: age, speech, prosodic, dynamic, individual, social, American English.

Статтю отримано 25.05.2015 р.

УДК [811.161.1+811.161.2]:373:392.51:633.1

ЯКОВЛЕВА Ольга Васильевна,

доктор филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: olga_yakovleva53@mail.ru; тел. : +38 067 4818898

СИМВОЛИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЗЕРНА В КОНТЕКСТЕ УКРАИНСКОГО И РУССКОГО СВАДЕБНОГО ОБРЯДА

Аннотация. В статье анализируется многозначность символики зерна в контексте украинского и русского свадебного обрядов. Зерно как синкретический символ представлено злаковыми растениями: рожью, овсом, пшеницей. Объектом данного исследования были трансформации в символическом значении зерна в контексте свадебного обряда украинцев и русских. Предметом — многозначность данного символа.

Рассматриваются символические действия с зерном на разных этапах свадьбы, а также зерно как вербальный символ в текстах обрядовых песен, где проявляется его символическое значение. Обращается внимание на различия в использовании зёрен злаковых в обрядовом дискурсе двух славянских народов.

Ключевые слова: свадебный обряд, символическое действие, вербальный символ, зерно, злаковые, национальные различия, украинский и русский языки.

Объектом исследования для филолога являются различные по структуре и по содержанию тексты. Обряд (ритуал) мы понимаем как особый синкретический текст, в котором одинаково важны два плана — лингвистический и экстралингвистический. Первый представлен языковыми или словесными средствами, которые привлекают внимание лингвистов как семиотическая или символическая система, значение которой раскрывается исключительно с учетом экстралингвистических факторов.

Изучение словесной символики тесно связано с фольклорно-этнографической темой, т. е. с учётом результатов исследований как в рамках этнолингвистики, так и лингвофольклористики.

Русские и украинцы использовали такие злаковые растения в обрядах календарного и семейного цикла, как *рожь*, *пшеница*, *овёс*. Это закрепилось на уровне вербальных символов, которые выделяются в украинских и русских песенных текстах. Накануне Нового года и Рождества украинцы пели: «*Роди, Боже, жито, жито-пшеницю, горох, чечевицю*». В России и в Украине дети, чаще всего мальчики, обсыпая избу зерном первого января, приговаривали: «*На жито, на горох пошли, Господи, урожай, на пшеницу, чечевицу, доброму хозяину на доброе здоровье*».

Объектом данного исследования являются трансформации в символическом значении зерна в контексте свадебного обряда украинцев и русских. Предметом — многозначность данного символа.

Зерно (семя) как один из символов был выделен в XVIII в. в работах известного украинского мыслителя Г. Сковороды [4]. Именно зерно, по мнению этого философа, было ярчайшим символом вечного круговорота жизни. *Зерно, семя* (укр. 'насіння'), попадая в землю, оживало, росло, становилось снова зерном в колосе нового урожая, от которого полностью зависела жизнь хлебороба точно так же, как жизнь предков-охотников зависела от результатов охоты. Зерновые были основной пищей у восточных славян, повсеместно из них готовили разные блюда во время праздников, а в обрядах до сих пор сохраняется символическое значение и зерна, и каши, и большое количество разновидностей хлеба.

В связи с исключительной ролью зерновых в жизни предков, символическое значение развивается у ржи (укр. 'жито'). Этимология слова в украинском языке прозрачна: восходит к праславянскому «*жити*»; родственными данному слову являются лексемы в других славянских языках, которые имеют значение *живой, резвый, выздоравливать, способ жизни, еда и так далее* [6, с. 200].

В. Даль усматривает этимологическое родство лексемы *рожь* с глаголом 'родить'; слово имеет формы: *ржина, ржица*. Показательно выражение: *Матушка рожь кормит всех дураков сплошь, а пшеничка — по выбору* [5, с. 101].

Ритуальное обсыпание зерном молодых и всех участников свадьбы (укр. *весілля*) зафиксировано практически у всех славянских народов, что свидетельствует об их общих корнях и сохраняет древний стереотип поведения [3].

Украинская девушка сама или с сестрой заранее готовила жито (рожь), которым ее должны осыпать на свадьбе. При этом обращали внимание на целостность зерен: (укр.) «*щоб вони гарно торохтіли, падаючи, і щоб життя було не побите*», т.к. верили, что свадьба должна быть громкой (укр. *гучною*), чтобы отгонять злых духов, нищету и нужду. Ещё и сейчас бытует мнение: чем громче веселятся и шумят на свадьбе, тем счастливее будет жизнь молодой семьи.

В давние времена на *заручини* (рукобитие) украинские женихи шли с родителями, друзьями. Молодой нес перстни для венчания, а свашки — белые туфли для невесты, куда насыпали конфеты, деньги, зерно [8, с.25].

Перед отправлением к невесте, мать жениха обсыпала сына и весь поезд рожью, конфетами, монетами, провожая до первого перекрестка [9, с.124]. Когда поезд прибывал к дому молодой, «женихов при встрече *шибали житом* в лицо («*уж не знаю к чему*»)» [1, с. 118]. В данных ритуалах зерно символически выполняло функцию оберега и означало принятие в семью члена чужого рода, т.к. архетип *свой / чужой* был одним из доминантных в сознании предков. Это подтверждают обрядовые причитания у русских: *Как на чужой дальней стороне, у чужа-то чуженина, чужа сына хресьенина, не растут хлебы белые. Оне насыют пшонице, а наростет-то торицею* [1, с. 74].

Зерно в старину было большой ценностью, настоящим богатством, им можно было заплатить за товар, в том числе и за невесту. Когда поезд молодого подъезжал к дому молодой, их не пускали, требуя выкуп. Свашки со стороны невесты обрядовыми песнями комментировали торг (укр.): — *Вийди, мати, з хати зятя зустрічати, мавш свою дочку за дружину дати. — Ой знаю, ой знаю, що я маю дати, тільки прошу зятя доню викупляти. — Даю вам за неї цілу копу жита, щоб вийшла Ганнуса вся золотом шита. — Даю вам за неї іще корець проса, щоб вона не вийшла до родини боса. — Даю вам за неї ще корець пшениці, щоб Ганнуса була гарна молодича* [8, с. 14].

Когда на русской свадьбе жениха с друзьями впускали в дом, родня и подруги невесты пугали их, а перед тем, как жених собирался сесть за стол, невеста незаметно плескала из стакана водой, стараясь по сильнее облить его [1, с. 119–120].

Символика обливания водой аналогична обсыпанию зерном, и эту параллель провёл А. Потебня. Он считал, что обсыпание зерном в свадебном обряде имеет двойное символическое значение: «чтобы хлеб родился колосистый и чтоб сохранялась красота (и здоровье) молодых... » [11, с. 60–61].

Символическое значение оберега имело зерно или кусочек хлеба: их клали в чашу, из которой умывали невесту перед посадом. Часть воды после умывания разбрызгивали на девушек, чтобы они поскорее вышли замуж. Символически разбрызгивание водой, как и обсыпание

зерном, приравнивалось к магии: вода и зерно были проводниками желаемого статуса или состояния. Остатки этой же воды девушки выносили на *росстань* (перекрёсток четырех дорог), там ее выливали, «чтобы женихи к ним скорее ехали» [1, с. 132].

Л. Лаврентьева [10] выделила обсыпание зерном в свадебном обряде россиян на символическом рубеже. Такие же символические действия выделены и в украинской свадьбе: когда молодые вместе или врозь отъезжали или возвращались к родительскому дому, как правило, мать обсыпала их не только зерном, но и орехами, солью, монетами, позже — конфетами во дворе, возле ворот, на пороге дома.

Иногда молодых обсыпали непосредственно в дороге, на рубеже двух миров: своего и чужого. В мифологических представлениях предков, именно это место было наиболее опасным, т. к. там происходила борьба добра со злом, жизни со смертью. По мнению А. Потебни, «жених — символ битвы и смерти» [11, с. 12]. Именно поэтому в дороге дружка обсыпал рожью и хмелем свадебный поезд молодого. Перед дорогой в церковь молодым в карманы одежды, в обувь также насыпали зерно [11, с. 39]. А. Потебня так определил символическое значение злаковых: пшеница и жито — это символы *девицы*; а хмель — символ *жениха* [11, с. 30, 71]. Украинцы чаще на свадьбе использовали зёрна злаковых, русские — хмель. На русской свадьбе в северных областях всех угощали пивом, которое варили из зёрен злаковых и хмеля. Украинцы жито и деньги насыпали под козух, на который на свадьбе сажали молодых; жених дарил невесте сапоги с житом [2, с. 148].

Немногочисленные факты, рассмотренные в статье, позволяют сделать выводы о том, что, во-первых, символически зерно использовалось в свадебном обряде не только русских и украинцев, но и других славян. Во-вторых, как и многие другие символы, зерно и символические действия с ним, в частности, обсыпание, имели несколько значений: вечного круговорота жизни и смерти, благополучия, достатка, красоты (пшеница — символ девушки). Зерно в результате контагиозной магии было проводником желаний и стремлений людей (притягивало женихов к незамужним девушкам), в качестве оберега, зерно обеспечивало богатый урожай, тем самым побеждая голод и смерть. Зерно, по убеждениям предков, — символ вечной жизни на земле.

Л и т е р а т у р а

1. Балашов Д. М. Русская свадьба / Балашов Д. М., Марченко Ю. И., Калмыкова Н. И. — М. : Современник, 1985. — 390 с.
2. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В. К. Борисенко. — К. : Наук. думка, 1988. — 188 с.
3. Брак у народів Центральної і Юго-Всхідної Європи. — М. : Наука, 1988. — 238 с.
4. Гнатюк Л. П. Мовна свідомість і мовна практика Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Л. П. Гнатюк. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2011. — 35 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. — М. : Рус. яз., 1989. — Т. 4. — 1991. — 684 с.
6. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; гол. ред. О. С. Мельничук. — К. : Наук. думка, 1982. — Т. 2. — 1985. — 572 с.
7. Капшук О. Н. Русские праздники и обряды / О. Н. Капшук. — 3-е изд., стер. — Ростов н/Д. : Феникс, 2011. — 318 с.
8. Круковська В. Українське весілля / В. Круковська. — Львів : Євровіт, 2005. — Ч. 1. — 192 с.
9. Кушнір В. Г. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20–80-ті рр. ХХ ст.) / В. Г. Кушнір, Н. О. Петрова. — Одеса : Гермес, 2008. — 256 с.
10. Лаврентьева Л. С. Символические функции еды в обрядах / Л. С. Лаврентьева // Фольклор и этнография. — Л. : Наука, 1990. — С. 37–46.
11. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня ; сост., подг. текстов, ст., коммент. А. Л. Топоркова. — М. : Лабиринт, 2007. — 480 с.

References

1. Balashov D. M. Russkaia svadba / Balashov D. M., Marchenko Yu. Y., Kalmykova N. Y. — M. : Sovremennik, 1985. — 390 s.
2. Borysenko V. K. Vesilni zvychai ta obriady na Ukraini / V. K. Borysenko. — K. : Nauk. dumka, 1988. — 188 s.
3. Brak u narodov Centralnoj i Yugo-Vostochnoj Jevropy. — M. : Nauka, 1988. — 238 s.
4. Hnatiuk L. P. Movna svidomist i movna praktyka Hryhoriia Skovorody v konteksti staroukrainskoi knyzhnoi tradytsii : avtoref. dys. d-ra filol. nauk : 10.02.01 / L. P. Hnatiuk. — K.: Kyiv. nac. un-t im. T. Shevchenka, 2011. — 35 s.
5. Dal V. I. Tolkovyj slovar zhivogo velikorusskogo jazyka : v 4 t. / V. I. Dal. — M. : Rus. jaz., 1989. — T. 4. — 1991. — 684 s.
6. Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. / AN URSSR, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni ; hol. red. O. S. Melnychuk. — K. : Nauk. dumka, 1982. — T. 2: — 1985. — 572 s.

7. Kapshuk O. N. Russkie prazdniki i obriady / O. N. Kapshuk. — 3-e izd., ster. — Rostov n / D.: Feniks, 2011. — 318 s.
8. Krukovska V. Ukrainske vesillia / V. Krukovska. — Lviv : Jevrosvit, 2005. — Ch. 1. — 92 s.
9. Kushnir V. H. Tradycijna vesilna obriadovist ukrainciv Odeshchyny (20–80-ti r.r. XX st.) / V. H. Kushnir, N. O. Petrova. — Odesa : Hermes, 2008. — 256 s.
10. Lavrenteva L. S. Simvolicheskie funktsii edy v obriadakh / L. S. Lavrenteva // Folklor i etnografija. — L. : Nauka, 1990. — S. 37–46.
11. Potebnia A. A. Simvol i mif v narodnoj kulture / A. A. Potebnia ; sost., podg. tekstov, st., koment. A. L. Toporkova. — M. : Labirint, 2007. — 480 s.

ЯКОВЛЄВА Ольга Василівна,

доктор філологічних наук, доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
e-mail: olga_yakovleva53@mail.ru; тел.: + 38 067 4818898

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗЕРНА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ТА РОСІЙСЬКОГО ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ

Анотація. У статті аналізується багатозначність символіки зерна в контексті українського та російського весільного обрядів. Зерно як синкретичний символ представлено злаковими рослинами: житом, вівсом, пшеницею. Проаналізовано етимологію цих слів в українській і російській мовах. Об'єкт дослідження — трансформації в символічному значенні зерна в контексті весільного обряду двох народів. Предмет — багатозначність цього символу.

Розглянуто символічні дії з зерном на різних етапах весілля, а також зерно як вербальний символ у текстах обрядових пісень, де проявляється його символічне значення. Звертається увага й на відмінності у використанні зерен злакових в обрядовому дискурсі двох слов'янських народів.

Ключові слова: весільний обряд, символічна дія, вербальний символ, зерно, злакові, національні відмінності, українська та російська мови.

Olga V. YAKOVLEVA,

Grand PhD in Philological Sciences, associate professor of the Chair of General and Slavonic Linguistics of Odessa Mechnikov National University; Fransuzkiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine;
e-mail: olga_yakovleva53@mail.ru; tel.: + 38 067 4818898

SYMBOLIC MEANING OF THE GRAIN IN THE CONTEXT OF RUSSIAN AND UKRAINIAN WEDDING CEREMONIES

Summary. Such cereals as rye, oat and wheat were used by Ukrainians and Russians in the ceremonies of calendar and family cycles. The object of this article is the transformation of the symbolic meaning of the grain in the context of Ukrainian and Russian wedding ceremonies. The subject of the research is ambiguity of this symbol. Etymological origin of the Ukrainian and Russian words rye, oat, wheat was analysed by the author of the article.

Polysemanticism of the symbolic meaning of the grain is described in the article in the context of Ukrainian and Russian wedding rituals. Grain as a syncretic symbol is presented in the rituals by means of several cereals: rye, oat, wheat. Symbolic actions with grain at different stages of wedding rituals, as well as grain as a verbal symbol in the texts of ritual songs and sayings are analyzed. Common features are highlighted in Ukrainian and Russian rituals where the symbolic meaning of the grain is visible. The differences in using the grain in ritual discourse of two Slavic nations are stressed.

Key words: wedding ritual, symbolic action, verbal symbol, grain, cereal, national difference, the Ukrainian and Russian languages.

Статтю отримано 5.06.2015 р.

УДК 811.111'367:17.022.1:821.111(73)

OLENA POZHARYTSKA,

PhD (Candidate of Philological Sciences), Associate Professor, Chair of English Grammar, Romance-Germanic Faculty, Odessa Mechnikov National University, 2 Dvoryanska St., Odessa, 65082, Ukraine; e-mail: morpo@ukr.net; tel.: +38 050 9632062

SPEAKING LIKE A GOOD GUY: SPEECH CARNIVALISATION ALGORITHM

Summary. The presented article looks at the *problem* of portraying good and bad characters by means of their speech self-representation in the original American western novels. The main *objective* of the paper consists in finding a syntactic code of the positive personality in western as demonstrated in the good cowboy's speech party. Employing the cutting-edge *methods* of cognitive linguistics and text analysis along with traditional syntactic theories, the author argues that a stereotypic clash of good and evil conditioned by the genre results already on the level of syntactic carnivalisation of the literary dialogue within good and bad cowboys' speech parties. Accordingly, the latter reflect the author's view of national moral and ethical concepts of good and bad, while his/her main characters in a certain way embody these concepts on the level of their speech representation in the novel. The *results* of the carried-out linguistic analysis permit building up syntactic algorithms of good and bad cowboys' speech which make the characters easily recognizable for the readers and manifest deep-lying cognitive associations between man's surface speech structures and his/her assessment by the audience in terms of good or bad moral standards.

Key-words: western, good cowboy, bad cowboy, sentence, carnivalisation, algorithm.

Problem-setting and recent papers survey. The problem of linguistic analysis of personal speech peculiarities belongs to those of paramount importance both in cognitive and linguo-psychological studies (works by I. Arnold; A. Babushkin; M. Bakhtin; D. Bell; A. Brudny; S. Chatman; T. van Dijk; G. Fauconnier; J. Humes; Yu. Karaulov; G. Lakoff; I. Morozova; V. Vinogradov; J. Weisgerber; R. Wodak etc). Any *homo lingualis* invoices ideas in speech accordance with the way the latter are formed in their minds. While dealing with the artistic prose, one can usually single out three types of communicants: the author, his/her characters, and the audience made up by the readership.

In no narration are authors impartial to the events they are describing. Voluntarily or not, they manifest their ideals, moral standards and in general express their concepts of good and bad directly in the personage parties of their characters, or indirectly, by means of structural organization of their characters' speech.

The protagonist of the author's ideas in fiction as a rule reflects the moral frame of the author codified in the literary work. «Speech has an author, who conveys in it his thoughts and feelings and chooses words and sentence structures for the purpose» [17, p. 414]. Hence, we shall argue that the author's personal ideals, moral and ethical concepts of good or evil, are expressed in the speech of his/her characters. In spite of there existing a vast amount of research dedicated to the problem of verbalisation of mental processes in speech (V. Avrorin; L. Bloomfield; N. Chomsky; V. Karasik; G. Lakoff; A. Luria; V. Vinogradov; L. Vygotsky; W. Wundt etc), a great number of questions have not yet received a proper linguistic treatment.

Task-setting. The *urgency* of this paper is motivated by the anthropocentric orientation of contemporary linguistics and follows from the cognitive needs to disclose the hidden mechanisms of verbalising mental concepts on the level of speech. The *object* of work is the original literary dialogue in the American western novel. The *subject* is syntactic peculiarities of the main characters' speech in the American western.

The main *objective* of this investigation consists in finding a syntactic code of the positive personality in western as demonstrated in the good cowboy's speech party. The immediate *tasks* of the work are predetermined by its objective and can be outlined as: disclosing the meaning of the «concept of the positive» in the western; analysing the concept of the positive in the American western within the framework of carnivalisation theory; working out criteria of analysis of the syntactic portrait of a literary character; determining the main speech peculiarities of the main positive and negative characters in the western novel and deducing syntactic algorithms of their speech portraits; contrasting syntactic speech algorithms of the main positive and negative characters.

Practical research. Conceptually, we follow I. Morozova who in the course of her investigations has arrived at the conclusion that mental structures of one's mind are iconically reflected in the syntax of one's speech [3].

The samples for analysis (6,000 speech patterns) were taken from the original American novels in the genre of western by consecutive selection. The choice of «western» as material for investigation was motivated by the fact that this genre of literature gives a strict and rigid subdivision of characters into 'good' and 'bad' boys, (i. e. those who manifest positive and negative moral values), hence creating practically an ideal area for linguistic research. J. G. Cawelti, a well-known scholar in the field of literary semantics and cultural studies, terms western stories «stereotypic» due to the predictability of the storyline where the good guy in the end mostly gains the upper hand over his enemies or rivals [7]. F. Emery and D. Martin, in their turn, stress a psychological impact made by the «western» genre upon common Americans and the role it plays in shaping their general mindset and understanding of good and bad [9].

We take a **concept of the positive** in western as given by the literary critic N. Silivestrov in his study of «western» as a genre. «To be a real man in the Wild West meant to be a leader, a hero, for whom it was possible to kill, but never to betray» [4, p. 32]. Thus, the positive character in the western should display characteristics of a leader, be loyal, noble, kind and honest. Moreover, **'honesty'** in the western can be fore-grounded as a leading feature of the main character's image. In all western novels, the main character is opposed by the so-called 'main scoundrel'. The latter manifests a concept of the negative as the author understands it. Together with the positive character they represent an 'adjacent pair', which is built on the contrast of moral standards.

In the process of creating national symbols, the images of heroes and their foes gradually lose their individual peculiarities and become puppet-show, carnival masks which are easily identified by their stereotypical characteristics. Carnivalisation as a term was introduced into linguistics by M. Bakhtin, who claimed that «carnival gave way in the language to a variety of symbolic and sensorial forms [5, p. 47]. Despite its wide use in language studies, this term hasn't acquired an unequivocal treatment in linguistics. Today, the events going on in the real life find their reflection on the language stage as well, carnivalisation of the surrounding world triggering carnivalisation of the language itself [2, p. 78]. Within the framework of our research, carnivalisation is understood as intentional typesetting of the character's speech which can be easily recognized and pinned down both by the readers and listeners. The characters become recognizable just by their typical speech characteristics.

We find this approach quite motivated and to the point in disclosing concrete regularities of representing and prophesying syntactic speech standards of the main positive and negative characters in the American western. A carnival in itself and almost a legendary black-and-white narration where good and bad are counter-put in an eternal mortal struggle, western is an ideal field for speech **carnivalisation** in the written text.

At the present stage of work we have tried to find an algorithm of syntactic speech organization of the two opposing main characters in the western novels. We have tried to unmask the carnival displayed to the reader and to expose on the cognitive level true associative links between the character's speech and its perception by the audience — both virtual and real.

The term **algorithm** is usually defined as a totality of fixed mathematical operations directed at solving a certain problem [18, p. 120]. We shall use this term for the purpose of establishing a certain grammatical matrix for marking the good guy and his social and psychological opponent and telling one from the other.

Table 1 looks at the main speech portrait peculiarities of the main positive character in the western. In the process of analysis, we used the sentence structure classification of I. Morozova who classifies sentences with one primary predication structure as simple and those with two or more primary predication structures as compound or complex sentences. Sentences with secondary predication structures, a chain of homogeneous members, or a prolonged direct address are, hitherto, treated as complicated [3; 14]. From the point of view of their communicative loading, sentences in dialogue fall into declaratives (stating a fact), interrogatives (asking for information), and imperatives (urging the interlocutor to carry out an action) (the same opinion is shared by M. Blokh [6]; V. Ghak; R. Long [12]; J. Lyons [13]; R. Zandvoort [16] etc).

Table 1

Syntactic speech features of good cowboys in the western novels

No	SENTENCE TYPE	USAGE FREQUENCY, %
1	Simple sentence	65.2
2	Compound and complex sentence	21.4
3	Complicated sentences	13.4
4	Declarative sentences	64.9
5	Interrogative sentences	11.7
6	Imperative sentences	23.4

EXAMPLES TO ILLUSTRATE TABLE 1

1. *She swung around, her eyes growing wide. «Are you hurt?»*

«No,» he (Grigsby) answered dryly. «**They shot like a woman.**» (Rigsbee L. L.)

The sentence presents one subject-predicate nucleus and belongs to the class of simple sentences.

2. «*You folks always toughen up when it comes to shooting my guts,*» he neered (Hyks) (Thomps C.).

Boasting an adverbial clause of time ‘*when it comes to shooting my guts*’, the sentence is complex.

3. ***This mount’s seen dust, and dirt, and rock of all the tracks hundred miles around from here. He’ll find the way.***» (Davis D.)

The chain of homogeneous objects ‘*dust, and dirt, and rock of all the tracks hundred miles around from here*’ necessitates considering the sentence complicated.

4. «**About time some of my friends were showing up,**» Dick remarked jovially (Payne S.)

5. *Lomax asked explosively. «All the rest I can understand now. But why plant the money on me? Tell me, Ted! Why?»* (Haning B.)

The underlined remark is information-seeking and, thus, interrogative.

6. **Wait here.** *Not a sound!* (Bochmann J.)

The sentence is a command and belongs to imperatives.

In the result of analysis, we have come up with the following findings. **Leading positive** cowboys use mainly structurally **simple** sentences, their relative frequency amounting to about 65.2 % (while simple sentences are used in ca 56.5 % in the literary dialogue, according to the recent linguistic research [14]). Good guys’ remarks are basically positive and grammatically finished. Compound and complicated sentences make up 21.4 % and 13.4 %, correspondingly. It is noteworthy in this aspect that the characters under analysis display an evident preference for non-elliptical sentences, using them in 42.3 %, in contrast to their average frequency of 38 % in literary dialogue.

Lineally the sentence length in the speech parties of good cowboys doesn’t exceed 7–8 word-forms.

E. g. «¹**We** ²**shall** ³**move** ⁴**westward,**» said Rio Jim. (Thomps C.)

The example above is lineally and structurally typical of a good cowboy’s speech organisation and is grammatically expressed by a short, non-elliptical positive simple affirmative sentence of the declarative type.

To sum it up, we claim that the good guy is speaking confidently. He’s responsible. He gives orders. Hence, he tends to **statements** (64.9 %) or **imperatives** (23.4 %). All of them are clearly built, transparent, final. His questions are mostly **special**, i.e. asking for new information. They make up only about 11.7 %.

The algorithm of the good cowboy’s speech presented below is built up in accordance with the traditional understanding of algorithms as «abstract entities», «mathematical models» [10], and sets of rules that govern the transmission process starting with the data input and presupposing a number of stages and successive states, which result in a certain final pre-determined output [1; 8]. This definition allows us to represent the results of the carried-out linguistic analysis in the form of **algorithm**, or syntactic model-formula of a good cowboy’s speech (see *Fig. 1*). The indices here stand for the average frequency of the linguistic phenomenon in the speech parties of good cowboys. For the purpose of making the algorithm more wholesome and representing the general tendency, the data are given in round numbers.

Si₆₅ COMP₂₁ Co₁₄ D₆₅ Im.₂₃ Int.₁₂ L₇

Figure 1. Syntactic speech algorithm of a good cowboy’s speech, where:

Si — simple sentences;
 COMP — compound and complex sentences;
 Co — complicated sentences;
 D — declarative sentences;
 Im — imperative sentences;
 Int — interrogative sentences;
 L — lineal length of the average sentence.

The bad cowboy’s speech portrait boasts structural and lineal complication (see *Table 2*).

Syntactic speech features of bad cowboys in the western novels

No	SENTENCE TYPE	USAGE FREQUENCY, %
1	Simple sentence	48.2
2	Compound and complex sentence	38.1
3	Complicated sentences	13.7
4	Declarative sentences	67.3
5	Interrogative sentences	20.6
6	Imperative sentences	12.1

EXAMPLES TO ILLUSTRATE TABLE 2

1. «*Why not?*» Harper was saying. «*You all want homes. Can you find a more beautiful country than this?*» (L'Amour L.)

Both of the underlined sentences are simple as they have only one primary predication structure each.

2. «*Once I can move from here, I'll set a match to that house*» (Davis D.)

The bad cowboy's remark contains an adverbial clause of time which makes the sentence complex.

3. «*Haw-Haw,*» explained Mac quietly, «*I ain't going after Barry. I'm going to make him come after me.*» (Brand M.)

The underlined sentence is complicated due to the secondary predication structure represented by the complex object with the infinitive 'him come'.

4. Starbeau whistled, «*Ya don't know whatcha up to, cowboy*» (West Ch. G.).

Starbeau informs his opponent about his unawareness of what his cheek might bring upon his head. The sentence is declarative.

5. «*If Barry comes to me, ain't he the one that's breakin' the law? If I kill him then, won't it be in self-defense?*» (Mac) (Grey Z.).

Here two interrogative sentences follow each other, showing Mac's reasoning expressed by conditional clauses. His remarks demonstrate lack of confidence and over-dependence on circumstances.

6. «*Start prayin' The deep, thick voice of Mac Strann broke in: Start prayin', Haw- that Barry is left for me to finish.*» (Brand M.)

The command to start preying is an imperative to Mac Strann's partner in the set-up against Barry. The data obtained show that the bad guy's speech is both structurally and lineally complicated and prolonged, with the main scoundrel using simple sentences only in 48.2 %, and compound or complex sentences in 38.1 %, correspondingly. The average number of complicated sentences remains practically the same as that of the positive character, 13.7 %. It should be noted here that the negative personage tends to complex, but broken constructions, like:

You... you... just if you happen to cross my way. Well, you'll be sorry about it. (Tuttle W. C.)

The relative frequency of different communicative sentence types also differs quite significantly from that of Mr Nice Guy (the depicted embodiment of the author's concept of the positive in the novel).

The leading negative character uses minimum imperative sentences (12.1 %) in favour of declarative and exclamatory types,

e.g. *And you can ride right out of here!* (Tuttle W. C.),

and conditional complex sentences, sounding suggestive and hesitating:

e.g. *Perhaps I could do it if things go right* (Haning B.).

While both good and bad guys prefer in their speech declarative sentences, the distinctive feature of the main scoundrel's speech is **putting questions**. He seems to be subconsciously finding himself in a dependant position. His interrogatives are mostly rhetoric and often follow each other in a chain. Big bad boys sound as if doubting their own ideas (interrogatives make up about 20.6 %). Their remarks are lineally long, but structurally broken, testifying to their lack of confidence and duality. As a rule, an average sentence comprises about 10–12 word forms.

E. g. *Harper's head came up sharply and his eyes leveled at Bannon. «¹Have ²you ³ever ⁴been ⁵over ⁶the trail ⁷I ⁸suggest, ⁹my ¹⁰friend?*» (L'Amour L.)

As shown above, Harper's remark represents a comparatively long, complex interrogative sentence. It contains an emotionally coloured adverb of frequency 'ever' and a self-centred parenthetical sentence 'I suggest' which makes the remark milder, on the one hand, and gives the speaker a more knowledgeable air, on the other. The noun 'friend' aims at coming on closer terms with the stranger he is talking to and, thus, throwing dust of the faux friendly terms into his eyes.

Basing on the afore-mentioned principles, we have built up an algorithm of the bad cowboy's speech:

Si₄₈ COMP₃₈ Co₁₄ ***D***₆₇ Int.₂₁ Im.₁₂ L₁₂

Figure 2. Syntactic speech algorithm of a bad cowboy's speech, where:

Si — simple sentences;
 COMP — compound and complex sentences;
 Co — complicated sentences;
 D — declarative sentences;
 Im — imperative sentences;
 Int — interrogative sentences;
 L — lineal length of the average sentence.

Conclusions. The research undertaken results in the following. The two developed algorithms show that both structural complication and communicative aim of the utterance have concept-differentiating potential in the speech portraits of leading characters in western novels. However, it is not so much the generally prevailing sentence type that is of highest importance here, but the syntactic parameter showing the striking difference between the types of characters under analysis. It operates as a relative index in the literary dialogue altogether, but functions as a key factor in the conceptual understanding and estimating the speakers on a deep cognitive level. One can deduce that the syntactic structural complication of the speech portraits of the two opposite character types reflects deep-lying hidden psychological processes of perceiving the surrounding world by human. The appealing model of speech behaviour of the positive character goes hand in glove with the psychological theory of the «message matrix» suggested by D. Lewis [11], where surface simplicity grants better understanding the speaker's message. And it is quite clear that we take in those better whom we understand better. Hence, the author's protagonist sounds convincing, and his message is effective. We can also assume that psychologically the concept of inner 'positiveness' of the speaker is associated with the so-called «*primary, or basic knowledge*» (after T. Slama-Cazacu [15]) which is cognitively understood on the level of inner associations between one's speech peculiarities and one's shape of mind.

The **perspectives** of the paper we see in studying the speech of female characters as well as in comparing national peculiarities of verbalising 'positiveness' in different languages.

References

1. *Алгоритмы, построение и анализ* / Кормен Т., Лейзерсон Ч., Ривест Р., Штайн К. — М.: Изд-во МЗ-Пресс, 1999. — 174 с.
2. *Лаптева О. А. Теория современного русского литературного языка: [Учебник]* / Лаптева О. А. — М.: Высш. шк., 2003. — 351 с.
3. *Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові: [монографія]* / Морозова І. Б. — Одеса: Друкарський дім, 2009. — 384 с.
4. *Силивестров Н. П. Вестерн в литературе и киноискусстве* / Силивестров Н. П. — СПб.: ПРЕССА, 1998. — 253 с.
5. *Bakhtin M. M. Problems of Dostoevsky's Poetics* / M. M. Bakhtin; [Ed. and transl. Caryl Emerson]. — Minneapolis: Univ. of Minnesota 1984. — 452 p.
6. *Blokh M. A Course in Theoretical English Grammar* / Blokh M. — M.: Vyssh. shk., 2006. — 424 p.
7. *Cawelti J. G. Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture* / Cawelti J. G. — Chicago, 1976. — 378 p.
8. *Church A. On unsolvable problem of elementary number theory* [Electronic resource] / A. Church // American Journal of Mathematics. — Vol. 58. — No. 2 (Apr., 1936). — P. 345–363. — Access Mode: <http://phil415.pbworks.com/f/Church.pdf>
9. *Emery F. Psychological Effects of «Western Film»: A Study in Television Viewing* / F. Emery, D. Martin; Univ. of Melbourne, Dpt of Audio-Visual Aids, Studies in MassCommunications. — Melbourne, 1997. — 47 p.
10. *Gurevich Yu. What is an algorithm?* [Electronic resource] / Yuri Gurevich // Microsoft Research. — Technical Report MSR-TR-2011-116, July 2011. — Access mode: <http://research.microsoft.com/pubs/155608/209-3.pdf>
11. *Lewis D. How to Get Your Message Across* / Lewis David. — LDN: Blueberry, 1996. — 222 p.
12. *Long R. Sentence and Its Parts: A Grammar of Contemporary English* / Long R. — Chicago: Univ. of Chicago Press, 1980. — 534 p.
13. *Lyons J. Semantics: in 2 vol.* / Lyons J. — Cambridge: CUP, 1977. — Vol. 2. — 1977. — 540 p.
14. *Morozova I. Gestalt Analysis as a Means of Language Personality Identification* / Iryna Morozova, Olena Pozharytska // Language and Identity: University of the West of England. — Bristol, United Kingdom, 18–20 April 2013. — P. 161–162.

15. *Slama-Cazacu T.* Stratageme comunicationale si manipularea / Slama-Cazacu T. — București : Polirom, 2000. — 215 s.
16. *Zandvoort R.* A Handbook of English Grammar / Zandvoort R. — London : Longman, 1975. — 367 p.
17. *Лингвистический энциклопедический словарь* / [под ред. В. Ярцевой]. — М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. — 634 с.
18. *Словарь иностранных слов* / [под ред. И. В. Лёхина, Ф. Н. Петрова]. — [4-е изд.]. — М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1954. — 853 с.

References

1. *Algoritmy, postroenie i analiz* / Kormen T., Lejzerson Ch., Rivest R., Shtajn K. — М. : Izd-vo MZ-Press, 1999. — 174 s.
2. *Lapteva O. A.* Teorija sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka : Uchebnik. — М. : Vyssh. shk., 2003. — 351 s.
3. *Morozova I. B.* Paradygmatychnyj analiz struktury i semantiky elementarnykh komunikativnykh odynyc' u svitli geshtal't-teorii v suchasniy anglijs'kij movi : [monografija] / Morozova I. B. — Odesa : Drukars'kyj dim, 2009. — 384 s.
4. *Silivestrov N. P.* Vestern v literature i kinoiskusstve / Silivestrov N. P. — SPb. : PRESSA, 1998. — 253 s.
5. *Bakhtin M. M.* Problems of Dostoevsky's Poetics / M. M. Bakhtin ; [Ed. and transl. Caryl Emerson]. — Minneapolis: Univ. of Minnesota 1984. — 452 p.
6. *Blokh M.* A Course in Theoretical English Grammar / Blokh M. — М. : Vyssh. shkola, 2006. — 424 p.
7. *Cawelti J. G.* Adventure, Mystery and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture / Cawelti J. G. — Chicago, 1976. — 378 p.
8. *Church A.* On unsolvable problem of elementary number theory [Electronic resource] / A. Church // American Journal of Mathematics. — Vol. 58. — No. 2 (Apr., 1936). — P. 345–363. — Access Mode : <http://phil415.pbworks.com/f/Church.pdf>
9. *Emery F.* Psychological Effects of «Western Film» : A Study in Television Viewing / F. Emery, D. Martin ; Univ. of Melbourne, Dpt of Audio-Visual Aids, Studies in MassCommunications. — Melbourne, 1997. — 47 p.
10. *Gurevich Yu.* What is an algorithm? [Electronic resource] / Yuri Gurevich // Microsoft Research. — Technical Report MSR-TR-2011-116, July 2011. — Access mode: <http://research.microsoft.com/pubs/155608/209-3.pdf>
11. *Lewis D.* How to Get Your Message Across / Lewis David. — LDN : Blueberry, 1996. — 222 p.
12. *Long R.* Sentence and Its Parts: A Grammar of Contemporary English / Long R. — Chicago : Univ. of Chicago Press, 1980. — 534 p.
13. *Lyons J.* Semantics : in 2 vol. / Lyons J. — Cambridge : CUP, 1977. — Vol. 2. — 1977. — 540 p.
14. *Morozova I.* Gestalt Analysis as a Means of Language Personality Identification / Iryna Morozova, Olena Pozharytska // Language and Identity : University of the West of England. — Bristol, United Kingdom, 18–20 April 2013. — P. 161–162.
15. *Slama-Cazacu T.* Stratageme comunicationale si manipularea / Slama-Cazacu T. — București : Polirom, 2000. — 215 s.
16. *Zandvoort R.* A Handbook of English Grammar / Zandvoort R. — London : Longman, 1975. — 367 p.
17. *Lingvisticheskij enciklopedicheskij slovar'* / [pod red. V. Jarcevoj]. — М. : Bol'shaja Rossijskaja Enciklopedija, 2002. — 634 s.
18. *Slovar' inostrannyh slov* / [pod red. I. V. Ljohina, F. N. Petrova]. — [4-е изд.]. — М. : Gos. izd-vo inostr. i nac. slovarej, 1954. — 853 s.

ПОЖАРИЦКАЯ Елена Александровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры грамматики английского языка, Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова; ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина;
e-mail: morpo@ukr.net; тел.: +38 050 9632062

ГОВОРИТЬ КАК «ХОРОШИЙ ПАРЕНЬ»: АЛГОРИТМ РЕЧЕВОЙ КАРНАВАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В представленной статье анализируется проблема портретизации положительного и отрицательного персонажей с помощью их речевой самопрезентации в оригинальных романах в жанре американского вестерна. Основной целью данной работы является установление синтаксического кода позитивной личности в вестерне, как он представлен в речевой партии хорошего ковбоя. Автор применяет современные методы когнитивной лингвистики и текстового анализа, а также традиционные синтаксические теории и доказывает, что стереотипное столкновение добра и зла, обусловленное жанром, отражается уже на уровне синтаксической карнавализации художественного диалога в речевых партиях хорошего и плохого ковбоев. Последние отражают авторское видение национальных морально-этических концептов добра и зла, в то время как главные герои объективируют данные концепты на уровне их речевой репрезентации в романе. Результаты проведенного лингвистического исследования позволили построить синтаксические алгоритмы речи хорошего и плохого ковбоев, которые делают их образы легкоузнаваемыми для читателей и манифестируют глубинные когнитивные ассоциации между речевыми структурами говорящего и его/ее оценкой окружающих в параметрах принадлежности к носителям положительных или отрицательных моральных принципов.

Ключевые слова: вестерн, хороший ковбой, плохой ковбой, предложение, карнавализация, алгоритм.

ПОЖАРИЦЬКА Олена Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови, факультет романо-германської філології, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна; e-mail: morpo@ukr.net; тел.: +38 050 9632062

ГОВОРИТИ ЯК «ХОРОШИЙ ХЛОПЕЦЬ»: АЛГОРИТМ МОВЛЕННЕВОЇ КАРНАВАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У представленій статті аналізується проблема портретизації позитивного і негативного персонажів за допомогою їхньої мовленнєвої самопрезентації в оригінальних романах у жанрі американського вестерну. Головною метою роботи є встановлення синтаксичного коду позитивної особистості у вестерні, як він представлений у мовленнєвій партії хорошого ковбоя. Автор залучає новітні методи когнітивної лінгвістики та текстового аналізу разом із традиційними синтаксичними теоріями та доводить, що стереотипне зіткнення добра і зла, зумовлене жанром, відбивається вже на рівні синтаксичної карнавалізації художнього діалогу у мовленнєвих партіях хорошого та поганого ковбоїв. Останні віддзеркалюють авторське бачення національних морально-етичних концептів добра і зла, у той час як головні герої певним чином об'єктивують дані концепти на рівні їхньої мовленнєвої репрезентації в романі. Результати проведеної лінгвістичної розвідки уможливили побудову синтаксичних алгоритмів мовлення хорошого та поганого ковбоїв, які роблять їхні образи легкими для впізнання читачами та манифестують глибинні когнітивні асоціації між мовленнєвими структурами мовця та його/її оцінкою оточенням у плані уналежнення до носіїв позитивних або негативних моральних принципів.

Ключові слова: вестерн, хороший ковбой, поганий ковбой, речення, карнавалізація, алгоритм.

Статтю отримано 10.06.2015 р.

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ГРАМАТИКИ

УДК 811.112.2'373.74'367.4

БІЛОУС Юлія Володимирівна,молодший науковий співробітник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; Тернопіль, Україна;
e-mail: ua277735@yandex.ru; тел.: +38 063 1999835

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу поверхової структури німецьких фразеологічних одиниць із соматичним компонентом. У статті відтворено базові моделі соматичних словосполучень. Автор розглядає словосполучення із соматизмами за їхніми кількісними складниками та морфологічним типом репрезентації складових, зокрема, виокремлює однокомпонентні, двохкомпонентні, трьохкомпонентні, полікомпонентні (чотирьох-, п'яти-, шестикомпонентні) фразеологічні звороти. У статті також подано частотність моделей соматичних фразеологічних зворотів за кількістю складових компонентів, виокремлених із тлумачних і фразеологічних словників. Встановлено, що в німецькому дискурсі найчастотнішими є трьохкомпонентні та чотирьохкомпонентні словосполучення із соматичним компонентом. Рідше трапляються полікомпонентні та двохкомпонентні фразеологічні звороти. Найменш частотними є однокомпонентні словосполучення. Таке розподілення питомої ваги встановлених типів у сучасній німецькій мові автор пояснює з позиції особливостей сприйняття людиною навколишнього світу, встановлених у психології.

Ключові слова: поверхова структура, словосполучення, лінгвістичне моделювання, модель, структурна організація словосполучень, фразеологізм, особливості мовного сприйняття.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж довгої історії розвитку лінгвістичних студій фразеологічні одиниці (ФО) із соматичним компонентом завжди привертали до себе увагу мовознавців. Різним аспектам дослідження й аналізу ФО присвячені праці таких учених, як Р. Закіров (2003), Р. Розенберг (1962), С. Ройзензон, Ю. Аваліани (1976) та ін. Значний внесок здійснив М. Шанський, який розробив структурну класифікацію, в основі якої виокремлено ФО зі структурою речень та словосполучень. О. Кунін яскраво проаналізував синтаксичні та морфологічні особливості ФО англійської мови (2005). Попри те, що соматичні фразеологічні одиниці (СФО) є предметом постійного аналізу як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці, мало дослідженим залишається поверхово-структурний аспект німецьких фразеологічних одиниць із соматичним компонентом, зокрема, виокремлення морфолого-граматичних моделей, визначення типів синтаксичних відносин тощо.

Отже, **об'єктом** нашого дослідження є словосполучення із соматичним компонентом. **Предметом** наукового пошуку є поверхова структура словосполучень із соматичним компонентом. **Матеріал** дослідження — фразеологічні одиниці з соматичними компонентами «Kopf», «Auge», «Mund», що відібрані методом суцільної вибірки з тлумачних і фразеологічних словників [18; 19; 20; 21; 22] і втілені в німецькому художньому дискурсі.

Актуальність роботи випливає із загальної спрямованості сучасного мовознавства на встановлення зв'язків між наявними концептуальними уявленнями у свідомості людини і їхнім віддзеркаленням на рівні мови. Останнім часом лінгвістичне моделювання виступає не лише як метод дослідження певних особливостей мови і мовленнєвих феноменів, але й як безпосередня мета лінгвістичного аналізу задля викриття глибинної суті предмета наукового розгляду. У багатьох випадках метод моделювання є єдиним ефективним способом вирішення завдань, адже дає змогу зрозуміти прихований механізм, який реалізовує переробку вихідних матеріалів у кінцеві продукти, на основі яких створюється певний образ об'єкта. Як слушно зауважив І. Новик, «пізнати об'єкт означає змоделювати його» [7, с. 37].

Отже, відтворення структурної організації словосполучень із соматизмами у вигляді їхніх формальних аналогів-моделей надає змогу дослідити морфологічні властивості слів-компонентів і визначити типи синтаксичних відносин, що існують між структурними елементами фразеологізмів [4, с. 65].

Постановка завдання. Мета статті — відтворити базові моделі соматичних словосполучень сучасної німецької мови на основі аналізу їхньої поверхової структури.

Аналіз структурно-граматичної організації СФО передбачає реалізацію таких завдань: 1) встановити сутність понять «фразеологізм» і «модель» у сучасній лінгвістиці; 2) виокремити моделі СФО за їхніми кількісними складниками; 3) визначити частотність моделей СФО за кількістю складових компонентів із соматизмами «Kopf», «Auge», «Mund»; 4) провести компаративний аналіз частотності різних моделей СФО з компонентами «Kopf», «Auge», «Mund».

Виклад основного матеріалу. Як відомо, фразеологізм репрезентує себе як відносно стійке, соціально зумовлене лексико-граматичне поєднання двох (або більше) окремо оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучень або речень, що виражають на основі (часто стертого) образу цілісне переосмислене значення, яке автоматично відтворюється мовцями як готові до використання одиниці мови [11, с. 11]. Однією з основних умов творення та функціонування фразеологізмів є стійкість значення та структури. Без цієї ознаки фразеологізми не можуть стати сталими одиницями мовної системи. Стійкість структури зумовлює стійкість значення і навпаки, значення передбачає стійкість структури. Тому, аналізуючи СФО німецької мови варто враховувати не лише семантичний, але й структурний аспект. Модель чи форма словосполучення — це його формальний аналог, структура, що зумовлена типами граматичних зв'язків у словосполученні [8, с. 15]. А. Приходько під граматичною формою розуміє зовнішню сторону мовного знака, його матеріальну, фізичну сутність, план вираження мовної одиниці, тобто систему матеріальних засобів, які слугують для передачі мовних повідомлень [9, с. 25].

У сучасному мовознавстві термін «модель» набув різної інтерпретації. Модель — «штучно створений лінгвістом реальний або мисленнєвий механізм, що відтворюється та імітує своєю поведінкою поведінку якого-небудь іншого механізму (оригінала) у лінгвістичних цілях» [3, с. 304]. Отже, модель — це певна ідеалізація об'єкта, оскільки реальні явища надто складні, тому для кращого розуміння їх сутностей потрібно рухатися у напрямі від вивчення більш простих до більш складних випадків [1]. О. Селіванова тлумачить модель також як абстрактний та ідеалізований знаковий образ спрощеного відтворення певного об'єкта (оригінала), штучно створений дослідником із метою вивчення ознак, складників цього об'єкта, способів його існування і функціонування [10, с. 386]. О. Клименюк визначає модель як узагальнений, створений з метою одержання і / або збереження інформації специфічний об'єкт (у формі уявного образу, опису знаковою або матеріальною системою), що відображає властивості, характеристики та зв'язки об'єкта оригіналу довільної форми, істотні для завдань, розв'язуваних суб'єктом [5, с. 175].

У своєму дослідженні під моделлю розуміємо конкретну схему або певний зразок мовної одиниці, що відображає послідовне розташування її складових частин, а також віддзеркалює суттєві властивості складного явища.

Словосполучення, як відомо, складається з комбінацій слів, які є складовими синтаксичних структур. Таким чином, компоненти сполучення набувають синтаксичного статусу. Зазначимо, що важливою ознакою словосполучення, на відміну від речення, є те, що вони не утворюють структури предикації. У лінгвістиці розрізняють наступні типи синтаксичних структур: предикації, комплементарії, модифікації та координації (У. Френсіс, А. Корсаков, О. Чумаков, І. Морозова). У даній статті обмежуємося розглядом соматизмів лише за їхніми кількісними складниками та морфологічним типом репрезентації складових.

За кількістю складових компонентів виділяємо такі типи моделей: 1) *однокомпонентні* (іменник + прикметник; іменник + прийменник; іменник + числівник тощо) *ФО*; 2) *двохкомпонентні* (іменник + іменник (без прийменника або з прийменником); іменник (з прикметником) + дієслово тощо) *ФО*; 3) *трьохкомпонентні* (іменник + дієслово + модальне дієслово; займенник + іменник (без прийменника або з прийменником) + дієслово тощо) *ФО*; та 4) *полікомпонентні*: а) *чотирьохкомпонентні* (займенник + займенник + іменник + дієслово тощо) *ФО*; б) *п'ятикомпонентні* (займенник + іменник (без або з прийменником) + іменник (без або з прийменником) + прислівник + дієслово тощо) *ФО*; в) *шестикомпонентні* *ФО*. Варто зазначити, що *ФО* можуть містити у своєму складі як самостійні, так і службові частини мови. Розглянемо встановлені типи детальніше.

Однокомпонентні *ФО*: *kalttes Herzens; armes Blut; ein schlimmer Hals; das innere Auge; kein Bein; unter der Hand; unter vier Augen.*

Приклади з художньої літератури:

Er sitzt mit verbundenem Kopf an einem Tisch, auf dem eine Lampe brennt, einen Brief in der Hand, seine Mutter neben ihm. Mutter (die auf einmal sich ereifert) [15].

Was denkst du denn, daß du hier unter meinen Augen den Faden mit dem Desportes wieder anzuspinnen denkst, dir Rendezvous mit seinen guten Freunden gibst [15].

Wer viel plaudert kann auch viel behalten, ein guter Kopf kann nur viel erzählen, wenn er trunken oder verliebt ist [13].

Двохкомпонентні *ФО*: *der Arm des Gesetzes; der Zahn der Zeit; den Kopf aufwerfen; den Bauch streicheln; einen dicken Kopf haben; ins Gesicht schlagen; Kopf an Kopf; Arsch mit Ohren;*

Hand aufs Herz; Ausgabe letzter Hand; alle Nase lang; mit halbem Herzen; den Mund nicht auf tun; Ehe zur linken Hand; im Grunde seines Herzens.

Приклади з художньої літератури:

Meine Leser werden, das seh ich im Geist , die Köpfe schütteln wenn sie den dritten Theil meiner Geschichte mit dieser Stelle in einem Gliede marschiren sehen werden [13].

Protagoras der Tagelöhner legt' und band sein Holz so künstlich, daß er dem Democritus ins Auge fiel, der ihn die Wissenschaften so legen und binden lehrte und so findet jeder Protagoras seinen Democritus, obgleich noch die Frage bleibt, hat Democritus dem Protagoras eine Last abgenommen oder aufgelegt? [13].

Трьохкомпонентні ФО: *Blut sehen wollen; sich ein Loch in den Bauch; j-m um den Hals fallen; etw. unter die Nase fahren; frei von Herzen reden; auf den Kopf gefallen sein; etw. in seine Hände spielen; kein Auge für j-n (etw.) haben; ein wachsames (scharfes) Auge auf j-n (etw.) haben; die erste bildende Hand an etw. legen.*

Приклади з художньої літератури:

Es kommt nur, dünckt mich, darauf an , daß die Herren Philosophen sich den Kopf zerbrechen, anstatt daß sie ihn uns brechen lassen [13].

Was sich ein paar handelnde Personen auf dem Theater unter vier Augen sagen, gehört ohnehin mit zur Handlung und mir stand es wol am wenigsten zu in einer wahren Geschichte, Leuten das Wort aus dem Munde zu nehmen und ihnen ein Stillschweigen aufzulegen [13].

Ich wolte nicht in der letzten Zeit meines Lebens austreichen, was ich die vorige Jahre geschrieben, und wie solt ich meinem Glück Zaum und Gebiß in den Mund legen [13].

Полікомпонентні ФО:

а) **чотирьохкомпонентні ФО:** *j-m etw. unter die Nase halten; j-m etw. von (an) den Augen ablesen; mit j-m über'n Fuß gespannt sein; etw. gegen j-n in der Hand haben; Kopf und Kragen aufs Spiel setzen; sein Hab und Gut durch den Hals bringen; nur mit halbem Herzen bei der Arbeit sein.*

Приклади з художньої літератури:

Aus einem Munde blasen wir kalt und warm [13].

Therese ließ sich den Mund nicht verbieten und redete dagegen [16].

Sie stand da mit fliegendem Busen und sah ihm voll in die Augen [16].

б) **п'ятикомпонентні ФО:** *j-n (sich) von Kopf bis Fuß neu einkleiden.*

Приклади з художньої літератури:

Jetzt legte sich ihm eine Hand auf seinen Mund [14].

Hätte der Goldschmied den Kopf nicht gar so voller Gedanken gehabt, er würde das Mädchen mit der gleichen Andacht betrachtet haben, die das kleine Fräulein bei dem Anblick seiner Steine überkam [14].

Es hatte seinen guten Grund, warum er die Zähne so fest zusammengepreßt hatte, und die Augen so starr geradeaus gerichtet hielt, zwischen die Köpfe seiner Tiere [16].

в) **шестикомпонентні ФО:** *sich über den Kopf einer Person hinweg an j-n wenden.*

Приклади з художньої літератури:

Als sie an ihrem Gatten vorbeikam, dem der Kopf bereits tief auf die Brust herabgesunken war, während ihm die Tabakspfeife zwischen den Schenkeln lag, stieß sie ihn unsanft an [16].

Зазначимо, що виокремлені моделі фразеологізмів мають різну частотність (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частотність моделей СФО за кількістю складових компонентів

№	Тип моделі СФО	Частотність СФО з компонентами «Kopf», «Auge», «Mund», %
1	Однокомпонентні	8,65
2	Двохкомпонентні	24,47
3	Трьохкомпонентні	42,62
4	Чотирьохкомпонентні	22,15
5	П'ятикомпонентні	1,9
6	Шестикомпонентні	0,21
	Всього	100

Як впливає з отриманих результатів аналізу, саме трьохкомпонентні моделі фразеологізмів із соматичним компонентом характеризуються найбільшою частотністю вживання. Друге місце посідають двохкомпонентні моделі (24,47 %), розділяючи його з чотирьохкомпонентними (22,15 %). Третя позиція приналежна однокомпонентним СФО (8,65 %). Частотність полікомпонентних ФО із соматичними компонентами «Kopf», «Auge», «Mund» дуже незначна, що пояснюємо складністю їхньої структури, яка, зрозуміло, впливає і на складність їхнього

вживання, адже у мовленні панує закон економії мовленнєвих зусиль, згідно з яким інформаційні кванти повинні кодифікуватися у якнайменшій для цього потрібній кількості мовних знаків.

Порівняємо частотність встановлених моделей СФО з компонентами «Kopf», «Auge», «Mund» відповідно одна одної (див. табл. 2).

Таблиця 2

Частотність моделей за кількістю складових компонентів з компонентами «Kopf», «Auge», «Mund»: компаративний аналіз

Тип моделі СФО	Частотність СФО з компонентом «Kopf», %	Частотність СФО з компонентом «Auge», %	Частотність СФО з компонентом «Mund», %
Однокомпонентні	6,3	11,76	8,43
Двохкомпонентні	23,5	24,7	26,51
Трьохкомпонентні	47,5	41,2	32,53
Чотирьохкомпонентні	20,4	20,6	30,12
П'ятикомпонентні	1,8	1,74	2,41
Шестикомпонентні	0,5	0	0
Всього	100 %	100 %	100 %

Отже, проаналізувавши словосполучення із соматичними компонентами «Kopf», «Auge», «Mund» (див. табл. 2), виокремлених із фразеологічних та тлумачних словників [17; 18; 19; 20; 21; 22], виявлено, що найбільшу частотність в усіх трьох групах утворюють трьохкомпонентні ФО, двохкомпонентні та чотирьохкомпонентні словосполучення є відносно частотними, а найменшу кількість утворюють однокомпонентні та полікомпонентні (п'яти- та шестикомпонентні) ФО.

Таке розподілення питомої ваги встановлених типів у сучасній німецькій мові пояснюємо з позиції особливостей сприйняття людиною навколишнього світу, встановлених у психології. Сприйняття — це цілісне відображення предметів, ситуацій та подій, що виникає при безпосередній взаємодії фізичних подразників на органи чуття [17]. Сприйняття людини, мета якого полягає у формуванні певних образів навколишньої дійсності, ґрунтується на певних законах. Як відомо, мінімальна одиниця сприйняття мови є слово. Ототожнення того чи іншого сегмента тексту як слова впливає на ефективність сприйняття його компонентів (звуків, букв). Невеликі за обсягом словосполучення краще сприймаються, є більш ефективними у процесі розуміння та засвоєння інформації. Низьку частотність однокомпонентних словосполучень пояснюємо тим, що такі словосполучення не містять у собі достатньо інформації для позначення певної ситуації, стану тощо.

Усвідомлення мови в контексті психолінгвістики — це складний процес, що полягає у виокремленні смислу, що знаходиться за внутрішньою формою мовних висловлювань. Звідси, сприйняття передбачає два етапи: власне сприйняття та розуміння. Кінцевим результатом сприйняття мови є створення образу змісту тексту, що залежить не лише від об'єктивних характеристик тексту, але і від психіки людини, яка сприймає текст. Як відомо, за допомогою фразеологічних одиниць у свідомості людини виникають яскраві образи, адже саме фразеологічне значення характеризується не прямим, а образним позначенням предметів та явищ дійсності. Фразеологізми доповнюють і збагачують номінативний інвентар мови оцінно-експресивними засобами, які детально описують будь-який фрагмент позамовної діяльності, що не може реалізуватися у рамках лексичної номінації [6, с. 5].

Відображення у свідомості та розуміння граматичної форми організації мови вимагає знання лінгвістичних закономірностей її побудови. Процес сприйняття та розуміння мовлення знаходиться під впливом власне характеру мовного повідомлення, що визначається мовними особливостями (фонетичними, граматичними, лексичними, стилістичними). На всіх рівнях сприйняття мовлення людина приписує смисл мовним структурам [2]. Сміслові сприйняття — це вищий рівень мовного сприйняття, досягнувши який, людина оперує вже смислами, а не значеннями окремих мовних одиниць. Для розуміння змісту ФО, їх осмислення та правильного тлумачення необхідно володіти також «фоновими знаннями», які забезпечують можливість «розкодування» та інтерпретації не окремих значень мовної одиниці, а цілісного значення фразеологізму, що часто не є сукупністю значень його компонентів.

Аналіз об'єктивації соматизмів у художньому дискурсі сучасної німецької мови дозволив виявити наступні закономірності. Словосполучення із соматичним компонентом використовуються в німецькому писемному мовленні. Для німецької мови характерним є наявність складних синтаксичних конструкцій, послідовності та логічності, високої нормативності мови. На розуміння тексту впливає комунікативна спрямованість, яка сприймається як ступінь смислової, емоціональної

та вольової інформативності тексту, а також досвід людини, мовна підготовленість. Відомо, що найважче сприймаються максимально довгі та максимально наповнені змістом фрази. Звідси, у німецькому дискурсі найчастотнішими є трьохкомпонентні та чотирьохкомпонентні словосполучення із соматичним компонентом. Рідше трапляються полікомпонентні та двохкомпонентні словосполучення. Найменш частотними є однокомпонентні словосполучення.

Висновки та подальші перспективи. У результаті дослідження виокремлено моделі за їхніми кількісними складниками, зокрема: однокомпонентні ФО, двохкомпонентні ФО, трьохкомпонентні ФО та полікомпонентні ФО (чотирьох-, п'яти-, шестикомпонентні ФО). Проаналізувавши словосполучення з соматичними компонентами «Kopf», «Auge», «Mund» виявлено, що найбільшу частотність утворюють трьохкомпонентні ФО, двохкомпонентні та чотирьохкомпонентні словосполучення є відносно частотними, а найменшу кількість утворюють однокомпонентні та полікомпонентні (п'яти- та шестикомпонентні) ФО, що пов'язано з особливостями сприйняття людиною навколишнього світу, встановленими у психології.

Усвідомлення мови є складним процесом, що полягає у виокремленні смислу, який знаходиться за внутрішньою формою мовних висловлювань. В основі ФО лежить певний образ, для «розкодування» та тлумачення якого необхідно володіти «фоновими знаннями» та мовними особливостями (фонетичними, граматичними, лексичними, стилістичними).

У подальших дослідженнях плануємо встановити та проаналізувати категоріальні типи фразеологізмів за морфологічним вираженням стрижневого компонента ФО, виявити спосіб вираження синтаксичних зв'язків, визначити розташування залежного компонента ФО щодо стрижневого тощо.

Література

1. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики : краткий очерк / Ю. Д. Апресян. — М. : Просвещение, 1966. — 301 с.
2. Булыгина Т. В. Модель / Т. В. Булыгина, С. А. Крылов // Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — С. 304–305.
3. Губарев В. Т. К типологии фразеологических моделей / В. Т. Губарев // Филологические науки. — 1985. — № 4. — С. 65–68.
4. Клименюк О. В. Методология та методи наукового дослідження / О. В. Клименюк. — К. : Міленіум, 2005. — 186 с.
5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. — М. : Высш. шк., 1986. — 336 с.
6. Новик И. Б. Вопросы стиля мышления в естествознании / И. Б. Новик. — М. : Политиздат, 1975. — 144 с.
7. Печников А. Н. Словосочетание как синтаксическая единица / А. Н. Печников.
8. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Приходько Анатолій Миколайович. — К., 2002. — 461 с.
9. Белянин В. П. Психолінгвістика : учебник / В. П. Белянин. — 2-е изд. — М. : Флинта, 2004. — 232 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2006. — 716 с.
11. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник. — К. : Наукова думка, 1973.
12. Fontane T. Effi Briest / Theodor Fontane. — Frankfurt am Main : Insel Verlag, 1976. — 354 S.
13. Hippel Th. G. Lebensläufe nach Aufsteigender Linie. — Bd. 1 / Theodor Gottlieb von Hippel. — Berlin : Voß, 1778.
14. Klepper J. Der Vater / Jochen Klepper. — Stuttgart : Dt. Verl.-Anst., 1937.
15. Lenz J. M. R. Die Soldaten / Jakob Michael Reinhold Lenz. — Leipzig : bey Weidmanns Erben und Reich, 1776. — 119 S.
16. Polenz W. Der Büttnerbauer / Wilhelm von Polenz. — Berlin : Fontane, 1895.
17. Большой психологический словарь / ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. — СПб. ; М., 2003. — 672 с.
18. Немецко-русский фразеологический словарь : 12000 фразеологических единиц / сост. Л. Э. Бинович ; отв. ред. Н. С. Чесоданов. — М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1956. — 904 с.
19. Осовецька Л. С. Фразеологічний словник німецької мови / Л. С. Осовецька, К. М. Сільвестрова. — К. : Рад. школа, 1964. — 716 с.
20. Фразеологічний словник німецької мови / склали Л. С. Осовецька, К. М. Сільвестрова. — К. : Рад. шк., 1964. — 715 с.
21. Duden. Redewendungen : Wörterbuch der deutschen Idiomatik : Mehr als 10000 feste Wendungen, Redensarten und Sprichwörter / Hrsg. von der Dudenredaktion. — 3., überarbeitete und aktualisierte Aufl. — Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, [2006]. — 957 S. — (Duden ; Band 11).
22. Schemann H. Pons. Deutsche Idiomatik : Die deutschen Redewendungen im Kontext / H. Schemann. — Stuttgart ; Dresden : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. — 1038 S.

References

1. Apresian Ju. D. Idei i metody sovremennoj strukturnoj lingvistiki : kratkij ocherk / Ju. D. Apresian. — M. : Prosveshhenie, 1966. — 301 s.
2. Bulygina T. V. Model' / T. V. Bulygina, S. A. Krylov // Lingvisticheskij enciklopedicheskij slovar'. — M.: Sov. enciklopedija, 1990. — S. 304–305.
3. Gubarev V. T. K tipologii frazeologicheskikh modelej / V. T. Gubarev // Filologicheskie nauki. — 1985. — № 4. — S. 65–68.
4. Klymeniuk O. V. Metodologija ta metody naukovoogo doslidzhennia / O. V. Klymeniuk. — K. : Milenium, 2005. — 186 s.
5. Kunin A. V. Kurs frazeologii sovremennogo anglijskogo jazyka / A. V. Kunin. — M. : Vyssh. shk., 1986. — 336 s.
6. Novik I. B. Voprosy stilija myshlenija v jestestvoznanii / I. B. Novik. — M. : Politizdat, 1975. — 144 s.
7. Pechnikov A. N. Slovosochetanie kak sintaksicheskaja jedinica / A. N. Pechnikov. — Ul'janovsk, 1973. — 55 s.
8. Pryhod'ko A. M. Skladnosuriadne rechennia v suchasnij nimec'kij movi : syntaktyka, semantyka, pragmatyka : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.04 / Pryhod'ko Anatolij Mykolajovich. — K., 2002. — 461 s.
9. Belianin V. P. Psiholingvistika : uchebnik / V. P. Belianin. — 2-e izd. — M. : Flinta, 2004. — 232 s.
10. Selivanova O. O. Suchasna lingvistyka : terminologichna encyklopedija / O. O. Selivanova. — Poltava : Dovkillia-K, 2006. — 716 s.
11. Skrypnyk L. G. Frazeologhija ukrajins'koji movy / L. G. Skrypnyk. — K. : Naukova dumka, 1973. — 280 s.
12. Fontane T. Effi Briest / Theodor Fontane. — Frankfurt am Main : Insel Verlag, 1976. — 354 S.
13. Hippel Th. G. Lebensläufe nach Aufsteigender Linie. Bd. 1 / Theodor Gottlieb von Hippel. — Berlin : Voß, 1778.
14. Klepper J. Der Vater / Jochen Klepper. — Stuttgart : Dt. Verl.-Anst, 1937.
15. Lenz J. M. R. Die Soldaten / Jakob Michael Reinhold Lenz. — Leipzig : bey Weidmanns Erben und Reich, 1776. — 119 S.
16. Polenz W. Der Büttnerbauer / Wilhelm von Polenz. — Berlin : Fontane, 1895.
17. Bol'shoj psihologicheskij slovar' / red. B. G. Meshheriakova, V. P. Zinchenko. — SPb. ; M., 2003. — 672 s.
18. Nemecko-russkij frazeologicheskij slovar' : 12000 frazeologicheskikh jedinic / sost. L. E. Binovich ; otv. red. N. S. Chemodanov. — M. : Gos. izd-vo inostr. i nac. slovarej, 1956. — 904 s.
19. Osovec'ka L. S. Frazeologichnij slovník nimec'koji movy / L. S. Osovec'ka, K. M. Sil'vestrova. — K. : Rad. shkola, 1964. — 716 s.
20. Frazeologichnij slovník nimec'koji movy / sklaly L. S. Osovec'ka, K. M. Sil'vestrova. — K. : Rad. shk., 1964. — 715 s.
21. Duden. Redewendungen : Wörterbuch der deutschen Idiomatik : Mehr als 10000 feste Wendungen, Redensarten und Sprichwörter / Hrsg. von der Dudenredaktion. — 3., überarbeitete und aktualisierte Aufl. — Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, [2006]. — 957 S. — (Duden ; Band 11).
22. Schemann H. Pons. Deutsche Idiomatik : Die deutschen Redewendungen im Kontext / H. Schemann. — Stuttgart ; Dresden : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1993. — 1038 S.

БИЛОУС Юлия Владимировна,

младший научный сотрудник Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка; Тернополь, Украина;
e-mail: ua277735@yandex.ru; тел.: +38 063 1999835

СТРУКТУРНО-ГРАММАТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С СОМАТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Статья посвящена анализу поверхностной структуры фразеологических единиц с соматическим компонентом в немецком языке. В статье воспроизведены базовые модели соматических словосочетаний. Автор рассматривает словосочетания с соматизмами в соответствии с числом их конститuentов и морфологических типов репрезентации их составляющих. Выделяются однокомпонентные, двухкомпонентные, трёхкомпонентные, поликомпонентные (четырёх-, пяти-, шестикомпонентные) фразеологические обороты. В статье также представлена частотность моделей соматических фразеологических единиц с различным числом составляющих компонентов, выделенных из толковых и фразеологических словарей. Установлено, что в немецком дискурсе наиболее частотными являются трёхкомпонентные и четырёхкомпонентные словосочетания с соматическим компонентом. Реже встречаются поликомпонентные и двухкомпонентные фразеологические обороты. Наименее частотными являются однокомпонентные словосочетания. Такое распределение удельного веса установленных типов ФЕ в современном немецком языке автор объясняет с позиции психологических особенностей восприятия человеком окружающего мира.

Ключевые слова: поверхностная структура, словосочетание, лингвистическое моделирование, модель, структурная организация, словосочетание, фразеологизм, языковое восприятие.

Julia V. BILOUS,

Junior Research Fellow of Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University; Ternopil, Ukraine;
e-mail: ua277735@yandex.ru; tel: +38 063 1999835

STRUCTURAL AND GRAMMATICAL ORGANIZATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A SOMATIC COMPONENT IN GERMAN

Summary. The article is dedicated to the analysis of the surface structure of phraseological units with a somatic component in German. It reproduces the basic models of somatic word combinations. The author considers word combinations with a somatic component according to the number of their constituents and morphological type of the represented components and distinguishes one-component, two-component, three-component and multicomponent (four-, five-, six-component) phraseological units. The article also finds the usage frequency of somatic phraseological units models with an eye to the number of their components, the material for the investigation having been selected from explanatory and phraseological dictionaries. The author comes to a conclusion about the predominance of tree- and four-component word combinations with a somatic component in the German discourse. Multicomponent and two-component phraseological units are characterized as being less frequent. One-component somatic word combinations have the least frequency. The author explains the specific ratio distribution of the defined phraseological types in modern German from a position of human world perception, whose peculiarities were established in psychology.

Keywords: surface structure, word combination, linguistic modeling, model, structural organization of word combination, phraseological unit, peculiarities of language perception.

Статтю отримано 27.04.2015 р.

УДК 811.161.2'373.612.2'38(1-21):82-3:7.038.6

МІКРЮКОВА Катерина Олександрівна,

викладач кафедри прикладної лінгвістики Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського; вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв, 54030, Україна;
e-mail: mikryukova1986@mail.ua; тел.: +38 093 4560257; +38 0512 378821

СЕМАНТИКА ТА СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ЕПІТЕТІВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «МІСТО» В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ПИСЬМЕННИКІВ-ПОСТМОДЕРНІСТІВ

Анотація. Стаття присвячена опрацюванню семантики та стилістичних функцій епітетів лексико-семантичного поля «місто» в художній прозі письменників-постмодерністів. Описано погляди науковців на природу епітета. Епітет розглянуто як слово, конструкцію, що образно описує предмет, підкреслює особливості певного явища чи поняття. Виокремлено п'ять тематичних груп епітетів на позначення міста у творах постмодерністів: групу експресивних епітетів, групу позиційних епітетів, групу візуальних епітетів, групу епітетів приналежності та групу темпоральних епітетів. Здійснено кількісний аналіз використання епітетів різних тематичних груп. Простежено специфіку використання епітетів-прикладок. З'ясовано стилістичні функції епітетів лексико-семантичного поля «місто». Окреслено функцію детального опису, індивідуалізації, психологізації, інтимізації авторських почуттів, функцію створення іронічного ефекту та прагматичну функцію.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, епітет, епітетна конструкція епітет-прикладка, місто.

Постановка проблеми. Епітети мають важливе значення для творення мовної картини світу окремого письменника, оскільки здатні передати та увиразнити мовні традиції певної епохи. Епітети та епітетні конструкції відіграють знакову роль у вираженні лексико-семантичного поля «місто» у творчості І. Карпи, О. Ірванця, Ю. Андруховича, Л. Дереша, Л. Дашвар, М. Матіос. Ці тропи якнайкраще увиразнюють семантичну структуру складників поля. На жаль, семантика та стилістичні функції епітетів лексико-семантичного поля «місто» досі не були предметом спеціального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку зі складністю поняття «епітет» у сучасних лінгвістичних дослідженнях існують різні погляди стосовно його природи. Епітет досліджували В. Ващенко, І. Журба, О. Грабовецька, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Русанівський та інші. О. Селіванова влучно зазначає, що епітет — це «стилістична фігура, троп, що є означенням чи обставиною в реченні як атрибут предмета, дії, стану та характеризується високою емотивно-експресивною зарядженістю, оцінністю й образністю. У широкому розумінні епітет є

не лише метафорою чи метонімією, а й будь-яким емоційно-оціночним та експресивним атрибутом» [16, с. 153].

Інший погляд на природу епітета представляв О. Потебня, котрий виокремлював поетичний та прозаїчний епітет: «прозаїчний епітет передає не усунення з думки видів, що містять у собі ознаку, яка ним позначається, а заміщення певним чином однієї з багатьох невизначених» [15, с. 126].

Епітет можна розглядати тільки в поєднанні з означуваним словом, на яке він і переносить свої ознаки, пояснюючи його. Тому епітетною конструкцію називаємо синтаксично двочленну конструкцію, що складається із означення (епітета) та означуваного слова. Епітети й епітетні конструкції здатні входити до складу лексико-семантичних полів, виконуючи при цьому ряд важливих функцій. Під лексико-семантичним полем прийнято розуміти «найбільше парадигматичне об'єднання, сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [12, с. 265].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у з'ясуванні семантики та стилістичних функцій епітетів лексико-семантичного поля «місто» в художній прозі письменників-постмодерністів.

Виклад основного матеріалу. Епітети на позначення міста у творчості письменників-постмодерністів можна об'єднати у декілька тематичних груп.

Перша група — **експресивні епітети**, котрі позначають внутрішнє сприйняття міста героєм: *бадяжне, безлике, блудне, великодушне, веселе, вимріяне, вируjące, відригуюче, всепрощаюче* тощо. Роль подібних епітетів спостерігаємо у контексті: *Блідий і грішний стою перед лицем твоїм, безлике й пересічне місто моє, велике й опереточне місто моє, заздрісне і шляхетне, жадібне і продажне, велико- і малодушне, часом навіть цілком бездушне, всепрощаюче й незлопам'ятне* [9, с. 154]. Експресивні епітети передають відчуття героя, відображають його ставлення до суспільних подій. Функціонування таких епітетів у текстах творів часто має на меті деталізувати реально існуючі якості: *Древнє сакральне місто, що стояло столицею 1400 років, росило в собі паросток дерева Бо — того самого, під яким Сіддхартха Гаутама зробився просвітленим, мало за корону сім колосальних дагоб, палаці і монастирі* [11, с. 44]. Часто за допомогою експресивних епітетів створюється іронічний ефект, що є одним із основних елементів вираження безпосередньо авторської точки зору, засобом реалізації суб'єктивно-оцінної модальності, і, таким чином, засобом реалізації авторської позиції. Іронія передає глузливо-зневажливе ставлення авторів до окремих міст: (1) *І ти бредеш назустріч новим втратам, у светрі, під дощем, а назустріч тобі бредє Москва — кульгава, мокра, відригуюча, з ветеранами, неграми, вірменами, китайцями, комуняками, фанами «Спартак» в червоно-білих панамах, сержантами, рецидивістами та ходаками до Леніна* [1, с. 36]. (2) *Вовчиська, на відміну від Гицлів, здавалися бути містечком культуралізованим, ба навіть із претензією на європейськість* [7, с. 23].

В аналізованих творах знаходимо окремі рядки, насажені епітетами, спостерігаємо ампліфікацію епітетів, наприклад: *Через рік Банзай разом із його кумплем Дощем були запрошені Коброю у його рідне, миле, маленьке містечко Жданово, де їх очікували незабутні дні їхнього життя* [6, с. 50]. Прагматична функція епітетів (передача певних почуттів, емоцій, станів) яскраво реалізується у прикладі: *А він залишився у непривітній і гореносній Москві, куди я зареклася повертатися* [11, с. 34]. Ці епітети показують міста з несподіваного боку, передають гостроту конфліктів.

Друга група — **позиційні епітети**, що вказують на територіальне розташування міста та характер життя в ньому: *відпочинкове, південне, підводне, приморське, провінційне, сусіднє, східне* тощо. Наприклад: *Якимось чином ми виявилися відгородженими від цілого світу — хай навіть цього літа весь світ помістився в одне провінційне містечко. Відгороджені грубим цегляним парканом, через який не докричати до невидимих, але неодмінно присутніх там жалюгідних людей* [7, с. 51]. Подібні епітети виконують переважно функцію індивідуалізації та портретування. Автори моделюють образ міста через ознаки зовнішнього опису деталей. Виразні зовнішні риси налаштовують читача на краще сприймання міста: *Дагона знищили Боги Сивої Давнини, хоча він і був одним із наймогутніших, Ктулху навіки запечатаний у підводному місті Р'лайх, інші Великі Древні живуть у вигнанні на далеких закинутих і забутих планетах* [6, с. 41].

Третя група — **візуальні епітети**, що відображають зовнішнє сприйняття міста: *велике, гарне, маленьке, найкрасивіше, невеличке, нове, обгороджене* тощо. Візуальні епітети ще називають **одоративні**. Основна їх функція — схарактеризувати предмет візуально, за запахом, дотиком. Наприклад: *Пройшов Черкаси, наближався до Канева. Певно, гарне було містечко ще до Спалахів: оно які гори, садками здичавілими порослі, понад Рікою одна в одну перетікають* [8, с. 15]. Спостерігаємо також ефект контрасту, створений через уживання протилежних за значенням епітетів в одному контексті. Контраст вказує на внутрішнє протиріччя автора у сприйнятті міста: *Ну а потім уже був той останній день у «найкрасивішому місті*

нашої Батьківщини», з самохвальством якого ні я, ні більшість моїх друзів категорично не погоджуємося. Холодне воно якесь. Провінційне і претензійне [10, с. 11]. Візуальні епітети увиразнюють образи міста, індивідуалізують і конкретизують їх. Вони сприяють нагнітання авторами потрібної атмосфери, психологізують оповідь: *Ще півроку тому, у Лондоні, вештаючись по Сохо в районі Карнабі-стрит, він вдвлявся в обличчя продавців маленьких пафосних крамничок, більше схожих на інопланетян, і думав про те, що це перенаселене вируюче місто навіки лишиться для нього чужим, тимчасовим притулком* [4, с. 81].

Особливо часто у текстах творів зустрічаємо епітети із прикметниками *старий / новий*. Лексема «старий» уживається із значенням носія вічної, понадчасової мудрості, а також історичної традиції, моральних вартостей, пам'яті, духовного спадку роду, нації. Лексема «новий» виступає антонімом, бінарною опозицією до лексики «старий». Це слово вживається із значенням позитивних змін, оновлення. Наприклад: (1) *У зв'язку з такою своєрідною ситуацією стару Москву реставрують фіни або турки* [1, с. 32]. (2) *Моя вчителька з історії (до слова, найяскравіша сексуальна фантазія... я не казав?) розповідала, як генерал Денікін, входячи в нове місто, першою справою віддавав наказ про розстріл бабок із «семецьками»* [7, с. 7].

Четверта група — **епітети приналежності**, представлені прикметниковими та займенниковими конструкціями: *ваше, його, моє, наше, палестинське, своє, українське* тощо: *Люба щезла і забрала разом із собою чіткі та зрозумілі життєві орієнтири — кохання, щастя, ми краці і це місто наше, сміх, дружба навіки і бруківка* [4, с. 76]. Займенникові епітети є одним із наскрізних засобів інтимізації авторських почуттів у ставленні до міста. За рахунок уживання подібних епітетів дистанція між письменником і містом максимально скорочується. Майже всі вони несуть на собі елемент позитивності. Розмаїтість епітетів підкреслює неоднозначність емоційно-психологічного стану героя: *Я люблю це місто, але це моє місто, і з вами я його не ділитиму* [9, с. 167].

П'ята група — **темпоральні епітети**, що описують динаміку існування міста у часі: *вересневе, вечірнє, древнє, зимнє, нічне, опівнічне, передвечірнє, полуденне, ранкове, середньовічне* тощо. Темпоральні епітети в контексті додають до значення дистрибута часову семантику. Вони не лише допомагають досягнути глибину семантики темпоральної реалії чи зіставляваного з нею поняття, але водночас виконують різні естетичні функції, додають конотативний відтінок значенню темпоральної лексики, зокрема абстрактним поняттям. Наприклад: (1) *Прогулянка була короткою, але такою емоційно насиченою, ніби саме нічне місто пристрасно поцілувало Трішу в губи: глибоко, по-дорослому* [10, с. 70]. (2) *Що ж, бувай, прощай, моє любе, маленьке, затишне моє місто, моє Західне Рівне, моє Рівне вечірнє, Рівне ранкове, Рівне полуденне й опівнічне, залите сонячним, місячним і світлом ліхтарів, занурене в тумани осені, всипане інеєм і снігом, залите дощем, бите раптовим градом, безкінечно рідне й дороге...* [9, с. 153].

Як засвідчує аналіз, переважає група експресивних епітетів (53 одиниці). Це можемо пояснити тим, що письменники намагаються сформувати образ міста через призму власного світобачення, якомога інтенсивніше впливаючи на почуття читачів. Друге місце посідають позиційні епітети (15 одиниць). Вони разом із візуальними (13 одиниць), темпоральними епітетами (10 одиниць) служать переважно для конкретизації, візуалізації образу міста. Вони дають своєрідну фотографічність образу міста. Епітети приналежності (12 одиниць) виконують переважно описову функцію.

Варто зазначити, що межа між тематичними групами епітетів нечітка. Деякі епітети характеризуються такою поліфонією значення, що іноді складно віднести їх до окремої групи.

Варто наголосити на наявності однакових епітетних конструкцій на позначення міста у творчості письменників-постмодерністів. Тому для кількісного аналізу ми обрали саме оригінальні епітетні конструкції. Найбільше оригінальних епітетів лексико-семантичного поля «місто» застосовували О. Ірванець (24 одиниці) і Л. Дереш (23 одиниці). Це можна пояснити тим, що у творах цих авторів основним способом зображення подій виступає не розповідь, а опис. Решта письменників менш активно застосовує цей стилістичний засіб: І. Карпа (18 одиниць), Ю. Андрухович (13), М. Матіос (9) і Л. Дашвар (8).

Окрім того, представлене епітетами аналізоване поле формується двома шарами лексики: лексикою із позитивною конотацією, котра репрезентується такими епітетами: *веселе, вимріяне, всепрощаюче, незлопам'ятне* тощо; лексикою з негативною конотацією, котра репрезентується такими означеннями: *глиняне, глухе, гореносне, діряве* тощо. Наявність епітетів із негативним забарвленням пояснюється своєрідним протистоянням у творах авторів різних міст — міста рідного та чужого. Відчуваємо авторське несприйняття неукраїнського, ворожого, незнайомого.

Значну частину епітетів лексико-семантичного поля «місто» становлять епітети-прикладки. У художній мові подібні епітети використовуються для посилення образного потенціалу названої ознаки. Епітети-прикладки «збагачують семантичне поле дистрибута новим емоційним чи смисловим нюансом» [3, с. 245].

Епітети-прикладки лексико-семантичного поля «місто» у художній мові письменників-пост-модерністів виступають продуктивним засобом творення мовного образу та динаміки тексту загалом.

Серед епітетів-прикладок виокремлюються такі семантичні групи: люди — народ: *місто тиранів, місто хіміків, місто поетів*. Наприклад: *Він добре знав їх усіх — Гаден, що не полинувався прийти з утопічно-нереального містичного Баден-Гадена — міста поетів, дармових гетер та антикваріату...* [6, с. 28]; предмети, будівлі та абстрактні поняття: *місто-палац, місто-корабель, місто антикваріату, місто мертвих, місто-привид, місто втрат, місто контрастів*. Наприклад: *«Нью-Йорк — місто контрастів» (тут, кажуть спеціалісти, головне не переборщити з дислофосом)...* [7, с. 40]; простір, географічне розташування: *місто на воді, місто в місті, місто Лева*. Наприклад: *Ми запрошуємо вас до Венеції, міста на воді, міста-корабля, міста-привида, першого ж тижня по закінченні традиційного Великого Свята* [2, с. 36].

У системі епітетів відображено неповторність сприйняття світу суб'єктом номінації, передаються емоції та переживання письменників. Епітети, покладені в основу номінації міст, у поєднанні з означуванням словом є когнітивно-образною єдністю, в семантичній структурі якої експліцитно виражені об'єкт номінації та ставлення до нього суб'єкта. Епітети акцентують увагу на візуальних і внутрішніх інтимних відчуттях письменників.

Висновки. Отже, лексико-семантичне поле «місто» у досліджуваних творах яскраво відбиває особливості життя, побуту, менталітет і традиції українців. Важливу функцію у формуванні довершеного складного, багатопланового образу «міста» виконують епітети. Вони допомагають створити більш реалістичний, розкутий, сучасний образ міста, надають йому особливого колориту. Епітети дозволяють створити цілісний портрет міста, допомагають письменникам якнайтонше передати настрій середовища. Аналіз художніх творів свідчить про те, що цілісність художнього образу створюється, як правило, завдяки взаємодії епітетів з іншими тропами: метафорами, порівняннями тощо.

Література

1. Андрухович Ю. Московіада : роман жажів / Юрій Андрухович. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. — 88 с.
2. Андрухович Ю. Перверзія : роман / Юрій Андрухович. — Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. — 289 с.
3. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, — К. : ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
4. Дашвар Л. Рай. Центр / Люко Дашвар. — Харків : Клуб Семейного Досуга, 2009. — 153 с.
5. Дашвар Л. Село не люди / Люко Дашвар. — Харків : Клуб Семейного Досуга, 2010. — 272 с.
6. Дереш Л. Культ / Любо Дереш. — Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2008. — 90 с.
7. Дереш Л. Поклоніння ящірці : Як нищити ангелів : роман / Любо Дереш. — Х. : Фоліо, 2007. — 189 с.
8. Ірванець О. Очамимря (Повість безвременних літ) / Олександр Ірванець Очамимря. — Х. : Фоліо, 2010. — 33 с.
9. Ірванець О. Рівне / Рівне (стіна). Нібито роман / Олександр Ірванець. — Х. : Фоліо, 2010. — 219 с.
10. Карпа І. Bitches Get Everything / Ірена Карпа. — Х. : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2007. — 112 с.
11. Карпа І. Перламутрове порно (Супермаркет самотності) / Ірена Карпа. — К. : Вид-во ДУЛІБИ, 2005. — 105 с.
12. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. — К. : Академія, 2003. — 464 с.
13. Матіос М. Солодка Даруся / Марія Матіос. — Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2006. — 74 с.
14. Матіос М. Щоденник страченої : роман / Марія Матіос. — Львів : ЛА «Піраміда», 2005. — 192 с.
15. Потебня А. А. Слово и миф / Александр Афанасьевич Потебня. — М. : Правда, 1989. — 624 с.
16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава; К. : Довкілля, 2006. — 716 с.

References

1. Andrukhovych Yu. Moskoviyada : roman zhakhiv / Yuriy Andrukhovych. — Ivano-Frankivsk : Lileya-NV, 2000. — 88 s.
2. Andrukhovych Yu. Perverziya : roman / Yuriy Andrukhovych. — L'viv : VNTL-Klasyka, 2002. — 289 s.
3. Grom'yak R. T. Literaturoznachy`j slovny`k-dovidny`k / R. T. Grom'yak, Yu. I. Kovaliv, — K. : VC «Akademiya», 1997. — 752 s.
4. Dashvar L. Raj. Centr / Lyuko Dashvar. — Kharkiv : Klub Semejnogo Dosuga, 2009. — 153 s.
5. Dashvar L. Selo ne lyudy / Lyuko Dashvar. — Kharkiv : Klub Semejnogo Dosuga, 2010. — 272 s.

6. Deresh L. Kul't / Lyubko Deresh. — Kh. : Klub simejnogo dozvillia, 2008. — 90 s.
7. Deresh L. Pokloninnia jashhirci : Jak nyshhyty angeliv : roman / Lyubko Deresh. — Kh. : Folio, 2007. — 189 s.
8. Irvanec` O. Ochamymria (Povist` bezvremianykh lit) / Oleksandr Irvanec` Ochamymria. — Kh. : Folio, 2010. — 33 s.
9. Irvanec` O. Rivne / Rovne (stina). Nibyto roman / O. Irvanec`. — Kh. : Folio, 2010. — 219 s.
10. Karpa I. Bitches Get Everything / Irena Karpa. — Kh. : Knyzhkovyj klub simejnogo dozvillia, 2007. — 112 s.
11. Karpa I. Perlamutrove porno (Supermarket samotnosti) / I. Karpa. — K. : Vyd-vo DULIBY, 2005. — 105 s.
12. Kochergan M. P. Zagal'ne movoznavstvo / Mykhajlo Petrovych Kochergan. — K. : Akademiya, 2003. — 464 s.
13. Matios M. Solodka Darusya / Marija Matios. — L`viv : Literaturna agencija «Piramida», 2006. — 74 s.
14. Matios M. Shhodennyk strachenoji : roman / Marija Matios. — L`viv : LA «Piramida», 2005. — 192 s.
15. Potebnia A. A. Slovo i mif / Aleksandr Afanas`evich Potebnia. — M. : Pravda, 1989. — 624 s.
16. Selivanova O. O. Suchasna lingvistyka : terminologichna encyklopedija / Olena Oleksandrivna Selivanova. — Poltava; K. : Dovkillia, 2006. — 716 s.

МИКРЮКОВА Екатерина Александровна,

преподаватель кафедры прикладной лингвистики Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского; ул. Никольская, 24, г. Николаев, 54030, Украина;
e-mail: mikryukova1986@mail.ua; тел.: +38 093 4560257

СЕМАНТИКА И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ЭПИТЕТОВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ГОРОД» В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ПРОЗЕ ПИСАТЕЛЕЙ-ПОСТМОДЕРНИСТОВ

Аннотация. Статья посвящена исследованию семантики и стилистических функций эпитетов лексико-семантического поля «город» в художественной прозе писателей-постмодернистов. Описаны взгляды учёных на природу эпитета. Эпитет рассматривается как слово, конструкция, которая образно описывает предмет, подчёркивает особенность определённого явления или понятия. Выделены пять тематических групп эпитетов для обозначения города в произведениях постмодернистов: экспрессивные эпитеты, позиционные эпитеты, визуальные эпитеты, эпитетов принадлежности и темпоральные эпитеты. Осуществлён количественный анализ использования эпитетов различных тематических групп. Определена специфика использования эпитетов-приложений. Установлены стилистические функции эпитетов лексико-семантического поля «город». Выявлены функции детального описания, индивидуализации, психологизации, интимизации авторских чувств, функция создания иронического эффекта и прагматическая функция эпитета.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, эпитет, эпитетная конструкция, эпитеты-приложения.

Kateryna O. MIKRYUKOVA,

lecturer of Applied Linguistics Chair of Mykolayiv State University named after V. O. Syhomkinskiy; 24, Nikolskaya str., Mykolayiv, 54030, Ukraine; e-mail: mikryukova1986@mail.ua;
tel.: +38 093 4560257

SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF EPITHETS OF THE LEXICAL AND SEMANTIC FIELD «CITY» IN THE PROSE OF POSTMODERN WRITERS

Summary. The article is devoted to the development of the semantic and stylistic features of epithets of the lexical and semantic field «city» in the prose of postmodern writers. We have described the views of scientists on the nature of the epithet. The epithet is considered a word or structure that vividly describes the subject, emphasizes a certain feature of the fact or concept. We have allocated five thematic groups of epithets for describing the city in the works of postmodernists: a group of expressive adjectives, a group of positional epithets, a group of visual adjectives, a group of identity epithets and a group of temporal epithets. We have made a statistic analysis of the usage of epithets of different thematic groups. We have traced the peculiarities of the usage of epithet-apposition. We have found the stylistic features of epithets of the lexical and semantic field of «city». We have outlined some of their functions: function of featuring details, function of individualization, psychological function, function of feelings intimation, the function of creating an ironic effect and pragmatic function.

Keywords: lexical and semantic field, epithet, epithet construction, epithet-apposition, verbalization.

Статтю отримано 28.05.2015 р.

УДК 81'37:001.4.000.9

РОМАНЕНКО Вікторія Олегівна,аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
e-mail: vikaromanenko17@gmail.com; тел.: +38 097 5276506**ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ПОЯВИ У ЛІНГВІСТИЦІ ТЕРМІНІВ *ГЕНДЕР*, *МАСКУЛІННІСТЬ*, *ФЕМІННІСТЬ***

Анотація. У статті проаналізовано історію появи та функціонування у лінгвістиці міждисциплінарних термінів: *гендер*, *маскулінність* / *фемінність*. Основна увага приділяється розумінню цих понять у радянські часи, адже поняття «гендер» неможливо відокремити від політичних і культурних перетинів. Те, що зазвичай вважається природним, найчастіше буває культурно породженим. Кожній статі у тій чи іншій культурі приписують низку обов'язкових норм і оцінок, що регламентують гендерну поведінку. Більш того, для кожного періоду історії будь-якого суспільства є властивим певний канон *маскулінності* / *фемінності*. Радянський період вирізнявся чіткою гендерною політикою, яка була направлена на нав'язування канону «працюючої матері», і яка втілювалась у життя завдяки періодичним виданням для жінок, адже «жіноча преса» була невід'ємною частиною радянської жінки, активного учасника будівництва світлого майбутнього — комунізму.

Ключові слова: гендер, маскулінність, фемінність, «жіноче» питання в радянський період.

Наукова думка ХХІ століття характеризується появою нових напрямків наукових досліджень, переосмисленням усталених теорій. На сучасному етапі розвитку суспільства гендерний напрям досліджень є досить актуальним. Зміни, що охопили всі сфери соціуму, вплинули також на існуючі стереотипи гендерної поведінки. Проблема місця і ролі чоловіка та жінки в суспільстві акцентує увагу на дослідженнях про прагнення, інтереси й уподобання представників обох статей. Для позначення нових стратегій регулювання відносин у суспільних науках в середині ХХ ст. частотним стає поняття «гендер». Цей термін почали використовувати для опису всіх перетворень у суспільстві. Саме тому в сучасних умовах при усвідомленні гендерних відносин, їхніх суб'єктів важливо і *актуально зосередити увагу на концептуальному розумінні та історії появи таких термінів, як гендер, маскулінність і фемінність*.

Особливе місце в лінгвістичних напрямках, домінуючою тенденцією яких є орієнтація на людину, мають гендерні дослідження. У центрі їхньої уваги перебувають культурні та соціальні фактори, які визначають ставлення суспільства до чоловіка та жінки, поведінка індивідів у зв'язку з їх приналежністю до тієї чи іншої статі, стереотипні уявлення про чоловічі й жіночі якості — все те, що переводить проблематику статі з області біології у сферу соціального життя, культури і, природно, мови. З 80-х років минулого століття спостерігається зростання інтересу до гендеру в російській та українській лінгвістиці. З'являються праці М. Холода, О. Горошко, автора психолінгвістичних досліджень з проблем гендерно маркованої мовної свідомості російськомовного населення України. Проблем гендерної зумовленості функціонування мови торкаються у своїх дослідженнях Н. Бардіна («Язикова гармонізація свідомості»), Н. Баландіна («Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті»), Т. Ковалевська («Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування»), Г. Яворська («Прескрептивна лінгвістика : мова, культура, влада»). Чимало цікавого в річці проблеми «гендер і лінгвістика» містить соціологічний аналіз мовної ситуації в Києві, здійснений Л. Ставицькою і Л. Масенко. У літературі приділяється значна увага проблемам феміністичного дискурсу, які привернули увагу багатьох науковців як в Україні, так і в інших країнах світу (Н. Зборовська, О. Забужко, В. Агеєва, І. Жерьобкіна, Т. Гундорова, О. Кісь, Н. Вульф, К. Міллет та ін.).

Предметом представленого дослідження стали факти функціонування актуальних у сучасній лінгвістиці вищезазначених термінів. **Мета** статті — описати факти появи та функціонування міждисциплінарних термінів у лінгвістиці.

Термін «гендер» виник у Великій Британії. У перекладі з англійської мови він буквально означає: «граматичний рід». Надалі це поняття, на відміну від власне біологічних ознак, почало означати характеристику статі із властивими їй особливостями способу життя, поведінки, намірів, прагнень тощо. Гендер стосується не тільки окремо чоловіків та жінок, а й характеризує відносини між ними [11, с. 12]. Вперше ця лексема була введена в науковий обіг психологом Р. Столлером у 1968 р. Докорінні зміни у підході до гендерних досліджень відбулися в 60–70-х роках ХХ століття. Вони були викликані розвитком соціолінгвістики, формуванням постмодерністської теорії пізнання, підйомом феміністського руху.

Зараз цей термін використовується в соціальних науках для відображення соціокультурного аспекту статевої належності людини [4, с. 185]. *Гендер* розуміється як організована модель соціальних відносин між жінками й чоловіками, що визначає їхню роль і місце у суспільстві та його складниках (сім'ї, політиці, культурі, економіці, освіті, релігії тощо). Поняття «гендер» розширюється у процесі соціалізації, розподілу праці, рольових статусів, прийнятих у суспільстві, а також на підставі свідомості членів спільноти (гендерної ідентифікації) і виступає продуктом розвитку культури й соціуму, який має ознаки інституційності, ритуалізованості, релятивності та конвенційності. Дослідники виокремлюють загальнонаукові й лінгвістичні принципи аналізу гендеру. Лінгвістичними принципами вважаються динамічність і змінність цієї категорії в мові та комунікативних ситуаціях: вона виявляється з різною інтенсивністю і нерідко взагалі зникає в деяких дискурсах [9].

В українському мовознавстві термін «гендер» з'явився у 80-ті роки минулого століття, тобто пізніше, ніж в інших суспільних науках [4, с. 185]. У лінгвістику термін був запозичений із соціології. Дослідженню питання статі та мови сприяли певні обставини: по-перше, дана проблематика зацікавила видатних мовознавців світового рівня, які заснували кілька напрямів у лінгвістиці, зокрема О. Єсперсена, Ф. Маутнера, Е. Сепіра. По-друге, актуальним у лінгвістичному описі став соціальний план, у якому мова розглядалась у нерозривному зв'язку із розвитком суспільства і людиною у ньому [4, с. 185].

Хоча термін «гендер» визнається більшістю дослідників, існує ряд труднощів, що виникають при читанні спеціальної літератури, пов'язаних з деякими розбіжностями у розумінні гендера і відносною новизною цього поняття. У широкому розумінні цей термін визначається так: «гендер — це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя і способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття і фіксує уявлення про чоловіка та жінку залежно від їх статі» [13, с. 87].

Українська дослідниця О. Іващенко вважає, що гендер, на відміну від поняття статі, стосується не суто біологічних чи фізіологічних властивостей, якими різняться чоловіки та жінки, а соціально сформованих рис, притаманних *жіночності* (femininity — *фемінності*) та *мужності* (masculinity — *маскулінності*). Автор подає таке тлумачення: «гендер — одне з головних понять сучасної західної соціології, яке означає соціальні очікування від представників кожної статі» [5, с. 79–80].

Термін «гендер» розуміють і як соціальний конструкт, створений суспільством на певному історичному етапі розвитку та підтримуваний механізмами соціалізації [8, с. 215]. Цей соціальний конструкт відтворюється за допомогою мовних механізмів. У сучасній соціальній і гуманітарній науці широко використовується гендерний підхід, який дозволяє аналізувати процеси формування у суспільстві відмінностей поведінки, ментальних і емоціональних властивостей особистості в залежності від її статі. Одним з найважливіших джерел, які містять гендерну інформацію та закріплюють знання про гендер, є мова. Отже, гендер є компонентом колективної та індивідуальної свідомості, що виявляється в стереотипах поведінки в процесі спілкування і закріплюється у мові.

Гендерний підхід у гуманітарних науках — принципово новий підхід. Він ґрунтується на ідеї про те, що важливим є не біологічні або фізичні відмінності між чоловіками та жінками, а те культурне й соціальне значення, яке суспільство надає цим відмінностям [10, с. 21]. Гендер не є мовною категорією, однак зважаючи на те, що дихотомія статей змодельована суспільством та культурою і віддзеркалена у мові, його зміст може бути розкритий шляхом аналізу мовних явищ, що пояснює актуальність лінгвістичної компетенції для вивчення культурної репрезентації статі [2, с. 6].

Ю. Маслова стверджує, що поява в лексиконі української мови таких термінів, як *маскулінність* / *фемінність*, *маскулінітив* / *фемінітив*, *гендерлект*, *гендергетика* тощо, а також необхідність пошуку в українській лексиці відповідників іншомовним запозиченням зумовлена намаганнями дослідників лінгвально репрезентувати сутність гендеру, гендерних відмінностей мови, поведінки, характеру представників обох статей [6, с. 6].

Порівняємо детальніше такі різновиди гендеру, як маскулінність та фемінність. *Маскулінність* — це система властивостей особистості, що традиційно вважають чоловічими. Вони передбачають відповідність власній статевій приналежності, прийняття статево-рольових стереотипів, дотримання чоловічих норм, вироблення типових для чоловічої статі різних форм поведінки, а також способів самореалізації [7, с. 71]. *Фемінність* — це характеристики, що пов'язані з жіночою статтю [4, с. 208], або характерні форми поведінки, які очікують від жінок у певному суспільстві; «соціальний вираз того, що розглядається як позиції, які притаманні жінці» [3, с. 68].

Кожній зі статей у тій чи іншій культурі приписують низку обов'язкових норм та оцінок, що регламентують гендерну поведінку. Більш того, для кожного періоду історії будь-якого

суспільства є властивим певний канон *маскулінності* / *фемінності*. З часом перелік цих норм і оцінок може змінюватися залежно від історичних зрушень, але, як відомо, гендерні стереотипи мають здатність змінюватися дуже повільно під впливом соціокультурних факторів, тому яскраві приклади зміни цих норм можна спостерігати тільки на зламі епох, де відбуваються великі структурні зміни. Саме таким можна вважати період становлення радянської влади в Україні.

Цей період вирізнявся чіткою гендерною політикою, яка була направлена на нав'язування нового канону *фемінності*. Цей факт підтверджують документи тих часів. Наприклад, у резолюція IX з'їзду ВКП(б) «Про роботу серед жіночого пролетаріату» «визначалося першочергове суспільне значення участі робітниць і селянок у партійній роботі, зверталася увага на «роль, яку відіграють жінки робітничого класу і селянської бідноти у всьому господарському житті і у справі побудови Радянської республіки, особливо у зв'язку з черговими завданнями поточного моменту — боротьбою з виробничою та продовольчою руїною, громадським харчуванням та вихованням, боротьбою з неписьменністю та іншими завданнями» [12, ч. 1, с. 503].

Дослідниця М. Богачевська-Хом'як зазначала, що жіноче питання в СРСР *не набуло сутно феміністичного характеру*, воно залишалося питанням *суспільно-політичним*. Проголошення рівноправності стало для партії «важелем використання жінки, яка мала в інтересах нового суспільства поєднувати материнство з виробничою працею нарівні з чоловіками». Науковець називає цей тип жіночності «ною радянською жінкою» і підкреслює, що саме «нова радянська жінка» стала безликим елементом суспільного механізму, де українська жінка розглядалася як регіональний варіант радянської моделі. Отож політика більшовиків щодо жінок мала дві мети: вивільнити жінок від обмежень минулого та зміцнити за їх допомогою свою владу у суспільстві, бо вважали жіноцтво важливим фактором суспільних перетворень [1, с. 332–338].

Образ радянської жінки як соратника чоловіка у щоденній соціалістичній «боротьбі» (за виробничий план, за порядок на вулицях міста, за перемогу у соцзмаганнях) поступово із предмету гордості трансформувався в щоденну практику. І в 1960-х роках жінка і без закличного подвигу нарівні з чоловіками працювала на виробництві. Саме ця рівність ввійшла в ціннісні орієнтації радянських жінок [14].

Радянська влада всіляко намагалася нав'язати канон *«працюючої матері»*. Це мало свій результат завдяки періодичним виданням для жінок. Жіноча преса була невід'ємною частиною радянської жінки, адже з журналів і газет жінки не тільки дізнавалися про новини у суспільстві, нові рецепти страв і поради щодо краси та здоров'я, а й, самі того не помічаючи, ставали жертвами добре продуманої пропаганди певних ідей, поглядів, стандартів поведінки, моральних норм, вимог і цінностей. Отже, жіноча преса формувала думку щодо позиції та ролі жінки у суспільстві. За допомогою ЗМІ створювався образ жінки, яка уособлювала в собі відразу кілька ролей: ідеальна мати і дружина, прекрасна кухарка і господиня, вправна майстриня і працівниця на фабриці чи заводі.

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ століття інтереси мовознавців зосередилися на проблемах мови як динамічного антропоорієнтованого феномену — знарядді мислення, засобі спілкування та інструменті здобуття, збереження і трансляції знань про людину, культуру та суспільство. Це сприяло залученню до лінгвістичних студій досліджень інших дисциплін, у результаті чого виникла гендерна лінгвістика (лінгвістична гендерологія), яка вивчає гендер, тобто соціальну стать людини.

Враховуючи вищесказане, можна зробити **висновок**, що маскулінність і фемінність репрезентуються у специфічних культурних обставинах поряд з віковими та іншими чинниками; по-друге, що зазвичай вважається природним, найчастіше буває культурно породженим [11, с. 106]. У результаті стає неможливим відокремити гендер від політичних і культурних перетинів, у яких він відтворюється. Саме тому гендер виступає як маркер біологічного, лінгвістичного та культурного, тобто перетворюється на індивідуальний атрибут людини.

Література

1. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки у громадському житті України 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. — К.: Либідь, 1995. — С. 332–338.
2. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежицкая. — М.: Русские словари, 1997. — 416 с.
3. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс. — М.: Эдиториал УРСС, 1999. — 704 с.
4. Дмитрієва М. М. Чи є чесна жінка чесною людиною / М. М. Дмитрієва // Гендер і культура: зб. ст. / Упоряд. В. Агєєва, С. Оксамитна. — К.: Факт, 2001. — С. 185–191.
5. Іващенко О. В. Гендерна наукова перспектива : від світогляду до політики // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1998. — № 4. — С. 78–91.
6. Маслова Ю. П. Гендерний дискурс сучасних друкованих україномовних ЗМІ: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ю. П. Маслова. — Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки, 2011. — 20 с.
7. Мниховский А. Женственность. — 3-е изд. / А. Мниховский. — К., 1985. — 74 с.
8. Омельченко Н. Л. Гендерна політика в контексті соціальних змін / Н. Л. Омельченко // Гендер і культура. — К.: Факт, 2001. — С. 215–220.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля, — К., 2006. — 716 с.
10. *Гендерна політика*: поняття, визначення, управлінські підходи: Словник-довідник. — Львів: Ліга-Прес, 2005. — 142 с.
11. *Основи теорії гендеру*: Навч. посібник. — К.: К. І. С., 2004. — 536 с.
12. *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898–1954.* — М., 1954. — Ч. 1. — 503 с.
13. *Психология личности*: Словарь-справочник / Под ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко. — Киев: Рута, 2001. — 320 с.
14. Барсукова Ю. Модели успеха женщин советского и постсоветского периодов : идеологическое мифотворчество / Ю. Барсукова [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.isras.ru/files/File/Socis/02-2001/012Barsukova.pdf

References

1. Bohachevska-Khomjak M. Bilym po bilomu: Zhinky u hromads'komu zhytti Ukrainy 1884–1939. — K.: Lybid, 1995. — S. 332–338.
2. Vezhbitskaja A. Jazyk. Kul'tura. Poznanie. — M.: Rysskie slovary, 1997. — 416 s.
3. Hyddens E. Sociolohija / E. Hyddens. — M.: Editorial URSS, 1999. — 704 s.
4. Dmitrijeva M. M. Chy je chesna zhinka chesnoju liudynoju / Hender i kul'tura : zb. st. / Uporiad. V. Ahejeva, S. Oksamytna. — K.: Fakt, 2001. — S. 185–191.
5. Ivashchenko O. V. Henderna naukova perspektyva : vid svitohliadu do polityky // Sociolohija : teoriya, metody, marketynh. — 1998. — # 4. — S. 78–91.
6. Maslova Yu. P. Hendernyj dyskurs suchasnykh drukovanykh ukrainomovnykh ZMI: avtoref. dis. ... kand. filol. Nauk : 10.02.01 / Yu. P. Maslova. — Luts'k: Volynskyy nats. un-t im. L. Ukrainky, 2011. — 20 s.
7. Mnikhovskij A. Zhenstvennost. — 3-e izd. / A. Mnikhovskij. — K., 1985. — 74 s.
8. Omel'chenko N. L. Henderna polityka v konteksti socialnykh zmin / N. L. Omelchenko // Hender i kultura. — K.: Fakt, 2001. — S. 215–220.
9. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: terminolohichna encyklopedija / O. O. Selivanova. — Poltava: Dovkillia, — K., 2006. — 716 s.
10. Henderna polityka: poniattia, vyznachennia, upravliniski pidkhody: slovnyk-dovidnyk. — L'viv: Liha-Pris, 2005. — 142 s.
11. Osnovy teorii gender: navch. posibnyk. — K.: K. I. S., 2004. — 536 s.
12. KPSS v rezolyutsijakh i reshenijakh sjezdov, konferentsij i plenumov CK. 1898–1954. — M., 1954. — Ch. 1. — 503 s.
13. Psikhologija lichnosti : Slovar'-spravochnik / Pod red. P. P. Gornostaja y T. M. Titarenko. — Kiev : Ruta, 2001. — 320 s.
14. Barsukova Yu. Modeli uspekha zhenshin sovetskogo i postsovetskogo periodov : ideologicheskoye mifitvorchestvo / Yu. Barsukova [Elektronnyj resurs]. — URL: www.isras.ru/files/File/Socis/02-2001/012Barsukova.pdf

РОМАНЕНКО Виктория Олеговна,

аспирант кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
e-mail: vikaromanenko17@gmail.com; тел.: +38 097 5276506

К ВОПРОСУ ИСТОРИИ ПОЯВЛЕНИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ ТЕРМИНОВ *ГЕНДЕР*, *МАСКУЛИННОСТЬ*, *ФЕМИННОСТЬ*

Аннотация. В статье в общих чертах проанализирована история появления и функционирования в лингвистике междисциплинарных терминов *гендер*, *маскулинность* / *феминность*. Основное внимание в работе уделяется пониманию этих понятий в советскую эпоху. Понятие *гендер* невозможно отделить от политических и культурных связей. То, что обычно считается естественным, чаще всего бывает культурно рождённым. Каждому полу в той или иной культуре приписывают ряд обязательных норм и оценок, регламентирующих гендерное поведение. Более того, для каждого периода истории любого общества свойственен определённый канон маскулинности / феминности. Советский период отличался чёткой гендерной политикой, которая была направлена на навязывание нового канона «работающей матери» через периодические издания для женщин. Женская пресса была неотъемлемой частью советской женщины.

Ключевые слова: гендер, маскулинность, феминность, «женский» вопрос в советский период.

Victoriia O. ROMANENKO,

postgraduate student of the Chair of General and Slavic Linguistics of Odessa Mechnikov National University ; 24/26, Fransuzkiy boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: vikaromanenko17@gmail.com; tel.: +38 097 5276506

TO THE QUESTION OF THE HISTORY OF THE LINGUISTIC TERMS EMERGENCE: *GENDER, MASCUINITY, FEMININITY*

Summary. The article gives a brief review of the history of the emergence of the linguistic terms gender, masculinity, and femininity. It stresses the importance of political and cultural background of these terms. Special attention is paid to understanding gender problems in the Soviet period.

The subject of our article is the history of the emergence of linguistics terms, such as gender, masculinity, femininity. The aim of our research is to investigate the terms and to reveal the importance of political and cultural background of these terms. The main attention is paid to understanding gender problems in the Soviet period. Gender describes the characteristics that a society or culture delineates as masculine or feminine. Masculinity and femininity are the terms that are often used to identify a set of characteristics, values, and meanings related to gender. In our society, the values tied to masculinity have been generally seen as superior to those associated with femininity. Femininity and masculinity are rooted in the social (one's gender) rather than the biological (one's sex). We understand that femininity and masculinity are based upon social and cultural conditions.

The researcher M. Bohachevska-Chomjak noted that women's issue in the Soviet Union did not have a purely feminist character, it remained a social and political problem. The Soviet government was trying to impose a canon of «working mothers».

The arguments we have presented in this research prove the fact that masculinity and femininity are represented in specific cultural circumstances, along with age and other factors; and what is generally considered to be natural, often turns out to be culturally marked. As a result, it becomes impossible to separate gender from political and cultural intersections in which it functions. To draw a conclusion, one can say that gender serves as a marker of biological, linguistic and cultural context which becomes a personal attribute.

Key words: gender, masculinity, femininity, «women» question in the Soviet period.

Статтю отримано 26.05.2015 р.

УДК 811.161.2'282.2'373.611/.612(477.74)

СВІТЛИЦЬКА Віолета Романівна,

здобувач кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; 24/26, Французький бульвар, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: 7989447@ukr.net; тел.: +38 063 1306430

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОДУКТИВНОСТІ Й РЕГУЛЯРНОСТІ СЛОВОТВІРНИХ ТИПІВ І ПІДТИПІВ ДЕРИВАТИВ В УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ У ПОРІВНЯННІ З ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ

Анотація. У статті діалектна лексика українських говорів Одещини аналізується з точки зору її словотвірних особливостей: розглядаються способи творення діалектизмів, специфіка використання словотвірних формантів, продуктивність і регулярність словотвірних типів і словотвірних підтипів. В українських діалектах Одещини найбільша кількість дериватів словотвірного типу віддієслівних іменників із суфіксом *-к(а)* і загальним словотвірним значенням 'предметність, яка знаходиться в певному відношенні до дії, названої мотивуючим словом' входить до словотвірного підтипу із частковим словотвірним значенням 'предмет, за допомогою якого виконується дія, названа мотивуючим словом', але відсутній словотвірний підтип із частковим словотвірним значенням 'особа — виконавець дії, названої мотивуючим словом', хоч у літературній мові цей підтип є досить продуктивним і регулярним.

Ключові слова: способи словотворення, діалектна лексика, мотивуюче слово, дериват, словотвірний формант, продуктивність, регулярність, словотвірний тип, словотвірний підтип.

Словотвірний тип — це основна одиниця класифікації похідних слів. Під словотвірним типом розуміють ряд похідних слів, що належать до однієї частини мови і характеризуються такими словотвірними ознаками:

- 1) похідністю від слів однієї частини мови;
- 2) спільним способом словотвору;
- 3) одним словотвірним значенням;
- 4) тотожним словотворчим формантом.

Словотвірне значення у похідних словах — це узагальнене, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів значення. Наприклад, слова *косар*, *лікар*, *пекар*, *токар* належать до одного словотвірного типу (далі — СТ), бо всі вони утворені від дієслів (*косити*, *лізувати*, *пекти*, *точити*), мають спільний формант-суфікс *-ар*, спільне загальне словотвірне значення (далі — СЗ) — ‘предметність, яка знаходиться у певному відношенні до дії, названої мотивуючим словом’. До цього СТ не належить іменник *аптека*, який утворюється не від дієслова, а від іменника *аптека*.

СТ можуть бути продуктивними і непродуктивними, регулярними і нерегулярними. Продуктивним буде СТ, що є незамкненим рядом похідних і поповнюється новотворами. Регулярним буде СТ, до якого входить значна кількість дериватів.

Загальне СЗ властиве СТ. Це узагальнене значення, спільне для певного лексико-семантичного розряду слів, яке є результатом впливу категоріального значення форманта на категоріальне і лексичне, тобто лексико-граматичне значення мотивуючого слова [16]. Можна виділяти у межах загального СЗ часткові СЗ. Загальне СЗ — більш абстрактне, часткове СЗ — більш конкретне, часткове СЗ максимально наближене до лексичного значення слів. На основі часткових СЗ у межах СТ виділяють словотвірні підтипи (далі — СП). Наприклад, у межах словотвірних типів віддієслівних іменників із загальним СЗ ‘предметність, яка знаходиться в певному відношенні до дії, названої мотивуючим словом’ можна виокремити такі часткові СЗ (і на їх основі — наступні СП): ‘особа — виконавець дії, названої мотивуючим словом’, ‘предмет, з допомогою якого виконується дія, названа мотивуючим словом’, ‘істота — носій процесуальної ознаки, названої мотивуючим словом’, ‘особа — об’єкт і результат дії, названої мотивуючим словом’, ‘предмет — об’єкт і результат дії, названої мотивуючим словом’, ‘місце дії’, ‘неістота — носій процесуальної ознаки, названої мотивуючим словом’, ‘опредметнена дія, названа мотивуючим словом’.

Ознаки продуктивності / непродуктивності, регулярності / нерегулярності властиві не лише СТ, але і СП. При цьому в літературній мові та в діалектному мовленні продуктивність і регулярність тих самих СТ (СП) може бути різною.

Джерельною базою нашого дослідження став «Словник українських говорів Одещини» за ред. О. І. Бондаря, укладений мовознавцями Одеського національного університету [13]. **Фактична база** дослідження — 800 дібраних із «Словника українських говорів Одещини» дериватів із найбільш прозорою мотивацією. **Об’єктом** дослідження є діалектна лексика українських говорів Одещини, **предметом** дослідження — словотвірні особливості різних за походженням діалектних слів, властивих українським говорам Одещини.

Мета нашої роботи — порівняти продуктивність і регулярність тих самих СТ (СП) української літературної мови й українського діалектного мовлення Одещини, використовуючи результати нашого дослідження, а також дані щодо СТ (СП) української літературної мови, наведені у праці «Словотвір сучасної української літературної мови» [14]. Наприклад, у літературній мові дуже продуктивним і регулярним є СТ віддієслівних іменників із суфіксом *-нн(я)* і СЗ ‘опредметнена дія’. У діалектах Одещини маємо лише поодинокі деривати, що належать до цього СТ:

затикання — «початок процесу тикання на домашньому верстаті» (мотивуюче слово — *затика́ти*);

ко́йлання — «дія за значенням койлати» (мотивуюче слово — *ко́йлати* — «1) збирати линву у коло, щоб було зручно користуватися нею під час рибальства неводом; 2) збирати невід або інші снасті, коли їх треба розстелити на березі для сушіння, або збирати вже про-сушений невід (снасті) до човна перед виїздом на рибальство»);

замерзання — «час рибальства пізно восени, коли Дунай починає замерзати» (мотивуюче слово — *замерза́ти*);

гарманування — «процес обмолоту зернових за допомогою котка» (мотивуюче слово — *гарманува́ти* — «молотити зерно за допомогою кінного котка на гармані»);

затягання — «процес заправлення молока тягом» (мотивуюче слово — *затяга́ть* — «за-правляти молоко тягом»);

виражання — «збирання, підготовка виїзду нареченої до жениха» (мотивуюче слово — *виража́ти*).

СТ віддієслівних іменників із суфіксом *-ник* і СЗ ‘предметність, яка знаходиться в певному відношенні до дії, названої мотивуючим словом’ також має досить високу продуктивність і регулярність у літературній мові. В українських говорах Одещини маємо значно меншу (у порівнянні з літературною мовою) кількість дериватів цього СТ:

бережнік — «лісник» (мотивуюче слово — *берегти*);

боронува́льник — «людина, яка боронує» (мотивуюче слово — *боронува́ти*); **верті́жник** — «гвинт, на який надягається кільце, що може вертатися в усі боки і через яке протягується ремінний пас, яким за шию припинають свиней або телят» (мотивуюче слово — *верті́ти*);

закáтник — «повітка, де в негоду зберігають різний сільськогосподарський реманент» (мотивуюче слово — *закоті́ти*);

годо́ваник — «вихованець, нерідна дитина» (мотивуюче слово — *году́вати*); **набі́йник** — «пристрій для забивання чіпців під час встановлення снастей» (мотивуюче слово — *набі́ти*); **прашува́льник** — «людина, яка прашує (сапає)» (мотивуюче слово — *прашува́ти* — «1) прополувати сапою; 2) боронувати»);

спря́жник — «заст., супрягач» (мотивуюче слово — *спряга́ти* (коней));

утира́льник — «довгасти́й шматок тканини для витирання обличчя, тіла, посуду; рушник» (мотивуюче слово — *утира́ти*).

А СТ віддієслівних іменників із суфіксом *-н(а)* та СЗ 'предметність, яка має певне відношення до дії, названої мотивуючим словом' у діалектах має вищу продуктивність та регулярність порівняно з літературною мовою:

ві́гребка — «1) гурт рибалок, що разом гребуть веслами; 2) гребіння веслами в час рибальства» (мотивуюче слово — *вигриба́ця* — «пливти човном, веслючи проти вітру, течії»);

виту́шка — «пристрій для змотування ниток з мітків у клубки» (мотивуюче слово — *ві́ти*);

ви́шкрібка — «невеликий буханець хліба, випечений із залишків вишкрябаного з діжі тіста» (мотивуюче слово — *вишкриба́ти*);

ві́шалка — «стовп з прикріпленими перекладами, на якому сушать сітки після рибальства» (мотивуюче слово — *віша́ти*);

вія́нка — «лопаточка для набирання зерна під час віяння» (мотивуюче слово — *ві́яти*);

жа́тка — «знаряддя, яким взимку скошують по кризі очерет» (мотивуюче слово — *жа́ти*);

жа́рничка — «сковорода» (мотивуюче слово — *жа́рити*);

ди́ківка — «спеціальний спосіб покриття хати очеретом за допомогою праника» (мотивуюче слово — *дикува́ти* — «ушивати хату очеретом, вижати взимку, притягуючи дротом і вирівнюючи праником»);

за́вертка — «1) заст., міцна дерев'яна паличка, що вільно повертається на гвинту або великому гвіздку, якою замикали на ніч входні двері; 2) заст., замінники гудзиків до одягу» (мотивуюче слово — *заверта́ти*);

за́крутка — «заст., замінники гудзиків до одягу» (мотивуюче слово — *закрути́ти*);

закле́пка — «заст., кнопка» (мотивуюче слово — *заклепа́ти*);

бі́тка — «прилад для підбивання корінців очерету при покритті хати» (мотивуюче слово — *бі́ти*);

бра́нка — «жінка, яка приймає дітей від породіллі, пологова» (мотивуюче слово — *бра́ти*);

волочу́шка — «примітивне сільськогосподарське знаряддя з тернового гілля, яким у старовину волочили зорану землю» (мотивуюче слово — *волочи́ти* — «боронувати»);

гарма́новка — «час молотби зернових на гармані» (мотивуюче слово — *гарманува́ти*);

гладі́лка — «техн., ковальський засіб для вирівнювання металевих виробів» (мотивуюче слово — *гладі́ти*);

запі́канка — «підсмажена на вогні риба, здебільшого рибець» (мотивуюче слово — *запіка́ти*);

заплі́тка — «стрічка, що влітають у косу» (мотивуюче слово — *запліта́ти*);

кача́лка — «1) палиця, яку спеціально обліплюють приготованою глиною із соломкою й укладають між балками у стелі; 2) деталь вітряка; 3) візок на двох колесах, який становить собою гарно оздоблену скриню для сидіння двох осіб; 4) коток, яким розбивають грудки на полі» (мотивуюче слово — *кача́ти*);

за́тулка — «1) заслінка, якою закривають піч; 2) оса, яка носить мед в очеретину і закриває її грязюкою» (мотивуюче слово — *затуля́ти*);

зату́лка — «заслінка, якою закривають піч» (мотивуюче слово — *затуля́ти*);

ла́манка — «пристрій для биття конопель, бительня» (мотивуюче слово — *ламáти*);

ла́танка — «вив'язування з ниток нових вічок у сітці замість зіпсованих» (мотивуюче слово — *латáти*);

чі́стка — «весняне зрізування виноградної лози» (мотивуюче слово — *чі́стити*);

шири́товка — «машина в млині, що обдирає шкірочку на зерні перед помолом» (мотивуюче слово — *ширитува́ти* — «обдирати шкірочку на зерні перед помолом за допомогою спеціального млинарського пристрою»);

набі́вка — «техн., частина ткацького верстата, через яку проходять нитки основи і за допомогою якої прибиваються одна до другої поперечні нитки» (мотивуюче слово — *набивáти*);

підво́дка — «чорна фарба, якою підводять стіни будинку» (мотивуюче слово — *підводи́ти* — «фарбувати долішню частину стіни підводкою»);

поса́дка — «1) гай; 2) груба нитка, якою підв'язують крайні вічка матули до верхів чи сподів невода і волока» (мотивуюче слово — *посади́ти*);

приса́дка — «процес пришивання частини сітки до основної снасті» (мотивуюче слово — *присади́ти*);

розлі́тайка — «широкий короткий жіночий одяг» (мотивуюче слово — *розліта́тися*);

са́джалка — «лопата, якою саджають хліб у піч» (мотивуюче слово — *сади́ти*);

сіянка — «1) дрібна однорічна цибуля для посадки; 2) грядка землі, засіяна сіянкою (рослиною, що вирощується із насіння)»; (мотивуюче слово — *сіяти*);

суканка — «рід веретена для згортання тонких мотузок» (мотивуюче слово — *сукати*);

тирльовка — «1) зганяння до купи стада худоби для відпочинку біля водопою; 2) стягування колод у лісі в одне місце» (мотивуюче слово — *тирлювати* — «стягувати колоди в одне місце»);

трепачка — «дощечка, якою б'ють плоскінь» (мотивуюче слово — *трінати*);

плавка — «1) простір води, який пропливають човни, тягнучи за собою сітки; 2) час перебування сіток у воді» (мотивуюче слово — *плавати*);

теребілка — «1) пристрій, яким тереблять кукурудзу; 2) прилад, яким роздушують ягоди і кетяги винограду» (мотивуюче слово — *теребити* — «луштити зерно найчастіше з качанів кукурудзи, рідше ягоди винограду»);

тріпалка — «прилад, що вибирає кострицю після бительні» (мотивуюче слово — *трінати*);

тріпачка — «малярія» (мотивуюче слово — *трінати*).

У межах СТ віддієслівних іменників із суфіксом *-к(а)* і СЗ 'предметність, яка знаходиться у певному відношенні до дії, названої мотивуючим словом', достатньо продуктивного та регулярного в українських діалектах Одещини, можна виділити наступні СП із частковими СЗ:

1) 'особа — носій процесуальної ознаки, названої мотивуючим словом': *брánка*;

2) 'предмет, за допомогою якого виконується дія, названа мотивуючим словом': *виту́шка*; *віянка*; *жа́тка*; *жа́рничка*; *за́вертка*; *за́крутка*; *бі́тка*; *волочу́шка*; *гладі́лка*; *качалка 2, 4*; *зату́лка 1*; *зату́лка*; *ла́манка*; *ширитовка*; *набі́вка*; *підво́дка*; *посадка 2*; *са́джалка*; *суканка*; *трепачка*; *теребілка*; *тріпалка*;

3) 'предмет — об'єкт і результат дії, названої мотивуючим словом': *вішкрі́бка*; *закльо́пка*; *запі́канка*; *заплі́тка*; *качалка 1, 3*; *посадка 1*; *сіянка 1*;

4) 'істота — носій процесуальної ознаки, названої мотивуючим словом': *зату́лка 2*;

5) 'неістота — носій процесуальної ознаки, названої мотивуючим словом': *розлі́тайка*; *тріпачка*; *ві́гребка 1*;

6) 'місце дії, названої мотивуючим словом': *вішалка*, *сіянка 2*; *плавка 1*;

7) 'опредметнена дія, названа мотивуючим словом': *ві́гребка 2*; *диківка*; *гармановка*; *ла́танка*; *чи́стка*; *приса́дка*; *тирльовка*; *плавка 2*.

У діалектах Одещини найбільша кількість дериватів СТ віддієслівних іменників із суфіксом *-к(а)* і загальним СЗ 'предметність, яка знаходиться в певному відношенні до дії, названої мотивуючим словом' входить до СП із частковим СЗ 'предмет, за допомогою якого виконується дія, названа мотивуючим словом', але відсутній СП із частковим СЗ 'особа — виконавець дії, названої мотивуючим словом', хоч у літературній мові цей СП є досить продуктивним і регулярним.

Отже, продуктивність і регулярність СТ і СП в українському діалектному мовленні Одещини та у літературній мові мають досить значні відмінності.

Література

- Бевзенко С. П. Діалектні групи і говори української мови / С. П. Бевзенко. — Одеса: ОДУ, 1975. — 120 с.
- Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. — К. : Вища школа, 1982. — 352 с.
- Бондар О. І. Розвиток лексичної семантики у говорах Одещини на тлі процесів української літературної мови / О. І. Бондар // Мова: структура, суспільство, культура: Збірник наукових статей. — Одеса: ОНУ, 2012. — С. 119–127.
- Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. — К. : Вища школа, 1999. — 251 с.
- Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. — К. : Наукова думка, 1990. — 332 с.
- Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас Закарпатської області УРСР / Й. О. Дзендзелівський. — Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1958–1960. — Ч. 1–2.
- Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології / Й. О. Дзендзелівський. — Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 1965. — 99 с.
- Дроздовський В. П. Говірки Ізмаїльщини (на матеріалі Татарбунарського, Саратського і суміжних з ними районів) / В. П. Дроздовський // Х Республіканська діалектологічна нарада. — К. : АН УРСР, 1959. — С. 34–38.
- Жилко Ф. Т. Нариси діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. — К. : АН УРСР, 1966. — 440 с.
- Ковалик І. І. Словотвір і лінгвістична географія / І. І. Ковалик // Х Республіканська діалектологічна нарада. — К. : АН УРСР, 1959. — С. 9–12.
- Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. — Одеса: ОДУ, 1958. — 80 с.
- Москаленко А. А. Специфічна лексика українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко // Наукові записки Одеського державного педагогічного інституту ім. К. Д. Ушинського. — Одеса: ОДПІ, 1960. — Т. XXV. — С. 65–78.

13. *Словник українських говорів Одещини* / за ред. О. І. Бондаря. — Одеса: ОНУ, 2011. — 222 с.
14. *Словотвір сучасної української літературної мови*. — К. : Наукова думка, 1979. — 591 с.
15. *Хаценко Л. І.* Вивчення діалектів української мови в другій половині ХХ століття / Л. І. Хаценко // *Записки з українського мовознавства*. — Одеса: Астропринт, 2003. — Вип. 12. — С. 239–245.
16. *Хрустик Н. М.* Проблеми морфемного, словотвірного та етимологічного аналізу / Н. М. Хрустик. — Одеса: Фенікс, 2011. — 114 с.

References

1. *Bevzenko S. P.* Dialektni hrupy i hovory ukayins'koji movy / S. P. Bevzenko. — Odesa: ODU, 1975. — 120 s.
2. *Bevzenko S. P.* Ukayins'ka dialektolohiya / S. P. Bevzenko. — K. : Vyshcha shkola, 1982. — 352 s.
3. *Bondar O. I.* Rozvytok leksychnoi semantyky u hovorakh Odeshchyny na tli procesiv ukayins'koyi literaturnoyi movy / O. I. Bondar // *Mova: struktura, suspil'stvo, kul'tura: Zbirnyk naukovykh statej*. — Odesa: ONU, 2012. — S. 119–127.
4. *Horpynych V. O.* Suchasna ukayins'ka literaturna mova. Morfemika. Slovtvir. Morfonolohiya / V. O. Horpynych. — K. : Vyshcha shkola, 1999. — 251 s.
5. *Hrytsenko P. Yu.* Areal'ne varyuvannya leksyky / P. Yu. Hrytsenko. — K. : Naukova dumka, 1990. — 332 s.
6. *Dzendzelivs'kyj Y. O.* Linhvistychnyy atlas Zakarpats'koji oblasti URSR / Y. O. Dzendzelivs'kyj. — Uzhhorod: Uzhhorodskiy derzh. un-t, 1958–1960. — Ch. 1–2.
7. *Dzendzelivs'kyj Y. O.* Konspekt lekcij z kursu ukrajins'koji dialektolohiji / Y. O. Dzendzelivs'kyj. — Uzhhorod: Uzhhorodskiy derzh. un-t, 1965. — 99 s.
8. *Drozdovs'kyj V. P.* Hovirky Izmayil'shchyny (na materialy Tatarbunars'koho, Sarats'koho i sumizhnykh z nymy rajoniv) / V. P. Drozdovs'kyj // *X Respublikans'ka dialektolohichna narada*. — K. : AN URSR, 1959. — S. 34–38.
9. *Zhylyko F. T.* Narysy dialektolohiji ukrajins'koji movy / F. T. Zhylyko. — K. : AN URSR, 1966. — 440 s.
10. *Kovalyk I. I.* Slovtvir i linhvistychna heohrafija / I. I. Kovalyk // *X Respublikans'ka dialektolohichna narada*. — K. : AN URSR, 1959. — S. 9–12.
11. *Moskalenko A. A.* Slovnyk dialektyzmiv ukayins'kykh hovirok Odes'koji oblasti / A. A. Moskalenko. — Odesa: ODU, 1958. — 80 s.
12. *Moskalenko A. A.* Specyfichna leksyka ukayins'kykh hovirok Odes'koji oblasti / A. A. Moskalenko // *Naukovi zapysky Odes'koho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu im. K. D. Ushyns'koho*. — Odesa: ODPI, 1960. — T. XXV. — S. 65–78.
13. *Slovnyk ukrajins'kykh hovoriv Odeshchyny* / za red. O. I. Bondaria. — Odesa: ONU, 2011. — 222 s.
14. *Slovtvir suchasnoji ukrajins'koji literaturnoyi movy*. — K. : Naukova dumka, 1979. — 591 s.
15. *Khacenko L. I.* Vyvchennia dialektiv ukrajins'koji movy v druhij polovyni XX stolittia / L. I. Khatzenko // *Zapysky z ukayins'koho movoznavstva*. — Odesa: Astroprynt, 2003. — Vyp. 12. — S. 239–245.
16. *Khrustyk N. M.* Problemy morfemnoho, slovtvirnoho ta etymolohichnoho analizu / N. M. Khrustyk. — Odesa: Feniks, 2011. — 114 s.

СВЕТЛИЦКАЯ Виолетта Романовна,

соискатель кафедры украинского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
e-mail: 7989447@ukr.net; тел.: +38 063 1306430

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОДУКТИВНОСТИ И РЕГУЛЯРНОСТИ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТИПОВ И ПОДТИПОВ ДЕРИВАТОВ В УКРАИНСКИХ ДИАЛЕКТАХ ПО СРАВНЕНИЮ С ЛИТЕРАТУРНЫМ ЯЗЫКОМ

Аннотация. В статье диалектная лексика украинских говоров Одесской области анализируется с учётом её словообразовательных особенностей: рассматриваются способы словообразования диалектизмов, специфика использования словообразовательных формантов, продуктивность и регулярность словообразовательных типов и подтипов. В украинских диалектах Одесской области наибольшее количество дериватов словообразовательного типа отглагольных существительных с суффиксом *-к(а)* и общим словообразовательным значением 'предметность, находящаяся в определённом отношении к действию, которое названо мотивирующим словом' входит в словообразовательный подтип со словообразовательным значением 'предмет, с помощью которого выполняется действие, названное мотивирующим словом', но отсутствует подтип со словообразовательным значением 'исполнитель действия, названного мотивирующим словом'. Однако в литературном языке этот подтип является весьма продуктивным и регулярным.

Ключевые слова: способы словообразования, диалектная лексика, мотивирующее слово, дериват, словообразовательный формант, продуктивность, регулярность, словообразовательный тип, словообразовательный подтип.

Violeta R. SVITLYTSKA,

researcher of the Ukrainian language chair of Odessa Mechnikov National University; 24/26, Francuzsky boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: 7989447@ukr.net; tel.: +38 063 1306430

CHARACTERISTICS OF PRODUCTIVITY AND REGULARITY OF WORD BUILDING TYPES AND SUBTYPES OF DERIVATIVES IN THE UKRAINIAN DIALECTS COMPARED TO THE LITERARY LANGUAGE

Summary. The article deals with the analysis of the dialect vocabulary of the Odessa region from the point of view of its word-building peculiarities: the ways of forming dialectisms and the peculiarity of using word-building affixes are analysed in the article, as well as the efficiency and regularity of word formation types and subtypes. The highest number of word-forming derivatives in the Ukrainian dialects of the Odessa region make up those built up by verbal nouns with the suffix -k(a) and the total value of word-formation 'thingness, which has a certain relation to the action which is defined by the motivating word'. Such dialect derivatives typically belong to the subtype with the derivational value 'item used for performing the action defined by the motivating word'. However, these dialectisms do not belong to the subtype with the word-formation meaning 'performer of the action which is defined by the motivating word'. However, this subtype is very productive and regular in the literary Ukrainian language.

Key words: ways of word-building, Ukrainian dialect vocabulary, motivator, derivative, word-building affix, productivity, regularity, derivational type, derivational subtype.

Статтю отримано 12.05.2015 р.

УДК 811.161.2'373.2:119:303.024:821.161.2'06

СЕМЕНЕНКО Олександра Юрївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Одеса, Україна;
e-mail : wyna@bk.ru; тел.: +38 (048) 7445285; моб: +38 096 1050634; +38 093 0713638

ОПЕРАТОРИ-ВИМІРНИКИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ «РУХОМІ ВМІСТИЩА» ІЗ СЕМАНТИКОЮ МУЛЬТИПЛІЦИТНОСТІ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ

Анотація. У статті аналізуються особливості функціонування в сучасному українському поетичному дискурсі (як віршованому, так і прозовому) однієї із численних груп конститuentів, що, зазначаючи метафору на рівні синтагматики, набувають можливості передавати секундарне значення мультипліцитності, тобто стають операторами функції неозначено великої кількості (НВК). Цю ділянку функціонально-семантичного поля неозначено великої кількості (ФСП НВК), що ґрунтується на мовному образі великого, утворюють засоби вторинної номінації із примарним значенням «рухомі вмістища». Зазвичай значення НВК вони реалізують на рівні нерозкладних кількісно-іменних сполук N_1N_2 (метафоричних квантитативно-генітивних бінарм). Означеною проблематикою, тобто вивченням різних ділянок ФСП НВК, займається ціла низка вчених. У статті зазначено, що на матеріалі української, російської, англійської мов метафоричні квантитативно-номінативні сполуки N_1N_2 із значенням оцінки НВК опрацювали В. М. Вовк, С. О. Швачко, на матеріалі російської та німецької мов — Л. Г. Акуленко, на матеріалі українського художнього мовлення започатковане дослідження різноструктурних засобів вираження поняттєвої категорії НВК О. М. Бонецькою, К. Г. Городенською, А. П. Загнітком, З. О. Митяй, О. Ю. Семененко та ін.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле неозначено великої кількості (ФСП НВК), мультипліцитність, оператор функції НВК, генітив-актуалізатор, український художній дискурс.

Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості (ФСП НК) визначають як поле оцінної квантитативності, що протистоїть полю власне квантитативності. Значення великої недиференційованої кількості, або мультипліцитності (термін належить Л. Х. Кабальєро Діасу), є для конститuentів-квантитативів цього поля «лише переносним значенням, з яким вони вживаються в експресивному мовленні для посилення кількісної характеристики предмета» [4, с. 18].

Категорійне поняття неозначеної кількості (НК) як самостійне мисленнєво-мовленнєве утворення зазнало бурхливого вивчення в мовознавстві починаючи з середини ХХ ст. Досліджувалися різні ділянки ФСП НК, передусім це стосувалося лексичних і фразеологічних засобів вираження цього значення на матеріалі певної мови або в зіставному аспекті. У російській мові генітивні конструкції із значенням НВК досліджували А. В. Бельський, М. Ю. Тихонова, Т. П. Перетятко, І. К. Марковський, О. І. Лашкевич, В. В. Новицька та ін. На матеріалі

української, російської й англійської мов метафоричні квантитативно-номінативні сполуки зі значенням оцінки НК опрацювали В. М. Вовк, С. О. Швачко, в англійській мові — О. Н. Алексеева, О. В. Слугіна, у німецькій і російській мовах — Л. Г. Акуленко, у французькій — Л. М. Беляєва, А. І. Копилова та ін. Лексико-фразеологічні засоби вираження НК у зіставному та перекладацькому аспектах вивчали О. І. Єгорова, Н. Л. Клименко, С. І. Кравцова, А. В. Моренцова, С. О. Швачко, О. В. Щebetенко, О. В. Яковлева та ін. Різноманітні засоби вираження поняттєвої категорії «кількість», у тому числі й НК, представлені у монографії «Засоби квантифікації: Лінгвокогнітивні аспекти» [6].

На матеріалі українського художнього мовлення та інших структурно-функціональних стилів засоби експлікації поняттєвої категорії неозначеної субстанціональної квантитативності висвітлює О. М. Бонещка, С. А. Бронікова, К. Г. Городенська, В. І. Дмитрук, З. О. Митяй та ін. Уся система різноструктурних і різнорівневих засобів вираження значення НК була проаналізована в дисертаційному дослідженні «Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в українському поетичному дискурсі» [7].

Об'єктом нашої розвідки є один із складників ФСП НВК, представлений метафоричними бінармами — нерозкладними кількісно-іменними словосполученнями, що посідають позицію одного члена речення. До складу бінарм входять оператори функції неозначеної множинності та генітиви-актуалізатори на позначення вимірюваної субстанції. Стрижневими компонентами досліджуваної групи бінарм виступають квантитативи (семантично транспоновані іменникові лексеми із значенням НВК, лексеми у секундарному, переносному, метафоричному значенні) з примарним, денотативним, номінативним значенням засоби *пересування*, або *рухоми вмістища*.

Матеріалом дослідження обрано сучасне українське поетичне мовлення, при нагоді наводяться приклади з прозового художнього мовлення.

Мета дослідження полягає у визначенні репрезентативного для сучасного поетичного мовлення корпусу таких лексем, особливостей взаємодії парадигматичних і синтагматичних аспектів функціонування зазначених одиниць, лексикографічної кодифікації значення НВК у досліджуваних вербальних презентантів.

Ця група лексем слабо представлена в поетичному мовленні, малорозвинена і посідає периферійне місце у системі операторів функції НВК у складі метафоричних квантитативних бінарм. Так, у тезаурусі «Лексико-фразеологические средства выражения неопределённо большого количества в современном русском языке» [1, с. 213–223], де каталогізовано засоби первинної лексичної номінації, вторинної й опосередкованої номінації НВК, зафіксовано такі лексеми із значенням рухомих вмістищ, як (рос.) *вагон, воз; воз; вагон и маленькая тележка* (окк.); *возом не увезёшь* (окк.).

Нами зафіксовано такі репрезентативні для сучасного українського поетичного мовлення носії семи НВК: *вагон, ешелон, *состав, віз, хура, обоз*. У ролі залежних генітивів, об'єктів вимірювання, функціонують переважно речовинні (конкретні недискретні) іменники: (1) *...А я не здамся / а я не продамся за доллар чи марку / та й за ешелони кави й ікри / зафундую дулю / (щоправда без маку) / на тобі! горюде! / не хочеш? / не бери* (П. Коробчук).

Одночасно з метафоризацією значення стрижневої лексеми кількісно-іменної сполуки (квантитатива) може відбуватися метафоризація/метонімізація значення залежного компонента (генітива), наприклад, за речовинним іменником *золото* імпліцитно актуалізується значення збірного іменника *листя*, а за оказіональними плуральними словоформами **срібла, *порцеляни* — назви виробів із цих матеріалів: (2) *У сусіда коні / Бредуть, стражденні. / Під мішками згорблено / Стогне вісь. / А я собі іду: / Сонця повні жмені, / Золота кленового — / Цілий віз!* (Б. Олійник). (3) *...У місяця цього ачей / не dolceвіта / хоч срібел порцелян / три вози й три хури / та він у тутешніх полях / невесел похмурий* (П. Коробчук).

Наявність у складі кількісно-іменної сполуки квантитатива, що містить власне кількісний і неозначено кількісний числівники, сприяє додатковій гіперболізації значення НВК. Операторами функції НВК у поетичному мовленні активно вимірюються субстанції, представлені конкретними дискретними іменниками на позначення часових відрізків: (4) *Це долею так намалювано, / Що все життя на колесах ми. / Вагони годин хитаються, / А станції все минаються. / <...> Вагони декад хитаються, / А станції все минаються. / <...> Вагони віків хитаються, / А люди все минаються...* (Б. Олійник). (5) *І понад літ моїх обози, / Через непам'яті блакить / На п'яте колесо до воза / Душа лелекою летить* (Т. Коломієць).

Трапляються також інші конкретні іменники різних лексико-семантичних груп: (6) *Народивсь, братва, я на Донбасі. / Це вам, хлопці, необхідно знать. / І люблю я в Ялті на терасі / Робітничий клас наш пригадать. / І прикмет, і прикладів — вагони! / Недарма листав техсловники: / Шахти, бесемери, терикони, / Плавки, илаки, штреки, рихтаки* (А. Мілявський). (7) *... Наданім мені як урбаністу / без проблем валандатись по місту / ностальгій власної, театрів, / де ідуть на тему порожнечі / ешелони відділів кадрів...* (В. Неборак). (8) *Спокуси влаштувалися в цілий ешелон незаперечно сильних аргументів* (Ю. Андрухович). (9) *Як сварливий сімдесятирічний письменник, я ношу в пам'яті цілу*

купу — перепрошую, Слобожанщино! — цілу хуру непотрібних речей. За сім десятків літ усього цього назбиралося більше ніж достатньо (Ю. Андрухович). (10) *Кого з нас плакали? Кого не чули? / Ховали нас возами, без гробів. / Сузір'я кочували, як кочують, / дрібний людський не надчепнувши біль* (В. Затулівітер).

Словоформа *возами* із значенням прислівника-вимірника не відбита в словниках, але представлена в поетичному мовленні. Її вживання може, як у нашому прикладі, супроводжуватися потужним почуттєво-емоційним імпульсом. Носіями семи НВК можуть ставати словоформи орудного порівняльного і орудного знаряддя (інструментатива). Оцінюючи стилістичний потенціал таких словоформ, С. Я. Ермоленко зауважує, що потужними можливостями семантичної конденсації віршового мовлення відзначаються синтаксичні конструкції з орудним відмінком: по-перше, він використовується для вираження порівняння, не маючи формальних показників цієї семантики (типу порівняльного сполучника *як*), по-друге, в поетичних метафорах модифікується найзагальніше значення інструментальності і не відчуженого об'єкта, завдяки чому ускладнюється семантична взаємодія предикатів і актантів [5, с. 154].

У ролі генітива-актуалізатора квантитативної семантики можуть виступати й абстрактні іменники почуттєвої сфери людини: (11) *Через душі, мов через вокзали, / Гуркотять состави почуттів...* / *Може, сподіватися зухвало, / Вірити і ждати — поготів* (В. Симоненко). (12) *...Я геть ніяк не реагую на ешелони добрих слів, підбадьорювань, похвал, запевнень у правильності моїх кроків* (І. Карпа).

Уведення до складу квантитатива *візочок* демінутивного суфікса-модифікатора *-очок* і певна дискурсивна зумовленість суттєво впливають на експліковану НК, викликаючи її різне зменшення. Лексема набуває здатності передавати значення НМК (неозначено малої кількості) із відтінком експресивності, пор.: (13) *Ми, сильні духом, визнані у світі, / Зберігши гідність і святу любов, / За чесну працю у своєму літі / Не заробили на візочок дров* (Г. Чубач).

Можливість бути носієм значення НВК зафіксована словниками тільки у лексемі *хура* як відтінок примарного значення: *хура* — 1. Великий віз або сани для перевезення вантажу, людей тощо; підвода. // Віз або сани з поклажею. // Кількість вантажу, що може поміститися на возі чи саних. // *перен., розм.* Велика кількість чого-небудь. 2. *заст.* Валка підвід [3, с. 1576]. Окремий ЛСВ із апроксимаційним значенням кількості наявний у лексемі *віз*¹ — 2. Приблизна міра ваги, обсягу, що дорівнює поклажі одного воза [3, с. 186], певної кількості — у лексемі *вагон* — 2. Кількість вантажу, що входить у товарний вагон [3, с. 107]. У лексемі *ешелон*, *обоз* і російізма *состав*, завдяки актуалізації семи 'група', може контекстуально виникати ЛСВ₂ із значенням НВК: *ешелон* — 2. Поїзд, автоколона або група літаків певного призначення з людьми та вантажем [3, с. 359]; *обоз* — 1. Окрема група підвід з вантажем, що перевозиться кудись [3, с. 109].

Квантитативи *віз*, *хура*, *ешелон* можуть мати при собі специфікатор *цілий*. Специфікатор *цілий* набуває тих самих ознак, що й специфікатор *добрий*, аналіз функціональних особливостей якого описано С. О. Швачко, яка зазначає, що прикметники, узгоджуючись із нумеральними сполуками, можуть переходити із розряду якісних до розряду відносних. Слово *добрий* у фразях *добрих дві милі* та *добра людина* реалізує відповідно сему кількості (*повних, цілих дві милі*) і сему якості, позитивності. Це різні мовні одиниці за оформленням і семантичною наповненістю. Виступаючи у функції специфікатора, прикметник *добрий* реалізує сему повної міри ознаки, співвідноситься з іншими кількісними словами, позбавляється можливості мати форми ступенів порівняння. Таким чином, ці слова стають відносними кількісними прикметниками [9, с. 74].

У російській мові, за спостереженнями Л. Г. Акуленко, найбільше функціональне навантаження та найбільш широку сполучуваність має квантитатив *вагон* (у ролі генітива трапляються дискретні та недискретні іменники, іменники на позначення істот, а також іменники абстрактної семантики — (рос.) *целые вагоны карьеристов, вагон претензий и встречных требований, вагон порядочности* [2, с. 116]. В українському поетичному мовленні найчастотнішими квантитативами цієї ЛСГ із найширшою дистрибуцією є лексеми з актуалізованим секундарним значенням НВК *віз* і *ешелон*.

Як слушно зауважує С. О. Швачко, «звернення до питань екстеріоризації понять числа та міри є вельми продуктивним для розпізнання проблем онтології, гносеології, когнітивістики та подальшого дослідження квантитативної лексики» [8, с. 364]. Використання транспонованих квантитативів у складі метафоричних генітивних бінарм пов'язане, на нашу думку, зі специфікою когнітивної та практичної діяльності продуцента поетичного висловлення, з певними умовами перебігу комунікативного процесу, з прагматичною скерованістю експресивно-аксіонально-емотивно забарвленого повідомлення, детермінується інтенцією вираження суб'єктивних смислів.

Л і т е р а т у р а

1. Акуленко В. В. Лексико-фразеологические средства выражения неопределённо большого количества в современном русском языке / В. В. Акуленко, Л. Г. Акуленко, Н. Л. Клименко // Категория количества в современных европейских языках. — Киев : Наук. думка, 1990. — С. 213–223.
2. Акуленко Л. Г. Поле неопределённо большого количества в современном немецком и русском языках / Л. Г. Акуленко // Категория количества в современных европейских языках. — Киев : Наук. думка, 1990. — С. 106–145.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпін' : ВТФ Перун, 2009. — 1736 с.
4. Городенська К. Г. Виразення неозначеної кількості засобами української мови / К. Г. Городенська // Мовознавство. — 1978. — № 4. — С. 18–21.
5. Ермоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Ермоленко. — К. : Наукова думка, 1982. — 211 с.
6. Засоби квантифікації : Лінгвокогнітивні аспекти : монографія / С. О. Швачко, С. В. Баранова, І. К. Кобякова, О. М. Медведь, Н. І. Чернюк / за ред. С. О. Швачко. — Суми : СумДУ, 2007. — 204 с.
7. Семененко О. Ю. Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в українському поетичному дискурсі : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / О. Ю. Семененко. — Одеса, 2011. — 249 с.
8. Швачко С. А. Сага о числах и их эстериоризации / С. А. Швачко // Культура народов Причерноморья : науч. журнал. — Симферополь, 2009. — № 168. — Т. 2. — С. 363–365.
9. Швачко С. А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языках / С. А. Швачко. — К. : Вища школа, 1981. — 144 с.

References

1. Akulenko V. V. Leksiko-frazeologicheskie sredstva vyrazhenija neopredelionno bol'shogo kolichestva v sovremennom jazyke / V. V. Akulenko, L. G. Akulenko, N. L. Klimenko // Kategorija kolichestva v sovremennyh evropejskikh jazykah. — Kiev : Nauk. dumka, 1990. — S. 213–223.
2. Akulenko L. G. Pole neopredelionno bol'shogo kolichestva v sovremennom nemeckom i russkom jazykah / L. G. Akulenko // Kategorija kolichestva v sovremennyh evropejskikh jazykah. — K. : Nauk. dumka, 1990. — S. 106–145.
3. Velykyj tлумачnyj slovnyk suchasnoji ukrajins'koji movy (z dod., dopov. ta SD) / uklad. i golov. red. V. T. Busel. — K. : Irpin' : VTF Perun, 2009. — 1736 s.
4. Gorodens'ka K. G. Vyrazhennia neoznachenoi kil'kosti zasobamy ukrajins'koji movy / K. G. Gorodens'ka // Movoznavstvo. — 1978. — № 4. — P. 18–21.
5. Ermolenko S. Ja. Syntaksys i stylistychna semantyka / S. Ja. Ermolenko. — K.: Naukova dumka, 1982. — 211 p.
6. Zasyby kvantyfikacii : Lingvokognityvni aspekt : monografija / S. O. Shvachko, S. V. Baranova, I. K. Kobakova, M. O. Medved', N. I. Cherniuk / za red. S. O. Shvachko. — Sumy : SumDU, 2007. — 204 p.
7. Semenenko O. Ju. Funkcional'no-semantychno pole neoznachenoi kil'kosti v ukrajins'komu poetichnomu dyskursi : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 / O. Ju. Semenenko. — Odesa, 2011. — 249 p.
8. Shvachko S. A. Saga o chislakh i eksteriorizacii / S. A. Shvachko // Kultura narodov Prichernomor'ja : nauch. jurnal. — Simferopol', 2009. — № 168. — T. 2. — P. 336–365.
9. Shvachko S. A. Jazykovyie sredstva vyrazhenija kolichestva v sovremennom anglijskom, russkom i ukrainskom jazyke / S. A. Shvachko. — K. : Vyscha shkola, 1981. — 144 p.

СЕМЕНЕНКО Александра Юрьевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры прикладной лингвистики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Одесса, Украина;
e-mail: wynja@bk.ru; тел.: + 38 (048) 7445285; моб.: + 38 096 1050634; + 38 093 0713638

ОПЕРАТОРЫ-ИЗМЕРИТЕЛИ ТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ «ДВИЖУЩИЕСЯ ВМЕСТИЛИЩА» С СЕМАНТИКОЙ МУЛЬТИПЛИЦИТНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЭТИЧЕСКОЙ РЕЧИ

Аннотация. В статье анализируются особенности функционирования в современном украинском поэтическом дискурсе (как рифмованном, так и прозаическом) одной из многочисленных групп конститuentов, которые, метафоризируясь на уровне синтагматики, приобретают возможность передавать секундарное значение мультиплицитности, становятся операторами функции неопределённо большого количества (НБК). Ту часть функционально-семантического поля неопределённо большого количества (ФСП НБК), которая базируется на языковом образе большого, образуют средства вторичной номинации с примарным значением «движущиеся вместилища». Как правило, значение НБК они реализуют на уровне неразложимых количественно-именных сочетаний N_1N_2 (метафорических квантитативно-генитивных бинарм). Изучением разных участков функционально-семантического поля неопределённого количества (ФСП НБК) занимается целый ряд учёных. На материале украинского, русского, английского языков метафорические квантитативно-номинативные сочетания N_1N_2 со значением оценки НБК изучали В. М. Вовк, С. А. Швачко, на материале русского и немецкого языков — Л. Г. Акуленко. На материале украинской художественной речи начато изучение разноструктурных средств выражения понятийной категории НБК О. М. Боненкой, К. Г. Городенской, А. А. Загнитко, З. О. Митяй, А. Ю. Семененко и др.

Ключевые слова : функционально-семантическое поле неопределённо большого количества (ФСП НБК), мультиплицитность, оператор функции НБК, генитив-актуализатор, украинский художественный дискурс.

Oleksandra Yu. SEMENENKO,

Ph. D., Associate Professor of the Applied Linguistics of Odessa Mechnikov National University; Ukraine, Odessa;

e-mail: wynja@bk.ru; tel.: + 38 (048) 7445285; + 38 096 1050634; + 38 093 0713638

OPERATORS OF MEASURE OF LEXICAL SET «THE MOVING CONTAINERS» WITH MULTIPLICITY MEANING IN THE MODERN UKRAINIAN POETIC SPEECH

Summary. The author analyzes the particulars of functioning of one of the constituents group in the modern Ukrainian poetical discourse (both rhymed and prosaic). These constituents is metaphorized on the syntagmatics level and purchased the opportunity to deliver the second meaning of multiplicity. That is to say they are becoming the operators of function of indefinitely large amount. The part of functional semantic field of indefinitely large amount is equal to it. The functional-semantic field is based on the secondary naming unit with the meaning «the moving containers». As rule, the meaning of indefinitely large amount is realized on the level of elementary quantity-nominal units N_1N_2 (metaphorical quantity-genitival opposition). This problem is studied by various scientists in areas of functional-semantic field, for example, V. Vovk and S. Shvachko, in the Russian and German languages, L. Akulenko in Russian and German studied metaphorical quantitative nominative compound made on the value assessment (N_1N_2). The article refers to research on the material of Ukrainian, Russian and English languages of metaphorical quantitative nominative compound made on the value assessment in the studies of, in the Ukrainian literary speech; such research was based on studying of different structures in the works of O. Bonecka, C. Gorodenska, A. Zagnitko, Z. Mytay, O. Semenenko.

Key words: functional-semantic field of indefinitely large amount, multiplicity, functional operator, generator-actualizer, Ukrainian literary discourse.

Статтю отримано 11.06.2015 р.

УДК 811.111'373.2/.612:161.225:39

СОРОКА Тетяна Вячеславівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету; вул. Рєпіна, 12, м. Ізмаїл, 68600, Україна;

e-mail: magpie3f@mail.ru; tel.: +38 050 1903279

СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АКЦІОНОМЕНІВ ІЗ СЕРЕДНІМ СТУПЕНЕМ ПОЛІСЕМІЇ ЯК ЦІННІСНО-ЗУМОВЛЕНИХ СКЛАДНИКІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лексичної семантики акціономенів сучасної англійської етнолінгвокультури, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру. Процедура ступінчастої ідентифікації як засіб виявлення вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень полягає в послідовному зведенні слів на позначення цінностей через типові ідентифікатори до акціономенів з максимально узагальненим характером. Проведений комплексний аналіз співвідношення акціономенів групи із середнім ступенем полісемії показав, що кожен лексичну одиницю характеризує, з одного боку, самостійність, а з іншого — певна когерентність з іншими словами. У межах семантичного простору системи цінностей формуються взаємопов'язані групи. Незважаючи на те, що кожне з проаналізованих слів має індивідуальний набір лексичних значень, вони семантично перетинаються з іншими акціономенами, розкриваючи якісні характеристики об'єктивної реальності, стосунків людей у суспільстві, нормативних категорій і духовних сутностей.

Ключові слова: акціономен, лексичне значення, генералізована сема, семантична ознака.

Постановка проблеми. Лексична семантика на сьогодні привертає увагу багатьох науковців і перебуває у стані постійного розвитку. Положення про примат мовного змісту над формою, первинність лексичного у слові та можливість застосування саме семантичного підходу до формалізованого дослідження всіх рівнів мови орієнтує на вивчення лексичної семантики аксіологічних категорій з точки зору маніфестації ними докіль у фрагментах мовної картини світу соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці статей, присвячених аналізу мовної об'єктивації аксіологічних категорій духовної культури англійського народу, яка репрезентована філософсько-світоглядними, науковими, громадсько-політичними, соціальними, моральними, релігійними, правовими й естетичними цінностями [3; 4; 5], викладено результати авторського

наукового дослідження семантичних співвідношень груп найбільш багатозначних аксіономенів¹ із застосуванням матричного методу. Однак до складу аксіолексики входить ще й група шести- та п'ятизначних полісемантів, які займають фіксовані місця у матриці.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розкритті семантичної структури п'ятої групи аксіономенів сучасної англійської мови, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру [7].

Виклад основного матеріалу. Семантична структура будь-якої системи слів у словнику є мережею семантичних відношень, що спостерігаються між словами певної системи, і «семантична структура цих систем має описуватися у термінах змістових відношень» [6, с. 76]. Оскільки лексема виступає зовнішнім відображенням слова, то його внутрішній бік представлений семемою, яка є найменшою одиницею лексико-семантичного ярусу і рівнозначною окремому значенню слова. На позначення компонентів змісту семеми використовуються різні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Єльмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфимцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. У нашому дослідженні введено термін *генералізована сема* (ГС). Ми розуміємо ГС як семантично-похідну ознаку (СО), котра має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семеми.

Структурування аксіолексики сучасної англійської мови передбачає виокремлення її складу та внутрішньої організації. Процедура збирання фактичного матеріалу та визначення семного складу лексичних значень аксіоіменників полягає в таких послідовних етапах: 1) з тлумачних словників англійської мови за допомогою прийому суцільної вибірки виписуються іменники, у формулах тлумачення яких містяться експліцитні й імпліцитні вказівки на форми та засоби передачі аксіологічного знання, внаслідок чого укладається картотека мовного матеріалу. Зазначимо, що спочатку формується попередній перелік лексем, які виступають конвенційними цінностями англійської спільноти, наприклад: *life, truth, love, progress, sovereignty, honour, God, law, beauty*. Далі до цього списку слів застосовується метод ступінчастої ідентифікації [2], який «дозволяє визначити лексико-семантичну групу слів як сукупність одиниць, що тлумачаться через ті ж самі слова-ідентифікатори» [3, с. 107]. Процедура ступінчастої ідентифікації як засіб виявлення вербальних маніфестаторів семантичних компонентів значень полягає в послідовному зведенні слів через типові ідентифікатори (термін Е. В. Кузнецової) до слів з максимально узагальненим характером і проводиться доти, доки в зіставлюваних тлумаченнях не виникне ситуація взаємної ідентифікації, яка сигналізує про те, що подальший розклад значень за допомогою слів тієї ж мови неможливий. Кінцеві ідентифікатори приймаємо за лексико-семантичні одиниці на позначення цінностей, що містять стійкі комплекси семантичних компонентів, які існують в інших аксіономенах; 2) за одержаною в такий спосіб картотекою аналізується кількісний і якісний склад слів на позначення цінностей, а також їхня семантика; 3) на основі аналізу словникових дефініцій моделюється спеціальна матриця, у якій по вертикалі розташовується список аксіономенів (лексичний склад), а по горизонталі — їхній семний склад — ГС). При цьому в одній клітинці матриці розміщується лише одне слово. Наявність у лексичних значеннях спільної семи позначається знаком (+); 4) переліки слів та ГС у матриці групуються по спадній залежності від кількісного вираження останніх, що сприяє максимальній концентрації слів на позначення цінностей в одному з кутів матриці і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому; 5) за кількістю лексичних значень фрагмент лексики, що вивчається, поділяється на лексико-семантичні угруповання: від аксіономенів з найвищим, середнім ступенем полісемії до моносемічних, а його семний масив розбивається на підмножини залежно від частоти вживання ГС, виокремлених у лексичних значеннях слів з різним ступенем полісемії; 6) за матрицею, в якій достатньо повно представлено ступінь багатозначності аксіономенів та характер взаємозв'язків між ними, переходимо до вивчення співвідношень аксіономенів у межах лексико-семантичних угруповань англійської мови; 7) виявлені лексико-семантичні угруповання аксіономенів вивчаються як самостійні системно-структурні об'єднання слів, що характеризуються тісними взаємовідносинами з іншими лексико-семантичними угрупованнями.

Лексичний і семний склад аксіономенів сучасної англійської мови представлено 150 лексичними одиницями, які містять 1192 ГС. Ступінь полісемії та семантичності особливості аксіономенів досліджуємо за параметром їхнього кількісного представлення: від найбагатозначніших до моносемічних, у межах яких виділяємо сім груп. Перша група об'єднує одиничні полісеманти, що мають від двадцяти п'яти до сімнадцяти лексичних значень, друга — шістнадцяти-тринадцятизначні слова, третя — дванадцяти-десятизначні, четверта — дев'яти-семизначні, п'ята — шести-чотиризначні, шоста — три-двозначні, сьома — моносемічні лексичні одиниці.

На основі аналізу власного матеріалу дослідження шестизначними словами на позначення цінностей із середнім ступенем полісемії у п'ятій групі виступають чотирнадцять аксіономенів

¹ *Аксіономен* (від грецького *ἀξία* — «цінність» і латинського — *poimen* — «ім'я, назва») є робочим терміном, впровадженим у науковий обіг автором статті для позначення найменування цінності.

accuracy, objectivity, sanctity, legality, friendship, fame, personality, honesty, generosity, progress, experience, success, talent, confidence і сімнадцять п'ятизначних — *kindness, decency, self-possession, rectitude, happiness, health, respectability, loyalty, courage, modesty, moderation, pragmatism, aestheticism, rationalism, initiative, career, devotion*.

Семантика шестизначних аксіономенів *accuracy, objectivity, sanctity, legality, friendship, fame* розкривається шляхом вказівки на стан, становище (СО «*state (of), condition*»), що відображено в наступних тлумаченнях: правильність² (*accuracy*: «*the condition / state of being true*»), неспотвореність чимсь упередженим ставленням (*objectivity*: «*the condition of being undistorted by personal bias*»), освяченість (*sanctity*: «*the condition of being sanctified*»), відповідність закону (*legality*: «*the state of being in accordance with the law*»), взаємодовіра та підтримка між союзними народами (*friendship*: «*a state of mutual trust and support between allied nations*»), відомість, славнозвісність (*fame*: «*the state of being known by many people*»).

СО «*the quality of being*» (властивість / якість за значенням відповідного прикметника (або іменника для *personality*)) є спільним значенням для нижче представлених слів: точність, чіткість, відповідність (*accuracy*: «*the quality of being true, correct, or exact*»), об'єктивність (*objectivity*: «*the quality of being objective*»), святість (*sanctity*: «*the quality of being considered sacred*»), індивідуальність (*personality*: «*the quality of being a person*»), чесність, правдивість (*honesty*: «*the quality of being fair, truthful*»), доброта, великодушність (*generosity*: «*the quality of being kind and generous*»), а мовні одиниці *generosity, progress, success* збігаються за лексичним значенням «*дія, вчинок*» (СО «*act (of), action(s)*»), відповідно характеризуючи шляхетне обходження з ким-небудь (*generosity*: «*a generous act*»), рух уперед, до кращого (*progress*: «*onward action*»), успішний результат діяльності (*success*: «*an action that is characterized by success*»).

Серед вищевказаних аксіономенів виділяються *accuracy, objectivity, experience, personality, honesty, progress*, які виступають науковими термінами і входять до семантичної мікросистеми (СМ) «*in science*» на позначення, наприклад у фізиці й математиці, ступеня допустимої похибки, з якою здійснюється вимірювання або обчислювання (*accuracy*: «*Physics. Mathematics. The extent to which a given measurement agrees with the standard value for that measurement*»), у філософії — способу існування чогось незалежно від людських вражень, уявлень (*objectivity*: «*Philosophy. The actual existence of something, without reference to people's impressions or ideas*») або знань, набутих унаслідок активного практичного пізнання, а не абстрактних міркувань (*experience*: «*Philosophy. Knowledge acquired by a period of practical experience of something, and not through abstract reasoning*»), у психології — сукупності фізичних, розумових, емоційних і соціальних характеристик людини (*personality*: «*Psychology. The sum total of the physical, mental, emotional, and social characteristics of an individual*»), в ботаніці — морозостійкої рослини з родини хрестоцвітних (*honesty*: «*Botany. A hardy plant: family Brassicaceae (formerly Cruciferae)*»), в біології — зростаючої диференціації та вдосконалення протягом онтогенезу або філогенезу (*progress*: «*Biology. Increasing differentiation and perfection in the course of ontogeny or phylogeny*»).

Лексичне значення «*здатність здійснювати щось*» (СО «*ability, capacity*») властиве аксіономенам *accuracy, experience, talent* і вмотивовується можливістю уникати помилок (*accuracy*: «*ability to avoid errors*»), отримувати життєвий досвід (*experience*: «*ability to get skill from life*»), проявляти незвичайний природний хист в успішному виконанні якоїсь справи (*talent*: «*an unusual natural ability to do something well*»).

Аксіономени *friendship, confidence*, поєднуючи СО «*relation(ship)*» та «*feeling (of)*», пояснюють дружні стосунки («*friendly relations*») і довірчі взаємини («*trusting relationship*»), що базуються на почуттях приязні, дружелюбності («*friendly feeling*»), впевненості у спроможності довіреної особи зберігати таємницю («*a feeling of assurance that a confidant will keep a secret*»).

Семантизація деяких шестизначних аксіономенів здійснюється й у формі множини (СМ «*in plural*»), за якою *sanctities* — це святі (священні) обов'язки («*sacred duties*»), *legalities* — зобов'язання, що накладаються законом («*obligations imposed by law*»), *personalities* — випад проти когось у ході суперечок як закликання «Давайте не переходити на особистості!» («*a personal comment or observation, especially one that might be considered offensive — Let's not get into personalities*»).

Словами *personality, success, talent* за СО «*person(s)*» характеризується людина як видатна (*personality*: «*a remarkable person*»), успішна (*success*: «*a successful person*») і талановита (*talent*: «*a talented person*»), а представлення її як добре відомої зірки (особистості), що користується широкою популярністю серед шанувальників (фанів) (СО «*celebrity*») повністю збігається в семантичній структурі слів *fame* і *personality* («*a celebrity or famous person*»).

² Тут і далі з метою полегшення читачького сприймання іншомовного тексту перед дужками подаються пояснення лексикографічних дефініцій аксіономенів.

Значення об'єкта (предмета), що став святиною або дістав визнання (CO «*thing(s), object(s)*») відображено у тлумаченнях аксіономів **sanctity** («*a holy thing*») і **success** («*a thing that is successful*»), а парами аксіономів **objectivity**, **experience** і **objectivity**, **personality** окремо в межах CO «*fact (of), event*», «*existence*» позначаються факти реальної дійсності (**objectivity**: «*the fact of reality*»), особистого спостереження, стикання з чимось (**experience**: «*the fact of personally observing, encountering something*»), а також усвідомлення існування чогось (**objectivity**: «*the actual existence of something*») і власної натури (**personality**: «*existence as a self-conscious human being*»).

Лексичні одиниці **progress**, **experience** мають зв'язки із СМ «*in phrases*» завдяки виразам **to report progress** — сповіщати про стан справи (відповідає генералізованій семі «*state (of), condition*»), **cruise experience** — враження від круїзу (відповідає ГС «*impression*»), а поняття **legality**, **talent** — із СМ «*in religion*», де за релігійними віруваннями **legality** — це покладавання надій на благі діяння заради спасіння душі, а не вільні молитви без послуху («*Theology. Reliance on good works for salvation rather than on free grace*»), а **talent** як грошова одиниця згадується у «Притчі про таланти» (Новий Заповіт, Євангеліє від Матвія 25:14–30). У притчі йдеться про трьох рабів, яким господар подарував монету під назвою «талант». Один закопав свій талант у землю, другий розміняв його, а третій примножив. Ця притча означає: всі люди отримують від Господа різні дари як таланти на користь собі і ближнім («*a variable unit of money; a power of mind or body considered as given by God to a person for use and improvement: so called from the parable in Matt. 25:14–30*»).

Шість п'ятизначних аксіономів **kindness**, **decency**, **self-possession**, **rectitude**, **happiness**, **health** об'єднані CO «*state (of), condition*» і виражають стан (становище, умови) доброзичливості (**kindness**: «*the state of being kind*»), пристойності (**decency**: «*the state of being decent*»), душевної рівноваги (**self-possession**: «*the state of being calm*»), неприхованості своїх думок, поглядів (**rectitude**: «*the state of being straight*»), цілковитого задоволення життям (**happiness**: «*the state of being straight*»), відсутності хвороби або пошкодження (**health**: «*the state of being free from illness or injury*»).

До зазначених аксіономів (крім **health**) наближаються **respectability**, **loyalty**, **courage**, **modesty**, які в сукупності з першими позначають властивість / якість за значенням відповідних прикметників (CO «*quality of*»): доброта (**kindness**: «*the quality of being kind*»), порядність (**decency**: «*the quality of being decent*»), стриманість (**self-possession**: «*the quality of being self-possessed*»), чесність, прямота (**rectitude**: «*the quality of being straight*»), щастя (**happiness**: «*the quality of being happy*»), респектабельність (**respectability**: «*the quality of being respectable*»), вірність, відданість (**loyalty**: «*the quality of being loyal*»), сміливість (**courage**: «*the quality of being brave*»), скромність (**modesty**: «*the quality of being modest*»).

Наступна підгрупа аксіономів підпорядкована СМ «*in science*», де згідно з науковим визначенням, поняття **moderation** розглядається як фізичний термін на позначення сповільнення нейтронів (**Physics. The retardation of neutrons by a moderator**»), а **pragmatism**, **aestheticism**, **rationalism** є найменуваннями філософських доктрин. Так, прагматизм (**pragmatism**) наголошує на тому, що значення ідеї полягає лише в її практичній застосовності («*Philosophy. The doctrine that the content of a concept consists only in its practical applicability*»), гаслом естетизму (**aestheticism**) є твердження про те, що всі моральні принципи походять від категорії краси («*the philosophical doctrine that all moral principles are derived from beauty*»), а раціоналізм (**rationalism**) визнає розум єдиним і незалежним від досвіду вирішальним джерелом пізнання («*Philosophy. The doctrine that reason alone is a source of knowledge and is independent of experience*»).

Значення дієвості відображено в семантиці аксіономів **kindness**, **moderation**, **pragmatism**, **initiative**, **career** (CO «*act (of), action(s)*») вказівками на добрий вчинок (**kindness**: «*a kind act*»), зменшення екстремальності, інтенсивності або насильства (**moderation**: «*the action of making something less extreme, intense, or violent*»), розрахунок на безпосередні практичні наслідки (**pragmatism**: «*action dictated by consideration of the immediate practical consequences*»), ініціативне починання (**initiative**: «*an introductory act or step; leading action*»), кар'єрні просування по службових сходах (**career**: «*career actions*»).

Низку п'ятизначних аксіономів віднесено до СМ «*in plural*», оскільки окремі їх формули тлумачення апелюють до форми множини, що передають приязне ставлення до когось-небудь (**loyalties**: «*an attitude of devoted attachment and affection*»), перші прилюдні іспити в Оксфордському університеті Великобританії на ступінь бакалавра з математики або класичних мов і літератури (**moderations**: «*British. The first public examinations at Oxford University for the BA degree in mathematics or in classics*»), богослужіння, релігійні книги, обряди (**devotions**: «*prayers or religious texts, observances*»), потреби, втіхи для пристойного або комфортного життя (**decencies**: «*the requirements or amenities for decent or comfortable living*»), світські умовності (**respectabilities**: «*things accepted as valid or important within a society*»).

Повний збіг лексичних значень простежується між аксіономами **decency**, **respectability**, **modesty**, які за CO «*propriety, decorum*» характеризують пристойність у поведінці, манерах, дії:

(*decency*: «the recognized standards of decent or proper behavior»), (*respectability*: «respectable behaviour»), (*modesty*: «propriety in conduct»).

За семантикою «уміння здійснювати що-небудь» (CO «*ability, capacity*») перетинаються слова **self-possession, courage, initiative**, які уточнюють здатність залишатися спокійним і впевненим у собі, особливо у важких обставинах (**self-possession**: «the ability to remain calm and confident, especially in difficult circumstances»), сміливо долати те, що лякає (**courage**: «the ability to do something that frightens one»), самостійно приймати рішення (**initiative**: «the ability to make decisions without the help or advice of other people»).

Наступні перетини стосуються пар аксіономенів із різним ступенем семантичної близькості. Так, слова **kindness, loyalty** об'єднані вказівкою на почуття (CO «*feeling (of)*»), яке викликається дружніми стосунками (**kindness**: «friendly feeling») й обов'язком (**loyalty**: «feeling of duty»). CO контролю та регулювання («(self-)control, regulation») є спільною для мовних одиниць **self-possession, moderation**. Тандеми різних за тематичним спрямуванням аксіономенів — **aestheticism, devotion** та **aestheticism, rationalism** — сформовані завдяки лексичним значенням «прихильність» (CO «*affection, attachment*»), «культурний напрям» (CO «*cultural movement*»), відповідно до яких, у першому випадку, актуалізується відданість красі (**aestheticism**: «*attachment to beauty*») і певній меті (**devotion**: «*strong attachment to a particular purpose*»), а в другому — культурний напрям, що розповсюдився у Великій Британії в останній період Вікторіанської доби й охарактеризував еkleктизм як поєднання різнорідних стилевих елементів у мистецтві для створення привабливості (**aestheticism**: «*a late Victorian movement in British art characterized by a dedicatedly eclectic search for beauty*»), а також дизайнерський метод, який робить акцент на розвитку нової архітектурної форми в поєднанні з конструкцією, декоративним застосуванням матеріалів і текстур (**rationalism**: «*a design movement that emphasized the development of modern ornament integrated with structure and the decorative use of materials and textures*»). Відношення між аксіономенами **health, modesty** та **health, initiative** теж характеризуються віддаленою близькістю. Однак для **health, modesty** об'єднуючою ознакою виступає позначення відсутності (CO «*freedom (from)*») хвороби, захворювання, нездужання (**health**: «*freedom from disease or ailment*»), чванства, суєтності (**modesty**: «*freedom from conceit or vanity*»), а іменники **health, initiative** визначаються своєю належністю до CM «*in phrases*», де розкриваються їхні додаткові лексичні значення у складі словосполучень: **health authorities** — служба охорони здоров'я (відповідає ГС «*organization, institution*»), **creative initiative** — творча ініціатива (відповідає ГС «*intention, purpose*»).

Висновки дослідження. Отже, проведений комплексний аналіз шести- та п'ятизначних аксіономенів із середнім ступенем полісемії показав, що семантична структура кожного з них виступає системою значень, які певним чином організовані. При цьому лексичні значення одних слів на позначення цінностей духовної культури вступають у семантичні відношення з іншими, встановлюючи перехід від індивідуального тлумачення до трактування в межах інших груп аксіономенів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому вивченні ціннісних парадигм українського, англійського та французького мовних соціумів, досліджуючи багатозначну та моносемічну структуру аксіономенів.

Література

1. Кузнецова Э. В. Ступенчатая идентификация как средство описания семантических связей слов / Э. В. Кузнецова // Вопросы металингвистики. — Л. : ЛГУ, 1973. — С. 84–95.
2. Попова З. Д. Лексическая система языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. — Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. — 148 с.
3. Сорока Т. В. Семантика найбільш багатозначних англійських аксіономенів / Т. В. Сорока // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. пр. / відп. ред. Фабіан М. П. — Ужгород : ПП «Антдор-Шарк», 2014. — Вип. 12. — С. 189–200.
4. Сорока Т. В. Семантична структура англійських аксіономенів із середнім ступенем полісемії / Т. В. Сорока // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія» : зб. наук. праць / гол. ред. І. В. Ступак. — Одеса, 2014. — Вип. 11. Т. 2. — С. 64–67.
5. Сорока Т. В. Семантична характеристика аксіономенних спільностей (на матеріалі сучасної англійської мови) / Т. В. Сорока // Мова і культура : (наук. журнал). — К. : ВД Дм. Бураго, 2014. — Вип. 17. Т. II (170). — С. 288–296.
6. Lyons J. Language and Linguistics. An Introduction / John Lyons. — Cambridge : Cambridge University Press, 1981. — 356 p.
7. Oxford English Dictionary : in 12 vol. / [chief ed. James Murray]. — London : Oxford University Press, 1970.

References

1. Kuznetsova E. V. Stupenchataja identifikatsija kak sredstvo opisanija semanticheskikh svyazej slov / E. V. Kuznetsova // Voprosy metalingvistiki. — L. : LGU, 1973. — S. 84–95.
2. Popova Z. D. Leksicheskaia sistema jazyka / Z. D. Popova, I. A. Sternin. — Voronezh : Izd-vo Voronezh. un-ta, 1984. — 148 s.
3. Soroka T. V. Semantyka naybil'sh bagatoznachnykh anglijs'kyh aksionomeniv / T. V. Soroka // Suchasni doslidzhennia z inozemnoji filologii : zb. nauk. pr. / vidp. red. Fabian M. P. — Uzhgorod : PP «Antdor-Shark», 2014. — Vyp. 12. — S. 189–200.
4. Soroka T. V. Semantychna struktura anglijs'kyh aksionomeniv iz serednim stupenem polisemiji / T. V. Soroka // Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Ser. «Filologija» / gol. red. I. V. Stupak. — Odesa, 2014. — Vyp. 11. T. 2. — S. 64–67.
5. Soroka T. V. Semantychna harakterystyka aksionomennykh spil'nostej (na materiali sutchasnoji anglijs'koi movy) / T. V. Soroka // Mova i kul'tura : (Nauk. zhurnal). — K. : VD Dm. Burago, 2014. — Vyp. 17. T. II (170). — S. 288–296.
6. Lyons J. Language and Linguistics. An Introduction / John Lyons. — Cambridge : Cambridge University Press, 1981. — 356 p.
7. Oxford English Dictionary : in 12 vol. / [chief ed. James Murray]. — London : Oxford University Press, 1970.

СОРОКА Татьяна Вячеславовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка и перевода Измаильского государственного гуманитарного университета; ул. Репина, 12, г. Измаил, 68600, Украина;
e-mail: magpie3f@mail.ru; тел.: +38 050 1903279

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ АКСИОНОМЕНОВ СО СРЕДНЕЙ СТЕПЕНЬЮ ПОЛИСЕМИИ КАК ЦЕННОСТНО-ОБУСЛОВЛЕННЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ЭТНОЛИНГВОКУЛЬТУРЫ

Аннотация. Статья посвящена исследованию лексической семантики аксиономенов английской этнолингвокультуры, которые квалифицируются как ценностно-обусловленные реестровые единицы лексикографических источников толкования слов. Процедура ступенчатой идентификации как средство выявления вербальных манифестаторов семантических компонентов значений состоит в последовательном сведении слов, обозначающих ценности, через типичные идентификаторы к аксиономенам максимально обобщённого характера. Проведённый комплексный анализ соотношения аксиономенов группы со средней степенью полисемии показал, что каждая лексическая единица характеризуется, с одной стороны, самостоятельностью, а с другой — определённой когерентностью с другими словами. В пределах семантического пространства системы ценностей формируются взаимосвязанные группы. Несмотря на то, что каждое из проанализированных слов обладает индивидуальным набором лексических значений, они семантически пересекаются с другими аксиономенами, раскрывая при этом качественные характеристики объективной реальности, межличностных отношений в обществе, нормативных категорий и духовных сущностей.

Ключевые слова: аксиономен, лексическое значение, генерализованная сема, семантический признак.

Tetyana V. SOROKA,

PhD (Philology), Associate Professor, English Language and Translation Chair, Izmail State Liberal Arts University; 12 Repin str., Izmail, 68600, Ukraine; e-mail: magpie3f@mail.ru; tel.: +38 050 1903279

SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH AXIONOMENS WITH THE AVERAGE DEGREE OF POLYSEMY AS OF VALUABLE CONSTITUENTS OF MODERN ENGLISH ETHNOLINGUISTIC CULTURE

Summary. The *purpose* of the article is to investigate the nouns denoting national values in their formalized representation on the material of the English language. The *subjects* of this study are polysemantic axionomens consisting of 6–5 lexical meanings taken from the modern English thesauri. *Methodology* of the selection comprises of such methods and procedures of lexicological analysis as: step-identification procedure, descriptive and typological methods as well as componental and statistical analysis are used in this linguistic research. Matrix representation of non-material values is the *finding* of research. It gives an opportunity to describe in detail the structure of lexical meanings of axionouns, to distinguish the degree of their related semantics, to expose the functional character of generalized semes forming definite structures within the framework of analyzed words. In the process of investigation it has been defined that the semantic structure of the every analyzed axionomen is regarded as the individual system of lexical meanings organized under certain rules. The *practical value* of the research is to use the results of it to optimize the processes of learning English lingual and cultural peculiarities, as well as for *perspective* fundamental studies of all lexical and semantic sub-systems of the value paradigms of the Ukrainian, English and French language societies.

Key words: axionomen, lexical meaning, generalized seme, semantic indication.

Статтю отримано 28.02.2015 р.

ТРУБА Ганна Миколаївна,кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна;
e-mail: 3182009060@ukr.net ; тел.: +38 063 2366706

ВЗАЄМОДІЯ АСПЕКТУАЛЬНОСТІ ТА СТАНОВОСТІ В РІЗНОМАНІТНИХ ДИСКУРСАХ

Анотація. Метою статті є аналіз взаємодії функціональних одиниць граматики (функціонально-семантичних полів (ФСП), функціонально-семантичних категорій (ФСК) у широкому розумінні, на поняттєвому рівні на матеріалі взаємодії ФСК становості й категорій аспектуальності термінативи / інтермінативи. Предметом дослідження є аналіз загальної взаємодії одиниць ФСП і ФСК. Об'єктом дослідження є взаємодія категорій термінативів / інтермінативів і категорій становості. Дослідження фактичного матеріалу було здійснено на ґрунті сучасної української літератури.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, функціонально-семантична категорія, становість, аспектуальність, диференційні ознаки, взаємодія, термінативи / інтермінативи.

У мовознавстві проблематика функціональної граматики (далі ФГ) не є новою, проте питанню безпосередньої взаємодії присвячено не так багато уваги, тому ця проблема потребує додаткового висвітлення. У традиції вивчення ФГ є дві магістральні лінії дослідження: Вендлер — Маслов — Бондарко та Бондар — Калько. Доцільно буде синтезувати ці два підходи, адже вони вивчають проблематику з різних позицій. Традиційно, взаємодію категорій становості й аспектуальності поділяють на взаємодію у широкому (поняттєвому) аспекті та у вузькому (лінгвістичному).

Метою статті є аналіз взаємодії функціональних одиниць граматики (функціонально-семантичних полів — далі ФСП, функціонально-семантичних категорій — далі ФСК) у широкому розумінні, на поняттєвому рівні на матеріалі взаємодії ФСК становості й категорій аспектуальності термінативи / інтермінативи. Предметом дослідження є аналіз загальної взаємодії одиниць ФСП і ФСК. Об'єктом дослідження є взаємодія категорій термінативів / інтермінативів і категорій становості. Дослідження фактичного матеріалу було здійснено на ґрунті сучасної української літератури.

У функціональній граматиці категорія становості та категорія аспектуальності не є замкненими структурами й активно взаємодіють на різних рівнях. Розробка питання взаємодії структур на філософському та загальнонауковому рівнях бере початок з кінця XIX ст. та не завершена й до нині (Р. Акоф [1], Л. Заде [2], А. І. Уйомов [10]).

В останні 20–30 років у науці набули значення системні дослідження та проблематика загальної теорії систем через трансформовування взаємопов'язаних елементів, які становлять собою цілісні структури, через комп'ютеризацію дослідження та прагнення відтворити «загальну теорію систем» [3, с. 7]. Системний підхід дослідження теорії систем слід розуміти як експліцитне вираження процедур репрезентації об'єктів як систем та способів їхнього дослідження (опис, пояснення, передбачення, конструювання) [3, с. 8].

Ще на початку досліджень будь-яка система розумілася як відкрита структура взаємопов'язаних елементів з іншими структурами.

При будь-якому зіставному дослідженні мов потрібно мати підґрунтя для зіставлення. Ефективність контрастивного аналізу залежить від вдало обраного еталона (основи-порівняння, спільного знаменника, *tertium comparationis*), на базі якого визначається реалізація певної ознаки. Тому дослідники-контрастивісти вважають, що для цього потрібно створити особливу метамову (певний ідеальний тип, що служить інструментом порівняння реальних систем) [8, с. 13]. Зіставний аналіз як порівняння різних мов, так і структур однієї мови передбачає такі етапи: 1) визначення семантичної (поняттєвої) категорії, за якою здійснюється зіставлення; 2) встановлення засобів вираження досліджуваної семантичної категорії в межах ФСП або ФСК; 3) зіставлення функціонально-семантичних полів порівнюваних мов з метою виявлення ізоморфних та аломорфних ознак; 4) встановлення кореляцій [8, с. 15]. Спільною основою нашого дослідження слугують спільні диференційні ознаки та спільні функції. Саме виявленню й аналізу цих одиниць і буде присвячена стаття.

За теорією О. І. Бондаря, у лінгвістиці виділяють кілька типів взаємодії. Отже, взаємодія між категоріями становості й аспектуальності відбувається на різних рівнях і має різне лексичне вираження. Взаємодія між сегментами, які виражаються іменними частинами мови, досить велика

і вимагає окремого висвітлення. А взаємодію між категоріями становості й аспектуальності у широкому розумінні можна характеризувати як взаємоспрямовану слабку взаємодію, що відбувається на внутрішньословотвірному рівні (інтросинтаксема), внутрішньореченнєвому, міжреченнєвому, на рівні субполів і окремої функції, має функціонально-семантичний характер (за рахунок доконаного виду формується семантика становості внаслідок дії або процесу) та формальний (завдяки формі доконаного виду формується низка лексем на позначення становості) [4].

Як відомо, дискурс, і мовний, і позамовний, впливає на лексему й актуалізує певні семи значення, а отже, доцільно розглянути взаємодію аспектуальності та становості залежно від дискурсу.

Так, усі позамовні ситуації поділяють на два класи: цільові термінативи: *Він ніколи не з'явиться тут, ніколи не потурбує Платона; Машину лишив за квартал від пологового будинку* [5, с. 34]) та нецільові інтермінативи: *Піраміди знаходяться в Єгипті*. Цільові термінативи за своєю природою позначають таку дію, що в певний момент обов'язково закінчиться. Їхня внутрішня межа зумовлена самим характером позамовної ситуації. Але кінець позамовної ситуації для цільових термінативів може бути зумовленим не самим характером позамовної ситуації, а впливом певних зовнішніх чинників. У цьому випадку перед нами не внутрішня межа, а позамовний чинник завершення дії [6, с. 55–57] (*Завжди роби так, як заведено у нашому домі* [9, с. 24]).

Якщо позамовна ситуація цільових термінативів може мати завершення, зумовлене як внутрішньою межею, так і позамовним чинником, то позамовна ситуація нецільових інтермінативів, якщо завершиться, то тільки під впливом позамовного чинника. Взагалі, позамовну ситуацію нецільових інтермінативів не можна собі уявити як причину переходу від однієї ситуації до іншої, а лише за умови наявності причинно-наслідкових зв'язків між позамовною ситуацією цільових термінативів і позамовного чинника завершення дії, позамовної ситуації нецільових інтермінативів і позамовного чинника завершення дії [6, с. 58]. Таким чином, якщо виходити з класифікації диференційних ознак категорії становості, то позамовна ситуація нецільових інтермінативів позначає певний стан, а не перехід від одного стану чи процесу до іншого. Іншими словами, це є власне категорія становості: *Він як тигр, який вичікує слушний момент для атаки* [9, с. 51].

Позамовна ситуація цільових термінативів виражається доконаним видом дієслова і позначає результат, наслідок переходу від одного стану чи процесу до іншого, тому такі дієслова можна трактувати як периферію категорії становості, а саме як стан унаслідок процесу чи дії, але лише за умови гомогенності дії: «**Впізнати**» і «**не забувати**» — *різні, як на мене, речі* [9, с. 50].

Позамовна ситуація цільових термінативів, що має внутрішню межу, є найчастіше термінативною процесною ситуацією, пов'язаною з вираженням предиката корелятивним дієсловом недоконаного виду: *Всі в хаті сплять; Я в їдальні на каналі, бо в дитячому покої мурували ніч* [6, с. 58]. Позамовна ситуація цільових термінативів, що має внутрішню межу, є термінативною процесною ситуацією, яка може мати спільний сегмент зі становістю лише за умови гомогенності дії та відсутності семи процесуальності: *Він курих мої сигарети, я їздив на його «ровері» і ночував у його майстерні з полірованою бетонною підлогою* [9, с. 251].

Поняттєва ситуація нецільових інтермінативів є термінативною процесною ситуацією за умови, якщо інтермінативна процесна ситуація пов'язана з вираженням предиката некорелятивним дієсловом недоконаного виду: *Двори стоять у хуртовині айстр* [6, с. 58]. Поняттєва ситуація нецільових інтермінативів та термінативна процесна ситуація становить спільний сегмент із категорією становості, а саме власне стан і просторовий стан: *Решта дівчат сиділо обабіч неї* [9, с. 48].

Поняттєва ситуація цільових термінативів із внутрішньою межею (із поняттєвою семою перфекта): термінативна подієва ситуація, генетично мотивована термінативною процесною семантикою і пов'язана з вираженням предиката корелятивними дієсловами доконаного виду: *З гуркотом кинула дрова біля печі й заходилась варити обід. В школу йти на другу зміну — встигне зварити борщ* [7, с. 59]. Поняттєва ситуація цільова термінативна, що має внутрішню межу: із значенням перфекта має спільний сегмент із категорією становості, а саме стан унаслідок процесу, не лише за умови вираження предиката дієсловною формою доконаного виду, а за умови вираження предиката недоконаним видом дієслова, не становить спільного сегмента через сему процесуальності, що протирічить поняттю становості: *В'їзд на площу було перекрито невеликими переносними шлагбаумами, біля яких стояли в святковій формі патрульні* [9, с. 78].

Поняттєва ситуація цільова термінативна, що має внутрішню межу, та термінативна процесуальна ситуація — це термінативна подієва ситуація, генетично мотивована термінативною граничною процесністю і пов'язана з вираженням предиката корелятивною формою недоконаного виду: *Статую хитається і враз із п'єдесталом падає долу* [7, с. 59]. Не становить спільного сегмента із категорією становості через сему процесуальності.

Поняттєва ситуація цільова термінативна з позамовним чинником завершення дії є інтермінативною подієвою ситуацією, що генетично мотивована термінативною процесністю і пов'язана з вираженням предиката некорелятивним дієсловом доконаного виду: **Вирішив** подивитись фільм [7, с. 59]; **Ми впізнаємо тебе, де завгодно** [7, с. 53]. Ситуації подібного типу можна вважати спільним сегментом із категорією становості, але лише на периферії категорії становості.

Поняттєва ситуація нецільова інтермінативна з позамовним чинником завершення дії являє собою інтермінативну подієву ситуацію, яка генетично мотивована інтермінативною процесністю і пов'язана з вираженням предиката некорелятивним дієсловом доконаного виду: **потрусить** (фізичний стан) трохи і минеться [7, с. 59]. Становить спільний сегмент із категорією становості, а саме фізичний стан: **Йї нестерпно нудило, в голові паморочилось, усе тіло боліло, обличчя пекло, мучили спрага і голод, страх і розпач, задуха і нав'язливе дрижання комах** [9, с. 13].

Позамовний чинник завершення дії інтермінативної подієвої ситуації, генетично немотивованої і пов'язаної з вираженням предиката некорелятивним дієсловом доконаного виду [7, с. 59], становить спільний сегмент із категорією становості, а саме душевний та духовний стан: **Ти не впевнена, що це мудро** [9, с. 198].

Отже, категорія становості й аспектуальності істотно залежать як від мовного, так і позамовного дискурсу. Так, інтермінативи є безвідносними до часу, тому потенційно вони необмежені і їхню дію може припинити лише позамовний чинник. Вони становлять собою власне категорію стану. Термінативи, навпаки, завершуються як під впливом внутрішньої межі, так і під впливом позамовного чинника й утворюють спільний сегмент із становістю лише за умови гомогенності дії. Зазначений спільний сегмент становості та термінативів знаходиться на периферії категорії становості, а саме стан унаслідок дії чи процесу через наявність сильних причинно-наслідкових зв'язків.

За класифікацією М. І. Калька, ядром категорії аспектуальності є термінативи (*accomplishment, осуществления, предельный глагол, граничні*), інтермінативи становлять периферію. До термінативів належать слов'янські дієслова з повною видовою парадигмою (*робити — зробити, зберегти — зберігати, ходити — проходити, читати — прочитати*), а до інтермінативів — із неповною (*imperfect tantum*) (*хворіти, боятися, нервувати, божеволіти, існувати, мати, стояти, сидіти*) [7, с. 190].

Інтермінативи виражають дію чи стан, не спрямовані до мети. Вони не містять жодних передумов свого завершення — не можуть досягти внутрішньої вичерпаності. Така дія може тривати безмежно й розпочинається не для того, щоб досягти мети [7, с. 189]. За своєю семантикою інтермінативи близькі до слів категорії становості, хоч важливою умовою є наявність диференційної ознаки гомогенності дії (*Ейфелева вежа знаходиться у Франції; Біг Бен розташований у Лондоні*).

У сучасній українській мові термінативи — парновидові партнери доконаного виду, інтермінативи — дієслова тільки доконаного або недоконаного виду [7, с. 192]. Про термінативні / інтермінативні дієслівні значення з упевненістю можна говорити лише на підставі аналізу ситуацій, різні моделі яких закладено в дієслівних словозначеннях та актуалізоване в контексті [7, с. 196] (*терти моркву / терти ногу; я стою / будинок стоїть; ділити товар / ділити кут*). Термінативи виражають стан з одним ступенем свободи, а інтермінативи — з кількома [7, с. 189].

До термінативних належать корелятивні дієслова (суто видові партнери), оскільки в їхньому значенні є вказівка на досягнення границі, яка в логіко-філософському сенсі корелює з поняттям «границя міри». Корелятивні перфективи позначають реальне досягнення терміну дії, а отже, настання події (кількість визначає якість), імперфективи передають значення спрямування дії на досягнення свого терміну (якість визначає кількість). Некорелятивні дієслова як доконаного, так і недоконаного виду, враховуючи відсутність у їхній семантиці значення компонентів, належать до інтермінативів [7, с. 196].

Семантика термінативів відкрита не лише для суто видового партнерства, а й для функціонально-видового партнерства, що найчастіше постає як опозиція конкретно-фактичної функції перфектива й термінатива з узуальними чи загально фактичними функціями імперфектива [7, с. 199].

На підставі цих загальнотеоретичних положень можна твердити про наявність таких функцій: для термінативів — спрямованість до мети, наслідковість (процесу або дії), прогресивність, ідуративність, гомогенність [7, с. 200], для інтермінативів — прогресивність, ідуративність, безвідносність до реального часу, процесуальність, гомогенність. Визначальною рисою термінативів є обов'язкова наявність основних імперфективних функцій — прогресивної, а в більшості дієслів — ідуративної.

Отже, категорія термінативів / інтермінативів певним чином взаємодіє з категорією становості. Так, інтермінативи позначають дію, не спрямовану до мети, що є спільним із категорією

становості. Але, з одного боку, імперфективна функція входить у певну суперечність через наявність прогресивної функції, що вступає в онтологічну протидію з ознаками становості, а саме гомогенності, а з іншого боку, наявність функції безвідносності до протікання дії у реальному часі та гомогенності — становлять один із головних виявів взаємодії категорій становості та аспектуальності. Взаємодія термінативів із категорією становості являє собою взаємодію периферійних зон через наявність функції агентивності процесу із спільними функціями наслідковості (дії чи процесу), гомогенності, функції відносно постійного вияву. Субкатегорії термінативів, а саме пантитиви і мутативи, мають спільний сегмент із становістю, а саме стан унаслідок процесу із спільними зазначеними функціями; конативи взаємодіють із становістю, а саме стан унаслідок дії; тотиви не взаємодіють із категорією становості.

Література

1. Акофф Р. О целеустремлённых системах / Р. Акофф, Ф. Эмери ; пер. с англ. Г. Б. Рубальского. — М. : Советское радио, 1974. — 271 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — Изд. 4-е, стер. — М. : Комнига, 2007. — 261 с.
3. Блаугер И. В. Задачи общей теории систем и ее логико-математический аппарат / И. В. Блаугер, В. Н. Садовский, Е. Г. Юдин. — М. : Наука, 1969. — 204 с.
4. Бондар О. І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові. Функціонально-ономасіологічний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Олександр Іванович Бондар. — Одеса, 1998. — 369 с.
5. Декамерон. 10 українських прозаїків останніх десяти років : збірка / Андрухович С., Дереш Л., Дністровий А. та ін. — Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. — 318 с.
6. Калько М. І. Категорія аспектуальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Микола Іванович Калько. — К., 2009. — 40 с.
7. Калько М. І. Категорія аспектуальності в сучасній українській літературній мові : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / М. І. Калько. — Черкаси, 2009. — 485 с.
8. Кочерган М. П. Теорія функціонально-семантичного поля і її застосування в зіставному мовознавстві / М. П. Кочерган // Мовознавство. — 2007. — № 4–5. — С. 13–19.
9. Забужко О. Музей покинутих секретів [Електронний ресурс] / О. Забужко. — Режим доступу : URL : <http://www.litmir.co/br/?b=149085>
10. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. — Л. : Учпедиз. — 1941. — 620 с.

References

1. Akoff R. O celiustremlennyuch sistemach / R. Akoff, F. Emery ; per. s angl. G. B. Rubalskogo. — M. : Sovetskoe radio, 1974. — 271 s.
2. Ahmanova O. S. Slovar lingvisticheskikh terminov / O. S. Ahmanova. — Izd. 4-e, ster. — M. : Komniga, 2007. — 261 s.
3. Blauger I. V. Zadachi obschey teorii system i jejo logiko-matematicheskij apparat / I. V. Blauger, V. N. Sadovskiy, E. G. Yudin. — M. : Nauka, 1969. — 204 s.
4. Bondar O. I. Sistema i struktura funkcionalno-semantichnykh poliv temporalnosti v suchasniy ukrain-skij literaturnij movi. Funkcionalno-onomastuchnyj aspect : dys. ... d-ra filol. nauk: 10.02.01 / Olexsandr Ivanovych Bondar. — Odesa, 1998. — 369 s.
5. Dekameron. 10 ukrainskykh prozaikiv ostannich desiaty rokiv: zbirka / Andruhovych S., Deresh L., Dnistrovyy A. ta in. — Charkiv : Klub simejmogo dozvillia, 2010. — 318 s.
6. Kalko M. I. Kategoriya aspektualnosti v suchasniy ukrainskij movi : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01 / M. I. Kalko. — K., 2009. — 40 s.
7. Kalko M. I. Kategoriya aspektualnosti v suchasniy ukraynskiy movi: dis. ... doctora filol. nauk : 10.02.01 / Mykola Ivanovych Kalko. — Cherkasy, 2009. — 485 s.
8. Kochergan M. P. Teorija funkcionalno-semantichnogo polya i jiji zastosuvannia v zistavnomu movoznavstvi / M. P. Kochergan // Movoznavstvo. — 2007. — № 4–5. — S. 13–19.
9. Zabuzhko O. Muzei pokunutykh sekretiv [Elektronnyj resurs] / O. Zabuzhko. — Rezhym dostupu: <http://www.litmir.co/br/?b=149085>
10. Shachmatov A. A. Sintaksis russkogo yazyka / A. A. Shachmatov. — L. : Uchpediz, 1941. — 620 s.

ТРУБА Анна Николаевна,

кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры прикладной лингвистики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: 3182009060@ukr.net; тел. +38 063 2366706

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ АСПЕКТУАЛЬНОСТИ И СОСТОЯНИЯ В РАЗНЫХ ДИСКУРСАХ

Аннотация. Целью статьи является анализ взаимодействия функциональных единиц грамматики (функционально-семантических полей — ФСП, функционально-семантических категорий — ФСК) в широком понимании, на понятийном уровне на материале взаимодействия ФСК состояния и категорий аспектуальности терминативов / интерминативов. Предметом исследования стал анализ общего взаимодействия единиц ФСП и ФСК. Объектом исследования определено взаимодействие категорий терминативов / интерминативов и категорий состояния. Исследование фактического материала произведено на базе современной украинской литературы.

Ключевые слова: функционально-семантическое поле, функционально-семантическая категория, состояние, аспектуальность, дифференциальные признаки, взаимодействие, терминативы / интерминативы.

Hanna M. TRUBA

PhD, senior lecture of the Applied Linguistics Chair of Odessa Mechnichov National University; 24/26, Francuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: 3182009060@ukr.net; tel. +38 063 2366706

THE INTERACTION OF ASPECT AND STATE IN DIFFERENT DISCOURSES

Summary. The main aim of article is the analysis of the interaction functional items of grammar (functional-semantic fields — FSF; functional-semantic categories — FSC), in general, meaningful level on the base of interaction of FSC state and categories of aspect terminatives / interminatives. The subject of research is analysis general interaction of linguistics items FSF and FSC. The object of research is to find out the interaction of FSC state and categories of aspect terminatives / interminatives. The research was conducted on the base of modern Ukrainian literature.

Key words: functional-semantic fields, functional-semantic categories, state, aspect, distinctive sign, interaction, terminatives / interminatives.

Статтю отримано 20.05.2015 р.

УДК [811.161.1+811.163.2]:367.622.16:373.43:32

ИВАНОВА Ваня Панева,

аспирант кафедры русистики Великотырновского университета имени Святых Кирилла и Мефодия; Велико-Тырново, Болгария; e-mail: vania.ivanova1@gmail.com; тел.: +359 878670605

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ИННОВАТЫ С ПРОЦЕССУАЛЬНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В РУССКОМ И БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В настоящей статье на материале русского и болгарского языков анализируются семантические инноваты с процессуальным значением, развивающиеся на основе метафоризации. В обоих языках выявляются новые значения, возникшие по метафорической модели 'действие → действие'. Рассматривается их активность в тематической области «Политика, общество, социальные отношения». Прослеживаются совпадения в развитии вторичных значений в составе лексических единиц в русском и болгарском языках с эквивалентными прямыми значениями, а также случаи безэквивалентных семантических процессов в указанной группе инноватов. В статье установлено, что процессы развития тождественных и близких вторичных значений в обоих языках протекают более интенсивно, чем процессы независимого развития вторичных значений в каждом из языков.

Ключевые слова: семантические инноваты, вторичные значения, процессуальные значения, метафоризация, русский язык, болгарский язык.

Новационные процессы в русском и болгарском языках, начавшиеся после политических, общественных и социально-экономических перемен конца XX — начала XXI в., наблюдаются и сегодня и осязательным образом продолжают изменять облик обоих языков на всех уровнях. Лексический состав любого языка, как известно, характеризуется наибольшей динамичностью, и

поэтому именно там процессы новации протекают самым заметным образом. На уровне лексики наблюдаются две разновидности новационного процесса: первая связана с появлением новых лексических единиц, а вторая — с изменением уже существующих единиц [5]. В результате действия первой разновидности новационного процесса — неологизации — возникают лексические неологизмы: новые слова, номинативные словосочетания, фразеологизмы. Изменение, обновление и преобразование существующих лексических единиц является следствием действия второй разновидности новационного процесса — процесса инновации, в результате которого наблюдается появление разного типа лексических инноватов: адаптивных (связанных с миграцией и адаптацией единиц из одной функциональной сферы в другую) и модификационных (формальных и семантических) [5].

Интерес для нас представляют модификационные инноваты в русском и болгарском языках, возникающие на основе семантической деривации. Семантическая деривация понимается как процесс, затрагивающий семантическую структуру слова, в результате которого образуются производные метафорические и метонимические значения, закрепляющиеся впоследствии в лексических системах языков. Мы останавливаем своё внимание на первом типе производных значений, образованных вследствие метафоризации. Они хорошо представлены в лексических составах рассматриваемых языков.

Исследование ведётся на материале имён существительных. Отношение имён существительных к предметам действительности является «ядерным, основным типом номинации» [4, с. 233], а семантическая категория «предметность», отражаемая именами существительными, считается центральной и отправной, она характеризуется относительно большей самостоятельностью по сравнению с семантикой свойств и отношений, отражаемых другими грамматическими категориями полнозначных слов [13]. Все выделяемые человеческим сознанием несубстанциальные элементы действительности, получая языковое обозначение, могут быть выражены именами существительными [4], так как категория предметности включает понятие о предмете не только в виде физического тела, а также в виде системы свойств, охватывающей и опредмеченные абстрактные понятия о качествах, отношениях, состояниях и явлениях [13].

Среди семантических инноватов имён существительных, образованных способом метафоризации, с точки зрения их ономаσιологической базы выделяются две основные группы: с предметными и признаковыми значениями [13]. Как разновидность в составе признаковых обособляем подгруппу существительных с процессуальным значением, обозначающих действие, проявление, деятельность, функцию, состояние, явление, событие и т. п. [13]. Как известно, метафоризация может протекать как с изменением ономаσιологической базы при формировании нового значения ('животное → лицо', 'предмет → действие'), так и без её изменения ('лицо → лицо', 'действие → действие'). Мы рассмотрим только одну из моделей возникновения семантических инноватов с процессуальным значением, при которой ономаσιологическая база исходного значения сохраняется при метафорическом переносе: модель 'действие (процесс, явление, событие, деятельность) → действие (процесс, явление, событие, деятельность)'. Метафорический перенос осуществляется на основе сходства в структуре действия: в способе осуществления действия [11]; в некоторых случаях сходство обнаруживается в результате, цели или в характеристике действия [6; 13].

Семантические инноваты с процессуальным значением возникают активно в составе лексических единиц, функционирующих в самых различных сферах: в общественно-политической, социально-экономической, в бытовой сфере, в сфере новых технологий и телекоммуникаций. Объём статьи не позволяет подробно проанализировать все тематические группы, поэтому остановимся на лексических единицах, обозначающих политические, общественные и социальные отношения.

Цель настоящей статьи — представить семантические инноваты с процессуальным значением, развивающиеся по метафорической модели 'действие (процесс, явление, событие, деятельность) → действие (процесс, явление, событие, деятельность)' в русском и болгарском языках; выявить случаи совпадения и несовпадения в развитии эквивалентных или близких вторичных значений. Исследование проводится на материале имён существительных тематической группы «Политика, общество, социальные отношения».

Актуальность предлагаемой статьи определяется тем, что несмотря на разнообразные сопоставительные исследования, рассматривающие русский и болгарский языки в различных аспектах, семантические инноваты, появляющиеся в новейший период, не были предметом изучения и сопоставления.

В статье придерживаемся лексикоцентрического подхода исследования. Анализируемые примеры подобраны на основе нормативных толковых словарей современного русского и современного болгарского языков и словарей новых слов и значений. Фиксацию значений в указанных типах словарей считаем достаточным свидетельством их закреплённости в лексических системах обоих языков на данном этапе.

1. Семантические инноваты, эквивалентные для русского и болгарского языков.

В русском и болгарском языках метафорическая модель 'действие (процесс, явление, событие, деятельность) → действие (процесс, явление, событие, деятельность)' представлена значительным числом эквивалентных в прямом значении лексических единиц, обозначающих политические, общественные и социальные явления, события и т. п., которые развивают соответствующие переносные значения. Ряд таких семантических инноватов употребляется для наименования процессов и явлений, происходящих во внутренней политике государств, государственном управлении, в работе политических и общественных структур. Ср.: (1) русск. **геноцид** 'Истребление отдельных групп населения, целых народов по политическим, расовым, национальным, этническим или религиозным мотивам' → 'Вырождение, деградация народа вследствие особой политики, создающей неблагоприятные экономические, социальные и др. условия' — болг. **геноцид** 'Изстребване на група хора по расов, национален, етнически или религиозен признак' → 'Поставяне на някого в неблагоприятни условия на живот с цел унищожаването му'; (2) русск. **демонтаж** 'Разборка оборудования, сооружения или снятие их с места установки (при ремонте, перемещении и т. п.)' → 'Уничтожение или коренное преобразование чего-л. (общественных структур, системы управления государством и т. п.)' — болг. **демонтаж** 'Разглобяване или сваляне на машина, съоръжение или отделна част' → 'Постепенно разрушаване, премахване, разграждане на опр. държавни структури, на опр. тип държавно управление и под.'; (3) русск. **гармонизация** 'Сочинение аккордового или многоголосного (хорового) сопровождения к мелодии по правилам гармонии' → 'Приведение в состояние согласованности, взаимного соответствия различных явлений, предметов, качеств (общественных структур)' — болг. **хармонизиране** 'Правене на хармонизация (муз.)' → 'Привеждане на нещо в съгласие, в хармония с друго нещо (законодателство, обществени отношения)'; (4) русск. **санитрование, санация** 'Профилактико-лечебные мероприятия по оздоровлению организма' → 'Система мер, проводимых для предотвращения банкротства или повышения конкурентоспособности крупных предприятий' — болг. **саниране, санация** 'Действия с цел оздравяване, излекуване' → 'Подобряване състоянието на предприятие, институция и под., чрез промени в организацията, структурата, персонала и др.'; (5) русск. **пробуксовка** 'Вращение вхолостую (о колёсах и устройствах, имеющих колёса)' → 'Останавливание в своем движении, развитии; сбой' — болг. **буксуване** 'За колело на превозно средство — въртене на едно място без придвижване напред' → 'Невъзможност за развитие (на държавата, на обществени сектори), пречки в прилагането, установяването (на закони, реформи)'.

Другие инноваты обозначают и характеризуют политические и социальные условия, выражают оценку и способ их восприятия. Ср.: (1) русск. **коллапс** 'Внезапное сильное падение кровяного давления и упадок сердечной деятельности, сопровождающийся слабостью, иногда потерей сознания и угрожающий смертью' → 'Резкое ухудшение экономических, политических условий жизни общества, грозящее крахом государства; тяжёлый кризис' — болг. **коллапс** 'Внезапно припадане, загубване на съзнание поради смущение в кръвообращението, загуба на кръв и др.' → 'Тежко, кризисно финансово положение, което води до срив в икономическата дейност'; (2) русск. **диагноз** 'Определение болезни на основании всестороннего исследования больного' → 'Определение, оценка состояния кого-, чего-л. на основании совокупности наиболее выразительных, характерных признаков (о политике, общественных процессах и отношениях)' — болг. **диагноза** 'Лекарско заключение за характера, вида на заболяването и състоянието на болния' → 'Извод, оценка за състоянието на нещо (обикн. негативна)'.

Представлены также взаимоотношения между политическими партиями, организациями и явления, относящиеся к выборам и предвыборным процессам. Ср.: (1) русск. **марафон** 'Состязание в беге на самой длинной дистанции; спортивное соревнование на подобные дистанции' → 'Длительная, напряжённая борьба за лидерство (предвыборный м.)' — болг. **маратон** 'Спортна дисциплина, бягане на най-дългото в официални състезания разстояние — 42 км и 195 м' → 'Продължителна политическа предизборна надпревара'; (2) русск. **развод** 'Юридическое признание брака недействительным; процедура расторжения брака' → 'Прекращение связей и сотрудничества между партиями, движениями, общественными организациями' — болг. **развод** 'Разтрогване на брак между съпрузи' → 'Прекратяване на взаимоотношенията, връзките, сътрудничеството между лица или партии, организации и под.'; (3) русск. **клонирование** 'Размножение клеток или организмов бесполом, вегетативным путём, при котором получаются организмы полностью подобные предку' → 'Точное воспроизведение какого-л. объекта (о создании партий, организаций, подобных другим, со схожими взглядами и программами)' — болг. **клонирание** 'Създаване на същество чрез клонирание на клетка' → 'Размножаване на точно копие на нещо; възникване на нещо от друго нещо, със същите характеристики (на партии, на организации)'.

Явления внешней политики и внутренние отношения между политическими субъектами и организациями обозначаются такими инноватами, как: (1) русск. **диалог** 'Разговор между двумя или несколькими лицами' → 'Переговоры, контакты между двумя партиями, странами,

блоками и т. п., ведущиеся с какими-л. целями' — болг. диалог 'Разговор между две лица или две групи от хора' → 'Разговори между две или повече страни, водени с прекъсване, за изясняване на позиции и постигане на споразумение; преговори'; (2) русск. раунд 'В боксе: одна из составляющих бой схваток определённой продолжительности' → 'Цикл, серия каких-л. действий (переговоров)' — болг. рунд 'Част от боксова игра или от състезание по борба' → 'Етап в преговори (в политиката, в международните отношения)'; (3) русск. конфликт 'Столкновение противоположных сторон, мнений, сил; серьёзное разногласие, острый спор' → 'Столкновение (часто вооруженное) между различными государствами, народами, общественными группами' — болг. конфликт 'Стълкновение, сблъскване на противоположни интереси, възгледи, сили' → 'Война (въоръжен конфликт)'; (4) русск. капсулирование, капсуляция 'Заключение небольших количеств веществ или материалов в оболочку с получением капсул, обладающих заданными свойствами' → 'Изоляция, ограничение контактов (социальных, общественных или между государствами)' — болг. капсулиране, капсуляция 'Обвиване в капсула течност или прахообразно лекарство' → 'Ограничаване силно състава на една партийна организация, институция и под., чрез прилагане на строги изисквания към кандидатите за членство или постъпване в тях'.

Следующая группа инноватов имеет метафорические значения, выражающие социальные процессы и явления, связанные с политикой и управлением, их отражением в обществе и освещением в масс-медиа. Ср.: (1) русск. цементирование Действие по знач. глг. цементировать 'заливать цементом' → 'Закрепление позиций (в политике), усиление убеждений' — болг. циментиране 'Покриване с цимент, свързване с цимент' → 'Затвърдяване на някакво явление или някаква проява (позиции, обществен песимизъм, монопол)'; (2) русск. тиражирование 'Распространение в большом количестве экземпляров (книг, газет)' → 'Распространение информации, слухов (обычно о жёлтой прессе)' — болг. тиражиране 'Размножаване (в определен брой)' → 'Разпространяване нашироко, многократно съобщаване на нещо (слух, версия, компромат)'; (3) русск. утечка 'Убыль, потеря чего-л. вследствие вытекания, высыпания и т. п.' → 'Утечка (мозгов, умов) 'Уезд учёных за пределы страны в силу экономических, политических и т. п. причин'; 'Неконтролируемое, несанкционированное распространение (информации, содержащих её документов и т. п.)' — болг. изтичане 'За течност, газ и др. — тека, изливам навън, обикн. от някакъв отвор; изливам се' → 'За работоспособно население — намалявам количествено в рамките на една страна поради емиграция на част от работещите в чужбина'; 'За сведения, обикн. тайни — ставам достояние на друг, обикн. по не позволен начин'.

2. Семантические инноваты русского языка, безэквивалентные для болгарского.

В ряде случаев наблюдается возникновение метафорического значения по рассматриваемой модели только в русском языке, семантически совпадающие в прямом значении лексические единицы в болгарском языке не развивают соответствующего переносного значения. Явления, действия и процессы в различных областях общественно-политической сферы представлены такими лексическими единицами, как, напр.: (1) русск. завал 'Нагромождение, скопление больших количеств чего-л. → 'О безвыходном положении, критической ситуации' — болг. затрупване 'Покриване на нещо с трупане отгоре, притискане, затискане' → Ø; (2) русск. обвал 'Падение большой оторвавшейся от чего-л. массы' → 'Резкое и быстрое ухудшение положения с чем-л., углубление кризиса (обычно в угрожающих масштабах)' — болг. срутване 'Събаряне, разрушаване, сриване (на земна маса, на конструкция и под.)' → Ø; (3) русск. слив Действие по знач. глг. слить, сливать 'Налив, вылив куда-л. из разных вместилищ, сосудов, соединить, смешать' → 'Предоставление (конфиденциальной информации, компрометирующих материалов) кому-л. для широкого распространения с целью формирования определённого общественного мнения' — болг. изливане Отгл. същ. от изливам и изливам се 'Правя някаква течност да изтече от съда, в който се намира, обикн. като го навеждам; изсипвам' → Ø; (4) русск. отток Действие по знач. глг. оттекать, оттечь 'Отдалиться от чего-л. (о воде)' → 'Массовый отъезд (специалистов, ученых, спортсменов)' — болг. оттичане Отгл. същ. от оттичам се 'За вода или друга течност — не се задържам, не се застоявам, изтичам навън или в страни от нещо' → Ø.

С ономасиологической точки зрения, для выражения вторичных значений в составе лексических единиц завал и обвал в болгарском языке используется лексическая единица срыв 'Бърз и рязък спад в нещо', которая употребляется только по отношению к абстрактным понятиям (срыв в определена дейност, в психическо състояние, в икономиката, в работата на машина или апаратура). Русская лексическая единица срыв отличается от болгарской: 1. к Сорвать / срывать и Сорваться / срываться (срыв резьбы, срыв печати с пакета). 2. Неудача в чём-л., провал в каком-л. деле (психический, политический, экономический).

Вторичные значения единиц слив и отток в болгарском языке выражаются вторичным значением слова изтичане (на IT специалисти, на информация), которое мы уже проанализировали в сопоставлении с его прямым эквивалентом утечка.

3. Семантические инноваты болгарского языка, безэквивалентные для русского.

Болгарские семантические инноваты, не имеющие эквивалентов в русском языке в рассматриваемой тематической области наблюдаются, например, в следующих случаях: (1) болг. **абдикация, абдикиране** 'Отказване от престол' → '*Неизпълняване от страна на държава, институция или отделно лице на някакви техни задължения, отговорности*' — русск. **абдикация, абдикирование** 'Отречение монарха от престола; отказ от власти, должности, сана' → Ø; (2) болг. **люспене, отлюспване** 'Отделяне — за кожата обвивка на плода на някои растения' → '*За членове на политическа партия — напускане на партията или отстраняване на членове за несъгласие с прокарваната политика или идейни различия*' — русск. **шелушение** 'Снятие оболочки, отделение шелухи от чего-л.' → Ø; (3) болг. **бетониране** 'Зазиждане, заливане, настилане с бетон' → '*Затвърждаване на позиция, положение, решение*' — русск. **бетонирование** 'Заполнение бетоном' → Ø.

Вариантами передачи вторичного значения лексической единицы **абдикация** (болг.) в русском языке могут быть, например, **невыполнение** и **отказ от выполнения** чего-л.; **устранение от своих обязанностей** (по отношению к государству), без возникновения метафорических значений. Для выражения вторичного значения **люспене (отлюспване)** возможно использование слова **изгнание** или **уход** из партии — тоже в прямом значении. Разговорные метафорические значения в болгарском языке **бетониране** и **циментиране**, (русс. **цементирование**) — синонимы.

Выводы. В статье проанализировано 48 лексических единиц, обозначающих действия, деятельность, явления, процессы, состояния и т. п. в области политических, общественных и социальных отношений в русском и болгарском языках, сопоставлены 24 пары имён существительных с семантически эквивалентными прямыми значениями. Из всех рассмотренных выше примеров в составе 34 существительных (17 пар) в русском и болгарском языках обнаруживаются совпадающие или сходные переносные значения. Семь существительных развивают вторичные значения только в одном из языков (4 в русском и 3 в болгарском). Таким образом, имеются основания утверждать, что при возникновении семантических инноватов с процессуальным значением в русском и болгарском языках в указанной тематической области процессы развития совпадающих вторичных значений протекают более интенсивно, чем процессы независимого развития вторичных значений в каждом из языков. Этот факт, с одной стороны, может быть объяснён близкородственностью языков, значительным совпадением лексического состава, сходными процессами и явлениями в общественной, политической и социальной жизни обеих стран, что является логической предпосылкой для развития одинаковых или близких переносных значений. С другой стороны, часть совпадающих переносных значений может быть результатом семантического калькирования в двух языках из третьего языка (преимущественно из английского). Отметим, что последнее не имеет значения для синхронного плана изучения метафорических значений, рассматриваемых с точки зрения их присутствия и закреплённости в лексико-семантических системах языков.

Л и т е р а т у р а

1. Асланова Л. А. Толковый словарь новейших слов и выражений русского языка / Л. А. Асланова. — М. : Дом славянской книги, 2010. — 960 с.
2. *Български тълковен речник* / Ред. Д. Попов. — София: Наука и изкуство, 2008. — 1093 с.
3. *Влахов С.* Нов руско-български речник / С. Влахов. — ИК Парадигма, 2007. — 903 с.
4. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация (Общие вопросы). — М. : Наука, 1977. — С. 230–293.
5. Гочев Г. Н. Активные процессы в лексике современного русского языка: лекции по спецкурсу. Краткий русско-болгарский словарь новаций / Г. Н. Гочев. — Велико Търново: УИ Св. св. Кирил и Методий, 2013. — 107 с.
6. Колковска С. Нови метафорични и метонимични значения в българския език, възникнали при съществителни имена / С. Колковска // Български език. — София, 2012. — № 4. — С. 17–27.
7. Колковска С. Динамика и утвърждаване на новите лексикални значения в българския език / С. Колковска // Български език. — София, 2008. — № 1. — С. 15–25.
8. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. — М. : Педагогика-Пресс, 1994. — 248 с.
9. Кошелев А. Българско-руски речник / А. Кошелев. — София: Наука и изкуство, 2008. — 837 с.
10. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка / С. А. Кузнецов. — СПб. : Норинт, 2008. — 1536 с.
11. Лилова М. Обновяване на българската лексика чрез семантична деривация / М. Лилова. — София: Ролл Къмпани, 2010. — 159 с.
12. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. — М.: Высшая школа, 1982. — 272 с.
13. Пернишка Е. За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена / Е. Пернишка. — София: Изд-во БАН, 1993. — 274 с.
14. *Речник на новите думи в българския език* / Ред. Е. Пернишка. — София: Наука и изкуство, 2010. — 515 с.
15. *Толковый словарь современного русского языка.* Языковые изменения конца XX столетия / Под ред. Г. Н. Складневской. — М. : Астрель, 2005. — 895 с.

References

1. Aslanova L. A. Tolkovyj slovar' novejsih slov i vyrazhenij russkogo jazyka / L. A. Aslanova. — M. : Dom slavianskoj knigi, 2010. — 960 s.
2. Bylgarski tylkoven rechnik / Red. D. Popov. — Sofija: Nauka i izkustvo, 2008. — 1093 s.
3. Vlahov S. Nov rusko-bylgarski rechnik / S. Vlahov. — IK Paradigma, 2007. — 903 s.
4. Gak V. G. K tipologii lingvisticheskikh nominacij / V. G. Gak // Jazykovaja nominacija (Obshhie vo-prosy). — M. : Nauka, 1977. — S. 230–293.
5. Gochev G. N. Aktivnye processy v leksike sovremennogo russkogo jazyka: lekci po speckursu. Kratkij russko-bolgarskij slovar' novacij / G. N. Gochev. — Veliko Tarnovo: UI Sv. sv. Kiril i Metodij, 2013. — 107 s.
6. Kolkovska S. Novi metaforichni i metonimichni znachenija v bylgarskija ezik, vyzniknali pri syshhestvitelni imena / S. Kolkovska // Bylgarski ezik. — Sofija, 2012. — № 4. — S. 17–27.
7. Kolkovska S. Dinamika i utv#rzhdavane na novite leksikalni znachenija v bylgarskija ezik / S. Kolkovska // Bylgarski ezik. — Sofija, 2008. — № 1. — S. 15–25.
8. Kostomarov V. G. Jazykovoj vkus jepohi. Iz nabljudenij nad rechevoj praktikoj mass-media / V. G. Kostomarov. — M.: Pedagogika-Press, 1994. — 248 s.
9. Koshelev A. Bylgarsko-ruski rechnik / A. Koshelev. — Sofija: Nauka i izkustvo, 2008. — 837 s.
10. Kuznecov S. A. Bol'shoj tolkovyj slovar' russkogo jazyka / S. A. Kuznecov. — SPb. : Norint, 2008. — 1536 s.
11. Lilova M. Obnoviavane na bylgarskata leksika chrez semantichna derivacija / M. Lilova. — Sofija: Roll Kympani, 2010. — 159 s.
12. Novikov L. A. Semantika russkogo jazyka / L. A. Novikov. — M.: Vysshaja shkola, 1982. — 272 s.
13. Pernishka E. Za sistemnostta v leksikalnata mnogoznachnost na syshhestvitelnite imena / E. Pernishka. — Sofija: Izd. BAN, 1993. — 274 s.
14. Rechnik na novite dumi v bylgarskija ezik / Red. E. Pernishka. — Sofija: Nauka i izkustvo, 2010. — 515 s.
15. Tolkovyj slovar' sovremennogo russkogo jazyka. Jazykovye izmenenija konca XX stoletija / Pod red. G. N. Skliarevskoj. — M. : Astrel', 2005. — 895 s.

ІВАНОВА Ваня Панєва,

аспірант кафедри русистики Великотирновського університету імені Святих Кирила і Мефодія;
 Велико Тирново, Болгарія;
 e-mail: vania.ivanova1@gmail.com; тел.: + 359 878670605

СЕМАНТИЧНІ ІННОВАТИВИ З ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ У РОСІЙСЬКІЙ ТА БОЛГАРСЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У цій статті на матеріалі російської та болгарської мов проаналізовано семантичні інноватииви з процесуальними значеннями, що розвиваються на основі метафоризації. В обох мовах виявлено нові значення, що виникли за метафоричною моделлю 'дія → дія'. Розглянуто їх функціонування в тематичній області «Політика, суспільство, соціальні відносини». Простежуються збіги в розвитку вторинних значень у складі лексичних одиниць у російській та болгарській мовах з еквівалентними прямими значеннями, а також випадки безеквівалентних семантичних процесів у зазначеній групі інноватів. У статті встановлено, що процеси розвитку тотожних і близьких вторинних значень в обох мовах відбуваються більш інтенсивно, ніж процеси незалежного розвитку вторинних значень у кожній з мов.

Ключові слова: семантичні інноватииви, вторинні значення, процесуальні значення, метафоризація, російська мова, болгарська мова.

Vanya P. IVANOVA,

Postgraduate student of the Department of the Russian Language and Culture, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo; Veliko Tarnovo, Bulgaria; e-mail: vania.ivanova1@gmail.com;
 tel.: +359 878670605

NEW SEMANTIC MEANINGS WITH PROCESSUAL VALUE IN RUSSIAN AND BULGARIAN

Summary. The article deals with the new semantic meanings with processual value in the Russian and Bulgarian languages, developed on the basis of metaphORIZATION; identifies new values in both languages, emerged from the metaphorical model 'action → action' and examines their activity in the "Politics, society, social relations" thematic area. The article traces similarities in the process of development of the secondary meanings within lexical units in Russian and Bulgarian with equivalent prime values and differences. It is determined that the development processes of matching and similar secondary meanings in both languages are more intensive than the process of independent development of secondary values in each of the languages.

Key words: new semantic meanings, secondary meanings, processual values, metaphORIZATION, Russian language, Bulgarian language.

Статтю отримано 10.05.2015 р.

КАЛУГИНА Татьяна Васильевна,

кандидат филологических наук, доцент, докторант Института языковедения имени А. А. Потебни
НАН Украины; ул. Грушевского, 4, Киев, 01001, Украина; e-mail: tvkalug@mail.ru;
тел.: +38 050 3978266; +38 (044) 2782680

КОМПОНЕНТЫ ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКОГО РЯДА, ВЫРАЖАЮЩЕГО ЯЗЫКОВОЙ СМЫСЛ «ЦЕЛЬ»

Аннотация. В основе грамматических категорий лежат языковые смыслы — самые общие понятия языковой картины мира. Они делятся на категории, реализованные ономасиологическими средствами разных уровней, которые образуют ономасиологический ряд из расчленённых и нерасчленённых языковых единиц. Языковая категория «цель» представлена следующими ономасиологическими средствами выражения: словом, предложно-падежной формой, лексией, фразовым номинантом, которые образуют ономасиологические ряды. При выражении синтетическим (нерасчленённым) способом языковой смысл «цель» передаётся местоимением, наречием, деепричастием, инфинитивом, падежной формой имени существительного. Аналитическим способом языковой смысл «цель» может быть выражен при помощи предложно-падежных форм; лексий, эквивалентных слову; словосочетаний, эквивалентных слову; свободных словосочетаний; фразовых номинантов. Проведённый анализ показывает, что компонентами ономасиологического ряда, выражающего языковой смысл «цель», могут быть при синтетическом выражении — слово (наречие, инфинитив, местоимение); при аналитическом выражении — предложно-падежная форма; лексия; свободные и связанные словосочетания; фразовый номинант. В дальнейшем предстоит выяснить взаимосвязи между компонентами и их ономасиологическую структуру.

Ключевые слова: ономасиология, номинация, ономасиологический ряд, «цель».

Теория языковых смыслов, предложенная Н. Ю. Шведовой в конце XX века, позволяет по-новому взглянуть на историю формирования частей речи и членов предложения. В основе этих процессов лежат языковые смыслы — самые общие понятия, означенные местоименным исходом и его сегментами и в границах создаваемого ими пространства материализующиеся посредством семантических языковых множеств, по самой своей природе обращённых к этому пространству [7, с. 49].

С речемыслительными категориями связывает возникновение частей речи Е. С. Кубрякова: «Весь объём информации, доступный уму человека на определённом уровне его развития и необходимый для поддержания и продления жизни, с появлением языка отражался в конкретном языке в виде известной совокупности наименований. Для отражения мира в дискретном виде использовались дискретные классы слов, каждый из которых должен был отличаться от другого особым способом представления действительности в особых речемыслительных категориях» [1, с. 26].

Е. Н. Сидоренко ввела понятие «ономасиологического ряда» и выделила следующие компоненты: слово; словосочетание особого типа, эквивалентное по значению слову; лексию (так называемое «составное слово»); предложно-падежное сочетание имени; фразовый номинант (придаточную часть сложноподчинённого предложения с синтаксическим артиклем или без него) [3, с. 98].

Ономасиологические ряды не были объектом специального изучения в лингвистической литературе, поэтому поставлена цель — представить ономасиологическое описание ряда, выражающего языковой смысл «цель».

Мы, вслед за Е. Н. Сидоренко, считаем, что средством выражения языковых смыслов являются ономасиологические ряды, состоящие из нерасчленённых и расчленённых языковых единиц. При выражении синтетическим (нерасчленённым) способом языковой смысл «цель» передаётся местоимением, наречием, деепричастием, инфинитивом, падежной формой имени существительного.

Вопросительное местоимение *зачем?* на морфологическом уровне категориально соотносительно с наречиями и оформляет категориальное значение этой части речи, то есть является морфологическим вопросом наречий. На синтаксическом уровне оно является синтаксическим вопросом обстоятельств цели. На уровне языкового смысла оно является синтетическим категориальным вопросом языкового смысла «цель». Параллельно с ним используется аналитический категориальный вопрос *с какой целью?* Преимуществом аналитических синтаксических вопросов, по мнению В. И. Чуглова, является возможность называть тип отношения [6, с. 38].

Возможностью синтетического выражения языкового смысла «цель» обладают слова нескольких частей речи: местоимения, наречия, глагол в форме инфинитива.

Местоимения — прономинальное средство выражения языкового смысла «цель». Вопросительное местоимение *зачем?* является началом прономинального ряда и служит вопросом о цели: *Но всё-таки зачем, например, Полувите, человеку скромному, обременённому кучей детей, дали в руки стальные приборы, созданные для того, чтобы рвать, рубить, кропать живое человеческое тело?* (К. Г. Паустовский). — *А это зачем?* — сказал он. (К. Г. Паустовский). На синтаксическом уровне языковой смысл проявляется в синтаксической функции — обстоятельство цели. На морфологическом уровне он проявляется в категориальной соотносительности местоимения с наречиями цели.

К наречиям цели относятся слова *в насмешку, назло, наперекор, напоказ, нарочно, насмех, ненамеренно, преднамеренно, специально, умышленно* и другие: *Старика этого звали «Звездочёт» и считали итальянцем, потому что он нарочно коверкал русские слова на иностранный лад* (К. Г. Паустовский).

Инфинитив обозначает цель действия-движения в сочетании с: 1) личной формой глагола: *В начале июня из Стокгольма приехала погостить на два месяца Мария Якобсен* (К. Г. Паустовский); *Оба они ушли проверять ночные караулы* (К. Г. Паустовский); 2) причастием: *Весь день он сердито бормотал, жевал сухими желтыми губами и искоса поглядывал на заиндевелого солдата в башлыке, заходившего в сторожку греть красные большие руки* (К. Г. Паустовский); 3) деепричастием: *Офицеры Камчатского полка, выбегая во двор проветриться от винного и табачного чада во время пирушек, видели перед собой тёмные кузова кораблей, жёлтые фонари на смёрзшихся снастях и слышали шум ветра в толстых рясах* (К. Г. Паустовский). Инфинитив в таких конструкциях выполняет вторичную синтаксическую функцию обстоятельства цели.

Аналитическим способом языковой смысл «цель» может быть выражен при помощи предложно-падежных форм; лексий, эквивалентных слову; словосочетаний, эквивалентных слову; свободных словосочетаний; фразовых номинантов.

К наиболее употребительным аналитическим средствам выражения языкового смысла «цель» относится предложно-падежная форма. Как считает В. И. Теркулов, грамматическое варьирование, реализованное в сочетаниях знаменательных слов со служебными, не нарушает тождества номинанты. Падежная форма является не самостоятельной речевой номинативной единицей, а только вербализатором тех или иных слотов концепта, номинантом которого является главный компонент словосочетания [5, с. 31].

Средством выражения языкового смысла «цель» выступают предложно-падежные формы с непроизводными и производными предлогами. К непроизводным предлогам, выражающим языковой смысл «цель», относятся *для, к*. Для предлога *для* значение цели является первичным и не осложнено дополнительными оттенками, а у предлога *к* оно вторично и развилось на основе значения «к какому-то времени»: *Каждую осень на острова возвращались для починки высокие брига и клипера, барки и бригаантины* (К. Г. Паустовский). *В старое время, когда люди переезжали с квартиры на квартиру, для переноски вещей нанимали иногда арестантов из местной тюрьмы* (К. Г. Паустовский). *Мне утром всё равно тренироваться к празднику* (К. Г. Паустовский). *К празднику город был разделён на районы* (К. Г. Паустовский).

К производным предлогам, выражающим языковой смысл «цель», относятся предлоги, образованные по модели «первообразный предлог *в* + имя существительное в *В. п.*» (во *имя, в объяснение, в честь, в целях*); модель «первообразный предлог *с* + имя существительное в *Тв. п.*» (с *целью*): *Трудно найти пример большего отречения от себя во имя искусства, чем жизнь Ван-Гога* (К. Г. Паустовский). *Он насмехался над вице-королём и его приближёнными, — конечно, добрыми христианами, — ссылаясь в объяснение своих поступков на учение Христа о любви к ближнему* (К. Г. Паустовский). *Невидимые форты загремели, выбрасывая вспышки огня: Кронштадт салютовал сто одним выстрелом в честь великого города* (К. Г. Паустовский).

Предлоги *в целях, с целью* включают в свой состав лексему «цель», что позволяет чётко дифференцировать языковой смысл: *Прежде всего язык является для человечества необходимым инструментом накопления и сохранения знаний с целью передачи их будущим поколениям, и в этом состоит его гносеологическая функция* (Н. В. Хомяк).

Средством выражения языкового смысла «цель» могут быть такие лексии: *по какой необходимости, с какой целью, неизвестно для чего*. Например: *Откуда идёте и по какой необходимости?* (К. Г. Паустовский). *Я знал, что на Марсе живут люди — марсиане — и что они выкопали неизвестно для чего на своей планете громадные каналы* (К. Г. Паустовский). Е. Н. Сидоренко отмечает, что по степени семантической и синтаксической слитности функциональные заменители и местоимения неравноценны. У функциональных заменителей основная смысловая нагрузка падает на имя существительное: «Смысл этих функциональных заменителей передаётся с помощью стержневого слова, выраженного именем существительным, а местоимение употребляется для придания вопросительной силы, указания, отрицания и т. д.» [3, с. 31].

Следующим аналитическим средством выражения являются словосочетания. В зависимости от цельности семантики разные типы словосочетаний мы будем рассматривать или как отдельные ономаты, или как одну ономатему. Свободные словосочетания включают компоненты, которые могут свободно заменяться другими компонентами того же языкового смысла: *зелёная рубашка* — *зелёная трава* — *зелёные глаза*; *зелёная рубашка* — *белая рубашка* — *синяя рубашка*. Таким образом, свободные словосочетания являются средством выражения разных языковых смыслов (предмета и признака предмета, действия и объекта действия и т. д.) при помощи двух ономатем. Те же словосочетания, компоненты которых являются связанными, мы рассматриваем как одну ономатему. К ним относятся, во-первых, идиоматизированные словосочетания, или коллокации, то есть устойчивые сочетания, характеризующиеся «неизменной формой и свойственным для них составом компонентов» [4, с. 111] (*белая ночь, тяжёлая атлетика*); во-вторых, — фразеологические обороты. И те, и другие являются расчленённым средством выражения одного языкового смысла: *белая ночь, тяжёлая артиллерия, буриданов осёл* выражают 1 языковой смысл — «предметность», характерный для стержневого слова. При этом мы не отказываем свободным словосочетаниям в номинативной функции, но считаем, что она будет реализацией доминантного и распространяющих языковых смыслов по принципу семантического распространения слова.

Языковой смысл «цель» может быть выражен при помощи несвободных словосочетаний: *Зуев светил фонариком, но свет его всё тускнел, и Зуев его погасил, чтобы сберечь на крайний случай последний проблеск огня* (К. Г. Паустовский).

К свободным словосочетаниям относятся деепричастные обороты, в которых деепричастия реализуют свой ономасиологический потенциал, совмещая значение действия со значением цели, так как целью является планируемое или осуществляемое действие: *Он круто поворачивал, меняя курс* (К. Г. Паустовский). *Он уехал из Голландии, надеясь заработать на кусок хлеба на стороне* (К. Г. Паустовский). *Пароход затрубил, приветствуя великий северный город, конец трудного морского пути* (К. Г. Паустовский). *Он переворачивал страницы то вперёд, то назад, разыскивая любимые строчки, наконец нашёл их и затих: «Из царства вьюг, из царства льдов и снега как чист и свеж твой вылетает май»* (К. Г. Паустовский). *Но девочка, к его удивлению, слушала эти рассказы с жадностью и даже заставляла повторять их, требуя новых подробностей* (К. Г. Паустовский).

Ещё одним средством выражения языкового смысла «цель» являются фразовые номинанты с союзами *чтобы, для того чтобы* или местоименно-союзным контаминантом *зачем*: *Он остановил своей волей непрерывную смену красок, для того чтобы мы могли проникнуться их красотой* (К. Г. Паустовский). *Бестужев страдал после ранения в висок под Бородином сильной мигренью и надел шапку, чтобы не простудить голову* (К. Г. Паустовский). *Мари жадно читала, чтобы получше изучить русский язык* (К. Г. Паустовский). *Но Шамет медлил отдавать его ювелиру, чтобы выковать из него золотую розу* (К. Г. Паустовский). *Бестужев смутно начал догадываться, зачем его позвали шкипера* (К. Г. Паустовский).

Проведённый анализ показывает, что компонентами ономасиологического ряда, выражающего языковой смысл «цель», могут быть при синтетическом выражении — слово (наречие, инфинитив, местоимение); при аналитическом выражении — предложно-падежная форма; лексия; свободные и связанные словосочетания; фразовый номинант. В дальнейшем предстоит выяснить взаимосвязи между компонентами аналитических средств и их ономасиологическую структуру.

Л и т е р а т у р а

1. Кубрякова Е. С. Части речи в ономасиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. — М. : Наука, 1978. — 116 с.
2. Сидоренко Е. Н. Функциональные заменители и аналитические номинанты в сфере местоимений / Е. Н. Сидоренко // Грамматические классы слов. — Тамбов: ТГПИ, 1976. — С. 28–37.
3. Сидоренко Е. Н. Языковые смыслы и ономасиологические средства их выражения: Монография / Е. Н. Сидоренко. — Симферополь: Крымчпедгиз, 2008. — 128 с.
4. Рогожникова Р. П. Об эквивалентах слова в русском языке / Р. П. Рогожникова // Вопросы языкознания. — 1977. — № 5. — С. 110–117.
5. Теркулов В. И. Гештальтная семантика глагольной номинатемы / В. И. Теркулов // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г. Н. Манаенко. — Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2011. — Вып. 9. — С. 28–38.
6. Чуглов В. И. Вопросы как средство синтаксического анализа / В. И. Чуглов // Русский язык в школе. — 1981. — № 3. — С. 37–40.
7. Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства / Н. Ю. Шведова. — М. : Азбуковник, 1998. — 176 с.

References

1. Kubriakova E. S. Parts of speech in onomasiological lighting / E. S. Kubrakova. — M. : Nauka, 1978. — 116 s.
2. Sidorenko E. N. Functional substitutes and analytical nominees in the field of pronouns / E. N. Sidorenko // Grammatical classes of words. — Tambov: Tambov state ped. institute, 1976. — S. 28–37.
3. Sidorenko E. N. Language meanings and onomasiological means of their expression: Monograph / E. N. Sidorenko. — Simferopol : Crimecity, 2008. — 128 s.
4. Rogozhnikova R. P. About the equivalent words in English / R. P. Rogozhnikova // Problems of linguistics. — 1977. — № 5. — S. 110–117.
5. Terkulov V. I. Gestalt semantics of the verbal nominativ / V. I. Terkulov // Language. Text. Discourse : Scientific almanac of the Stavropol branch of RLC / Under the editorship of Prof. G. N. Manayenko. — Stavropol: Publishing house of the Institute, 2011. — Vol. 9. — S. 28–38.
6. Chuglov V. I. Questions as the parser / V. I. Chuglov // Russian language at school. — 1981. — No. 3. — S. 37–40.
7. Shvedova N. Yu. Pronoun and meaning. Class of Russian pronouns and open their semantic space / N. Yu. Shvedova. — M. : Azbukovnik, 1998. — 176 s.

КАЛУГІНА Тетяна Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України; вул. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна; e-mail: tvkalug@mail.ru; тел.: +38 050 3978266; +38 (044) 2782680.

КОМПОНЕНТИ ОНОМАСІОЛОГІЧНОГО РЯДУ, ЩО ВИРАЖАЮТЬ МОВНИЙ СМИСЛ «МЕТА»

Анотація. У підґрунті граматичних категорій лежать мовні смисли — найзагальніші поняття мовної картини світу. Вони поділяються на категорії, які реалізуються онимасіологічними засобами різних рівнів. Ці засоби утворюють онимасіологічний ряд із розчленованих і нерозчленованих мовних одиниць. Мовна категорія «мета» вербалізована наступними онимасіологічними засобами вираження: словом, прийменниково-іменниковою формою, лексією, фразовим номінантом, — які формують онимасіологічні ланки. При вираженні синтетичним (нерозчленованим) способом мовний смисл «мета» передається займенником, прислівником, дієприслівником, інфінітивом, відмінковою формою іменника. Аналітичним способом мовний смисл «мета» може бути виражений за допомогою прийменниково-іменникових форм; еквівалентних слову лексій; еквівалентних слову словосполучень; вільних словосполучень; фразових номінантів. Проведений аналіз показує, що компонентами онимасіологічної ланки, яка виражає мовний смисл «мета», можуть бути при синтетичному вираженні — слово (прислівник, інфінітив, займенник); при аналітичному вираженні — прийменниково-іменникова форма; лексія; вільні й усталені словосполучення; фразовий номінант. У подальшому виникає потреба з'ясувати відношення між компонентами аналітичних засобів і їх онимасіологічною структурою.

Ключові слова: онимасіологія, мовний смисл, онимасіологічна ланка, «мета», номінація.

Tatyana V. KALUGINA,

PhD in Philological Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate of the Potebnya Institute of Linguistics of NAS of Ukraine; 4 Grushevskogo str., Kyiv, 01001, Ukraine; e-mail: tvkalug@mail.ru; tel.: +38 050 3978266; +38(044)2782680

COMPONENTS OF THE ONOMASIOLOGICAL ROW WHICH EXPRESSES THE LANGUAGE MEANING OF 'PURPOSE'

Summary. At the heart of grammatical categories are linguistic meanings — the most common concepts of the linguistic world. They fall into categories implemented by onomasiological means of different levels, which form a series of onomasiological dismembered and undivided language units. The language meaning of 'purpose' are represented by the following onomasiological means of expression: word prepositional-case forms, lexical item, phrase nominant, which form onomasiological ranks. When expressed by the synthetic (undivided) method the language meaning 'purpose' is rendered by the pronoun, adverb, gerund, infinitive, case forms of the noun. The analytical way of expressing the linguistic meaning of 'purpose' presupposes prepositional-case forms; lexical item, equivalent to the word; phrases, equivalent to the word; free word combinations; phrasal nominants. The analysis shows that the number of components onomasiological expressing linguistic meaning of 'purpose' can be when synthetic expression — word (adverb, infinitive, pronoun); the analytical expression — prepositional case form; lexical item; free and related phrases; phrasal nominant. It is necessary to define the relations existing between the components and their onomasiological structure.

Key words: onomasiology, language sense, onomasiological row, 'purpose', nomination.

Статтю отримано 28.01.2014 р.

МУЗЫЧЕНКО Юлия Олеговна,

старший преподаватель кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
e-mail: kostianko20@email.ua;
тел.: +38 048 7762277 ; моб.: +38 096 7470654

ТОПОНИМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ А. С. ПУШКИНА РАЗНЫХ СТИЛЕЙ О ВОССТАНИИ ПОД ПРЕДВОДИТЕЛЬСТВОМ Е. ПУГАЧЁВА

Аннотация. В статье сравнивается состав, функционирование, роль топонимов в «Истории Пугачёва» и «Капитанской дочке», объединённых темой, но различающихся способом осмысления и презентации действительности. Представлено соотношение качественного и количественного состава топонимов в анализируемых произведениях. Определено, что в научно-историческом произведении используются только реальные топонимы, а в романе употребляются как реальные географические названия (избирательно), так и вымышленные. Установлено, что отбор топонимов в исследуемых произведениях обусловлен как темой, так и способом осмысления и презентации действительности. В «Истории Пугачёва» представлена не только история Крестьянской войны под предводительством Е. Пугачёва, но также её предыстория и постистория, а в центре «Капитанской дочки» — судьбы людей, а соответственно — топонимов меньше, но шире спектр их характеристик. Показано, что в художественном произведении топонимы сочетаются с разнообразными определениями, объединяются в текстовые группы, и это расширяет их функционально-эстетический потенциал. В исследуемых произведениях выявлена многоаспектная характеристика топонимов: научно-географическая, лингвистическая информация о топонимах, эмоциональные атрибутивные характеристики описываемых пространств. Наш материал показывает, что жанрово-стилистическая принадлежность произведений отражается на количестве и качестве используемых топонимов, а также на их функционировании. Доказывается, что главное назначение топонимов в «Истории Пугачёва» заключается в том, чтобы достоверно передать историческое прошлое России, показать масштаб военных действий. А в «Капитанской дочке» топонимы не только служат средством обозначения и указания на отдельные отрезки пространства, но и объединяются в своеобразные текстовые группы, являясь средством сюжетообразования и выразителями идейно-художественных и эстетических представлений автора.

Ключевые слова: топоним, топообъект, топонимация, функциональный ряд, текстовые группы, функционально-эстетический потенциал топонимов, А. С. Пушкин.

Обязательным компонентом в текстовой семиосфере является, как известно, наличие пространственных ориентиров, которые могут обозначать реальную или вымышленную, образно-художественную или абстрактную локализацию событий. Одним из важнейших средств выражения этой категории являются топонимы. Исследование этого класса собственных имён в художественном тексте уже представлено в лингвистике [5; 9; 10 и др.]. Но работ, посвящённых сопоставительному изучению топонимов в разностилевых произведениях А. С. Пушкина на одну тему пока нет, чем и объясняется наше обращение к данной теме.

В 30-е годы у А. С. Пушкина возникла идея представить своё осмысление событий Крестьянской войны 1773–1775 г.г. под предводительством Е. Пугачёва и написать исторический роман. В 1833–1834 г.г., после серьёзной работы по сбору и изучению материалов, Пушкин работает над историко-научным произведением «История Пугачёва». В это же время (1833–1836) он пишет роман «Капитанская дочка». Естественно, что эти творения, связанные одной темой, обладают как жанровым, так и стилистическим своеобразием. В работах литературоведов уже исследовалось соотношение «Капитанской дочки» и «Истории Пугачёва», отмечалась генетическая связь этих произведений при одновременном выявлении их различий, вызванных тем, что «художественно-образное видение и постижение мира принципиально отлично от научно-исторического восприятия жизненных процессов; художественная проза подчинена иным законам структурного развития, чем научная, природа ее возникновения и становления принципиально иная» [6, с. 7]. Лингвистические же параметры сходства и различия названных произведений в науке не исследовались; их много, и представить их в одной статье сложно. Поэтому цель нашей работы — сравнить состав, функционирование топонимов и их роль в указанных произведениях, объединённых темой, но различающихся способом осмысления и презентации действительности.

Роман «Капитанская дочка» и научно-историческое произведение «История Пугачёва» повествуют о реальных событиях, связанных с Крестьянской войной под предводительством Емельяна Пугачёва (1773–1775). Основой романа, как указывал А. С. Пушкин в письме от 25 октября 1836 года П. А. Корсакову, послужило предание, некогда слышанное им, «будто бы один из офицеров, изменивших своему долгу и перешедших в шайки Пугачёвские, был помилован императрицей по просьбе престарелого отца, кинувшегося ей в ноги. Роман, как изволите

видеть, ушёл далеко от истины» [12, т. 10, с. 599]. Историю в «Капитанской дочке» автор изображает с помощью впечатляющих, живых, ярких и насыщенных картин, в то время как в «Истории Пугачёва» представлен строгий исторический материал, соответствующий жанру произведения. «Многие материалы, привлечённые Пушкиным во время работы над «Историей Пугачёва», получили, как отмечают М. И. Гиллельсон и И. Б. Мушина, творчески преломлённое отражение в «Капитанской дочке» [3, с. 23].

Главное собственно содержательное различие указанных произведений заключается в том, что «История Пугачёва», как и предполагает научный стиль, стремится к исчерпывающему представлению того, как локализируются во времени и пространстве последовательные фрагменты масштабного исторического события, а в «Капитанской дочке» в центре — судьбы персонажей из разных социальных групп населения, различие их морально-нравственных платформ, систем ценностей и, соответственно, их разные позиции в период социально-исторического противостояния.

П. В. Анненков в «Материалах для биографии А. С. Пушкина» пишет об этом так: «Рядом со своим историческим трудом Пушкин начал, по неизменному требованию артистической природы, роман «Капитанская дочка», который представлял другую сторону предмета — сторону нравов и обычаев эпохи. Сжатое и только по наружности сухое изложение, принятое им в Истории, нашло как будто дополнение в образцовом его романе, имеющем теплоту и прелесть исторических записок» [1, с. 361].

В научно-историческом произведении А. С. Пушкин представляет реальных действующих лиц, деятелей государства и реальные географические объекты — как места дислокации противоборствующих сил, а в романе он использует как реальные (но избирательно!), так и вымышленные топонимы, хотя «сам механизм выбора места/топонима в каждом конкретном случае или в корпусе произведений одного автора ... во многом остается нераскрытым» [15, с. 137]. Из этого вытекает и главное различие как в количественном, так и в качественном составе топонимов в указанных произведениях. В «Истории Пугачёва» представлено значительно больше топонимов, чем в «Капитанской дочке»: 225 единиц и 692 их употребления — в научном исследовании; 25 единиц и 110 их употреблений — в романе.

Насыщенность топонимами «Истории Пугачёва» обусловлена тем, что с помощью этих единиц в текст вводится категория исторического времени и событийности [7, с. 294]. Здесь представлена не только Крестьянская война 1773–1775 г.г., но также её предистория и постистория. И всё же, несмотря на стремление к строгой научности, достоверности фактов, касающихся локальной маркированности событий, мы обнаруживаем в этом произведении почти лирические описания отдельных топообъектов и широко представленную многоаспектную (в частности, пространственно-конкретизирующую, номинативно-интерпретирующую и определительно-характеризующую) характеристику топонимов [понятие об аспектах характеристики см. 4, с. 11–14]. Приведём из этого произведения пример презентации гидронима *Яик*:

Яик, по указу Екатерины II переименованный в Урал, выходит из гор, давших ему нынешнее его название; течёт к югу вдоль их цепи, до того места, где некогда положено было основание Оренбургу и где теперь находится Орская крепость; тут, разделив каменистый хребет их, поворачивает на запад и, протёкши более двух тысяч пятисот верст, впадает в Каспийское море. Он орошает часть Башкирии, составляет почти всю юго-восточную границу Оренбургской губернии; справа примыкают к нему заволжские степи; слева простираются печальные пустыни, где кочуют орды диких племён, известных у нас под именем киргиз-кайсаков. Его течение быстро; мутные воды наполнены рыбою всякого рода; берега большей частью глинистые, песчаные и безлесные, но в местах поёмных удобные для скотоводства. Близ устья оброс он высоким камышом, где кроются кабаны и тигры.

На сей-то реке, в пятнадцатом столетии, явились донские казаки, разъезжавшие по Хвалынскому морю [12, т. 8, с. 146]. Мы находим здесь несколько видов информации: а) научно-географическую (*выходит из гор; течёт к югу вдоль их цепи; разделив каменистый хребет их, поворачивает на запад и, протёкши более двух тысяч пятисот верст, впадает в Каспийское море; и т. д.*); б) лингвистическую — о двух гидронимах (*Яик = Урал, Каспийское море = Хвалынское море*) и народах, обитающих на указанном пространстве (*дикие племена, известные у нас под именем киргиз-кайсаков; волжские калмыки и др.*); в) эмоциональные атрибутивные характеристики описываемых пространств (*слева простираются печальные пустыни, где кочуют орды диких племён, известных у нас под именем киргиз-кайсаков*).

В «Капитанской дочке» (жанр повествовательной прозы) события Крестьянской войны презентуются в динамичной художественной форме, поэтому в произведении употребляется значительно меньше топонимов, чем в «Истории Пугачёва», но здесь больше средств их характеристики; в них запрограммированы определённые эстетико-содержательные интенции; они функционально объединяются в текстовые группы. В роман А. С. Пушкин вводит только те топонимы, с которыми связаны судьбы основных персонажей; которые маркируют территорию проведения главных военных действий и представляют собою стратегические позиции

противоборствующих сил. Здесь представлены обе столицы России, а также некоторые эпизодические топо-проприативы. Наиболее частотны следующие топонимы: *Оренбург* (34 употреблений), *Петербург* (7), *Москва* (6), *Волга* (6), *Казань* (4), *Симбирск* (4), *Нижеозёрная* (3), *Яик* (2), *Оренбургская губерния* (2).

Соотношение качественного и количественного состава топонимов в анализируемых произведениях покажем в таблице:

«История Пугачёва»

Хоронимы (46): *Астраханская* (2), *Башикирия* (4), *Бердская слобода* (6) / *Берда* (8), *Верхне-Озёрная крепость* (1) / *Верхне-Озёрная* (3), *Верхо-Яицкая крепость* (4) / *Верхо-Яицкая* (1), *Воронежская* (1), *Европа* (1), *Зеларирская крепость* (1), *Илецкая защита* (1) / *Защита* (1), *Ильинская крепость* (1) / *Ильинская* (4), *Казанская губерния* (2), *Карагайская* (2), *Кизильская* (2) / *Кизильская крепость* (1), *Китай* (1), *Магнитная крепость* (1) / *Магнитная* (4), *Нагайбацкая область* (1), *Нижегородская губерния* (2), *Новосергиевская крепость* (1) / *Новосергиевская* (1), *Озёрная крепость* (1) / *Озёрная* (4), *Ниже-Озёрная* (3), *Оренбургская губерния* (4), *Орская крепость* (3), *Переволоцкая* (4), *Персия* (1), *Петрозаводская* (1), *Польша* (7), *Пречистенская* (1) / *Пречистенская* (1), *Рассыпная крепость* (2) / *Рассыпная* (3), *Россия* (8) / *Русь* (1), *Сеитовская слобода* (1), *Сенарская* (1), *Сибирь* (6), *слобода Ветка* (1), *Сорочинская крепость* (2) / *Сорочинская* (1), *Степная крепость* (1) / *Степная* (1), *Суконная слобода* (1), *Таганрожская крепость* (1), *Татищева крепость* (1) / *Татищева* (18), *Тоцкая крепость* (1), *Троицкая крепость* (1) / *Троицкая* (4), *крепость, Турция* (4), *Уйская крепость* (1), *Уфимский уезд* (1), *Чербакульская крепость* (2), *Чернореченская* (4), *Яицкая крепость* (1).

Астионимы (68): *Алатырь* (2), *Арзамас* (3), *Астрахань* (2), *Бакал* (1), *Базмунт* (1), *Бендеры* (2), *Бирск* (2), *Бугульма* (5), *Бурное* (1), *Верхний и Нижний Ломов* (1), *Гурьев* (2) / *Гурьев городок* (1), *Дмитриевск (Камышенка)* (1), *Дубовка* (2), *Екатеринбург* (3), *Заинск* (1), *Илецкий городок* (9), *Инсара* (1), *Казань* (40), *Калуга* (2), *Керенск* (2), *Киев* (1), *Кизляр* (1), *Кичуев* (1), *Кострома* (1), *Козьмодемьянск* (1), *Красно-Уфимск* (1), *Красный Яр* (1), *Кунгур* (2), *Курмыш* (2), *Мензелинск* (1), *Москва* (23), *Наровчат* (1), *Нижний-Новгород* (3) / *Нижний-Новгород* (1) / *Нижний* (1), *Новгород* (1), *Оренбург* (66), *Оса* (5), *Пенза* (5), *Пермь* (1), *Петербург* (13), *Петровск* (2), *Рига* (1), *Сакмарский городок* (5), *Самара* (7), *Саранск* (2), *Саратов* (13), *Сарепта* (2), *Свияжск* (1), *Силистрия* (1), *Симбирск* (10), *Ставрополь* (2), *Сызрань* (1), *Табинск* (1), *Таганрог* (2), *Троицк* (1), *Усигина Россошь*, *Уральск* (1), *Уфа* (20),

«Капитанская дочка»

Хоронимы (11): *Белогорская крепость* (23) / *Белогорская* (2), *Бердская слобода* (1) / *Берда* (1), *Мыс Доброй Надежды* (1), *Нижеозёрная* (3) / *Нижеозёрная крепость* (1), *Оренбургская губерния* (2), *Пруссия* (1), *Россия* (1), *Сибирь* (1), *Симбирская губерния* (1), *Татищева крепость* (1), *Юзеева* (1).

Астионимы (10): *Астрахань* (1), *Казань* (4), *Кистрин* (1), *Москва* (6), *Оренбург* (34), *Очаков* (1), *Петербург* (7), *Симбирск* (4), *София* (1), *Царское Село* (1).

«История Пугачёва»

«Капитанская дочка»

Хива(3), Чебоксары (1), Черкасск (3), Царегород (1), Царицын (9), Цивильск (1), Челябинск (1)/Челяба (2), Черный Яр (2) /Черноярск (1), Ядринск (3), Яицкий городок (31).

Ойконимы (24): Авзяно-Петровские заводы (1), Белорецкие заводы (3), Бугульчанская пристань (1), Варламово (2), Воткинский (1), Жукова деревня (1), Зимовейская станция (4), Златоустовский завод (1), Зубовка (1), Ижевский завод (1), Каргале деревня (1) / Каргале (4), Кожевникова хутор (1), Кокшайский перевоз (1), Коспорье (1), Малыковка (2), Мостах (1), Нижняя Чирская станция (1), Потемкинская (1), Сарманаева (1), Саткинский завод (3), Симский завод (2), Стерлитамацкая пристань (1) / Стерлитамак (1), Сухая Река (1), Таловинский умет (1), Требигова деревня (1), Уйский завод (1), Царицын (2), Чесноковка село (2)/ Чесноковка (4), Шумский перевоз (1), Юзеева деревня (2)/ Юзеева (1).

Ойконимы (1): Симбирская деревня (1).

Гидронимы (22): Аральское море (1), Ай (2), Волга (20), Вятка (1), Дон (6), Дунай (1), Иргиз (3), Казанка (4), Кама (7), Каспийское море (4)/Хвалынское море (1), Кубань (3), Пелым (1), Сакмара (6), Старица (2), Сыр-Дарья (1), Сура (1), Узени (3), Чаган (2), Черемшану (1), Чечора (1), Юрзень (1), Яик (19) / Урал (1).

Гидронимы (2): Волга (6), Яик (2).

Оронимы (3): Соколова гора (1), Уральские горы (4), Шарная гора (2).

Дримонимы (3): Коловратное урочище (1), Маяк урочище (1), Муромские леса (1).

Дромонимы (9): Алатырская дорога (1), Кокшайская дорога (1), Московская дорога (1), Нижегородская дорога (1), Ново-Московская дорога (2), Сакмарская дорога (1), сообщение Нижнего с Казанью (1), Сызранская дорога (1), Челябинская дорога (1).

Дромонимы (1): Оренбургская дорога (1).

Агроонимы (2): Арское поле (3), Болото (1).

Урбанонимы (15): Гостиный двор (3), Грановитая палата (1), Замочная Решетка (1), Меновой двор (2), Монетный двор (1), Оренбургский острог (1), Троицкая мельница (1), Тюремный двор (1).

Экклезионимы (5): Благовещенский собор (1), Георгиевская церковь (1), Иргизские скиты (1), Казанский девичий монастырь (1), Спасский монастырь (1).

Таким образом, мы видим, что в обоих произведениях преобладают подлинные топонимы, маркирующие места стратегического противостояния, но в «Истории Пугачёва» они упоминаются значительно чаще, нежели в «Капитанской дочке»: *Оренбург* (66), *Казань* (40), *Волга* (20), *Яик* (19), *крепость Татищева* (18), *Симбирск* (10), *Берда* (8), *Бердская слобода* (6), *Нижнеозёрная* (3), *Оренбургская губерния* (4), *Юзеева* (2). Это обусловлено стремлением к достоверности и исчерпывающей полноте освещения событий.

Интересно в этом ключе и то, что 30 топонимов в «Истории Пугачёва» содержат в своём названии слово *крепость*, то есть это были «укреплённые пункты с долговременными оборонительными сооружениями» [13, т. 2, с. 400], специально предназначенные для отражения набегов кочевников (или, как пишет А. С. Пушкин, «диких племён») и защиты государства. Функции крепостей выполняли также населённые пункты, включающие в название слова *городок*, *дистанция*, *защита*: *Илецкий городок*, *Сакмарский городок*, *Яицкий городок*, *Гурьев городок*, *Илецкая защита*, *Верхне-Озёрная дистанция* [12, т. 8, с. 170], *Орская дистанция* [12, т. 8, с. 305–306] [Примечания]. Их названия с течением времени менялись, компонент *городок* варьировался с компонентами *крепость*, *станция*; со временем название приобретало однокомпонентную структуру — *Илецк*, *Сакмарск*, *Уральск*, *Гурьев*. Например: *Илецкий городок* (*Илек*, *Илецк*, *Илецкая крепость*) — укреплённое поселение на левом берегу Яика при впадении в него р. Илек, в 124 верстах к востоку от Яицкого городка и в 145 к западу от Оренбурга. Был основан в 1737 г. яицкими казаками [18]. А Сакмарский городок основан в 1725 году по Указу Екатерины Великой: «...Дабы уберечь Россию от нападения и разорения соорудить крепость оную на реке Сакмаре и вооружить её пушками чугунными да ядрами» [19].

В «Капитанской дочке», наряду с топонимами, обозначающими подлинные географические объекты, есть вымышленный топоним — *Белогорская крепость*. Как и большой ряд подлинных топонимов, он построен по модели словосочетания; употребляется в произведении 23 раза, обозначая центр событийного и психологического противостояния. Слово *Белогорская* образовано путём сложения корней *бел* и *гор* совместно с суффиксацией (суффикс *-ск-*). Н. В. Измайлов в работе «Оренбургские материалы Пушкина для «Истории Пугачёва» и «Капитанской дочки»» мотивирует появление этого топонима реальным пейзажем: «Вид меловых гор на берегу Урала, который Пушкин наблюдал по дороге из Оренбурга в Уральск, дал название Белогорской крепости в «Капитанской дочке», исторически не известной, но соответствующей по положению Татищевой» [6, с. 299]. Другие исследователи (например, О. И. Фоякова) считают, что употребление вымышленных географических названий часто связано со стилистическими, экспрессивными целями, которые ставит перед собой автор [14, с. 83]; что вымышленные топонимы обычно являются говорящими. Нам представляется, что в анализируемом произведении представленные гипотезы гармонично согласуются в связи с символической семантикой топонима *Белогорская крепость* в её проекции на основных обитателей и защитников данного государственного оборонительного пункта: это капитан Иван Кузмич Миронов, Василиса Егоровна и их дочь Марья Ивановна — люди светлые, чистые, добрые, преданные долгу и отечеству. Правда, как согласуются назначение данной крепости (и других, подобных ей) и её состояние — это отдельный параметр характеристики. Интересно поэтому, КАК показывает А. С. Пушкин восприятие Белогорской крепости разными персонажами. Так, для Екатерины II это «одна из оренбургских крепостей» [12, т. 6, с. 537]; капитан Миронов и его подчинённые видят Белогорскую именно как *крепость* (*Содержите всё это в тайне, чтоб в крепости никто не мог узнать о том преждевременно*) [12, т. 6, с. 448], это «*наша крепость*» [12, т. 6, с. 453, 455]; его помощник Иван Игнатьевич дважды именует её иноязычным синонимом *фортеция* (...*пойти к Ивану Кузмичу да донести ему по долгу службы, что в фортеции умышляется злодейство, противное казённому интересу*) [12, т. 6, с. 429]; слово *фортеция* представлено также и в эпиграфе к III главе, определяющей место службы П. А. Гринёва, который (в соответствии с названием *крепость*) ожидал «*увидеть грозные бастионы, башни и вал; но ничего не видал, кроме деревушки, окружённой бревенчатым забором. С одной стороны стояли три или четыре скирда сена, полузанесённые снегом; с другой — скривившаяся мельница с лубочными крыльями, лениво опущенными. «Где же крепость?» — спросил я с удивлением. «Да вот она», — отвечал ямщик, указывая на деревушку, и с этим словом мы в неё въехали. У ворот увидел я старую чугунную пушку; улицы были тесны и кривы; избы низки и большею частью покрыты соломой*» [12, т. 6, с. 417]. Так что получился нисходящий градационный характеризующий ряд (*крепость* — *фортеция* — *деревушка*), который в какой-то мере прогнозирует функциональный потенциал (по существу — полную беспомощность) Белогорской крепости, как, впрочем, и других, — это показало развитие событий. А между тем в «Капитанской дочке», как и в «Истории Пугачёва», назван весьма значительный ряд крепостей: *Верхнеозёрная*, *Нижнеозёрная*, *Пречистенская*, *Троицкая* и др.

А. С. Пушкин искусно использует топонимы также для моделирования жизненных позиций и планов персонажей «Капитанской дочки». Это хорошо видно на функциональном ряде

Петербург, Оренбург, Белогорская крепость, который можно тоже квалифицировать как текстовую градиционно-характеризующую группу. Топонимы *Петербург, Оренбург* построены по одной словообразовательной модели, включающей компонент *burg*, обозначающий 'крепость'. Первая часть у каждого из названных топонимов имеет своё значение. *Петербург* назван Петром I в честь его небесного покровителя апостола Петра и стал «окном в Европу». В проприативе *Оренбург* первая часть имеет разные толкования: это либо 'крепость на реке Ор' (так оно и было первоначально, хотя потом место расположения Оренбурга перенесено); либо от немецкого *Ohren* 'уши /ушки': 'город-крепость, который должен был «слушать» и слышать всё, что происходит в Азии' [16]. Топоним *Оренбург* — самый частотный в обоих анализируемых произведениях (34 раза — в «Капитанской дочке»; 66 раз — в «Истории Пугачёва»). А *Белогорская крепость*, как мы уже показали, представляет собой словосочетание, включающее собственно русские компоненты и называет вымышленное, но весьма реалистически и живописно представленное место на карте событий.

Пётр Гринёв, как известно, ещё до рождения был записан сержантом в Семёновский полк, и, когда отец сообщил об отправке его на службу, семнадцатилетний юноша был в восторге: *Мысль о службе сливалась во мне с мыслями о свободе, об удовольствиях петербургской жизни* [12, т. 6, с. 397]. Отец же решил иначе: *Петруша в Петербург не поедет. Чему научиться он, служа в Петербурге? мотать да повесничать?* [12, т. 6, с. 397]. И отправил он сына в Оренбург. Так что, рассуждает молодой человек, «*вместо весёлой петербургской жизни ожидала меня скука в стороне глухой и отдалённой*» [12, т. 6, с. 398]. Перифраза «*сторона глухая и отдалённая*» сообщает оценочное суждение Петра Гринёва об *Оренбурге*. Но жизнь, как показал в художественной форме А. С. Пушкин, направила героя в места ещё более отдалённые: генерал Андрей Карлович Р. рассудил так: «*Завтра же поезжай в Белогорскую крепость... Там ты будешь на службе настоящей, научишься дисциплине. В Оренбурге делать тебе нечего; рассеяние вредно молодому человеку*» [12, т. 6, с. 415]. Так П. А. Гринёв оказался «в *богоспасаемой Белогорской крепости*, где «не было ни смотров, ни учений, ни караулов» [12, т. 6, с. 425]. А все рассуждения о крепости, настоящей службе и дисциплине полны иронии и, конечно, сожаления автора.

Так в «Капитанской дочке» создаётся «пересечение разных субъектных плоскостей» [2, с. 522], благодаря чему роль каждого маркера вводимых локусов оказывается существенной для реализации авторской идеи. И естественно, что для представления того, насколько острой была борьба во время Крестьянской войны конца XVIII в., для показа становления и проявления характеров, накала страстей чрезвычайно значительной была роль многоаспектной характеристики частотных топонимов, среди которых *Белогорская крепость, Оренбург, Бердская слобода / Берда* и некоторые другие.

Однако функциональная нагруженность топонимов в «Капитанской дочке» определяется не только их частотностью. Некоторые топонимы здесь употреблены только по одному разу (например, *Мыс Доброй Надежды, Очаков, Кистрин, София*), но для художественной целостности произведения они, как нам представляется, тоже очень важны. Так, топоним *Мыс Доброй Надежды* появляется в той части 1-й главы романа, в которой А. С. Пушкин с тончайшим юмором повествует о воспитании и обучении дворянского недоросля Петруши Гринёва, о весьма своеобразном освоении им географической карты: она мальчику очень «подошла» для изготовления воздушного змея: «*Батюшка вошёл в то самое время, как я прилаживал мочальный хвост к Мысу Доброй Надежды*», а мертвецки пьяный француз-учитель «*спал на кровати сном невинности*» [12, т. 6, с. 395].

Трудно сказать однозначно, что было главной целью введения этого топонима: создание комического эффекта от несовместимости изучения серьёзной науки и использования географической карты в качестве материала для змея; сарказма по поводу широко распространённой в XVIII веке нелепой веры в пользу «французского воспитания» или, может быть, заблаговременное введение семы 'доброй надежды' на то, что из мальчика, вопреки такому «воспитанию», вырастет благородный и верный долгу человек и что судьба его, вопреки всем превратностям, будет благополучной. Скорее всего, здесь совмещаются все эти интенции.

Один раз употребляются топонимы *Очаков* и *Кистрин*, обозначающие турецкую и прусскую крепости, завоевание которых было для русских войск XVIII в. связано с большими трудностями: последняя так и не была взята (И А. С. Пушкину это было известно: в черновых вариантах он использовал топоним *Данциг*). «*В углу стоял шкаф с посудой, на стене висел диплом офицерский за стеклом в рамке; около него красовались лубочные картинки, представляющие взятие Кистрина и Очакова...*» [12, т. 6, с. 417]. А. И. Осповат утверждает, что, хотя названные лубочные картинки были фиктивными, они несомненно исполняют предикационную функцию [11, с. 357–366].

Возможно, наличие военных исторических сюжетов в домашнем интерьере коменданта Белогорской крепости служит способом представления его профессиональной принадлежности (тем более, что рядом за стеклом в рамке висел офицерский диплом); и в то же время эта

содержательная деталь готовит прибывшего на службу Гринёва и читателей к предстоящим испытаниям, связанным именно с обороной и взятием Белогорской крепости.

Один раз встречается в тексте романа и топоним *София: Мария Ивановна благополучно прибыла в Софию, и, узнав, что Двор находился в то время в Царском Селе, решила тут остановиться* [12, т. 6, с. 535].

Топонимация *София* дана небольшой почтовой станции на пути к Царскому Селу. Но интересно то, что этого населённого пункта в годы Крестьянской войны в России ещё не существовало, что указ о создании его был издан Екатериной II 1 января 1779 года: «...при Селе Царском, по правую сторону новой дороги Новгородской, а по левую к Порхову идущей, устроить город под названием София» [17].

Предположить здесь просто ошибку А. С. Пушкина вряд ли было бы верно. Предположим иное: название станции (др.-греч. слово *София* означает ‘мудрость’) давало автору возможность подготовить всех участников самых последних событий романа к гуманно-мудрому разрешению ситуации, в которой они оказались. То есть включение в роман этой топонимации, как и некоторых других топонимов с единичным употреблением, выполняет сюжетобразующую функцию.

Таким образом, основное назначение и подлинных, и вымышленных топонимов в произведении заключается в том, чтобы достоверно или условно передавать представление о географическом пространстве и местах происходящих событий. Но наблюдения над тем, как они группируются в произведении, какими определениями сопровождаются, позволяют увидеть, что их функционально-эстетический потенциал существенно расширяется.

В. А. Кухаренко отметила важную особенность имён собственных, функционирующих в художественных произведениях: «входя в художественный текст семантически недостаточным, имя собственное выходит из него семантически обогащённым и выступает в качестве сигнала, возбуждающего обширный комплекс определённых ассоциативных значений» [8, с. 106]. Наш материал показывает, что жанрово-стилистическая принадлежность произведений, объединённых одной темой, отражается на количестве и качестве используемых топонимов, а также на их функционировании. Главное назначение топонимов в «Истории Пугачёва» заключается в том, чтобы достоверно передать историческое прошлое России, показать масштаб военных действий, а в «Капитанской дочке» топонимы не только служат средством обозначения и указания на отдельные отрезки пространства, но и объединяются в своеобразные текстовые группы, являясь средством сюжетобозначения и выразителями идейно-художественных и эстетических представлений автора. Таким образом, эстетически значимым является не только принцип отбора, но и характер организации материала.

Л и т е р а т у р а

1. Анненков П. В. Материалы для биографии А. С. Пушкина / П. В. Анненков. — М.: Современник, 1984. — 476 с.
2. Виноградов В. В. Стиль Пушкина / В. В. Виноградов. — М.: Гос. изд-во худож. лит., 1941. — 620 с.
3. Гиллельсон М. И. Повесть А. С. Пушкина «Капитанская дочка»: Комментарий. Пособие для учителя / М. И. Гиллельсон, И. Б. Мушина. — Л.: Просвещение, 1977. — 192 с.
4. Гукова Л. Н. Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина : Словарь / Л. Н. Гукова, Л. Ф. Фомина. — Одесса: Астропринт, 2008. — 392 с.
5. Девятаяйкина Г. Л. Топонимы в поэтике «Уральских рассказов» Д. Н. Мамина-Сибиряка / Г. Л. Девятаяйкина // Известия Уральского государственного университета. Сер. 2. Гуманитарные науки. — 2007. — № 53. Вып. 14. — С. 27–35.
6. Измайлов Н. В. Оренбургские материалы Пушкина для «Истории Пугачёва» и «Капитанской дочки» / Н. В. Измайлов // Очерки творчества Пушкина. — Л.: Наука, 1975. — С. 270–302.
7. Костянюк Ю. О. Состав, структура и функционирование топонимов в «Истории Пугачёва» А. С. Пушкина / Ю. О. Костянюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: 36. наук. праць. — Херсон: ХДУ, 2013. — Вип. 18. — С. 291–296.
8. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. — М., 1988. — 145 с.
9. Мотыгин С. Ю. Топонимический аспект книги А. Н. Радищева «Путешествие из Петербурга в Москву» / С. Ю. Мотыгин // Гуманитарные исследования: Журнал фундаментальных и прикладных исследований. — 2000. — № 3. — С. 50–56.
10. Никольский А. А. Рязанские топонимы в художественной литературе: Материалы и комментарии / А. А. Никольский. — Рязань: Рязанский гос. ун-т им. С. А. Есенина, 2007. — 48 с.
11. Осоват А. Л. Из комментария к «Капитанской дочке»: лубочные картинки / А. Л. Осоват // Пушкинская конференция в Стэнфорде, 1999: Материалы и исследования. — М.: ОГИ, 2001. — С. 357–366.
12. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 10 т. / А. С. Пушкин. — М.: Изд-во АН СССР, 1962–1966.
13. Словарь языка Пушкина: В 4 т. / Гл. ред. акад. В. В. Виноградов. — М.: ГИС, 1957.
14. Фонарева О. И. Имя собственное в художественном тексте: Учеб. пособие / О. И. Фонарева. — Л.: ЛГУ, 1990. — 103 с.
15. Цивьян Т. В. Семантический ореол «локуса». Выбор места действия в художественном тексте / Т. В. Цивьян // Тыняновский сборник. — М., 2002. — Вып. 11. — С. 135–150.

16. Оренбург [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Оренбург>
17. София (исторический район, Пушкин) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1334793>
18. Илецкий городок [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.hrono.ru/land/russ/ilecky_gor.html
19. Сакмара (Оренбургская область) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Сакмара_\(Оренбургская_область\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Сакмара_(Оренбургская_область))

References

1. Annenkov P. V. Materialy dlia biografii A. S. Pushkina / P. V. Annenkov. — M.: Sovremennik, 1984. — 476 s.
2. Vinogradov V. V. Stil' Pushkina / V. V. Vinogradov. — M.: Gos. izd-vo hudozh. lit., 1941. — 620 s.
3. Gillelson M. I. Povest A. S. Pushkina «Kapitanskaja dochka»: Kommentarij. Posobie dlia uchitelja / M. I. Gillelson, I. B. Mushina. — L.: Prosveschenie, 1977. — 192 s.
4. Gukova L. N. Mnogoaspektnaja kharakteristika toponimov v tvorcheskoe nasledie A. S. Pushkina : Slovar' / L. N. Gukova, L. F. Fomina. — Odessa: Astroprint, 2008. — 392 s.
5. Deviatajkina G. L. Toponimy v poetike «Uralskikh rasskazov» D. N. Mamina-Sibiryaka / G. L. Deviatajkina // Izvestija Uralskogo gosudarstvennogo universiteta. Ser. 2. Gumanitarnyje nauki. — 2007. — № 53. — Vyp. 14. — S. 27–35.
6. Izmajlov N. V. Orenburgskije materialy Pushkina dlia «Istorii Pugacheva» i «Kapitanskoj dochki» / N. V. Izmajlov // Ocherki tvorchestva Pushkina. — L.: Nauka, 1975. — S. 270–302.
7. Kostyanko Yu. O. Sostav, struktura i funkcionirovanije toponimov v «Istorii Pugacheva» A. S. Pushkina / Yu. O. Kostyanko // Naukovij visnyk Khersonskogo derzhavnogo universitetu. Serija «Lingvistyka». — Kherson: KhDU, 2013. — Vyp. 18. — S. 291–296.
8. Kukhareno V. A. Interpretacija teksta / V. A. Kukhareno. — M., 1988. — 145 s.
9. Motygin S. Yu. Toponimicheskij aspekt knigi A. N. Radishcheva «Puteshestviye iz Peterburga v Moskvu» / S. Yu. Motygin // Gumanitarnyje issledovanija : Zhurnal fundamentalnykh i prikladnykh issledovanij. № 3. — 2000. — № 3. — S. 50–56.
10. Nikolskij A. A. Riazanskije toponimy v khudozhestvennoj literature : materialy i kommentarii / A. A. Nikolskij. — Ryazan: Ryazanskij gos. un-t im. S. A. Yesenina, 2007. — 48 s.
11. Ospovat A. L. Iz kommentarija k «Kapitanskoj dochke»: lubochnyje kartinki / A. L. Ospovat // Pushkinskaja konferencija v Stenforde, 1999: Materialy i issledovanija. — M.: OGI, 2001. — S. 357–366.
12. Pushkin A. S. Polnoje sobranije sochinenij: V 10 t. / A. S. Pushkin. — M.: Izd-vo AN SSSR, 1962–1966.
13. Slovar' jazyka Pushkina: V 4 t. / Gl. red.: akad. V. V. Vinogradov i dr. — M.: GIS, 1957.
14. Foniakova O. I. Imia sobstvennoje v khudozhestvennom tekste: Ucheb. posobie / O. I. Foniakova. — L.: LGU, 1990. — 103 s.
15. Tsvijan T. V. Semanticheskij oreol «lokusa». Vybor mesta deystviya v khudozhestvennom tekste / T. V. Tsvijan // Tynianovskij sbornik. — M., 2002. — Vyp. 11. — S. 135–150.
16. Orenburg [Elektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Orenburg>
17. Sofia (istoricheskij rajon, Pushkin) [Elektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1334793>
18. Ileckij gorodok [Elektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: http://www.hrono.ru/land/russ/ilecky_gor.html
19. Sakmara (Orenburgskaja oblast') [Elektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Sakmara_\(Orenburgskaja_oblast'\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Sakmara_(Orenburgskaja_oblast'))

МУЗИЧЕНКО Юлія Олегівна,

старший викладач кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; e-mail: kostianko20@email.ua; тел.: +38 048 7762277; моб.: +38 096 7470654

ТОПОНИМИ У ТВОРАХ О. С. ПУШКІНА РІЗНИХ СТИЛІВ ПРО ПОВСТАННЯ ПІД ПРОВОДОМ О. ПУГАЧОВА

Анотація. У статті порівнюється склад, функціонування, роль топонімів в «Історії Пугачова» і «Капітанської дочки», які об'єднані темою, але розрізняються способом осмислення та презентації дійсності. Представлено співвідношення якісного та кількісного складу топонімів в аналізованих творах. Виявлено, що в науково-історичному творі використовуються тільки реальні топоніми, а в романі вживаються як реальні географічні назви (вибірково), так і вигадані. Встановлено, що відбір топонімів у досліджуваних творах зумовлений як темою, так і способом осмислення та презентації дійсності. В «Історії Пугачова» представлена не тільки історія Селянської війни на чолі з О. Пугачовим, але також її передісторія і постісторія, а в центрі «Капітанської дочки» — долі людей, отже, топонімів менше, але ширшим є спектр їх характеристик. Показано, що в художньому творі топоніми поєднуються з різноманітними визначеннями, об'єднуються в текстові групи, і це розширює їхній функціонально-естетичний потенціал. У досліджуваних творах виявлена багатоаспектна характеристика топонімів: науково-географічна, лінгвістична інформація про топоніми, емоційні атрибутивні характеристики описуваних просторів. Наш матеріал показує, що жанрово-стилістична приналежність творів відбивається на кількості та якості використовуваних топонімів, а також на їх функціонуванні. У статті доводиться, що головне призначення топонімів в «Історії Пугачова» полягає в тому, щоб достовірно передати

історичне минуле Росії, показати масштаб військових дій, а в «Капітанській дочці» топоніми не тільки слугують засобом позначення і вказівки на окремі відрізки простору, а й об'єднуються у своєрідні текстові групи, будучи засобом сюжетотворення й виразниками ідейно-художніх і естетичних уявлень автора.

Ключові слова: топонім, топооб'єкт, топонімація, функціональний ряд, текстові групи, функціонально-естетичний потенціал топонімів, О. С. Пушкін.

Yulia O. MUZYCHENKO,

Senior Lecturer of the Russian Language Chair of Odessa I. I. Mechnikov National University;
24/26, Francuzskiy boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: kostianko20@email.ua;
tel.: +38 048 7762277; mob.: +38 096 7470654

TOPONYMS IN A. S. PUSHKIN'S WORKS OF VARIOUS STYLES TACKLING YE. PUGACHEV'S REBELLION

Summary. In this article we compare the composition, functions and roles of toponyms in the «History of Pugachev» and «The Captain's Daughter». These works have the same theme, but differ in their ways of interpreting and presenting the reality. The paper establishes the qualitative and quantitative composition correlations of toponyms in the works analyzed. It proves that only real place names are used in the scientific and historical works, while in the novel real geographical names are used (selectively) alongside with fictional ones. It was revealed that the choice of toponyms in the works under analysis is determined both by the theme and the way of interpreting and presenting the reality. In the «History of Pugachev» not only the history of the Peasant War headed by Pugachev is portrayed, but also its historical background and its aftermath, while in «The Captain's Daughter» the focus is laid on the fates of people and accordingly, there are fewer names employed, though the range of their characteristics is wider. It is shown that in fiction toponyms are combined with various definitions, they can make up text groups, thus expanding their functional and aesthetic potential. In the works considered we have spotted multifold characteristics of the described space, such as scientific-geographical, linguistic and emotional attributive features. Our material shows that the quantity and the quality of the toponyms used, as well as their functions, depend on the genre and stylistic identity of the text. It is proved that the main reason for employing toponyms in the «History of Pugachev» is providing authenticity of the historical past of Russia and showing the scale of military operations. In «The Captain's Daughter» toponyms serve to mark and to refer to certain space segments, build up original text groups and are a plot-forming means, expressing the author's ideological, artistic and aesthetic ideas.

Key words: toponym, topo-object, toponomination, functional row, text groups, functional and aesthetic potential of toponyms, Aleksandr Pushkin.

Статтю отримано 20.12.2014 р.

УДК 811.161.1'373.231/.232:821.161.1–312.1Лермонтов

МУРАДЯН Ирина Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина;
e-mail: muradayn@ukr.net;
тел.: +38 048 7762277; моб.: +38 095 5148345

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ РУССКОЙ АНТРОПОНИМНОЙ ФОРМУЛЫ В РОМАНЕ М. Ю. ЛЕРМОНТОВА «ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ»

Аннотация. Тексты М. Ю. Лермонтова дают богатый материал для изучения антропонимных норм в период становления современного русского литературного языка в 30-е годы 19 века. Одной из главных «скреп» художественного текста являются номинации персонажей. Именования героев проходят через весь текст, включаются в структуру авторской речи, в многочисленные диалоги между разными персонажами. В статье исследуется функционирование антропонимных номинаций в прозаических текстах М. Ю. Лермонтова, в частности, в романе «Герой нашего времени». Показана вариативность русской антропонимной формулы в различных коммуникативных актах и ситуациях общения. В структуре авторской речи наиболее частотной номинацией героев в текстах Лермонтова оказывается фамилия. В диалогах героев частотно использование характерной для русской коммуникации и этикета формулы «имя+отчество». При именованиях женщин проявляются гендерные особенности. Женщины чаще всего названы одним именем с детерминантом или без него, например: *княжна Мери, Бэла*. В статье также прослежена зависимость номинации героев от литературного метода. В романтических произведениях М. Ю. Лермонтова имена персонажей не варьируются, а в реалистических текстах они изменяются, отражая антропонимную норму и особенности русской культуры коммуникации.

Ключевые слова: русский язык, номинация, антропонимная формула, текст Лермонтова.

Роман «Герой нашего времени» написан не только в период утверждения норм современного русского языка, но и, как определяют исследователи, это «произведение этапное, фиксирующее в историко-поэтическом смысле время пристального художественного внимания к человеческой индивидуальности как носителю собственной, не ориентированной ни на сакральный образец, ни на устоявшийся авторитет, ни на авторское всезнание жизненной позиции» [1, с. 113]. Поэтому сосредоточенность М. Ю. Лермонтова на психологизме своего героя обусловила особое внимание к выбору и функционированию номинаций в тексте произведения.

Существовавшие до появления реализма литературные методы и течения ограничивали средства стилистики собственных имен, которыми писатель мог пользоваться. Для классицизма было характерно изображение абстрактного «человека вообще», что проявлялось в использовании, как отмечает Э. Б. Магазаник, условных имен, заимствованных из античной мифологии в жанрах «высокого стиля» и «говорящих» имен в жанрах «низкого» стиля [2, с. 36]. Герой в произведениях классицистов воплощал одно какое-либо свойство человеческого характера, которое удобно обозначить одним именем. Эти «говорящие» имена были подчеркнута условны, потому что часто образовывались не по русским антропонимным нормам, например: *Милон*, *Честон*.

Сентиментализм не допускал в художественные тексты «грубые» имена, использовались только «поэтические», «сладкозвучные» именованья. Эта традиция, перенесенная из сентименталистских произведений в быт, высмеяна А. С. Пушкиным в романе «Евгений Онегин», в котором мать Татьяны звала Полиною Прасковью и Селиною Акульку.

Романтизм характеризуется преобладанием субъективной позиции писателя по отношению к изображаемым явлениям жизни и не столько воспроизведением, сколько пересозданием действительности. Это ведет к выдвиганию на первый план исключительных характеров и сюжетов. И отсюда в области стилистики имён — использование необычных, «экзотических», непривычных именованья.

Таким образом, все названные литературные методы и течения создавали для писателей определённые рамки в использовании собственных имён. Реализм ломал каноны и ограничения.

Создавая реалистические произведения, М. Ю. Лермонтов не только отталкивался от особенностей номинаций других методов, но и творчески использовал тот положительный опыт, который был накоплен в употреблении собственных имён в рамках этих методов.

Целью нашего исследования является анализ функционирования антропонимных номинаций в различных коммуникативных ситуациях в прозаическом тексте М. Ю. Лермонтова — романе «Герой нашего времени».

Следует отметить, что построение произведения оказывает влияние на использование именованья в авторском тексте. Роман имеет сложную композицию. В первой части Лермонтов представляет две главы: «Бэла» и «Максим Максимыч». Повествование ведётся в них от лица автора. Он описывает встречу на Кавказе с боевым офицером штабс-капитаном Максимом Максимычем и его рассказ о Печорине. При первом представлении номинация героя полная «Григорий Александрович Печорин». Дальше в речи Максима Максимыча и в диалогах при непосредственном контакте Лермонтов использует формулу «имя+отчество» — Григорий Александрович. Но в воспоминаниях чаще всего встречается номинация «Печорин». Обращает на себя внимание тот факт, что в авторской структуре речи Лермонтов называет своих героев только по фамилии. Так, только по фамилии именуется Печорин в главе «Максим Максимыч». Штабс-капитан назван по имени и отчеству и в речи автора, и в речи Печорина. Такая номинация соответствует этикетной антропонимной норме как того времени, так и нашего.

Дальше М. Ю. Лермонтов строит произведение как журнал Печорина. Поэтому «Тамань», «Княжна Мери» и «Фаталист» написаны от первого лица как записки Печорина. Это обусловило то, что все персонажи этих повестей даны как бы в восприятии и в структуре речи Печорина.

В «Княжне Мери» персонаж Грушницкий назван только по фамилии. Так его называет Печорин не только в своих размышлениях, но и в контактных ситуациях общения. Обращение к коммуниканту только по фамилии в русском речевом этикете считается фамильярным, кроме нескольких социальных групп. Это возможно в среде военных, и именно эту традицию отображает Лермонтов в романе. Писатель показывает, что так же, только по фамилии, обращается Печорин к доктору Вернеру. И в повести «Фаталист» Лермонтов основной номинацией поручика Вулича делает одну фамилию. Во всех перечисленных случаях именование одной фамилией является нормативным в среде военных и, в силу своей распространённости, несколько, хотя и не полностью, утрачивает стилистический оттенок фамильярности. Этот тонко подмеченный Лермонтовым аспект речевой коммуникации даёт нам богатый материал для описания антропонимных норм периода становления современного русского литературного языка.

В своём реалистическом романе М. Ю. Лермонтов отображает традиционное в русском общении употребление антропонимной формулы «имя+отчество». Так именуется один из героев произведения, чье имя вынесено в заглавие одной из глав, Максим Максимыч. Лермонтов выбирает именно такое, соответствующее разговорному произношению, написание отчества персонажа.

Следует отметить, что примерно в те же годы А. С. Пушкин для своих героев выбирал именно разговорные варианты отчества, например, Петр Андреич [3, с. 195]. Очевидно, такой одинаковый подход двух великих мастеров русской словесности свидетельствует о желании придать стилистическую окраску разговорности диалогической речи персонажей.

По имени и отчеству названы также второстепенные персонажи: муж Веры Семён Васильевич и один из секундентов Грушницкого Иван Игнатьич. Таким образом, М. Ю. Лермонтов отображает в своём тексте реальное использование русской антропонимной формулы в различных ситуациях общения.

Особенности творческой манеры писателя проявляются в способах номинации женских персонажей. Женщины именуются в тексте Лермонтова одним личным именем, например, *Вера*, *Бэла*, *княжна Мери*. Все эти номинации ситуативно обусловлены.

Номинация «Вера» дана в дневнике Печорина и отображает близкие отношения героя с этой женщиной. Бэла — дочь черкесского князя и поэтому у неё нет отчества и фамилии. Нерусское имя подчёркнуто написанием имени с «э». В номинации «княжна Мери» присутствуем детерминант «княжна». Это делает именование официальным. Кроме того, Лермонтов отобразил модную тенденцию того времени называть людей французской или английской формой имени. В данном случае выбрана английская огласовка имени. Таким образом, можно отметить особенности именования женских персонажей у М. Ю. Лермонтова. Если у мужчин самой распространённой номинацией является фамилия, то у женщин — личное имя.

Единственный женский персонаж с фамилией — это княгиня Лиговская. Такая номинация больше соответствует действительности. В тексте присутствует еще и обобщенное именование матери и дочери — Лиговские.

М. Ю. Лермонтов в романе достаточно широко показывает современную ему действительность. В ней присутствуют разные края и люди разных национальностей. Часто автору нужно показать это в имени персонажа. В «Тамани» слепой мальчик говорит на «малороссийском» языке, а главного контрабандиста Лермонтов называет славянским именем «Янко». Героине автор не даёт имени. Она дана в восприятии Печорина, который называет её ундиной (русалкой) и сравнивает с Миньонной Гёте. Подобные номинации больше характеризуют самого Печорина как человека образованного и начитанного. «Ундина» — повесть Фридриха де ла Мотт Фуке (1813), переведённая В. А. Жуковским в 1837 году. Миньона — персонаж известного романа Гёте «Годы учения Вильгельма Мейстера».

В «Княжне Мери» присутствует персонаж доктор Вернер, прототипом которого является пятигорский доктор Н. В. Майер [4, с. 149]. В этом случае Лермонтов вымышленную фамилию также делает немецкой.

Умело подобраны Лермонтовым имена черкесов в повести «Бэла». Именование «Казбич» созвучно с названием известной кавказской горы Казбек. Брату Бэлы, сыну черкесского князя Лермонтов даёт, хоть и не черкесское, но распространённое на Кавказе тюркское имя «Азамат», в котором присутствует свойственный тюркским языкам сингармонизм.

В «Фаталисте» Лермонтов изображает героя сербом и подбирает соответствующую фамилию «Вулич». Остановимся подробнее на анализе этой номинации. В ней присутствует фамильный суффикс *-ич*, характерный для многих сербских фамилий. Кроме фамилии, в тексте нет ни имени, ни отчества. Отметим, что использование в диалогах имени и отчества, традиционных для русского речевого общения, придаёт герою коммуникабельность, включённость в круг семейного и дружеского общения. Именование одной фамилией, тем более иностранной, несколько необычно, выделяет персонаж из ряда других людей. Думаю, что именно этого добивался М. Ю. Лермонтов, давая такую номинацию этому герою, фатально и мистически относящемуся к жизни. Фамилия необычна и неподвижна, как маска. Это её качество заставляет вспомнить условность и неподвижность именования «Сильвио» в повести «Выстрел» А. С. Пушкина.

Переключка с А. С. Пушкиным присутствует в романе М. Ю. Лермонтова в общей концепции произведения: Пушкин обрисовал героя своего времени, а Лермонтов — своего. Но есть она и в именах. О близости и «речном» характере фамилий главных героев писал в своё время В. Г. Белинский [5, с. 188].

Есть и более мелкие соответствия. Например, поручик *Иван Игнатьич*, которым командовала жена коменданта Белогорской крепости в повести Пушкина «Капитанская дочка», и *Иван Игнатьич* — один из секундентов Грушницкого в «Княжне Мери» Лермонтова.

В целом, тексты А. С. Пушкина больше насыщены вариативными формами именований, что приближает их к реальной высокой вариативности номинаций в русской коммуникации. В текстах же М. Ю. Лермонтова вариативность номинации персонажей невелика. Можно отметить гендерные особенности именования женских персонажей у М. Ю. Лермонтова. Если у мужчин самой частотной номинацией является фамилия, то у женщин — личное имя.

В творческой манере М. Ю. Лермонтова самым частотным именованием персонажа является фамилия, что больше соответствует исключительным героям с сильными страстями. Такая номинация остаётся неизменной на протяжении всего текста. Это, по нашему мнению, является

отголоском романтического метода в подходе к изображению героя, одинокого, обособленного, не включённого в обычную коммуникацию.

Литература

1. Чёрная Т. К. Иронико-трагедийный смысл ролевой имитации жизни в романном сюжете «Героя нашего времени» / Т. К. Чёрная // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. — СПб.: Изд-во РГПИ, 2005. — Вып. 11. Т. 5. — С. 113–125.
2. Магазаник Э. Б. Ономапoeтика, или «говорящие» имена в литературе / Э. Б. Магазаник. — Ташкент : Фан, 1978. — 146 с.
3. Мурадян И. В. Культурологическое значение антропонимных номинаций в повести А. С. Пушкина «Капитанская дочка» / И. В. Мурадян // Болдинские чтения 2012. Гос. лит.-мемор. и природ. музей-заповедник А. С. Пушкина «Болдино» / Отв. ред. Н. М. Фортунатов. — Большое Болдино, 2012. — С. 193–202.
4. Эйхенбаум Б. О. О прозе: сборник статей / Б. О. Эйхенбаум. — Л.: Худож. лит., 1969. — 503 с.
5. Белинский В. Г. Герой нашего времени / В. Г. Белинский // Полн. собр. соч.: в 13 т. — М.: Изд-во АН СССР, 1956. — С. 186–209.

References

1. Chiornaja T. K. Ironiko-tragedijnyj smysl rolevoj imitacii zhizni v romannom siuzhete «Geroja nashego vremeni» / T. K. Chiornaja // Izvestija RGPU im. A. I. Gercena. — SPb.: Izd-vo RGPI, 2005. — Vyp. 11. T. 5. — S. 113–125.
2. Magazanik E. B. Onomapoetika, ili «govoriashhie» imena v literature / E. B. Magazanik. — Tashkent : Fan, 1978. — 146 s.
3. Muradian I. V. Kul'turologicheskoe znachenie antroponimnyh nominacij v povesti A. S. Pushkina «Kapitanskaja dochka» / I. V. Muradian // Boldinskie chtenija 2012 / Gos. lit.-memor. i prirod. muzej-zapovednik A. S. Pushkina «Boldino» / Otv. red. N. M. Fortunatov. — Bol'shoe Boldino, 2012. — S. 193–202.
4. Ejhenbaum B. O. O proze: sbornik statej / B. O. Ejhenbaum. — L.: Khudozh. lit., 1969. — 503 s.
5. Belinskij V. G. Geroj nashego vremeni / V. G. Belinskij // Poln. sobr. soch.: v 13 t. — M.: Izd-vo AN SSSR, 1956. — S. 186–209.

МУРАДЯН Ірина Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 650058, Україна; e-mail: muradayn@ukr.net; тел.: +38 048 7762277, моб.: +38 095 5148345.

ФУНКЦІОНУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ АНТРОПОНІМНОЇ ФОРМУЛИ В РОМАНІ М. Ю. ЛЕРМОНТОВА «ГЕРОЙ НАШОГО ЧАСУ»

Анотація. Тексти М. Ю. Лермонтова дають багатий матеріал для вивчення антропонімічних норм періоду становлення сучасної російської літературної мови у 30-і роки XIX ст. Однією з головних «скріп» художнього тексту є номінації персонажів. Іменування героїв проходять крізь весь текст, включаються у структуру авторського мовлення, в численні діалоги між різними персонажами. У статті досліджено проблему функціонування антропонімічних номінацій у прозовому тексті М. Ю. Лермонтова — романі «Герой нашого часу». Показано варіативність російської антропонімічної формули в різних комунікативних актах і ситуаціях спілкування. У структурі лермонтовського тексту найбільш частотною номінацією героїв виявляється прізвище. У діалогах героїв частим є використання характерної для російської комунікації та етикету формули «ім'я + по батькові». При йменуванні жінок виявляються гендерні особливості. Жінки найчастіше названі одним ім'ям з детермінантом або без нього, наприклад: *княжна Мері, Бела*. У статті також простежено залежність номінації героїв від літературного методу. У романтичних творах М. Ю. Лермонтова імена персонажів не варіюються, а в реалістичних текстах вони змінюються, відображаючи антропонімічну норму й особливості російської комунікативної культури.

Ключові слова: російська мова, номінація, антропонімічна формула, текст Лермонтова.

Iryna V. MURADYAN,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Russian Language Chair of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Francuzskiy boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: muradayn@ukr.net; tel.: +38 048 7762277, mob.: +38 095 5148345

FUNCTIONING OF THE RUSSIAN PERSONAL NAME FORMULA IN THE NOVEL «A HERO OF OUR TIME» BY M. YU. LERMONTOV

Summary. Texts by Lermontov provide a rich material for the study of personal name standards during the formation of the modern Russian formal language in the 30s of the 19th century. One of the main «text-bonds» in fiction is nomination of literary characters. Their naming goes through all the text and are included the structure of author's speech, in many dialogues between different characters. The article investigates the functioning of anthroponymic nominations in the prose texts by M. Lermontov, in particular, in the novel «A Hero of Our Time». There is a variability of Russian anthroponymic formula that crops up in different communicative acts and communicative situations and is shown in the article. In the structure of author's speech in the texts by Lermontov the characters' most frequent nomination is their surname. Typical of the Russian communicative etiquette, the formula «name + patronymic» is often used in the characters' dialogues. Women naming is gender-specific. Women are addressed by their first names with or without a determinant, for example, *Khniashna Mary* (Princess Mary), *Bela*. The article also traced the dependence of characters' nominations on the literary method. The names of characters in the romantic works of Mikhail Lermontov do not vary, but in his realistic texts the names are changed. It reflects an anthroponymic norm and features of the Russian communicative culture.

Key words: Russian language, nomination, anthroponymic formula, text by Lermontov.

Статтю отримано 18.04.2015 р.

УДК [811.161.1+811.161.2+811.163.2]'373.2:659.131:615.12.002.2

НАСАКИНА Светлана Викторовна,

кандидат филологических наук, ст. преподаватель кафедры украинского и иностранных языков Одесского государственного аграрного университета; ул. Канатная, 99, г. Одесса, 65039, Украина; тел.: +38 097 2352381; e-mail: nasakinas@mail.ru

ЭРГОНИМЫ КАК КОМПОНЕНТЫ РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТОВ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ ПРЕПАРАТОВ

Аннотация. В статье рассмотрено функционирование эргонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов. Цель статьи — анализ функционирования эргонимов в таких текстах. Поставленные задачи: определение специфики функционирования эргонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов и функционально обусловленная классификация таких эргонимов. Исследование выявило схожие черты в рекламных текстах на материале украинского, болгарского и русского языков. В статье представлена краткая характеристика эргонимов в разные исторические периоды. Представлена характеристика этих единиц. Определена роль собственных имён в рекламных текстах фармацевтических препаратов. Доказано, что эргонимы являются дополнительным источником выразительности, способствуют раскрытию идеи рекламного текста. Создана функционально обусловленная классификация эргонимов, используемых в рекламных текстах фармацевтических препаратов: 1) названия медицинских и научных учреждений, 2) названия государственных и международных организаций, занимающихся вопросами здравоохранения, 3) названия фармацевтических компаний. Выделены номинативная, информационно-рекламная, суггестивная и культурно-символическая функции данных эргонимов.

Ключевые слова: имя собственное; эргоним; реклама фармацевтических препаратов; рекламный текст; украинский, русский и болгарский языки.

Постановка проблемы. После получения независимости в Украине произошли определённые изменения в фармацевтической промышленности. Многие фармацевтические предприятия перешли из государственной в частную собственность, что, несомненно, повлияло на рост конкуренции на украинском фармацевтическом рынке. Возникла необходимость в совершенствовании рекламных текстов. Несмотря на то, что на украинском рынке действует около 200 зарубежных фармацевтических фирм [4, с. 118], отечественные производители не сдают своих позиций, а в некоторых случаях украинский покупатель делает выбор в пользу дешёвого, но качественного отечественного лекарства. В последнее время во всём мире возникает огромное количество фармацевтических заводов и компаний, при этом для каждой новой структуры обязательным

является название. Это способствует появлению в ономастике рекламных текстов фармацевтических препаратов всё большего количества **эргонимов**.

Анализ основных исследований и публикаций. Использование собственных имён (онимов) в различных целях является характерной чертой рекламных текстов. Исследованием ономастики рекламных текстов в той или иной степени занимаются: Ю. В. Грушевская, А. А. Исакова, О. В. Кирпичёва, И. В. Крюкова, С. М. Кудыба, Э. Р. Ясавеева и др.

Научная новизна исследования. В данной статье впервые предлагается классификация эргонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов.

Цель статьи — анализ функционирования **эргонимов** в рекламных текстах фармацевтических препаратов. Реализация поставленной цели требует решения следующих **задач**: 1) определить специфику функционирования эргонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов; 2) создать функционально обусловленную классификацию таких эргонимов.

Материалом для нашей статьи послужила печатная реклама, размещённая на рекламных листовках, в буклетах и каталогах на украинском, болгарском и русском языках. Анализу подверглись 380 рекламных текстов.

Изложение основного материала. Онимы, представляющие собой имя, которое даётся конкретному объекту, человеку для выделения его из ряда одинаковых или подобных [8, с. 62–63], подразделяются на разряды: **антропонимы** (имена людей), **топонимы** (названия географических объектов), **эргонимы** (собственные имена объединений людей), **прагматонимы** (собственные имена тех объектов, которые имеют денотаты в прагматической сфере деятельности человека), **идеонимы** (названия объектов духовной культуры), **фитонимы** (названия растений), **хрононимы** (названия событий и отрезков времени, связанных с историческими событиями), **зоонимы** (имена или клички животных), **космонимы** (названия природных объектов космического пространства), **теонимы** (имена божеств и демонов в любой религии, мифологии, пантеоне). Включение тех или иных разрядов в рекламный текст определяется предметом рекламирования, каналом распространения, жанром рекламного текста и т. д.

Рекламные тексты фармацевтических препаратов в разных странах, в целом, имеют одинаковую структуру, а **эргонимы** являются обязательным компонентом любого рекламного текста фармацевтических препаратов, при этом они выполняют прежде всего номинативную функцию. Этот разряд собственных имён начали изучать сравнительно недавно, поэтому дискуссионным остаётся ряд теоретических положений, одним из которых является вопрос о том, что понимать под термином **эргоним**.

А. А. Белецкий включает в понятие **эргоним** название произведений искусства, литературных произведений, названия разных сортов вин, различных видов лекарств [1, с. 170], в то время как Д. Г. Бучко и Н. В. Подольская, М. Н. Торчинский считают, что **эргоним** — собственное имя определённого объединения людей: организации, партии, учреждения и т. д. [8, с. 85; 9, с. 166; 6, с. 120]. М. Н. Торчинский к **эргонимам** относит **коллективонимы** — собственные имена коллективов, занятых в сфере производства и сервиса, **конфедерационимы** — собственные имена объединений людей, государств и других объектов по политическим, идеологическим и другим признакам и **пресулатонимы** — собственные имена руководящих структур разных уровней [6, с. 153]. И. В. Крюкова предлагает объединить прагматонимы, эргонимы и гемеронимы и даёт новый термин **рекламное имя**, объясняя введение нового термина функциональной близостью перечисленных разрядов [3, с. 4]. Добавим, что разное определение **эргонимов** существует и в европейских странах. Так, для хорватских ономастов **хрематонимы** — это то, что в Украине называют эргонимами [2, с. 21]. Принимая во внимание различные точки зрения, мы понимаем **эргоним** как собственное имя определённого объединения людей: организации, партии, учреждения и т. д. [8, с. 85]. Кроме того, мы единодушны с мнением Е. Ю. Карпенко относительно того, что понятие «эргоним» включает любые объединения людей, а не только деловые [2, с. 15].

Эргонимы в фармацевтических рекламных текстах обладают несколькими характерными чертами: 1) недолговечностью (они подвержены влиянию времени); 2) искусственным характером; 3) тенденцией к сокращению и аббревиации; 4) социальной обусловленностью. Так, в одесской газете «Южная мысль» за январь 1914 года можно встретить эргонимы, которые невозможно встретить в рекламных текстах нашего времени, например: *Сердечные заболевания, ожирения, склероз, сердцебиения и одышки, неврастения и нервные заболевания... с успехом лечат Спермином-Пеля профессор Д-р Пель и С-вья, поставщики Двора Его Императорского Величества*. В данном примере эргоним **Двор Его Императорского Величества** отражает социальную дифференциацию общества того периода. После 1917 года он уже не появлялся в рекламных текстах. В советскую эпоху отсутствовали частные компании, вследствие чего рекламирование велось от лица государства, кроме того, в послереволюционный период существовала тенденция к созданию аббревиатур, что и было отражено в структуре эргонимов рекламного текста из «Фармацевтического календаря» за 1929 год: *К сведению врачей и лечебных учреждений находящихся в ведении лечебного отдела Н. К. З. Государственный институт экспериментальной эндокринологии*

ведёт производство органотерапевтических эндокринных препаратов. Все требования направлять по адресу: Москва, 11, Николо-Воробьевский пер, 10. Государственный институт экспериментальной эндокринологии Народного Комиссариата Здравоохранения.

Отличительной чертой современного периода является динамичная реклама [7, с. 6], включающая теле- и радиорекламу, поэтому часто в современных рекламных текстах можно встретить эргонимы — собственные имена теле- и радиоканалов, например: **Кларитин. Яскраве життя без алергій! Рекламна кампанія відразу на 6 телевізійних каналах: Інтер, Новий Канал, СТБ, ІСТV, Тоніс, Перший Канал.**

Приведённые выше примеры подтверждают тезис о том, что «ономастики различных эпох существенно отличаются друг от друга» [5, с. 7].

Эргонимы, которые используются в современных рекламных текстах фармацевтических препаратов, можно условно разделить на 3 группы: 1) **названия медицинских и научных учреждений**; 2) **названия государственных и международных организаций**, занимающихся вопросами здравоохранения; 3) **названия фармацевтических компаний.**

Цель рекламного текста — привлечь внимание адресата, для этого в текст включают названия медицинских и научных учреждений, большинство из которых кроме номинативной, выполняют информационно-рекламную функцию, например: **Гілоба. Ясність мислення. 100 % пам'ять! Гілоба пройшла клінічне дослідження: на базі Київської МКЛ № 4 (кафедра нервових хвороб Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця); в Івано-Франківському медичному університеті на кафедрі урології.**

Рекламным текстам фармацевтических препаратов свойственна ориентация на научный стиль, поэтому нередким является использование рекомендаций врачей и учёных, направленных на создание доверия к рекламируемому препарату, например: **ArtroStop Plus Стоп на дискомфорт в ставите! «Артростоп Плюс е продукт, който оказва благоприятен ефект при проблеми със ставите. Дава добри клинични резултати»**

Проф. Златомир Коларов, д.м.н., ревматолог, Клиника по ревматология — МУ- София

В приведённых выше примерах рекламисты с помощью эргонимов получают потенциальную возможность влиять на адресата, апеллируя к авторитетному источнику информации.

Употребление в рекламных текстах фармацевтических препаратов **названий государственных и международных структур** служат действенным средством для создания положительной оценки рекламируемому препарату, при этом используется также риторический приём «ссылка на авторитет», например: **Імет Не терпить головний біль — прийміть ІМЕТ! Препарати ібупрофену рекомендовані МОЗ України як жарознижувальні засоби у складі симптоматичної терапії грипу.**

Внедряя в рекламный текст эргонимы — названия международных структур, — рекламист снижает критичность восприятия текста адресатом, создавая положительные эмоции и ассоциации, связанные с рекламируемым препаратом. В этом случае эргонимы выполняют также суггестивную функцию. Например: **Йодомарин У Вас есть решение для профилактики йододефицита. В конце 2002 года при участии Министерства Здравоохранения Украины, АМН Украины и поддержке Детского фонда ООН Юнисеф были проведены исследования распространённости йододефицита в 22 областях Украины. Их результаты показали, что практически на всей её территории существует умеренный йодный дефицит.**

Эргонимы, принадлежащие к третьей выделенной нами группе, выполняя номинативную и информационно-рекламную функции, указывают на страну производителя лекарства, например: **Деринат Для надійного захисту країна з порад: для їжачка — голки, для Вас — Деринат. «Альба Україна». Данный вид эргонимов является необходимым компонентом рекламных текстов фармацевтических препаратов, при этом большинство из них обладает дополнительным семантическим потенциалом, например: **Aspirin® С Винаги с Вас. На 10 октомври 1897 г. Младият химик д-р Феликс Хофман, изследовател във Fr. Bayer Co., отбелязва в лабораторния дневник създаването на ацетилсалицилова киселина.****

Выводы. Суммируя вышеизложенное, отметим, что эргонимы являются важным компонентом ономастического рекламных текстов фармацевтических препаратов в любом языковом коллективе. Эргонимы выполняют номинативную, суггестивную, информационно-рекламную и культурно-символическую функции в рекламных текстах фармацевтических препаратов.

Перспективы дальнейших исследований. Предлагаемая в статье классификация эргонимов открывает перспективы для более детального анализа эргонимов в рекламных текстах фармацевтических препаратов.

Л и т е р а т у р а

1. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (Ономастика) / А. А. Белецкий. — К. : Изд-во Киев. ун-та, 1972. — 210 с.

2. Карпенко О. Ю. Структура індивідуального ергономічного фрейму / О. Ю. Карпенко // Записки з ономастики. — 2007. — № 10. — С. 11–22.
3. Крюкова И. В. Рекламное имя: от изображения до прецедентности : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Крюкова Ирина Васильевна. — Волгоград, 2004. — 360 с.
4. Строкань А. П. Вступ до фаху (історія фармації) : [навч. посіб.] / А. П. Строкань, О. Ф. Кучмістова. — К.: КНУТД, 2004. — 131 с.
5. Суперанская А. В. Имя и эпоха (К постановке проблемы) / А. В. Суперанская // Историческая ономастика : сб. статей. — М. : Наука, 1977. — С. 7–26.
6. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Торчинський Михайло Миколайович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. — К., 2010. — 502 с.
7. Удріс Н. С. Реклама як засіб формування сучасного способу життя міського населення України : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 / Удріс Наталя Сергіївна. — Кр. Ріг, 2003. — 20 с.
8. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / [уклад. Дмитро Бучко, Наталя Ткачова]. — Х. : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
9. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / [отв. ред. А. В. Суперанская]. — М. : Наука, 1978. — 199 с.

References

1. Beleckij A. A. Leksikologija i teorija jazykoznanija (Onomastika) / A. A. Beleckij. — K. : Izd-vo Kiev. un-ta, 1972. — 210 s.
2. Karpenko O. Ju. Struktura indyvidual'nogo ergonomichnogo frejmu / O. Ju. Karpenko // Zapysky z onomastyky. — 2007. — № 10. — S. 11–22.
3. Kriukova I. V. Reklamnoe imia : ot izobrazhenija do precedentnosti : dis. ... d-ra. filol. nauk : 10.02.19 / Kriukova Irina Vasil'evna. — Volgograd, 2004. — 360 s.
4. Strokany' A. P. Vstup do fahu (istorija farmacii) : [navch. posibnyk] / A. P. Strokany', O. F. Kuchmistova. — K.: KNUVD, 2004. — 131 s.
5. Superanskaja A. V. Imia i epoha (K postanovke problemy) / A. V. Superanskaja // Istoricheskaja onomastika : sb. statej. — M. : Nauka, 1977. — S. 7–26.
6. Torchyns'kij M. M. Struktura, tipologija i funkcionuvannia onimnoji leksyky ukrajins'koji movy : dys. ... d-ra filol. Nauk : 10.02.01 / Torchyns'kij Myhajlo Mykolajovyč ; Kyiv. nac. un-t im. T. Shevchenka, In-t filol. — K., 2010. — 502 s.
7. Udris N. S. Reklama jak zasib formuvannja suchasnogo sposobu zhittia mis'kogo naseleennia Ukrajiny : avtoref. dys. ... kand. soc. nauk : 22.00.04 / Udris Natalia Sergijivna. — Kr. Rig, 2003. — 20 s.
8. Buchko D. G. Slovnyk ukrajins'koji onomastyčnoji terminologiji / [uklad. Gmytro Buchko, Natalia Tkachova]. — H. : Ranok-NT, 2012. — 256 s.
9. Podol'skaja N. V. Slovar' russkoj onomasticheskoj terminologii / [otv. red. A. V. Superanskaja]. — M. : Nauka, 1978. — 199 s.

НАСАКИНА Світлана Вікторівна,

кандидат філологічних наук, ст. викладач кафедри української та іноземних мов Одеського державного аграрного університету; вул. Канатна, 99, м. Одеса, 65039, Україна; e-mail: nasakinas@mail.ru; тел.: +38 097 2352381

ЕРГОНІМИ ЯК КОМПОНЕНТИ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

Анотація. У статті розглянуто функціонування ергонімів у рекламних текстах фармацевтичних препаратів. Мета статті — аналіз функціонування ергонімів у таких текстах. Поставлені завдання: визначення специфіки функціонування ергонімів і створення класифікації ергонімів у рекламних текстах фармацевтичних препаратів. Дослідження виявило схожі риси в рекламних текстах на матеріалі української, болгарської та російської мов. У статті представлена коротка характеристика ергонімів у різні історичні періоди. Подано характеристику та визначено роль власних імен у рекламі фармацевтичних препаратів. Доведено, що ергоніми є додатковим джерелом виразності, вони сприяють розкриттю ідеї рекламного тексту. Створено функціонально зумовлену класифікацію ергонімів у досліджуваних текстах, виокремлено такі їх групи: 1) назви медичних і наукових установ, 2) назви державних і міжнародних організацій, що займаються питаннями охорони здоров'я, 3) назви фармацевтичних компаній. Описано роль номінативної, інформаційно-рекламної, сугестивної та культурно-символічної функцій ергонімів у рекламних текстах фармацевтичних препаратів.

Ключові слова: власна назва; ергонім; реклама фармацевтичних препаратів; рекламний текст; українська, російська, болгарська мови.

Svetlana V. NASAKINA,

Candidate of Philological Sciences, senior lecturer of the Ukrainian and Foreign Languages Chair of Odessa State Agrarian University; 99 Kanatnaya Str., Odessa, 65039, Ukraine; e-mail: nasakinas@mail.ru; tel.: +38 097 2352381

ERGONYMS AS COMPONENTS OF PHARMACEUTICALS ADVERTISING TEXTS

Summary. The article deals with the functioning of ergonyms in pharmaceuticals advertising texts. The purpose of the article is the analysis of the ergonyms functioning in pharmaceuticals advertising texts. The tasks are defining the specifics of the ergonyms functioning in pharmaceuticals advertising texts and creating an ergonyms classification on the material under study. There were found similarities in the pharmaceuticals advertising texts in the Ukrainian, Bulgarian and Russian languages. The article presents a brief description of ergonyms in different historical periods. It gives the characteristics of ergonyms in pharmaceuticals advertising texts. The role of proper names in the pharmaceuticals advertising texts is defined. It is proved that ergonyms serve as an additional source of expression, they promote disclosure of advertising text's ideas. A nominally created ergonyms classification in pharmaceuticals advertising texts has been offered, according to which the following ergonyms groups are presented: 1) the names of the medical and scientific institutions, 2) the names of national and international organizations concerned with health, 3) the names of pharmaceutical companies. The nominative, information and advertising, suggestive, cultural and symbolic functions of ergonyms in pharmaceuticals advertising texts have been outlined.

Key words: proper name; ergonym; pharmaceuticals advertising texts; the Ukrainian, Russian and Bulgarian languages.

Статтю отримано 14.05.2015 р.

УДК 811.161.1'373.23:821.161.1-6 А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов

ПИСЬМИЧЕНКО Виктория Юрьевна,

специалист кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: 3363949@mail.ru; тел.: +38 048 7762277; моб.: +38 098 0451941

ШУМАРИНА Татьяна Федоровна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: shumarina2010@mail.ru; тел.: +38 048 7762277; моб.: +38 067 3779936

ИДИОЛЕКТНАЯ НОМИНАЦИЯ ЛИЦА В РУССКОМ ЭПИСТОЛЯРНОМ ЖАНРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПИСЕМ А. С. ПУШКИНА И М. Ю. ЛЕРМОНТОВА)

Аннотация. Результаты исследований последнего времени подтверждают существование корреляционной зависимости между признаками речи и психологическими свойствами человека, однако не устраняют проблемы поиска речевых стереотипов, значимых для определения иных свойств личности. В психологической и лингвистической литературе вопрос о типичном в гендерной, возрастной, профессиональной групповой коммуникации имеет определённую традицию изучения и целый ряд современных изысканий, однако при этом проблема речевой специфики идиолектов остаётся до сих пор открытой. Особый интерес в связи с вопросом организации номинативного поведения личности вызывают столетия, незаслуженно проигнорированные современными исследователями. Изучение употребления антропонимических и апеллятивных единиц разных исторических периодов (например, XIX века — своеобразного в плане речевой коммуникации отрезка русской истории) является весьма плодотворным для решения современных задач социально-исторической ономастики и ономасиологии.

В последние десятилетия отмечается повышенный интерес к изучению писем в различных аспектах. Объектом данного исследования явилось эпистолярное наследие А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова. Предметом — идиолектная номинация лица в аспекте индивидуальных закономерностей её функционирования.

Ключевые слова: эпистолярный, номинация, идиолект, А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов.

Эпистолярные тексты выдающихся мастеров слова привлекают внимание как литературоведов, так и лингвистов. Однако при всей широте рассмотрения писательского эпистолярного наследия многие аспекты остаются на стадии начальной разработки. Например, индивидуальные мотивы выбора антропонимической формы или окказиональные апеллятивные номинации лица,

создающие неповторимый языковой рисунок идиолекта писателя. Далеко не всеобъемлющее изучение языковых особенностей частной переписки А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова в отечественном языкознании определяет актуальность темы статьи и её проблематики, которая соотносится с такими важными направлениями в современной науке, как изучение языка художественных произведений и исследование роли различных языковых средств в организации идиостиля писателя.

Анализ способов номинации лица, встречающихся в письмах двух великих русских классиков — А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова, — обусловлен рядом причин: прежде всего, изучаемые документы можно отнести к одному периоду — первой половине XIX века. Письма были написаны в соответствии с современным Пушкину и Лермонтову эпистолярным этикетом, представителями одного социального класса, воспитывавшимися в одних исторических условиях. Однако, несмотря на то, что их имена литературоведы ставят рядом, это две неповторимые индивидуальности. Всё вышеизложенное становится основой для вывода о том, что языковая, в том числе номинативная, специфика их письменной речи содержит как сходные, так и индивидуально-авторские черты. В сопоставительном аспекте способы именования лица, представленные в письмах А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова, не подвергались анализу, из чего и вытекает цель данного исследования: выявить номинативную специфику идиолекта А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова в эпистолярном жанре.

Изучение индивидуально-авторской специфики именования лица в уникальном писательском идиолекте позволило констатировать наличие коммуникативных параллелей социального и темпорального характера.

В эпистолярном наследии А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова функционируют как онимные, так и апеллативные способы номинации лица. Антропонимические способы исследуемого исторического периода (19 в.) этикетно организованы. Нормы употребления соотнесены с различными способами функционирования антропонимических единиц в речи адресанта (обращение, представление, упоминание третьего лица, автономинация) и дифференцированы в соответствии со статусом, социальной ролью коммуникантов, ситуацией общения.

В письмах А. С. Пушкина, как и в письмах М. Ю. Лермонтова, антропонимы выполняют идентифицирующую и характеризующую функции. В функции идентификации выступают следующие антропонимические формулы: имя + отчество + фамилия, имя + отчество, имя + фамилия, фамилия, имя, детерминант + фамилия, детерминант + имя + отчество и др.

Часто обоими поэтами с подобной целью используются формулы, не приспособленные для идентификации: это случаи употребления различных орфографических вариантов имён, фамилий (*Евпраксия* и *Евпраксея*; *Чадаев* и *Чаадаев*), употребление инициалов вместо полного имени, иностранных огласовок именований. Для юридической идентификации они, конечно, непригодны, так как, в отличие от имён, в фамилиях не допускается варьирование фонемного состава, однако в контексте эпистолярных произведений и орфографические варианты способны выполнять функцию идентификации. Орфографические и фонетические варианты обнаружены также в письмах М. Ю. Лермонтова: *Елизавета Александровна* и *Лизавета Аркадьевна*, *Еким Шангирей* — *Аким*. Вероятно, при именовании тёзок вариантность антропонимов могла явиться средством дифференциации носителей имени.

Языковая специфика эпохи, в которой довелось жить и творить двум величайшим русским поэтам, состояла в том, что, наряду с русской разговорной речью, в качестве салонного языка был распространён французский, и практически вся социальная верхушка была билингвальна. Безусловно, данное обстоятельство не могло не проявиться в письменной речи, в том числе в эпистолярном жанре. По-французски поэты вели переписку со многими своими адресатами. Так, Лермонтов писал на французском языке А. М. Верещагиной, В. А. Бахметьевой. Пушкин — В. А. Соллогубу, П. А. Осиповой, Л. С. Пушкину и др. И потому в этих письмах нередки именования во французской и иной иностранной огласовке.

У Лермонтова это следующие формы: *Marie, m-lle Annett, m-lle Sophie, Алексис*; у Пушкина — *Натали Оболенская, m-lle NN, Natalie, m-lle Pojarski, m-me George, Annett*. Как видим, и у Пушкина, и у Лермонтова встречаются два графических варианта именований в иностранной огласовке.

Наряду с французскими графическими вариантами, неоднократно встречается и английская огласовка имён. Своего брата, Льва Сергеевича Пушкин именует *Лайон* (*Lion* — *Лев*; русский дублет). Причём в отношении данного референта используются оба графических номината: кириллический *Лайон* и латинский *Lion*. Встречается и английский фонетический вариант фамилии *Воронцов* — *Уоронцов*. У Лермонтова по-английски пишется антропоним *miss Mari*.

Формулы, включающие иностранную огласовку антропонима, так же, как и русские варианты, способны нести информацию социального характера. Так, различная степень официальности отношений коммуникантов проявляется в случае предпочтения именований *Annette* — *m-lle NN* (у Пушкина), *Marie* — *m-lle Marie* (у Лермонтова). Но даже при наличии подобного

сходства индивидуально-авторские особенности авторов писем очевидны. Лермонтов предпочитает конструкцию «имя + отчество» и очень редко использует трёхкомпонентные именованные. Имеется и такая особенность в письмах поэта, как употребление стяжённых форм, присущих разговорной речи: *Алексей Аркадич, Прасковья Николаевна Аквердова*. Следует отметить, что данные варианты употребляются наряду с полными формами и не несут никакой дополнительной семантической нагрузки.

У Пушкина более предпочтителен приём инициальной идентификации. Поэт использует инициалы в разных комбинациях (имени; имени и отчества; имени, отчества и фамилии), и они весьма часты в его эпистолярных произведениях (- *Что такое А. П. К., которая написала много нежностей обо мне...*; — *Фраза, достойная В. Козлова...*).

В письмах А. С. Пушкина частотным способом названия лица является также фамилия. Причём этот вид именования используется у Александра Сергеевича, в отличие от Михаила Юрьевича, среди прочего и в функции обращения. Эта форма апелляции употребляется Пушкиным в паритетных коммуникативных ситуациях, то есть по отношению к лицу, характеризующемуся идентичными социальными параметрами, либо к приятелям, но при этом возрастная дифференциации игнорируется. Например, в письмах к П. А. Вяземскому и В. А. Жуковскому, старшему другу и наставнику (- *Жуковский, думай о моём положении и суди!*)

Обращая внимание на употребление имени в функции идентификации, необходимо отметить следующее: Пушкин чаще, чем Лермонтов, использует данное именование и по отношению к приятелям, и как средство социальной дифференциации (- *Поклон Порфирию и другим моим старым приятелям.*)

Характеризующую функцию в эпистолярных произведениях А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова выполняют антропонимические номинации, обнаруживающие эмоционально-оценочное значение на уровне а) парадигматического анализа и б) синтагматического анализа.

По своему парадигматическому значению гипокористики и мелиоративы, использованные в письмах двух поэтов, призваны выражать интимный, неофициальный характер отношений участников коммуникации, что позволяет с помощью данных антропонимических форм адекватно охарактеризовать близкие, доверительные, а порой и нежные (если иметь в виду мелиоративы) отношения поэтов с их адресатами. Различие состоит в предпочтении разных словообразовательных вариантов: у М. Ю. Лермонтова дериваты с суффиксами *-еньк-, -юш-*, у А. С. Пушкина — *-юшк-, -иньк-*.

Антропонимические номинации, обнаруживающие эмоционально-оценочное значение на уровне синтагматического анализа, по своему характеру близки у обоих поэтов. Под влиянием контекста в синтагматике антропонимические формы, употребляемые и Пушкиным, и Лермонтовым, приобретают не только эмоционально-оценочную (*милый Алёша, милый Раевский*), но и рационально-оценочную коннотацию (*Зачем хвалить холодного однообразного Осипова?*).

Номинация лица посредством апеллативов, представленная в анализируемом материале, по структуре бывает простой, сложной и составной (примеры составной номинации у Лермонтова: *старая кокетка, ужасный бродяга, искреннейший друг*; у Пушкина: *ласковый хозяин, дикие черкесы, старинный приятель*). И у Пушкина, и у Лермонтова апеллативная номинация обозначает лицо по его принадлежности к определённом классу лиц, по его отношению к другим лицам, по его служебной функции. Апеллативные номинации по векторному принципу разделяются на объектные и субъектные. Типологическая классификация объектных номинаций обширна и разнообразна. В данной статье представляется лишь один её вид — оценочная номинация в двух её проявлениях: рационально-оценочная и эмоционально-оценочная. Субъектную номинацию представляет автономинация. При рационально-оценочной номинации, которая встречается у обоих авторов, оценка выражена прилагательными — оценочными суждениями. Например, у А. С. Пушкина: *снисходительный попечительный друг; милый, ласковый хозяин; милые и умные отшельники; милый беспамятный эгоист*; у М. Ю. Лермонтова: *любезный и красивый кавалер, вечно привязанный к вам и покорный внук, толстая оптовая купчиха*. Однако, на наш взгляд, адекватное определение типа номинации не может быть произведено без учёта контекста и конституации. Так, цитация А. С. Пушкиным в эпистолярных своих поэтических номинаций приводит к возникновению у последних контекстуального эмоционально-оценочного значения. Напр.: *...дайте знать минутным друзьям моей минутной младости, чтоб они прислали мне денег, чем они чрезвычайно обяжут искателя новых впечатлений* (А. И. Тургеневу, 7 мая 1821 г.). В стихотворении «Погасло дневное светило...», откуда взяты выражения *минутные друзья минутной младости* и *искатель новых впечатлений*, именованиям придавалось патетическое звучание. Помещённые в столь прозаический контекст, они превращаются в иронично-оценочные. Трактовка следующего употребления вообще невозможна без учёта конституативного фактора. В письме к А. М. Верещагиной Лермонтов пишет: *м-де Ладыженская с каждым днём становится всё вышительнее. Поэтому советую ему ещё больше расползаться, чтобы контраст не был столь разительным*. Через некоторое время в письме к М. А. Лопухиной: *Что касается Алексиса, то это не*

удивительно, потому что на днях, как говорят здесь, он женится на какой-то **богатой купчихе**... . Вероятно, речь идёт об одном и том же лице. Но читаем далее в письме к самому А. А. Лопухину: **Милый Алексис**, я был болен, оттого долго тебе не отвечал и не поздравлял тебя и **милую твою жену**. Казалось бы, странно читать *милую твою жену*, ведь до этого момента номинации фиксируют ироничное, негативное отношение к объекту именования. К сожалению, переписка Лермонтова не оставила свидетельства об истинных чувствах поэта. Но можно предположить, что узнав ближе эту женщину, Лермонтов изменил своё мнение о ней. И, следовательно, относительно характера номинации можно высказать три предположения: это позитивная эмоционально-оценочная номинация; ироничное именование (предположение сделано на основе предшествующих негативно оценочных номинаций) или же слово «милая» десемантизировано и употребляется как компонент этикетной формулы, а сама номинация превращается в рационально-оценочную.

В письмах обоих поэтов многочисленны эмоционально-оценочные номинации. И это не удивительно, так как письма, являющиеся источником нашего исследования, адресованы родным и близким людям. Так, например, в посланиях к друзьям, брату в качестве обращения Пушкин использует следующие формы: *моя радость*, *моя прелесть*, *душа моя*. Жену свою, Н. Н. Пушкину, поэт называет *мой ангел*, *царица моя*. В письме к П. Б. Мансурову читаем: *Прощай, лапочка*. С помощью подобных способов выражения эмоциональности создаётся особый интимный оттенок номинаций.

Своеобразные способы выражения эмоционально-оценочного значения в апеллятивной номинации находим у М. Ю. Лермонтова. Например: в письмах к С. А. Бахметевой встречается словообразовательный окказионализм, созданный по типу «превосходительство», «высочество» и др.: *Ваше Атмосфераторство*. Цель его создания, вероятно, придать номинации шутливо-ироничный характер. С подобной целью используется и антономасия (правда, относящаяся к онимным номинациям). Напр.: *Прощай, Эсхил*, *обнимаю тебя, как поэта и друга*...

Итак, в письмах А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова широко представлена апеллятивная номинация. Расширение массива фактического материала подобного вида — цель последующего научного исследования. Однако уже сейчас можно утверждать, что Лермонтов, в отличие от Пушкина, не использует сложную номинацию. В номинативном арсенале Александра Сергеевича представлена номинация всех трёх структурных типов. Номинация оценочного характера, особенно эмоционально-оценочная, в письмах двух поэтов имеет индивидуально-авторские особенности. Если у Пушкина апеллятивные способы номинации лица практически не подвергаются варьированию, то в письмах Лермонтова наблюдается постоянное изменение индивидуальной апеллятивной нормы именования, встречаются окказионализмы.

Специфической чертой, общей для эпистолярного стиля обоих поэтов, является наличие подавляющего большинства эмоционально-оценочных автономинаций. Некоторые из них создаются в процессе иррадиации эмоционального заряда контекстных партнёров, некоторые же — путём архаизации лексического состава либо метафоризации самоименования, как, например, в подписи А. С. Пушкина в конце письма к А. Вульф: *Весь ваш Яблочный пирог*. Вот лишь некоторые из созданных А. С. Пушкиным заменителей собственного имени: *арзамасский гусь*, *несчастный царскосельский пустынный*, *ветреный племянник*, *ленивец*, *ленивейший из поэтов-племянников*, *эгоист*, *приятный стихотворец*.

Из приведённых примеров видно, что поэт относится к себе достаточно иронично. Шутством, балагурством, собственными поэту, веет и от подписи в конце письма к А. Вульф: *Весь ваш Яблочный пирог*, — вызванной, вероятно, замечанием Алексея Вульфа об орехах: «...*кои для меня столь же вкусны, как для тебя пироги яблочные*».

Говоря о самоназываниях апеллятивного типа, нельзя оставить без внимания и автономинации, включающие антропонимический компонент. В автономинациях данного вида оба поэта придерживались правил современного им антропонимического этикета. Конкретный способ именования зависел от степени официальности сообщения, адресата, характера межличностных отношений.

В официальных посланиях оба поэта придерживаются нормы. Однако каждый из них, имея в её границах, предпочитает свои варианты из числа допустимых. Пушкин, например, использовал такую конструкцию, как *Вашего превосходительства всеподкорнейший слуга Александр Пушкин*. В письмах к Николаю I представлены варианты *Вашего императорского величества верноподданный Александр Пушкин* или *10 класса Александр Пушкин*. Лермонтов подобные послания подписывал более сдержанно: *Михаил Лермонтов*. Однако в исключительных случаях он был способен на уничижение, что формально в переписке выражалось в предпочтении именного варианта. Как известно, народный вариант имени был обязателен только в среде низшего сословия. А в письме Лермонтова к Н. Ф. Плаутину специалистами была обнаружена подпись, включающая именно этот компонент: *С истинною преданностью честь имею пребыть Вашего превосходительства покорнейший слуга Михайла Лермонтов*.

В письмах интимного и дружеского характера у обоих поэтов встречается значительное число вариантов подписей, носящих шутливо-ироничный характер. М. Ю. Лермонтов, например,

обращается к устаревшей уже ко времени написания им письма церковно-книжной традиции именования, вероятно, с целью языковой игры: *Милостивейшая государыня, София, дочь Александрова!... Ваш раб всепокорнейший Михайло, сын Юрьев, бѣт челом вам* (из письма к С. А. Бахматовой). Примечательным в лермонтовских подписях является то, что поэт постоянно прибегал к лексическим, фонетическим, орфографическим, графическим, словообразовательным вариантам, то есть индивидуальная антропонимическая норма подписи у него отсутствовала. Вот лишь немногие из подобных образований: *М. Лермантов* (тёте, Н. И. Поливанову, М. А. Лопухиной), *Лерма, М. Лер., М. Лермонтов, Лермонтов, Михаил* (бабушке), *М. Lerma, М. L. А. В. Суперанская* и *А. В. Суслова* в своей монографии «Современные русские фамилии» [1, с. 20] приводят известные теории о шотландском (*Томас Лермонт*) и испанском (*герцог Лерма*) предках М. Ю. Лермонтова. Думается, именно по этой причине появились многие из вышеназванных вариантов подписи поэта. А. С. Пушкин в своих письмах к друзьям и близким в виде подписи предпочитает инициалы: *Весь Ваш А. П.* либо одну фамилию; многие письма вообще анонимны. Порой встречаются шуточные именования — *Егоза Пушкин*, арзамасское прозвище — *Сверчок*.

Таким образом, можно утверждать, что в произведениях А. С. Пушкина и М. Ю. Лермонтова эпистолярного жанра, несомненно, отражаются этикетные номинативные нормы современной им эпохи и вместе с тем обнаруживаются индивидуально-авторские особенности, на основании которых и формируется уникальный писательский идиолект.

Л и т е р а т у р а

1. Суперанская А. В. Современные русские фамилии / А. В. Суперанская, А. В. Суслова. — М.: Просвещение, 1984. — 140 с.
2. Лермонтов М. Ю. Письма [Электронный ресурс] / М. Ю. Лермонтов. — URL: <http://lermontov.info/pisma.shtml>
3. Пушкин А. С. Полн. собр. соч.: В 10 т. [Электронный ресурс] / А. С. Пушкин. — Л.: Наука, 1979. — Т. 10: Письма. — URL: as-pushkin.net/pushkin/pisma.php

R e f e r e n c e s

1. Superanskaja A. V. Sovremennye russkie familii / A. V. Superanskaja, A. V. Suslova. — M.: Prosveshhenie, 1984. — 140 s.
2. Lermontov M. Yu. Pis'ma [Elektronnyj resurs] / M. Yu. Lermontov. — URL: <http://lermontov.info/pisma.shtml>
3. Pushkin A. S. Poln. sobr. soch.: V 10 t. [Elektronnyj resurs] / A. S. Pushkin. — L.: Nauka, 1979. — T. 10: Pis'ma. — URL: as-pushkin.net/pushkin/pisma.php

ПИСЬМИЧЕНКО Вікторія Юріївна,

спеціаліст кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: 3363949@mail.ru;
тел.: +38 048 7762277; моб.: +38 098 0451941

ШУМАРІНА Тетяна Федорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
e-mail: shumarina2010@mail.ru; тел.: +38 048 7762277; моб.: +38 067 3779936

ІДІОЛЕКТНА НОМІНАЦІЯ ОСОБИ В РОСІЙСЬКОМУ ЕПІСТОЛЯРНОМУ ЖАНРІ (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТІВ О. С. ПУШКІНА ТА М. Ю. ЛЕРМОНТОВА)

Анотація. Результати досліджень останнього часу підтвердили наявність кореляційної залежності між ознаками мовлення та психологічними ознаками людини, але не усунули проблему пошуку мовленнєвих стереотипів, значущих для визначення інших властивостей особи. У психологічній і лінгвістичній літературі питання про типове в гендерній, віковій, професійній груповій комунікації має певну традицію вивчення та цілу низку сучасних досліджень, однак при цьому проблема мовленнєвої специфіки ідіолектів лишається відкритою. Особливе зацікавлення у зв'язку з питанням організації номінативної поведінки особи викликають сторіччя, проігноровані сучасними дослідниками. Вивчення узувальних антропонімних і апелювативних одиниць різних історичних періодів (наприклад, XIX ст., своєрідного у плані мовленнєвої комунікації відрізка російської історії) може стати дуже плідним для вирішення сучасних завдань соціально-історичної ономастики й ономасіології.

В останні десятиріччя спостерігаємо підвищений інтерес до вивчення листів у різних аспектах. Об'єктом цього дослідження є епістолярна спадщина О. С. Пушкіна та М. Ю. Лермонтова; предметом — ідіолектна номінація особи в аспекті індивідуальних закономірностей її функціонування.

Ключові слова: епістолярій, номінація, ідіолект, О. С. Пушкін, М. Ю. Лермонтов.

Viktoriia Yu. PYSMICHENKO,

Specialist of the Russian Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University;
24/26 Francuzskiy boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: 3363949@mail.ru;
phone: +38 048 7762277; mob.: +38 098 0451941

Tatiana F. SHUMARINA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Russian Language Chair of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzskiy boulevard, Odessa, 65058, Ukraine;
e-mail: shumarina2010@mail.ru;
tel.: +38 048 7762277; mob.: +38 0673779936

IDIOLECTAL PERSONAL NOMINATION IN THE RUSSIAN EPISTOLARY GENRE (ON THE MATERIAL OF LETTERS BY A. S. PUSHKIN AND M. YU. LERMONTOV)

Summary. The results of literature studies have recently confirmed the existence of a correlation between speech features and psychological characteristics of a person, but have not eliminated the problem of finding the speech patterns that are relevant for defining other personality traits. In the psychological and linguistic literature the question of typical gender, age, occupational group communication has a certain tradition of studying and a number of modern studies. However, the problem of the specificity of the speech idiolects still remains unsolved. Of particular interest in connection with the organization of individual behaviour in the aspect of nomination are the centuries, unjustly ignored by modern researchers. Meanwhile, the study of the use of Personal Names and appellative units of other historical periods (such as the nineteenth century — a period of Russian history which is rather peculiar in the traditions verbal communication) can be very fruitful for the solution of contemporary problems of national socio-historical onomastics and onomasiology.

In the past few decades, interest in the study of letters spiked in various aspects. The object of this study is the epistolary heritage of Alexander Pushkin and Mikhail Lermontov. The subject is the idiolectal nomination of a person in the aspect of individual laws of its functioning.

Key words: epistolary, nomination, idiolect, Alexander Pushkin, Mikhail Lermontov.

Статтю отримано 7.06.2015 р.

УДК [811.161.1+811.133.1]’282.2(477.74–25)

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, зав. кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
e-mail: stepanov.odessa@gmail.com;
тел.: +38 (048) 7762277; +38 096 4966406

ОДЕССКИЕ ШИББОЛЕТЫ ФРАНЦУЗСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

Аннотация. Данная статья представляет собой фрагмент исследования проблемы русско-французского языкового взаимодействия в рамках лингвокультурного пространства Одессы. Цель исследования — показать на материале наиболее выразительных примеров французско-русского языкового взаимодействия пути влияния иностранного языка на русскую речь мультикультурного региона. В работе использованы методы социолингвистического, этимологического, семантического и сопоставительного анализа. Итог анализа свидетельствует о том, что наиболее живучими в городском койне являются лексические и фразеологические заимствования обыденного дискурса. Узус региональных шибболетов обычно имеет территориальную и социальную окраску и влияет на формирование особенностей региональной речевой нормы. Практическая ценность работы заключается в возможности использования её результатов в учебных курсах, рассматривающих проблемы межкультурного и межъязыкового взаимодействия, языковой эволюции, перевода. Результаты исследования показывают, что наиболее выразительными особенностями функционирования шибболетов французского происхождения в русской городской речи Одессы являются: 1) более продолжительное, чем в центре языкового материка, использование франкоязычных заимствований, квалифицируемых словарями как устаревшие; 2) тенденцию к нейтрализации стилистически окрашенных слов; 3) буквальный перевод с французского слов с метафорическим значением, не характерным для семантической структуры представленного в словарях русского эквивалента; 4) частотное преобладание в узусе калек некоторых устойчивых сочетаний по сравнению с их исконными эквивалентами; 5) образование не зафиксированных словарями гибридов с участием франкоязычных формантов.

Ключевые слова: городская речь, шибболет, русско-французское языковое взаимодействие, обыденный дискурс, одессика.

Данная статья представляет собой фрагмент исследования проблемы русско-французского языкового взаимодействия в рамках лингвокультурного пространства Одессы. Цель работы — показать на материале наиболее выразительных примеров французско-русского языкового взаимодействия пути влияния иностранного языка на русскую речь мультикультурного региона.

Шибболет (у Пушкина в 10-ой главе «Евгения Онегина» *Шиболет* [16, с. 350]) — один из библеизмов в метафорическом употреблении, от ивр. שִׁבּוּלֵי — «водный поток, течение»; как термин лингвострановедения введён в русистику Е. М. Верещагиным и В. Г. Костомаровым [5]. *Шибболетами* в современной европейской лингвистике называют единицы разных уровней, характеризующие речь жителей определённого региона или города. Следовательно, уместны такие терминологические сочетания, как *одесский шибболет*, *бессарабский шибболет*, *парижский шибболет*, *московский шибболет* и под. В русистике термину *шибболет* соответствуют термины *регионализм* / *локализм* и, если черта характерна только для речи жителей определённого города, *урбанизм*. По нашему мнению, шибболеты могут иметь социальную окраску и содержать признаки жаргонизмов или арготизмов, характерных для речи определённой социальной группы (возрастной, гендерной, корпоративной, профессиональной) в том или ином регионе или городе. Следовательно, уместны такие терминологические сочетания, как *шибболет одесских портовиков*, *шибболет петербургских таксистов*, *шибболет оксфордских студентов* и под. Проще всего такие шибболеты обнаруживаются в лексико-фразеологической системе. Например, лексемы *фуркация* (= «система закрепления студентов за кафедрами»), *фуркант* (= «студент по признаку его закрепления за кафедрой для выполнения научного исследования») — шибболеты коллектива ОНУ им. И. И. Мечникова. Они неизвестны абсолютному большинству вузовских работников и студентов стран с широким распространением русского языка.

Система шибболет, как и других единиц языкового субстандарта, имеет свойство обновляться быстрее норм литературного языка. В городские и территориальные койне *шибболеты* попадают как из городской речи, так и из функционирующего в регионе диалекта, а также из функционирующих в городе и/или регионе иных языков. Шибболеты лексико-фразеологического уровня языка нередко возникают с появлением в городе и/или регионе того или иного прецедентного события и актуальны в речи на протяжении сохранения его актуальности. Например, словосочетание *Седьмой километр* ещё в конце 1980-х годов не было одесским шибболетом. Однако в начале 1990-х годов это сочетание стало одессизмом благодаря использованию в функции квазиэргонима для наименования крупнейшего промтоварного рынка. Произошёл метонимический перенос названия места расположения объекта (седьмой километр Овидиопольской дороги) на сам объект. Обнаружив свою прецедентность в одесском городском койне, одессизм *Седьмой километр* быстро стал и региональным шибболетом, поскольку распространился на всю зону активного экономического влияния Одессы. Как городской шибболет этот одессизм приобрёл несколько переносных значений: «опытный торговец», «товар плохого качества», «бездуховный жадный невоспитанный человек».

Маркированность французского языка в российской социально-коммуникативной системе XIX в. как международного социально-мелиоративного языка обеспечивала благоприятные условия для процессов его денотативного и коннотативного влияния на русский язык, прежде всего на его лексико-фразеологическую систему. В Одессе влияние французской лингвокультуры имело региональные особенности, поскольку французский язык был одним из основных коммуникативных средств межэкономических связей в Средиземноморье и Южной Европе [4; 13], это был родной язык одной из небольших городских общин. Французская лингвокультура в общественном сознании одесситов оказалась на пересечении материального и идеального. Анализ материала показывает, что основную часть французских заимствований в русскую речь Одессы составляют слова нескольких лексико-семантических групп обыденной сферы жизни горожан.

Среди лексических и фразеологических одессизмов французского происхождения имеются, во-первых, безэквивалентные единицы, которые появились и используются только в речи одесситов (некодифицированные) либо были имплантированы в общеупотребительную русскую речь из одесского городского койне (кодифицированные). Рассмотрим некоторые из них.

1. Актуальные лексические одесские шибболеты *пультка*, *пулечка*. Напр.: *Я для холодуца беру копыто и несколько куриных пулек: покупать петуха мне дорого. За ту цену будет колоть в зубы* [Из разг. 20.02.2003, ж. 83 г., медработник]. *Пульками* ещё в середине XIX в. в Одессе называли цыплят (< фр. poulet — «цыплёнок»). В XIX–XX в. в одесском городском койне получили развитие переносные значения слов *пультка*, *пулечка*, являющиеся одновременно синекдохой, связанной с наименованием части по названию целого, и зооморфной метафорой, поскольку птичьи соматизмы в ряде значений перенесены на человеческие. Этими словами одесситы стали называть куриные конечности: чаще всего — бёдра, реже — крылья. В конце XX — начале XXI в. такое метонимическое значение существительных *пультка*, *пулечка* стало основным. В XX в. эти слова в речи одесситов подверглись зооморфной метафоризации. Напр.: *Боже мой! Какие ножки!! Какие пулечки!!!* [15, с. 31]. Здесь *пулечки* — симпатичные девичьи ноги.

2. Устаревший лексический шибболет одесских картёжников *шмендефер* и производные от него. Напр.: *Пили чай, обедали, ужинали и играли в «стуколку» и «шмендефер»* [9, с. 127]. *Никаких баккаристов, шмендеферистов и прочих аферистов не было и в помине* [12, с. 29]. *Шмендефер* (< фр. *chemin de fer* — «железная дорога») — вид карточной игры, который был известен только в Одессе в XIX — нач. XX в.; это слово отсутствует в словарях русского языка. В *Petit Robert chemin de fer* толкуется в одном из метафорических значений как азартная игра, вариант *баккары*. Полагаем, что слово *шмендефер* в таком значении из французского сначала пришло в речь одесситов. Позже слово было скалькировано (*железная дорога*), структура словосочетания заменена универбатом с продуктивным суффиксом -к-: *железка* (ср. с универбатом *открытка* (< открытое письмо), возникшим в Одессе в это же время, на рубеже XIX и XX в.в. [20, с. 56], и др.). Карточная игра *шмендефер* крупье одесских казино в XXI в. неизвестна.

3. Устаревший лексический шибболет одесских гешефтмахеров *бранжа*. Это слово с вариативным ударением, образованное от фр. *branche*, не зафиксировано в словарях. До сер. XX в. слово *бранжа* регулярно употребляли в Одессе в русском и идиш (אָנזאָג) в значении «вид, направление деятельности», «отрасль хозяйствования», «профессиональное занятие». Во французском *branche* с таким значением является метафорой основного значения — «ветвь, ветка». В речи одесситов возникло метонимическое значение этого слова: *бранжа* — не только сфера деятельности, но и круг людей, занятых в этой сфере. Напр.: *Не забывайте, что покойный дедушка наш был бакалейщик, и мы должны держаться нашей бранжи* [3, т. 1, с. 140]. В условиях функционирования в языке литературного слова *отрасль*, а в политической жизни — борьбы с психологией частного предпринимательства к концу 1920-х годов слово *бранжа* приобрело отрицательные коннотации и воспринимается уже как «сфера незаконной экономической деятельности» и «группа лиц, занимающихся незаконной экономической деятельностью». В 1920-е — 1950-е г.г. развивается процесс семантического сближения паронимов: одессизма *бранжа* и жаргонизма *бражка* («свои люди», «свои ребята»). Напр.: *Тогда же они, как говорил в таких случаях Л. Славин, «всей бражкой» выступали на литературных вечерах...* [2, с. 113]. Слово *бражка* стало доминировать в речи одесситов с сер. XX в. вместо устаревшего *бранжа*, семантическая структура последнего сузилась.

4. Из портового аргота в городскую речь Одессы в XIX в. вошло слово *демиверш* (< фр. *demi-versée* — «наполовину посвящённая» — та, которая проходит процедуру принятия монашества, но монахиней ещё не стала) в переносном значении: «проститутка, удовлетворяющая потребности клиентов только нетрадиционными способами». Видимо, это слово было завезено в Одессу матросами и приспособилось к русской артикуляции.

5. Одесский номенклатурный шибболет *редерер* кодифицирован в русском литературном языке благодаря фиксации в БАС как названия сорта винограда и вина. Слово отантропонимное: возникло от *Henri Roederer*, фамилии основателя Одесского завода шампанских вин (1896). Напр.: *...Выглядывали золотые горлышки шампанского «редерер»* [10, с. 30].

6. Синтаксическими одесскими шибболетами-галлицизмами являются как актуальные, так и некоторые устаревшие кальки устойчивых сочетаний с глаголами *faire* — «делать», *prendre* — «брать», некоторых других сочетаний. Скрытая сема «французский» в них слабая, так как определяется маркерами грамматической дистрибуции. Например: *делать / сделать базар* (< фр. *faire le marché*) = «покупать / купить продукты»; *делать / сделать впечатление* (< фр. *faire impression*) = «производить / произвести впечатление»; *брать / взять воздух* (< фр. *prendre l'air*) = «вдыхать / вдохнуть» и др. Одесситы воспринимают подобные конструкции как правильные или варианты в русском языке. Полукальками с французского являются фразеологические обороты: *(быть) холодно / горячо в руки / в ноги / в уши...* = «(быть) холодно / горячо рукам / ногам / ушам...») < *avoir froid / chaud aux mains / aux pieds / aux oreilles* (букв. *«иметь холод / жару в руках / в ногах / в ушах»); *тяжело / больно на все ноги* (= «тяжело / больно ногам», «ощущать боль / тяжесть в ногах») < *avoir peine à tous les pieds* (букв. *«иметь боль во всех ногах»). Напр.: *Ты уже сделала базар?* [14, 1996, 4, с. 81]. *С первого раза эта улица [Херсонская. — Е. С.], однообразная и безлюдная, даже и среди бела дня, когда всё в мире живёт и движется, делает на вас странное впечатление* [8, с. 244]. *Что-то стало совсем тяжело на все ноги* [15, с. 238].

Большинство галлицизмов, которые мы считаем одесскими шибболетами, являются всё же не безэквивалентными, а фоновыми. Фоновые лексические одессизмы — кодифицированные слова русского литературного языка или общеупотребительного русского просторечия, денотативные и/или коннотативные макрокомпоненты значений которых не тождественны соответствующим макрокомпонентам стандартных значений при условии функционирования в одних временных пределах. Наличие либо отсутствие региональных фоновых сем проверяется способом сопоставления стандартной семантической структуры слова, представленной в словарной статье, и узальной семантической структуры, представленной в одесском дискурсе [20, с. 267]. Напр.: (1) *Ну а что касается митральез, то они не имели ничего общего со знаменитыми митральезами*

Парижской коммуны [10, с. 57]. В начале XX в. в Одессе *митральезами* (< фр. *mitrailleuse*) называли один из видов фейерверка, по описанию соответствующий современному новогодним хлопушкам с конфетти. Однако это слово в таком значении не фиксируется ни во французском *Petit Robert*, ни в одном из толковых словарей русского языка.

(2) *Демисезонный* (< фр. *demi-saison* — «переходное время года») словари фиксируют как «годный для носки весной и осенью» [19, т. 1, с. 385]. В одесском городском койне наблюдается расширение дистрибуции этого слова и его семантической структуры в сторону совпадения с французским прямым и метафорическим *de demi-saison* («присущий межсезонью» или «то, что происходит в межсезонье» в широком смысле): *демисезонная распродажа* («продажа несезонных товаров со скидкой»), *демисезонная безработица* (в Одессе, как правило, «безработица зимой»), *демисезонная аренда дачи* («аренда дачи не летом»), *демисезонный заработок* («неосновной заработок», «заработок моряка между рейсами» и т.п.), *демисезонный ремонт* («мелкий ремонт»), *демисезонный муж* («любовник», «временный сожитель», например, пока муж в рейсе), *демисезонная жена* («любовница») и др.

(3) *Давно ли тот чахоточный был магазинёром и брал по десяти целковых за визитацию, чтоб сырую партию выдать за сухую* [17, с. 125]. *Магазинёр* < фр. *magasinier* — «кладовщик». Сегодня слово *магазинёр* сохранилось как название должности кладовщика только в одесском порту.

(4) *Лев Никулин передаёт рассказ приятеля отца Ю. Олеши, местного бонвивана Александра Джибелли, доживавшего свой век метрдотелем ресторана...* [1, с. 205]. *Бонвиван* < фр. *bon vivant* (букв. «тот, кто красиво живёт») — «гуляка», «весельчак», «живущий в своё удовольствие; наслаждающийся жизнью». Сегодня это слово, почти забытое во II-ой пол. XX в., приобрело вторую жизнь в речи одесситов, но с семантическим сдвигом. Обновлённый стереотип *бонвивана* в Одессе: «довольный жизнью полный мужчина интеллигентного вида». Одной из дифференциальных сем слова *бонвиван* в этом случае является сема «валяжность», отсутствует сема «разгульный», имеющаяся в стандартной семантической структуре.

(5) Во 2-й пол. XIX в., когда из Китая через одесский порт начали завозить прессованный *кирпичный чай*, в одесском койне появились параллельные названия этого товара: *брикет чая* (< фр. *une briquette* — «кирпичик»); *батон чая* (< фр. *un bâton* — «палка, палочка»); *палка чая* (калька с фр. *un bâton*).

(6) *В самой квартире, напоминавшей художественную бомбоньерку, роскошь положительно ослепляла...* [12, с. 16]. Вместо рус. *конфетница* в эпоху господства французского языка как элитарного в речи одесситов использовался французско-русский гибрид *бомбоньерка* / *бонбоньерка* (< фр. *bonbonnière*). Сегодня в значении этого, как и многих других галлицизмов ЛСГ «предметы быта», содержится социально-хронологический компонент.

(7) *Пожилой, правда, но ещё далеко не бабай* [18, т. 2, с. 351]. Устойчивое сочетание *далеко не ...* (= *отнюдь не...*) является, по нашему мнению, калькой французского *loin de là*, эквивалентного русскому *отнюдь* (*loin* = *далеко*). Абсолютное преимущество в устной речи одесситы отдают кальке.

(8) *Уже мы не подростки и даже не студенты, / Мы в возрасте забвенном, мы вроде, как презенты* [6, с. 145]. *Презент* (< фр. *présent* — «подарок») в словарях определяется как разговорное, устаревшее, шутливо-фамильярное. Однако в одесском городском койне это слово никогда не устаревало. Коннотации шутки и иронии в нём аналогичны коннотациям, имеющимся в рус. *подарок* (ср.: *Это ещё тот подарок! — В качестве презента вы нам не нужны*).

(9) Формулы вежливости в одесском городском койне в XIX в. формировались не по русским, а по принятым в приморских городах Южной Европы и Передней Азии французским образцам. К. П. Зеленецкий замечал, что в Одессе даже кухарки называют своих хозяек без всякой иронии *мадам* и *мамзель* [7, с. 33]. В сер. XIX в. подобные формулы вежливости в Петербурге, Москве, других городах России, в отличие от Одессы, уже имели коннотативно сниженные оценочные семы. По нашему мнению, эти слова в речи одесситов не имели иронического подтекста до II-ой четверти XX в. Наиболее живучей коннотация уважительности оказалась в словах *дамочка*, *дама*, *мадам*. Напр.: *Впрочем, было в Гамбринусе и другое несменяемое лицо — буфетчица мадам Иванова...* [11, с. 579]. [В примерочной:] *Дамочка! Ещё больше возьмите в себя воздух* [15, с. 161]. *Дама, дайте пройти!* [Из разг. в трамвае, 2008]. *Мадам, осторожно, ноги!* [Из предупреждения грузчика, промрынок «Седьмой километр», 2013].

Таким образом, наиболее выразительными особенностями функционирования в русской городской речи Одессы шибболет французского происхождения мы считаем: 1) более продолжительное, чем в центре языкового материка, использование франкоязычных заимствований, квалифицируемых словарями как устаревшие; 2) тенденцию к нейтрализации стилистически окрашенных слов; 3) буквальный перевод слов с метафорическим значением, не характерным для семантической структуры представленного русского эквивалента; 4) частотное преобладание в узусе калек некоторых устойчивых сочетаний по сравнению с их исконными эквивалентами; 5) образование не зафиксированных словарями гибридов с участием франкоязычных формантов.

Литература

1. Александров Р. Прогулки по литературной Одессе / Ростислав Александров. — Одесса : Весть, 1993. — 256 с.
2. Александров Р. Исхоженные детством / Ростислав Александров. — Одесса : Optimum, 2000. — 182 с.
3. Бабель И. Э. Сочинения : в 2 т. / Исаак Эммануилович Бабель. — М. : Худож. лит., 1990. — Т. 1. — 477 с.; Т. 2. — 573 с.
4. Боровой С. Я. Франция и внешнеторговые операции на Чёрном море в последней трети XVIII — начале XIX в. / С. Я. Боровой // Французский ежегодник, 1961 г. : статьи и материалы по истории Франции / [АН СССР. Ин-т всеобщей истории]. — М. : Изд-во АН СССР, 1962. — С. 496–506.
5. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного : методическое руководство. — [3-е изд., перераб. и доп.] / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. — М. : Русский язык, 1983. — 272 с.
6. Донская С. Ша! Слухи ходят за Одессу : [стихотворения] / Светлана Донская. — Одесса : Астропринт, 1998. — 202 с.
7. Зеленецкий К. П. О русском языке в Новороссийском крае / Константин Петрович Зеленецкий. — Одесса, 1855. — 34 с.
8. Зеленецкий К. П. Жизнь в Одессе : статья [отдельный оттиск] / К. П. Зеленецкий. — Одесса, 1839. — С. 243–266.
9. Кармен Л. О. Рассказы / Л. О. Кармен. — М. : Худож. лит., 1977. — 286 с.
10. Катаев В. П. Разбитая жизнь, или Волшебный рог Оберона / В. П. Катаев. — М. : Советский писатель, 1983. — 496 с.
11. Куприн А. И. Гамбринус : [рассказ] / А. И. Куприн / Избранное. — Кишинёв : Картия молдовеняскэ, 1984. — С. 578–599.
12. Мартынович П. В. Среди шулеров : записки игрока / П. В. Мартынович. — Одесса : Акционерное южнорусское общ-во печатного дела, 1908. — 107 с.
13. Овечкин А. С. К вопросу о французском влиянии в Новороссии и Одессе в конце XVIII — начале XIX в. / А. С. Овечкин // Актуальные проблемы исследования и преподавания новой истории стран Западной Европы и Америки / [отв. ред. О. Б. Дёмин ; ОГУ им. И. И. Мечникова]. — Одесса : ОГУ, 1992. — С. 29–34.
14. Одесса : иллюстрированный ежемесячный журнал. — Одесса, 1996, 1997. — № 1–12.
15. Пойзнер М. Б. С Одессой надо лично говорить... (Из подсмотренного и подслушанного) / Михаил Борисович Пойзнер. — Одесса : Друк, 2001. — 392 с.
16. Пушкин А. С. Евгений Онегин : роман в стихах / А. С. Пушкин // Сочинения : в 3 т. — М. : Худож. лит., 1986. — Т. 2. — С. 186–353.
17. Рабинович О. История торгового дома Фирлих-и-К^о : [рассказ] / Осип Аронович Рабинович // Литературные вечера. — Одесса : Н. Фумели, 1849. — Ч. 1. — С. 121–153.
18. Славин Л. И. Избранные произведения : в 2 т. / Лев Исаевич Славин. — М. : Худож. лит., 1981. — Т. 1. — 463 с.; Т. 2. — 527 с.
19. Словарь русского языка : в 4 т. / [ред. А. П. Евгеньева ; АН СССР. Ин-т русского языка]. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Русский язык, 1981–1984. : [MAC].
20. Степанов Е. Н. Русская городская речь в полилингвокультурном пространстве Одессы : дис. ... д-ра филол. н. : 10.02.02 — русский язык / Е. Н. Степанов. — Одесса : ОНУ им. И. И. Мечникова, 2013. — 595 с.

References

1. Aleksandrov R. Progulki po literaturnoj Odesse / Rostislav Aleksandrov. — Odessa : Vest', 1993. — 256 s.
2. Aleksandrov R. Ishozhennye detstvom / Rostislav Aleksandrov. — Odessa : Optimum, 2000. — 182 s.
3. Babel' I. E. Sochinenija : v 2 t. / Isaak Emmanuilovich Babel'. — M. : Hudozh. lit., 1990. — T. 1. — 477 s.; T. 2. — 573 s.
4. Borovoj S. Ja. Francija i vneshnetorgovye operacii na Chornom more v poslednej treti XVIII — nachale XIX v. / S. Ja. Borovoj // Francuzskij ezhegodnik, 1961 g. : stat'i i materialy po istorii Francii / [AN SSSR. In-t vseobshhej istorii]. — M. : Izd-vo AN SSSR, 1962. — S. 496–506.
5. Vereshhagin E. M. Jazyk i kul'tura. Lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo jazyka kak inostrannogo : metodicheskoe rukovodstvo. — [3-e izd., pererab. i dop.] / E. M. Vereshhagin, V. G. Kostomarov. — M. : Russkij jazyk, 1983. — 272 s.
6. Donskaja S. Sha! Slukhi hodiata za Odessu : [stikhotvorenija] / Svetlana Donskaja. — Odessa : Astroprint, 1998. — 202 s.
7. Zeleneckij K. P. O russkom jazyke v Novorossijskom krae / Konstantin Petrovich Zeleneckij. — Odessa, 1855. — 34 s.
8. Zeleneckij K. P. Zhizn' v Odesse : stat'ja [otdel'nyj ottisk] / K. P. Zeleneckij. — Odessa, 1839. — S. 243–266.
9. Karmen L. O. Rasskazy / L. O. Karmen. — M. : Hudozh. lit., 1977. — 286 s.
10. Kataev V. P. Razbitaja zhizn', ili Volshebnyj rog Oberona / V. P. Kataev. — M. : Sovetskij pisatel', 1983. — 496 s.
11. Kuprin A. I. Gambrinus : [rasskaz] / A. I. Kuprin / Izbrannoe. — Kishiniov : Kartia moldoveniaske, 1984. — S. 578–599.
12. Martynovich P. V. Sredi shulero : zapiski igroka / P. V. Martynovich. — Odessa : Akcionernoe juzhnorusskoe obshh-vo pechatnogo dela, 1908. — 107 s.
13. Ovechkin A. S. K voprosu o francuzskom vlijanii v Novorossii i Odesse v konce XVIII — nachale XIX v. / A. S. Ovechkin // Aktual'nye problemy issledovaniya i prepodavanija novoj istorii stran Zapadnoj Evropy i Ameriki / [otv. red. O. B. Diomin ; OGU im. I. I. Mechnikova]. — Odessa : OGU, 1992. — S. 29–34.

14. Odessa : illiustrirovannyj ezhemesiachnyj zhurnal. — Odessa, 1996, 1997. — № № 1–12.
15. Pojzner M. B. S Odessoj nado lichno govorit'... (Iz podsmotrennogo i podslushannogo) / Mihail Borisovich Pojzner. — Odessa : Druk, 2001. — 392 s.
16. Pushkin A. S. Evgenij Onegin : roman v stihah / A. S. Pushkin // Sochinenija : v 3 t. — M. : Hudozh. lit., 1986. — T. 2. — S. 186–353.
17. Rabinovich O. Istorija trgovogo doma Firlich-i-K^o: [rasskaz] / Osip Aronovich Rabinovich // Literaturnye vechera. — Odessa : N. Fumeli, 1849. — Ch. 1. — S. 121–153.
18. Slavin L. I. Izbrannye proizvedenija : v 2 t. / Lev Isaevich Slavin. — M. : Hudozh. lit., 1981. — T. 1. — 463 s.; T. 2. — 527 s.
19. Slovar' russkogo jazyka : v 4 t. / [red. A. P. Evgen'eva / AN SSSR. In-t russkogo jazyka]. — [2-e izd., ispr. i dop.]. — M. : Russkij jazyk, 1981–1984. [MAS].
20. Stepanov Ie. N. Russkaja gorodskaja rech' v polilingvokul'turnom prostranstve Odessy : dis. ... d-ra filol. n. : 10.02.02 — russkij jazyk / Ie. N. Stepanov. — Odessa : ONU im. I. I. Mechnikova, 2013. — 595 s.

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, завідувач кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна;
e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; тел.: +38 (048) 7762277

ОДЕСЬКІ ШИБОЛЕТИ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Анотація. Стаття являє собою фрагмент дослідження проблеми російсько-французької мовної взаємодії в рамках лінгвокультурного простору Одеси. Мета дослідження — показати на матеріалі найбільш виразних прикладів французько-російської мовної взаємодії шляхи впливу іноземної мови на російське мовлення мультикультурного регіону. У роботі використано методи соціолінгвістичного, етимологічного, семантичного та зіставного аналізу. Аналіз свідчить про те, що найбільш живучими в міському койне є лексичні та фразеологічні запозичення буденного дискурсу. Узус регіональних шиболетів зазвичай має територіальне та соціальне забарвлення і впливає на формування особливостей регіональної мовленнєвої норми. Практична цінність роботи полягає у можливості використання її результатів у навчальних курсах, що вивчають проблеми міжкультурної й міжмовної взаємодії, мовної еволюції, перекладу. Результати дослідження показують, що найбільш виразними особливостями функціонування шиболетів французького походження в російському міському мовленні Одеси є: 1) більш тривале, ніж у центрі мовного материка, використання франкомовних запозичень, які кваліфікуються словниками як застарілі; 2) тенденція до нейтралізації стилістично забарвлених слів; 3) буквальный переклад із французької слів з метафоричним значенням, не характерним для семантичної структури поданого у словниках російського еквівалента; 4) частотне переважання в узусі калёк деяких сталих сполучень у порівнянні з їхніми споконвічними еквівалентами; 5) творення не зафіксованих словниками гібридів за участю франкомовних формантів.

Ключові слова: міське мовлення, шиболет, російсько-французька мовна взаємодія, буденний дискурс, одесика.

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph.D.), Head of the Russian language chair
of Odessa Mechnikov National University; 24/26 Francuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; tel.: +38 (048) 7762277

ODESSA SHIBBOLETHS OF FRENCH ORIGIN

Summary. This article is a fragment of the research of the Russian-French interaction in the framework of linguocultural space of Odessa. The purpose of the study is to show the ways a foreign language influences Russian speech in a multicultural region taking the shining examples of the French-Russian language interaction as the material for the investigation. Methods of sociolinguistic, etymological, semantic and comparative analyses were used in the work presented. The finding of our analysis suggests that lexical and phraseological borrowings from everyday ordinary discourse are the most tenacious and long-living in the urban vernacular. The use of regional Shibboleths has usually a territorial and social dimension and affects the formation of regional peculiarities of speech rules. The practical value of the article consists in the ability to use its results in the training courses that deal with issues of intercultural and translanguing relations, language evolution, and translation. The results of the study indicate the following functional features of the Odessa Shibboleths of French origin as the most significant in the Russian city speech of Odessa: 1) Gallisms classified by dictionary-authors as obsolete have a considerably longer usage history in the urban vernacular of Odessa than in the center of the original Russian language continent; 2) there has been marked a tendency to neutralize stylistically coloured words; 3) literally translation is preferred when it comes to French words with a metaphoric meaning, not typical of the semantic structure of their Russian equivalents listed in the dictionaries; 4) with a vast number of set-expressions word-for-word translation is predominating in frequency over traditional equivalents; 5) most of the Franco-Russian hybrids made up in the urban vernacular of Odessa city are not recorded in the dictionaries.

Key words: urban vernacular of Odessa city, Shibboleth, Russian-French linguistic interaction, everyday discourse, Odessics.

Статтю отримано 29.04.2015 р.

ПИТАННЯ ГЛОТОДИДАКТИКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

УДК 378.4:811/.821.161.2-[2+398.8]

ГОРОБ'ЄВСЬКА Тетяна Іванівна,

ст. викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна;
e-mail: tanja.gorob@gmail.com; тел.: +38 (048) 7230757

ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИМИ СТУДЕНТАМИ УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ТА ПІСЕНЬ

У статті йдеться про деякі активні форми навчання іноземних студентів українській мові, зокрема, системі роботи над драматургією М. Л. Кропивницького й українськими піснями. Наголошено, що позитивний настрій, який викликає українська класика, забезпечує не тільки мовні, а й культурні потреби студентів-іноземців і сприяє мотивації в навчанні. Отримані при цьому знання мови полегшують подальше включення студентів у вивчення спеціальних дисциплін. Історичні драми та пісні виступають як матеріал для розвитку навичок слухання — говоріння — письма та отримання знань про Україну, життя й побут українців, їхні традиції, допомагають іноземним студентам зрозуміти події української історії, менталітет українського народу.

Ключові слова: активні форми навчання, українська драматургія, методика викладання української мови як іноземної.

Методика викладання української мови в іноземній аудиторії вважається недостатньо розробленою (хоч можемо вказати на низку підручників та посібників для студентів-іноземців, наприклад Т. Д. Космакової-Братушенко, Л. Струганець, А. В. Чистякової та ін.) [3; 4; 7]. Іноземні студенти на початковому етапі мають несформовану мотивацію до вивчення української мови. Це зумовлює необхідність розробки викладання української мови як іноземної.

Сучасна методична наука особливу увагу надає оволодінню мовою як формою виразу, засобом комунікації, враховуючи національну самобутність та історію країни. Саме тому оволодіння українською мовою передбачає засвоєння певної суми знань про культуру, історію, традиції і звичаї українців. На цей аспект звертають увагу російські вчені В. Г. Костомаров і Є. М. Верещагін, наголошуючи на тому, що «деякі твори мистецтва стають засобом знайомства з країною і метою навчання» [1, с. 189]. На нашу думку, виразне читання в аудиторії іноземців, що вивчають українську мову (особливо іноземних студентів-філологів, для яких виразне читання є необхідною професійною навичкою), дозволяє вирішувати завдання загального порядку й підвищувати комунікативні можливості тексту (драми, пісень).

Знання змісту історичних драм і пісень збагачує внутрішній світ студентів-іноземців, має пізнавальне та виховне значення. Так, українські пісні («Рече та стогне Дніпр широкий», «Садок вишневий коло хати» та ін.) є одним із засобів підвищення культури вимови, вона посідає важливе місце на заняттях з української мови як іноземної.

Система роботи над текстом, на думку І. І. Толстухіної, має включати кілька етапів, зокрема: 1) відбір творів для філологічного аналізу; 2) аналіз цих творів викладачем («творча лабораторія викладача»); 3) виділення ключових і прецедентних слів, а також назв етноспецифічних понять, наприклад, таких, як у драмах письменника, драматурга й актора М. Л. Кропивницького: *барило* «невелика посудина для рідини (найчастіше з дерева) з двома днищами і опуклими стінками, стягнутими обручами» [СУМ, т. 1, с. 106], *вагони* «довга дерев'яна миска для їжі» [СУМ, т. 1, с. 274], *коряк* «кругла посудина з ручкою для зачерпування й виливання води (молока, вина)» [СУМ, т. 4, с. 303], — а також іншої інформації для розуміння запропонованого твору; 4) ознайомлення та засвоєння інтертекстуальної інформації (образів, мотивів, цитат); 5) вивчення системи художніх засобів (метафор, епітетів, порівнянь тощо) [5, с. 428–433].

Ми запропонували іноземним студентам тексти драм М. Л. Кропивницького («Глум і помста», «Невольник») із двомовним українсько-російським словником. У процесі засвоєння драми враховано такі види мовної діяльності.

1. Аудіювання.

Ознайомлення з біографією М. Л. Кропивницького, історією створення п'єс «Глум і помста», «Невольник», українського театру корифеїв. Успішні виступи театральної трупи

М. Л. Кропивницького відкрили епоху в історії українського театру, що потребував нового матеріалу. Саме у зв'язку з цим ми звертаємося до постаті М. Л. Кропивницького, який був не тільки талановитим актором, а й блискучим драматургом, що дбав про репертуар для українського народного театру. Перший варіант п'єси «Дай серцеві волю, заведе у неволю» відрізнявся мелодраматизмом, але, попри всі недоліки, був новаторським. М. Л. Кропивницький не раз повертався до свого першого, улюбленого твору. Третій варіант п'єси, який драматург вважав найдосконалішим, було видано у 1911 р., після смерті автора. Українських п'єс писалося мало, глядачі були знайомі переважно з творами російських авторів. Тому твір М. Л. Кропивницького, який відрізнявся від інших творів того часу своїми художніми особливостями, мав успіх. Драматург не приховував соціальні суперечки, не ідеалізував життя селян, він писав про розшарування українського пореформеного села: з одного боку — бурлаки, наймити, бідні селяни, а з другого — представники заможної частини села. Мораль представників народних мас є благородною. Мораль власника — егоїстичною. Гроші можуть дати матеріальний добробут, та не дадуть ні щастя, ні душевної рівноваги.

Звертаючись до Шевченкового «Кобзаря» [2, с. 235–252], Кропивницький у третій дії драми «Невольник», в основу якої покладено однойменну поему Шевченка, змалював образ головного героя, який потрапив у турецьку неволю і лише через кілька років сліпим кобзарем повернувся до рідної оселі [3, с. 32]. Крім драматичних творів, треба згадати, що Марко Кропивницький був не тільки драматургом, актором, а й майстерним співаком. Роман Бродавко [1, с. 5] звертає увагу на те, що М. Л. Кропивницький з таким натхненням читав на концерті поему Т. Г. Шевченка «Причинна», що надихнув молодого вчителя російської та латинської мов Болградської чоловічої гімназії Д. Я. Крижанівського на написання музики для 12 рядків поеми. М. Л. Кропивницький співав на своїх концертах «Реве та стогне Дніпр широкий». У 1886 році Кропивницьким було отримано дозвіл цензурного комітету на опублікування пісень Д. Я. Крижанівського. Видавництво одеського музичного магазину Цанотті надрукувало ці пісні, але поліція конфіскувала всі екземпляри. У 1898 році Кропивницький отримав дозвіл на друге видання пісень Д. Я. Крижанівського, але поліція знову конфіскувала все видання. Тоді Марко Кропивницький вирішив обійти цензорів. Під час гастролей українського театру в Одесі на виставі п'єси «Дай серцю волю, заведе у неволю» він, виконуючи роль Івана Непокритого, в четвертому акті замість пісні «Гей, шпориш, шпориш, на дорожі», котра завжди виконувалась у цьому місці, заспівав «Реве та стогне Дніпр широкий». Після цього трупі Кропивницького було заборонено на цілий рік приїздити на гастролі до Одеси. Пісню «Реве та стогне Дніпр широкий» вважали народною, тому що її вперше почувли у драматичній п'єсі.

2. Читання.

Цей вид мовленнєвої діяльності проявляється у виразному читанні вголос уривків драм М. Л. Кропивницького. Так, сцену гуляння козаків перед боєм із задоволенням читають за ролями іноземні студенти [3, с. 28].

3. Мовлення (говоріння).

Основними видами роботи щодо говоріння є переказ сцен драматичних творів і всього сюжету, а також питально-відповідні бесіди та діалоги за текстами драматичних творів.

4. Письмо.

Вправи та підсумковий твір на тему боротьби запорозького козацтва за незалежність.

Ознайомлення з українськими класичними драматичними творами та піснями викликає у студентів-іноземців позитивний настрій, який забезпечує не тільки їхні мовні, а й культурні потреби та сприяє мотивації в навчанні. Отримане при цьому знання мови сприяє інтеграції студентів у сферу вивчення спеціальних дисциплін. Побудова учбового процесу з урахуванням комунікативних потреб студентів є суттєвим чинником у засвоєнні лінгвокультурних знань. Перспективи ми бачимо у подальшій розробці проблем оптимізації навчання українській мові студентів-іноземців.

Література

1. Бродавко Р. Рождённая в Одессе / Р. Бродавко ; [пер. з рос. Т. І. Гороб'євської] // Одесский вестник. — 2002. — 9 марта.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Русский язык, 1990. — 246 с.
3. Космакова-Братушенко Т. Д. Українська мова для іноземців : навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів / Т. Д. Космакова-Братушенко ; ОНУ імені І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2000. — 721 с.
4. Струганець Л. Українська мова (за професійним спрямуванням) : програма / Л. Струганець, Е. Па-лихата, М. Пігур // Дивослово. — 2005. — № 9. — С. 38–42.

5. Толстухина И. И. Подготовка к восприятию русского поэтического произведения студентами-иностранцами / И. И. Толстухина // Известия РГПУ имени А. И. Герцена. — № 19 (45). — СПб., 2007. — С. 428–433.

6. Цвілюк С. А. Шевченко і Гоголь: Геніальні виразники української історії і культури в епоху відродження нації: Історичний аспект / Семен Антонович Цвілюк. — Одеса: Астропринт, 2013. — 528 с.

7. Чистякова А. Б. Українська мова для іноземців / А. Б. Чистякова, Л. І. Селіверстова, Т. М. Лагута. — Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. — 522 с.

8. Кропивницький М. Л. Твори: в 6 т. / Марко Лукич Кропивницький; (вступ. ст. І. Пільгук). — К.: Держлітвидав УРСР, 1959. — Т. 5. — 627 с.

СУМ — Словник української мови: в 11 томах / редкол.: І. К. Білодід та ін. — К.: Наук. думка, 1971–1980.

ГОРОБЬЕВСКАЯ Татьяна Ивановна,

старший преподаватель кафедры языковой и общегуманитарной подготовки иностранцев Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; пер. Маяковского, 7, г. Одесса, 65082, Украина; e-mail: tanya.gorob@gmail.com; тел.: +38 (048) 7230757

ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМИ СТУДЕНТАМИ УКРАИНСКИХ ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ПЕСЕН

Статья посвящена активным формам обучения в преподавании украинского языка иностранным студентам, в частности, системе работы над драматургией М. Л. Кропивницкого и украинскими песнями. Подчеркивается, что позитивное настроение, которое вызывает украинская классика, направлено на выработку языковых и культурных потребностей у студентов-иностранцев, оно способствует мотивации к обучению для овладения специальными дисциплинами. Исторические драмы и песни выступают в качестве материала развития навыков слушания, говорения, чтения и письма, получения знаний об Украине, жизни, быте, традициях украинцев, помогают понять исторические события и менталитет украинского народа.

Ключевые слова: активные формы обучения, украинская драматургия, методика преподавания украинского языка как иностранного.

Tetiana I. GOROBIEVSKA,

Senior Lecturer at the Chair of Linguistics and Humanities Training for International Students, Odesa I. I. Mechnikov National University; 7 Mayakovsky str., Odesa, 65082, Ukraine; e-mail: tanya.gorob@gmail.com; tel.: +38 (048) 7230757

MASTERING UKRAINIAN DRAMA AND FOLK SONGS BY FOREIGN STUDENTS

Summary. The aim of the article is to define the role of drama plays by M. L. Kropivnitskiy and Ukrainian folk songs in the course of teaching the Ukrainian language to foreign students.

The article presents the results of the investigation carried out with the help of methods of observation, comparison, analysis; its theoretical foundation is based on the principles of systematic cultural and competence approach.

Having studied the above mentioned problems we came to the conclusion that historical dramas constitute the material for reading and acquiring knowledge about Ukraine, about customs and ways of the Cossacks. These literary works help foreign students understand the Ukrainian events of the XIX-XX centuries, penetrate into the specific Ukrainian mentality. They are also the source for enriching their vocabulary. In the course of teaching the Ukrainian language to foreign we revealed that working with historical dramas and Ukrainian folk songs proved to be effective for forming and developing four linguistic competences in the Ukrainian language: reading, writing, oral comprehension / listening, speaking.

Key words: active forms of studies, Ukrainian drama, the Ukrainian language, methods of teaching Ukrainian as a foreign language.

Статтю отримано 12.01.2015 р.

УДК 81'233'243

ПЛОТНИЦЬКА Світлана Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; вул. Дворянська, 2, м. Одеса, 65082, Україна; e-mail: s_plotnitskaya@mail.ru; тел.: +38 096 5959048

ГОЛУБЕНКО Лідія Миколаївна,

кандидат філологічних наук, професор кафедри німецької мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Одеса, Україна; e-mail: rgf@onu.edu.ua; тел.: +38 (0482) 630703

ВІТ Надія Петрівна,

кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Одеса, Україна; e-mail: rgf@onu.edu.ua; тел.: +38(0482)630703

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. У статті розглянуто деякі питання процесу мислення людини та переробки нею інформації, а також аспекти мовної, комунікативної та когнітивної свідомості. До когнітивних наук сьогодні відносять експериментальну психологію, психологію пізнання, нейронауку, когнітивну географію, психолінгвістику, нейролінгвістику тощо. Вивчаючи функціонування кібернетичних пристроїв, вчені доходять висновку, що мовне спілкування є одним із типових кібернетичних процесів, а мову з точки зору теорії інформації можна розглядати як одну з кодових систем, що використовується для передачі та зберігання інформації. При формуванні професійної мовної особистості на заняттях з англійської мови в університеті важливо враховувати певні чинники психолінгвістики. Поняття концепту відповідає уявленню про ті сенси, якими оперує людина в процесі мислення і які відображують зміст досвіду і знання, зміст результатів усієї людської діяльності та процесів пізнання світу у вигляді «квантів» знання.

Ключові слова: концепт, код, комунікація, інформація, пам'ять, свідомість, психолінгвістика.

Прогрес, який спостерігається зараз у психолінгвістиці, дозволяє «розгадати загадку розуму», тобто описати і пояснити ті процеси в мозку людини, що відповідають за вищу нервову діяльність. Це дозволяє створити системи так званого сильного штучного інтелекту, який буде мати здібності до самостійного навчання, творчості, вільного спілкування з людиною. До когнітивних наук сьогодні відносять експериментальну психологію, психологію пізнання, нейронауку, когнітивну географію, психолінгвістику, нейролінгвістику тощо. При формуванні професійної мовної особистості на заняттях з англійської мови в університеті важливо враховувати певні чинники психолінгвістики. Сучасна наука накопичила факти, у світлі яких стає очевидним, що мова належить до класу кодів. Вивчаючи функціонування кібернетичних пристроїв, вчені доходять висновку, що мовне спілкування є одним із типових кібернетичних процесів, а мову з точки зору теорії інформації можна розглядати як одну з кодових систем, що використовується для передачі та зберігання інформації. Під мовою, таким чином, розуміється прийнята у даній спільноті багатоярусна система диференційованих інформаційних знаків, за допомогою якої здійснюється передача, прийом і зберігання повідомлень будь-якої змістовної складності [2]. Гіпотеза про те, що в мозку людини існує певний рівень, на який «стікається» отримана ззовні інформація і на якому переробляються результати зорового, слухового, тактильного, моторного сприйняття спільно з мовним освоєнням цього досвіду, належить Р. Джекендоффу [8; 9]. Р. Джекендофф стверджував, що існує такий рівень, на якому уся інформація, що приходить різними каналами та належить різним модальностям, була б порівнянню. Слід припустити, що здатність до утворення концептів є вродженою, що частиною цієї здатності є знання деяких правил утворення концептуальних структур і що одночасно розвиток цих структур залежить, певною мірою, від людського досвіду, у тому числі й мовного.

Цікаво, що аналогічні думки висловлював і Дж. Фодор [7], який, описуючи мову думки, підкреслив, що відповідна до неї концептуальна структура повинна бути настільки багатою і розвиненою, щоб мати можливість маніпулювати або оперувати не тільки тими сутностями, що можуть бути виражені в мові, але й з тими, які узагальнюють результати немовного досвіду.

До початку 80-х р.р. XX ст. поняття концептуальної системи було представлено не тільки за кордоном. Найбільш повно його було схарактеризовано у працях О. С. Кубрякової. О. С. Кубрякова визначає концепт наступним чином: «Концепт (concept, konzept) — термін,

що вживається для пояснення одиниць ментальних чи психологічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, відображеної у людській психіці» [1]. Поняття концепту відповідає уявленню про ті сенси, якими оперує людина у процесі мислення і які відображають зміст досвіду і знання, зміст результатів усієї людської діяльності та процесів пізнання світу у вигляді якихось «квантів» знання. Концепти виникають у процесі побудови інформації про об'єкти та їхні властивості, причому ця інформація може включати як відомості про об'єктивний стан справ у світі, так і відомості про уявні світи та можливий стан справ у цих світах. Це відомості про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу. Концепти зводять різноманітність спостережуваних і уявних явищ до чогось єдиного, підбиваючи їх під одну рубрику; вони дозволяють зберігати знання про світ і виявляються будівельними елементами концептуальної системи, сприяючи обробці суб'єктивного досвіду шляхом підведення інформації під певні вироблені суспільством категорії і класи.

При перекладі з однієї мови на іншу змінюється матеріальна сторона, але зберігається смислова. Для кодової інтерпретації мови важлива частотність появи мовних елементів у мові та ймовірнісні зв'язки між ними. Якщо в мові знаки одного ярусу рівноправні, то у мовній практиці їхнє становище стає ранговим. Канал зв'язку пропускає максимальну кількість інформації, якщо він узгоджений із кодом, тобто якщо час, необхідний для передачі кодового знака, пропорційний логарифму його ймовірності. Ймовірнісні зв'язки між словами зменшують час реакції на слова в контексті і полегшують вибір потрібного продовження як при породженні, так і при сприйнятті усного висловлювання. Перехід від однієї системи зв'язку до іншої має у своїй основі один із головних механізмів мислення — аналіз через синтез. Концепція аналізу через синтез, висунута «активною теорією» Стівенса і Халле [6], заснована на твердженні, що для розуміння висловлювання необхідно побудувати синтаксичну модель, відповідну до тієї, яка використовується у процесі породження мовлення. Результати досліджень Г. А. Міллера [10; 11] дозволяють говорити про те, що механізм розуміння у своїй основі не відрізняється від механізму планування висловлювання при його продукуванні.

Для моделі «аналіз через синтез» базується на тому положенні, що у процесі смислового сприйняття вхідний сигнал (S) зазнає складних перетворень та перетворюється на слуховий образ (A), що піддається попередньому аналізу, результат якого дозволяє висунути припущення про характер образу (P). Якщо A і P збігаються, то йде подальша більш глибока обробка. Спільним для процесів утворення та сприйняття мови є наявність уявного передбачення, ймовірного прогнозування, яке формується та здійснюється на основі розумового механізму «аналіз-через-синтез». Структура ймовірного прогнозування включає в себе етапи «опробування» різних прогнозів, звірення їх із програмою та іншими елементами, що мають місце у сприйнятті або утворенні мови. Процес породження висловлювання з самого початку аж до виходу у звукову форму мовлення характеризується нерозчленованою комплексністю. Фраза «зшивається», за словами В. Л. Скалкіна [2], на виході майже відразу, і тут вирішується велика частина її конструктивних і лексико-семантичних проблем, тут вона конкретизується, уточнюється й реалізується у звуці. У цій фазі реалізуються структурні моделі, що зберігаються у довготривалій пам'яті, та відсилаються в оперативну пам'ять деякі мовні заготовки. Миттєвий інтегрований феномен породження висловлювання пояснює властивості оперативної пам'яті та її взаємодії із пам'яттю довготривалою. Оперативна пам'ять діє миттєво, виробляючи дві операції: вибір контуру передбачуваної фрази, тобто синтаксичної схеми, що витягується з довготривалої пам'яті у вигляді стереотипного фразового контуру, і включення до цього контуру слів. Переймаючись фразовим контуром, мовець зберігає можливість обмеженого варіювання, і при необхідності може повернутися до вихідної точки висловлювання для переходу на інший, більш адекватний до задуму стереотип.

Особливістю другої операції є те, що вона здійснюється за рахунок взаємодії двох функцій: утримання сенсу сказаного і попередження сенсу того, що належить сказати. Таким чином, всі операції відбуваються симультанно. Зміст народжуваного висловлювання, що виникає на смислового рівні, після надходження контуру пропозиції кодується словами. Таким чином, між цілком думкою та висловлюванням утворюється міцний однозначний зв'язок.

Модель комунікативної системи передбачає наявність принаймні двох партнерів — того, хто передає, і того, хто приймає інформацію. Виникає наступний ланцюг: мовець — повідомлення — канали зв'язку — повідомлення — слухач. Мовна компетенція може бути представлена як система правил для передачі знань за допомогою одиниць мови різних рівнів, тих правил, якими оперує людина. Мовець із готового матеріалу будує відповідні до правил, але щоразу нові за змістом фрази і вислови, відпрацьовані з точки зору їхньої ситуативної віднесеності і комунікативних завдань. Таким чином, межі між довільним і мимовільним, усвідомленим і неусвідомленим, автоматизованим і творчим нестабільні, рухливі і змінюються під впливом цілого ряду факторів, включаючи сам процес розвитку умінь і навичок.

Слід мати на увазі, що процес породження мовлення здійснюється одночасно на декількох рівнях, між якими діє система кодових переходів. У монологічному мовленні задум висловлювання формується за допомогою глибинних процесів міжкодових внутрішньомовленнєвих переходів, що беруть участь у породженні монологічного висловлювання. Дана концепція перегукується з концепцією Н. Хомського [3; 4; 5; 6] про глибинні та поверхневі структури, згідно з якою мовна компетенція передбачає досконале володіння граматичними процесами. Глибинна структура співвідноситься з поверхневою структурою за допомогою деяких розумових операцій, в сучасній термінології, — за допомогою граматичних трансформацій. Трансформаційні операції, що зв'язують глибинну і поверхневу структури, є дійсними розумовими операціями при трансмісії і рецепції.

Знання мови включає здатність приписувати глибинні та поверхневі структури нескінченній безлічі речень, співвідносити ці структури відповідним чином і приписувати семантичну і фонетичну інтерпретацію парам глибинних і поверхневих структур. Глибинна структура висловлює семантичний зміст пропозиції; поверхнева структура визначає форму пропозиції. Розкриття глибинної структури і пояснення становлення поверхневої структури здійснюється за допомогою трансформаційного аналізу. Виробляючи поверхневу структуру із глибинної, ми виявляємо і пояснюємо не тільки її граматичні, але й логіко-семантичні властивості. Це робить трансформацію придатною не тільки для аналізу речення, але і для його породження.

Література

1. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца 20 века : сб. статей. — М. : Рос. гос. гуманитар. ун-в., 1995. — С. 144–238.
2. Скалкин В. Л. Основы теории обучения устной речевой коммуникативной деятельности : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — М., 1986. — 36 с.
3. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. — М. : МГУ, 1972. — 123 с.
4. Chomsky N. Some simple evo-devo theses: how true might they be for language? / N. Chomsky // R. K. Larson, V. M. Déprez, H. Yamakido (eds). The evolution of human language: biolinguistic perspectives. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010. — P. 5–62.
5. Chomsky N. Rules and Representations / N. Chomsky. — NY, Columbia Univ. Press & Oxford : Basil Blackwell, 1980. — 299 p.
6. Chomsky N. The Sound Pattern of English / N. Chomsky, M. Halle. — NY : Holt, Rinehart and Winston, 1968. — 470 p.
7. Fodor J. A. The Structure of a Semantic Theory / J. A. Fodor, J. J. Katz // Language. — 1963. — V. 39. № 2. — P. 170–210.
8. Jackendoff R. Language, Consciousness, Culture: Essays on Mental Structure / Ray Jackendoff. — Cambridge (MA) : MIT Press, 2007. — 403 p.
9. Jackendoff R. Your Theory of Language Evolution Depends on Your Theory of Language / R. Jackendoff // The Evolution of Human Language: Biolinguistic Perspectives / Richard Larson, Viviane Déprez, and Hiroko Yamakido (eds.). — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2010. — P. 63–72.
10. Miller G. A. Finitary Models of Language User / George Miller, Noam Chomsky // Handbook of Mathematical Psychology / ed. by Luce, Bush, Galanter. — New York: Wiley and Sons, 1963. — V. 2. — P. 419–491.
11. Miller G. A. Verbal Context and the Recall of Meaningful Material / G. A. Miller, J. A. Selfridge // American Journal of Psychology. — 1951. — V. 63. — P. 176–185.

References

1. Kubriakova Je. S. Evolucija lingvističkih idej vo vtoroj polovine XX veka (opyt paradigmalnogo analiza) // Jazyk i nauka konca 20 veka : sb. statej. — M. : Ros. Gos. Gumanit. Univ., 1995. — S. 144–238.
2. Skalkin V. L. Osnovy teorii obuchenija ustnorechevoj kommunikativnoj dejatel'nosti : avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk. — M., 1986. — 36 s.
3. Chomsky N. Jazyk i myshlenie / N. Chomsky. — M. : MGU, 1972. — 123 s.
4. Chomsky N. Some simple evo-devo theses: how true might they be for language? / N. Chomsky // R. K. Larson, V. M. Déprez, H. Yamakido (eds). The evolution of human language : biolinguistic perspectives. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2010. — P. 5–62.
5. Chomsky N. Rules and Representations / N. Chomsky. — NY, Columbia Univ. Press & Oxford : Basil Blackwell, 1980. — 299 p.
6. Chomsky N. The Sound Pattern of English / N. Chomsky, M. Halle. — NY : Holt, Rinehart and Winston, 1968. — 470 p.
7. Fodor J. A. The Structure of a Semantic Theory / J. A. Fodor, J. J. Katz // Language. — 1963. — V. 39. — № 2. — P. 170–210.
8. Jackendoff R. Language, Consciousness, Culture: Essays on Mental Structure / Ray Jackendoff. — Cambridge (MA) : MIT Press, 2007. — 403 p.
9. Jackendoff R. Your Theory of Language Evolution Depends on Your Theory of Language / R. Jackendoff // The Evolution of Human Language: Biolinguistic Perspectives / Richard Larson, Viviane Déprez, and Hiroko Yamakido (eds.). — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2010. — P. 63–72.

10. Miller G. A. Finitary Models of Language User / George Miller, Noam Chomsky // Handbook of Mathematical Psychology / ed. by Luce, Bush, Galanter. — New York : Wiley and Sons, 1963. — V. 2. — P. 419–491.

11. Miller G. A. Verbal Context and the Recall of Meaningful Material / G. A. Miller, J. A. Selfridge // American Journal of Psychology. — 1951. — V. 63. — P. 176–185.

ПЛОТНИЦКАЯ Светлана Валерьевна,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков гуманитарных факультетов Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65082, Украина; e-mail: s_plotnitskaya@mail.ru; тел.: +38 096 5959048

ГОЛУБЕНКО Лидия Николаевна,

кандидат филологических наук, профессор кафедры немецкого языка, декан факультета романо-германской филологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Одесса, Украина; e-mail: rgf@onu.edu.ua; тел.: +38 (0482) 630703

ВИТ Надежда Петровна,

кандидат филологических наук, доцент, зав. кафедрой иностранных языков гуманитарных факультетов Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Одесса, Украина; e-mail: rgf@onu.edu.ua; тел.: +38 (0482) 630703

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ СТУДЕНТОВ УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация. В статье рассмотрены некоторые вопросы процесса мышления человека и переработки им информации, а также аспекты языкового, коммуникативного и когнитивного сознания. К когнитивным наукам сегодня относят экспериментальную психологию, психологию познания, нейронауку, когнитивную географию, психолингвистику, нейролингвистику и т.д. Изучая функционирование кибернетических устройств, учёные приходят к выводу, что речевое общение является одним из типичных кибернетических процессов, а язык, с точки зрения теории информации, можно рассматривать как одну из кодовых систем, служащих для передачи и хранения информации. При формировании профессиональной языковой личности на занятиях по английскому языку в университете важно учитывать определённые факторы психолингвистики. Понятие концепта отвечает представлению о тех смыслах, которыми оперирует человек в процессе мышления и которые отражают содержание опыта и знания, содержание результатов всей человеческой деятельности и процессов познания мира в виде «квантов» знания.

Ключевые слова: концепт, код, коммуникация, информация, память, сознание, психолингвистика.

Svetlana V. PLOTNITSKAYA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Foreign Language Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 2 Dvorianska str., Odessa, 65082, Ukraine; e-mail: s_plotnitskaya@mail.ru ; tel.:+38 096 5959048

Lidija N. GOLUBENKO,

Candidate of Philological Sciences, Professor of the German Language Chair of Odessa Mechnikov National University; Odessa, Ukraine; e-mail: rgf@onu.edu.ua ; tel: +38(0482)630703

Nadiya P. VIT,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, the Head of the Foreign Languages Chair for the Faculties of Arts of Odessa Mechnikov National University; Odessa, Ukraine; e-mail: rgf@onu.edu.ua ; tel.: +38(0482)630703

THE USING OF PSYCHOLINGUISTIC APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF UNIVERSITY STUDENTS

Summary. The article deals with some questions of human's thinking and processing the information as well as the aspects of linguistic, communicative and cognitive perception. The scientists of today place the experimental psychology, the psychology of knowledge, neuroscience, cognitive geography, psycholinguistics, neurolinguistics, etc. into cognitive field. Learning the functioning of cybernetic devices scientists come to conclusion that communication is one of typical cybernetic processes from the information theory point of view, and the language is a code system serving for transmission and storing information. While forming the professional language personality during English lessons at the University it is very important to take into account some factors of psycholinguistics. The idea of concepts gives the presentation of units with which the man operates while thinking. The concepts reflect experience, knowledge, content of human activities and process of the world cognition in the form of «quantum» of knowledge.

Key words: content, code, communication, information, memory, cognition, psycholinguistics.

Статтю отримано 15.01.2015 р.

ПОПОВА Олександра Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», докторант; вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, 65020, Україна;
e-mail: Alex-Popova@yandex.ru; тел. +38 067 7543847

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ В ПЕДАГОГІЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. Стаття присвячена методологічним аспектам компетентісного підходу до професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в педагогіці вищої школи. Досліджено ви-
токи означеного підходу у світовій педагогічній практиці. Проаналізовано компонентний зміст і сутність
понять «компетенція» і «компетентність». Компетенцію тлумачимо як задану специфічну (професійну)
нормативну базу, вимоги до освітньо-фахової (професійно-мовленнєвої) підготовки майбутніх фахівців
перекладу китайської мови, що є обов'язковим для квалітативної (якісної) продуктивно-результативної
професійної (перекладацької) діяльності як соціально визначений і закріплений результат. Під компе-
тентністю розуміємо специфічну здатність людини, необхідну для ефективного виконання конкретного
виду (видів) перекладу в конкретній професійній ситуації на основі освіченості (знання, вміння й навич-
ки у здійсненні різних видів перекладу, набутих у процесі навчання та засобами неформальної (нена-
вчальної) освіти під впливом середовища). Виокремлено критерії професійно-мовленнєвої компетентності
перекладача-східнознавця: вміння здійснювати міжкультурну комунікацію-переклад, компонентами якого
є лінгвістична, комунікативно-мовленнєва, специфічна, лінгвосоціокультурна, інформаційно-технологічна
компетенції.

Ключові слова: компетентісний підхід, компетенція, компетентність, професійно-мовленнєва підготовка,
перекладач з китайської та на китайську мову, східнознавець.

Вибір означеного підходу зумовлено сучасними інноваційними процесами, що трансформу-
ють, конвертують світовий досвід у площину освіти. Заглибимося в діахронічні теоретично-
практичні джерела компетентісного підходу.

Нормативним орієнтиром до напрямків розвитку освітнього простору в Україні є програмне
коло, запропоноване ООН, до ареалу якого відносяться: декларація «Цілі розвитку тисячоліття»
[17], реалізація проекту «Освітня політика й освіта «рівний — рівному»» стосовно модерні-
зації змісту освіти та формування у молоді ключових (найвагоміших і найбільш інтегрованих)
компетентностей.

Дослідження парадигми розвитку науки й освіти засвідчують широкомасштабне впрова-
дження в педагогічній практиці різних зарубіжних країн (Австрія, Велика Британія, Канада,
Нова Зеландія, Німеччина, Франція, Угорщина, Румунія, Молдова, Литва, Латвія та ін.) ком-
петентісно орієнтованої освіти; розроблення оцінно-моніторингових процедур для відстеження
результатів навчання та вимірювання набуття учнівською та студентською молоддю компетент-
ностей за різними освітніми галузями з урахуванням потреб ринків праці та суспільства. Учені
(Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко,
С. Трубачева та ін.) вважають компетентісний підхід одним з чинників, що сприяють модер-
нізації змісту освіти. Науковці зазначають, що цей підхід доповнює ту низку освітніх інновацій
і класичних підходів, що допомагають освітянам гармонійно поєднувати позитивний досвід для
реалізації сучасних освітніх цілей [8].

Міжнародна спільнота експертів визнає компетентності тими індикаторами, що дозволяють
детермінувати готовність випускників навчальних закладів до швидкої адаптації до життя сус-
пільства й активної участі в ньому: обробляти та оперувати інформацією, миттєво приймати
рішення, самовдосконалюватися впродовж життя. У цьому зв'язку розглянемо сутність поняття
«**компетентність**» у визначенні першоджерел.

Міжнародна комісія Ради Європи розглядає означене поняття як загальні, або ключові,
вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, крос-освітні вміння
або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання [14], які передбачають спроможність
особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень,
цінностей, знань й навичок. У розумінні експертів країн Євросоюзу феномен «**компетентність**»
є здатністю застосовувати знання й вміння (навички), що зумовлює активне застосування на-
вчально-освітніх досягнень у ненавчальних реально-суспільних ситуаціях.

За останнє десятиріччя в публікаціях ЮНЕСКО С. Річен та А. Тайена (S. Rychen & A. Tiana) трактують поняття «компетентність» як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні [20]. У межах проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний — рівному»» *компетентність* розглядається як «інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції» [8, с. 92].

На міжнародній конференції, що була організована за підтримки ЮНЕСКО та Міністерства освіти Норвегії у 2004 році, науковці дійшли згоди в інтерпретації сутності терміна «компетентність», визначивши його як «здатність застосовувати знання та вміння ефективно і творчо в міжособистісних відносинах — ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і у професійних ситуаціях» [19, с. 6]. Отже, у змісті поняття з'являється соціально-професійний компонент, який пояснює логічний перехід від ставлень до цінностей та від умінь до знань.

Вихідне визначення терміна запропоновано Міжнародним департаментом стандартів навчання, досягнень і освіти (IBSTPI) — спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу [21, с. 1] за певними критеріями, тобто набутими знаннями, вміннями, навичками та навчальними досягненнями.

Важливим підґрунтям конвертації компетентнісного підходу в систему вищої освіти за Болонською моделлю є апелювання науковців [5, с. 72–82] до компетенцій і компетентностей як провідного критерію підготовленості сучасного випускника вищої школи. На відміну від традиційного складу «кваліфікації» спеціаліста (відповідність між вимогами робочого місця та цілями освіти) і його підготовки (засвоєння студентами стандартного набору знань, умінь і навичок), поняття «компетенція» охоплює додатково розвиток у особи здатності орієнтуватися в розмаїтті проблематичних неординарних виробничих ситуацій, формування уявлення про результати / наслідки своєї професійної діяльності, усвідомлення своєї відповідальності за них.

Перший компонент терміна «компетентнісний підхід» є деривативом від двох понять — «компетентність» та «компетенція», значення яких диференціюється за його специфічними відтінками. У дослідженнях американського лінгвіста Н. Хомського, якого вважають засновником впровадження принципу компетенції в освітню галузь як наукового методу. Учений розмежував означені поняття: під *компетенцією* автор розумів «знання своєї мови мовцем-слухачем», використання мови (*компетентність*) — реальне застосування мови в конкретних ситуаціях, яке в ідеалі є «безпосереднім відображенням компетенції, актуальним виявом компетенції» [12, с. 9]. І. Зимняя наголошує, що саме «використання» є актуальним виявленням компетенції як «прихованого», потенційного [3, с. 13].

У багатьох англomовних тлумачних словниках цим поняттям відповідає одне слово «*competence*». Деякі автори диференціюють ці визначення. Як ми бачимо, трактування словниками поняття «компетенція» відображає переважно соціальний бік діяльності суб'єкта із зазначенням кола його професійних цілей і завдань. «Компетентність» (у перекладі українською та російською мовами) пов'язана із знаннями, низкою питань, досвідом соціально-професійної діяльності, вміннями та обізнаністю особи; виступає як якість, яка дозволяє особі вирішувати певні професійні завдання та, у цьому зв'язку, приймати рішення. Зокрема, «компетенція» суб'єкта діяльності ідентифікується посадовими обов'язками, інструкцією, вимогами. Поняття «компетентний» подане як загальне й уніфіковане від двох означених понять і стосується кваліфікованої особи, яка володіє компетенцією. Це поняття є детермінантною категорією щодо якості виконання своїх повноважень і професійних функцій.

Багатоаспектну сутність означених понять вивчали такі відомі науковці-педагоги, як-от: В. Байденко, Н. Бібік, А. Богущ, Ч. Вудруф, Є. Зеєр, Д. Заводчиков, І. Зимняя, Н. Кузьміна, А. Маркова, О. Овчарук, Б. Оскарсон, О. Пометун, Г. Селевко, Р. Уайт, А. Хуторської, Ю. Татур та ін. Відзначимо, що деякі вчені все ж наполягають на необхідності диференціації понять «компетентність» і «компетенція».

Ч. Вудруф тлумачить *компетентність* як поняття, що стосується людини і передбачає поведінкові аспекти у межах компетентного виконання роботи; *компетенцію* автор розглядає виключно в проекції роботи, сфери професійної діяльності, в якій людина є компетентною [23, с. 30–33].

І. Зимняя трактує *компетенцію* як сукупність знань і правил використання цих знань, а *компетентність* — як актуальний прояв компетенції, як інтелектуально й особистісно-обумовлений досвід соціально-професійної діяльності людини, як знання, на базі яких людина може використовувати компетенції [4, с. 34–42].

Російський педагог М. М. Боритко погоджується з вищенаведеним трактуванням і визначає *компетенцію* як створену заздалегідь вимогу до навчальної підготовки того, хто навчається, як характеристику його професійної ролі, а *компетентність* — як ступінь відповідності цій вимозі, ступінь засвоєння компетенції, як особистісну характеристику людини [1].

М. Пентілюк співвідносить *компетенцію* і *компетентність* як загальне і конкретне: компетентність може виявляти людина, яка має конкретні знання в певній галузі, але виявляє їх

за допомогою мови; кожній людині необхідна мовна компетентність — комунікативна компетентність [9, с. 2].

Окремі вчені (Є. Зеєр, Д. Заводчиков) інтерпретують *компетентність* як «змістовне узагальнення теоретичних і емпіричних знань, представлених у формі понять, принципів, закономірностей, практико орієнтованих положень і процедурних (методичних) настанов» [2, с. 39], а *компетенцію* як «узагальнений спосіб дії, що забезпечує продуктивне виконання професійної діяльності. Це здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність» [2, с. 40]. А. Богуш вважає, що поняття «компетенція» використовується виключно у сфері навчання й виховання, а «компетентність» є комплексною характеристикою особистості, яка уявляє в себе результати попереднього психічного розвитку [11, с. 56].

З огляду на вищезазначені визначення поняття «*компетентність*», у межах започаткованого дослідження під компетентністю розуміємо специфічну здатність людини, необхідну для ефективного виконання конкретного виду (видів) перекладу в конкретній професійній ситуації на основі освіченості (знання, вміння і навички у здійсненні різних видів перекладу, набутих як у процесі навчання (спеціально організованого вивчення групи дисциплін), так і засобами неформальної (ненавчальної) освіти під впливом середовища; *компетентність* — це якісно-вимірювальна характеристика особистості, інтегрований результат успішної трансформації нормативно визначених набутих знань, умінь і навичок у професійно-перекладацьку діяльність, тобто формування в особистості здатності успішно практично діяти, застосовуючи набутий освітньо-життєвий досвід у професійно-перекладацькій або іншій діяльності з дотриманням певних вимог і розумінням відповідальності за свої професійні дії. Результат набуття компетентності — засвоєння освітніх, предметних і професійних (концептуально-фахових) компетенцій.

Компетенцію тлумачимо як задану специфічну (професійну) нормативну базу, вимоги до освітньо-фахової (професійно-мовленнєвої) підготовки майбутніх фахівців перекладу китайської мови, що є обов'язковим для квалітативної (якісної) продуктивно-результативної професійної (перекладацької) діяльності як соціально визначений та закріплений результат. До критеріїв професійно-мовленнєвої компетентності перекладача-східнознавця відносимо вміння здійснювати міжкультурну комунікацію-переклад, компонентами якого є *лінгвістична, комунікативно-мовленнєва, специфічна, лінгвосоціокультурна, інформаційно-технологічна компетенції*.

Професія перекладача має філологічний фундамент, тому у професійно-мовленнєвій підготовці майбутніх фахівців перекладу доцільно враховувати базові підходи, що використовуються у професійній підготовці філологів іншого профілю (наприклад, учителів), і, відповідно, спрямовувати навчання на зміст компетенцій, що характеризують готовність і підготовленість здобувача вищої освіти до виконання професійних обов'язків філолога.

Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх перекладачів вивчалися в таких аспектах:

- формування перекладацької компетентності (І. Алексєєва, Л. Бархударов, В. Желясков, В. Комісаров, Л. Латишев, Р. Міньяр-Белоручев, М. Прозорова, Я. Рецкер, Ж. Таланова, А. Федоров, Л. Черноватий, І. Халєєва, К. Шапошников, А. Швейцер, А. Янковець та ін.);
- формування окремих компетенцій у різних видах перекладу (А. Володько); зокрема:
- формування лінгвосоціокультурної компетентності (Д. Іщенко, С. Шукліна та ін.);
- формування комунікативної компетентності (З. Підручна та ін.);
- формування інформаційно-технологічної компетентності майбутніх перекладачів (Ю. Колос та ін.).

У розробці професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів ми ґрунтуємося на результатах досліджень вищезазначених науковців.

Вважається, що імплементацію терміна «компетенція» (competence) у сферу перекладознавства започатковано Г. Турі, який припустив, що для формування *перекладацької компетенції*, крім вродженої здатності білінгвів до перекладу, на якій вона ґрунтується, перекладачі мають розвинути нову трансферентну здатність (transfer competence) — здатність перенесення, переключення з однієї мови на іншу, що спричинило виникнення потреби у теоретиків і практиків у пошуку переліку складових перекладацької компетенції [22].

Європейські дослідники пропонують включити до складу означеної компетенції *периферійні компетенції* (предметні знання, уміння користуватися словниками й інформаційно-довідковою літературою, документацією, технічними засобами); *доперекладацькі* компетенції (адекватна конфігурація пам'яті, гнучкість переключення з одного мовного коду на інший, запобігання інтерференції) [15, с. 51–62]; а також *трансляторіальну компетенцію* (translational competence) — уміння аналізувати резюме замовника й оригінальний текст, перекладацькі стратегії; презентувати текст перекладу (включаючи його розташування на сторінці), документацію, термінологію; знання професійної поведінки перекладача тощо [16].

Радянський класик у галузі перекладознавства та специфіки його викладання В. Комісаров структурує *професійну компетентність перекладачів*. Основними її компонентами є (всєбічна) мовна, комунікативна, текстотворювальна і технічна компетенції [7, с. 319–330].

Всебічна *мовна компетенція* в рецептивному і продуктивному планах (у галузі двох мов), на думку науковця, охоплює всі аспекти володіння мовою, включаючи специфічні, а саме: знання про систему, норму, узус мови; її словниковий та граматичний склад; правила використання мовних одиниць для побудови мовленнєвих висловлювань; переважне використання певних наборів мовних одиниць у різних сферах спілкування; територіальні, соціальні і професійні розбіжності у використанні цих одиниць; вплив на вибір і характер використання мовних одиниць обставин спілкування і взаємин учасників спілкування, їх рольових функцій тощо. Така мовна компетенція відзначається гнучкістю, пластичністю, здатністю швидко переналаштовуватися з однієї мови на іншу, переходити від сприйняття мовлення до продукування мовлення, від одного стилю й реєстру на інший, змінювати синтаксичну модель свого мовлення.

Комунікативна компетенція перекладача-білінгва включає вміння зіставно-динамічного характеру проектувати на висловлювання в тексті оригіналу інференціальні можливості рецепторів перекладу, тобто вміння варіювати змістом тексту-оригіналу та відтворенням тексту перекладу на основі правильних умовиводів про глобальне значення авторського повідомлення та вибір адекватних засобів, прийомів, трансформацій для передавання опрацьованого змісту на мову перекладу.

Текстотворювальна компетенція передбачає, за авторською концепцією, вміння створювати тексти різного типу відповідно до певних правил і стереотипів мови, співвідносити ці правила; знання розбіжностей у загальній стратегії побудови текстів у двох мовах стосовно змістової зв'язності (когерентності) тексту та засобів забезпечення формальної зв'язності (когезії).

До *технічної компетенції* належать специфічні знання (знання про сутність і завдання перекладацької діяльності; знання основних положень теорії перекладу, варіантів перекладацької стратегії і технічних прийомів перекладу тощо), вміння і навички, необхідні для виконання певного виду діяльності.

В. Комісаров виокремлює морально-етичний компонент професійної компетенції перекладача — відповідальність за якість своєї роботи, моральну та матеріальну шкоду у разі несумлінного виконання роботи; дотримання морально-етичних норм під час реалізації професійних обов'язків у різних режимах і сферах (робота із секретними політичними й економічними документами, участь у закритих перемовинах і т. ін.).

Відзначимо фундаментальне значення володіння перекладачем двох мов і вмінням по чергогу користуватися ними у своїй професійній діяльності.

Л. Черноватий пропонує відокремити *перекладацьку компетенцію* (translation competence), тобто здатність продукувати прийнятний текст перекладу, від ширших сфер компетенції перекладача (translator's competence), тому перекладацьку компетенцію можна ототожнити з *фаховою компетенцією перекладача* — експертну систему, яка не є автоматично притаманною будь-якому білінгву, а потребує особливого формування, що відбувається у процесі спеціального організованого навчання [18, с. 609–619]. У цьому зв'язку український науковець називає складові фахової компетентності перекладача компетенціями, а елементи останніх — субкомпетенціями. Перекладознавець репрезентує робочу модель досліджуваної компетентності, яка містить п'ять компетенцій: білінгвальну, екстралінгвістичну, перекладацьку, особистісну та стратегічну [13, с. 84–86].

За авторською концепцією, гіперо-гіпонімічна за характером структури *білінгвальна компетенція* охоплює мовну (знання двох мов, у тому числі у контрастивному плані) і *мовленнєву* (володіння ними у тих видах мовленнєвої діяльності, які задіяні у перекладі) субкомпетенції. На нижньому ярусі розташована *екстралінгвістична компетенція* у вигляді знань, що виходять за межі лінгвістичних і перекладознавчих: фонові (енциклопедичні, тематичні, соціобікультурні тощо), предметні (інформація щодо поняттєвого складу певної галузі людської діяльності та інтерпоняттєвих зв'язках) знання.

Процесуально-відповідні (*перекладацькі*) субкомпетенції (ті, що мають безпосереднє відношення до процесу перекладу), як припускає науковець, репрезентовані *інструментальною* (уміння використовувати документальні та технологічні ресурси, що мають відношення до роботи перекладача) та *дослідницькою* або *пошуковою* (здатність швидко знайти інформацію, необхідну для розв'язання перекладацьких завдань).

Автор також виокремлює *особистісну компетенцію* у складі загальної фахової перекладацької компетентності з такими компонентами, як-от: психофізіологічний компонент (когнітивні, психомоторні та поведінкові механізми — пам'ять, увага, психологічна стійкість, критичне ставлення тощо); морально-етична субкомпетенція (почуття відповідальності за якість власної праці, об'єктивність і надійність, скромність, ввічливість, дотримання конфіденційності); субкомпетенція самовдосконалення (готовність і потреба у постійній самоосвіті та розвитку); фахово-соціальна субкомпетенція (прийоми та норми спілкування у професійному середовищі, уміння пропонувати свої послуги на ринку праці, укладати договір на виконання перекладу, співпрацювати з фахівцями у відповідній галузі тощо).

Стратегічну компетенцію Л. Черноватий розглядає як надкомпетенцію, інтегроване уміння перекладати, що ґрунтується на координації решти компетенцій у процесі здійснення перекладацької діяльності [13].

У започаткованій доповненій робочій моделі фахової перекладацької компетентності відчувається зв'язок із сучасними вимогами до організаційно-формальних умов праці перекладача.

Ю. Колос трансформує інструментальну субкомпетенцію, запропоновану Л. Черноватим, доповнюючи та конвертуючи її зміст в інформаційно-технологічну компетентність, яку тлумачить як «результат освіти, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації, досвід інформаційної діяльності та використання технічних засобів, інформаційний світогляд та особистісні якості фахівця, що є необхідними для ефективного здійснення професійної діяльності засобами інформаційних технологій» [6].

З. Підручна дослідила професійні аспекти формування комунікативної компетентності майбутніх перекладачів. Під поняттям комунікативної компетентності авторка розуміє «індивідуальну властивість суб'єкта професійної перекладацької діяльності, необхідну і достатню для її реалізації на нормативно заданому рівні, яка позитивно корелює з її основними результативними параметрами — якістю, точністю, продуктивністю, надійністю перекладу» [10]. Структура професійної комунікативної компетентності, як зазначає науковець, полягає в єдності критеріально-визначальних компонентів рівнів її сформованості: ціннісно-змістового, мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, комунікативного і рефлексивного компонентів, що забезпечують функціональну реалізацію цієї характеристики у професійній діяльності. Вважаємо, що поняття «властивість» не розкриває у повній мірі сутність комунікативної компетентності перекладача, бракує уточнювальних характеристик цього феномена типу «коло повноважень», «знання», «досвід», «здатність» та ін.

Аналіз фахової літератури дає підстави зробити висновок, що результативним показником готовності майбутніх фахівців перекладу до професійної діяльності є «*професійно-мовленнєва компетентність*», яку трактуємо як: — якість, властивість або стан майбутнього перекладача-білінґва, що забезпечує разом або окремо його фізичну, психічну і духовну відповідність вимогам спеціальності, спеціалізації, стандартам кваліфікації перекладача / тлумача; — єдність теоретичної та практичної готовності майбутнього фахівця перекладу до здійснення професійної діяльності; — сукупність поглиблених професійно-мовленнєвих знань, умінь і навичок, реалізація та подальше вдосконалення яких здійснюється у професійній діяльності (інтеркультурній комунікації-перекладі) через застосування перекладачем / тлумачем раціональних способів і прийомів.

Особливість перекладацького фаху полягає в необхідності поєднання іншомовної компетентності фахівця із специфікою перекладацької діяльності задля задоволення кваліфікаційних вимог до професії перекладача.

Взявши до уваги здобутки науковців щодо значення, структури та функціональності компетентності та компетенції, можна визначити структуру *професійно-мовленнєвої компетентності* майбутніх перекладачів китайської мови: предметно-фахова, компетентність у самоадмініструванні, операційна, інтеркультурна.

Предметно-фахову компетентність складає інтегративна сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють конструктивно здійснювати комунікативний процес іноземною (китайською, англійською) та рідною мовами з представниками інших держав у межах професійно-перекладацької діяльності. Предметно-фахову компетентність характеризують різноаспектні лінгвістичні компетенції: — мовна (на базі одиниць фонологічного, лексичного, граматичного, функціонально-стилістичного рівнів); — мовленнєва (володіння чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням (усвідомленим слуханням), говорінням (монолог, діалог, полілог, діамонілог), читанням та письмом (включаючи техніку начертання і декодування ієрогліфів) як засобом спілкування і здійснення перекладацької діяльності, тобто виконання різних видів перекладу); — інформаційно-лексикографічна компетенція передбачає наявність умінь і навичок користуватися довідковою, енциклопедичною, спеціальною літературою, словниковими джерелами різних типів (тезаурусами, спеціальними, ідіоматичними, тлумачними, етимологічними, частотними, орфографічними й орфоепічними, одно- та двомовними; словниками синонімів, антонімів, омонімів, іноземних слів, словниками скорочень, словниками імен власних, словниками рим тощо), програмним забезпеченням, інформаційними технологіями у межах перекладацької діяльності; — лінгвосоціокультурна компетенція, яка охоплює країнознавчу сферу, специфіку відповідної вербальної і невербальної комунікативної поведінки перекладача у певній ситуації та адекватні перекладацькі засоби і прийоми відтворення вихідного усного або письмового спілкування іншою мовою.

Компетентність у самоадмініструванні передбачає наявність знань, умінь і навичок організації управлінсько-адміністративної діяльності, спрямованої на самого себе, та забезпечує саморозвиток і самоосвіту перекладача. Означена компетентність актуалізується у здатності майбутнього перекладача китайської мови до реалізації таких функцій, як-от: — самопізнання,

спрямованого на ідентифікацію, розуміння та сприйняття особистісного «Я» у зіставленні з колегами та професійним стандартом; — самоорганізації, спроектованої на визначення цілей, завдань та засобів їх успішного досягнення із залученням власних зусиль; — моніторингу діяльності, спрямованого на регулювання майбутнім перекладачем-східнознавцем власних дій-операцій на кожному з етапів організованої ним перекладацької діяльності.

Операційна компетентність передбачає прикладні та інструментально-технологічні здібності перекладача, що дозволяють оперативно виконувати поточні професійно-перекладацькі завдання різного ступеню складності за умови використання відповідних стратегій на базі певних знань, умінь і навичок і практично-рутинного досвіду. Складовими операційної компетентності є такі уміння: — білінгвальні вміння швидко переключатися з однієї мови на іншу; прогностичні уміння передбачення подальшого розвитку робочої ситуації із паралельним створенням адекватної моделі її вирішення та вдосконалення; — організаторсько-моніторингові вміння, що реалізуються у здатності майбутнього перекладача змодельовати відповідно до кваліфікаційних нормативів і службових обов'язків перекладача-білінгва, втілити в реальність, корегувати та відстежувати розвиток робочої ситуації; — навчально-пізнавальні вміння, що спрямовані на самовдосконалення майбутнього перекладача китайської мови; — пізнавальні вміння, що орієнтуються на самовдосконалення майбутнього перекладача китайської мови в особистісному та професійному плані через постійне оволодіння інноваційними перекладацькими технологіями, культивування засобів самостійного опанування професійних знань і розвиток умінь і навичок.

Інтеркультурна (надкультурна) компетентність означає перебування майбутнього перекладача понад культурами країн, мова яких вивчається, та передбачає усвідомлене місце фахівця перекладу в суспільстві цих країн у плані виконання професійних обов'язків. Йдеться про такі чинники, як-от: — розумово-естетична культура перекладача — здатність аналізувати, синтезувати, узагальнювати, класифікувати, здійснювати логічні операції, абстрагувати, діяти творчо, обмірковано, естетично-коректно стосовно представників інших культур; — загальна ерудиція та потенціал використовувати глибокі, всебічні знання з усіх галузей науки, демонструвати широку обізнаність у довідці й законах його розвитку; — навички міжкультурного спілкування — готовність і вміння налагоджувати дипломатичний контакт у межах перекладацької діяльності.

Отже, здійснений аналіз дозволяє припустити, що застосування компетентнісного підходу як методологічного підґрунтя підвищить ефективність професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови за рахунок: а) виокремлення й чіткого визначення змісту основних складових фахової перекладацької компетентності та критеріальних показників сформованості цих складових; б) налаштування започаткованої підготовки на досягнення майбутніми перекладачами китайської мови готовності до практичної реалізації одержаних знань, умінь і навичок (підготовленість) у професійній діяльності; в) укріплення інтегративних міжпредметних, технологічних і міжособистісних зв'язків.

Л і т е р а т у р а

1. Боротко Н. М. Професійно-педагогічна компетентність педагога [Електронний ресурс] / Н. М. Боротко // Інтернет-журнал «Ейдос». — 2007. — 30 вересня. — Режим доступу : <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-10.htm>
2. Зеер Э. Идентификация универсальных компетенций выпускников работодателем / Э. Зеер, Д. Заводчиков // Высшее образование в России. — 2007. — № 11. — С. 39–45.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. — М.: Исследоват. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 40 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 34–42.
5. Ковтун О. В. Компетентнісний підхід як методологічний концепт професійно-мовленнєвої підготовки авіаційних операторів / О. В. Ковтун // Вища освіта України. — Дод. 4. — Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». — К., 2009. — Т. III (15). — С. 72–82.
6. Колос Ю. З. Формування інформаційно-технологічних компетентностей майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. З. Колос; Наук. кер. М. В. Гриньова; Ін-т педагогіки АПН України. — Київ, 2010. — 20 с.
7. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : Учебное пособие. — М.: ЭТС. — 2002. — 424 с.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К. І. С.», 2004. — 112 с.
9. Пентиліук М. І. Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті / М. І. Пентиліук // Українська мова і література в школі. — 2006. — № 1. — С. 15–20.
10. Підручна З. Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. — 2009. — 260 с.
11. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: Монографія / За ред. акад. А. М. Богуш. — Одеса, 2008. — 271 с.

12. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. — 235 с.
13. Черноватий Л. М. Зміст поняття «фахова компетентність перекладача» як складової методики навчання / Л. М. Черноватий // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 1998. — Вип. 2 (74). — 2014. — 300 с.
14. *Definition and Selection of Competencies*. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program — OECD (Draft). — 2002.
15. Fraser J. The Broader View: How Freelance Translators Define Translation Competence / J. Fraser // Christina Schäffner & Beverly Adab (eds) *Developing Translation Competence*. — Amsterdam & Philadelphia : Benjamins, 2000. — P. 51–62.
16. Kautz U. *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens* / U. Kautz. — München : Iudicum, Goethe-Institut, 2000. — 160 S.
17. *Millennium Development Goals*. Ukraine, Kyiv. — 2003. — 27 p.
18. *PACTE 2005 : Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues* / A. Hurtado, A. Beeby, M. Fernández, O. Fox, I. Kozlova, W. Neunzig, M. Presas, P. Rodríguez, L. Romero // *Meta*. — 2005. — Vol. 50. — № 2. — P. 609–619.
19. Quality education and competencies for life/ Workshop 3/ Background Paper. — 2004. — P. 1–6.
20. Rychen S. *Developing Key Competencies in Education : Some Lessons from International and National Experience* / S. Rychen, A. Tiana. — Geneva: UNESCO-IBE, *Studies in Comparative Education*, 2004. — P. 1–5.
21. Spector J. Michael de la Teja, Ileana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. *Competencies for Online Teaching*. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. — 2001. — P. 1–3.
22. Toury G. *Search of a Theory of Translation* / G. Toury. — Tel-Aviv : The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel-Aviv University, 1980. — 159 p.
23. Woodruffe C. Competent by any other name / C. Woodruffe // *Presental Management*. — 1991. — September. — P. 30–33.

References

1. Borytko N. M. Professionalno-pedagogicheskaja kompetentnost' pedagoga [Elektronnyj resurs] / N. M. Borytko // Internet-zhurnal «Eidos». — 2007. — 30 sentjabrja. — Rezhim dostupa : <http://www.eidos.ru/journal/2007/0930-10.htm>
2. Zeer E. Identifikacija universal'nykh kompetencij vypusnikov rabotodatelem / E. Zeer, D. Zavodchikov // *Vyssheje obrazovanie v Rossii*. — 2007. — # 11. — S. 39–45.
3. Zimnija I. A. Kliuchevye kompetentnosti kak resul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. Avtorskaja versija / I. A. Zimnija. — M.: Issledovat. Centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2004. — 40 s.
4. Zimnija I. A. Kliuchevye kompetencii — novaja paradigma resul'tata obrazovanija / I. A. Zimnija // *Vyssheje obrazovanie segodnja*. — 2003. — # 5. — S. 34–42.
5. Kovtun O. V. Kompetentnistnyj pidhid jak metodologichnyj koncept professijno-movlennievoji pidgotovky aviacijnyh operatoriv / O. V. Kovtun // *Vyscha osvita Ukrainy*. — Dod. 4. — Temat. vyp. «Vyscha osvita Ukrainy u konteksti integracii do jevropejskogo osvitnjogo prostoru». — K., 2009. — T. III (15). — S. 72–82.
6. Kolos Ju. Z. Formuvannia informacijno-tehnologichnyh kompetentnostej majbutnih perekladachiv u procesi fakhovoji pidgotovki: Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Ju. Z. Kolos; Nauk. ker. M. V. Gryni-ova; In-t pedagogiky APN Ukrainy. — Kyiv, 2010. — 20 s.
7. Komissarov V. N. *Sovremennoje perevodovedenje. Ucheb. posobie*. — M.: ETS. — 2002. — 424 s.
8. Kompetentnistnyj pidhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukrajinski perspektivy: Biblioteka z osvitanjoi polityky / Pid zag. red. O. V. Ovcharuk. — K.: K. I. S., 2004. — 112 s.
9. Pentyliuk M. I. Kompetentnisnyj pidhid do formuvannia movnoji osobystosti v jevointegracijnomu konteksti / M. I. Pentyliuk // *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. — 2006. — # 1. — S. 15–20.
10. Pidručna Z. F. Formuvannia profesijnioi komunikativnoji kompetentnosti majbutnih perekladachiv u procesi fakhovoi pidgotovky : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. — K., 2009. — 260 s.
11. Formuvannia movnoi osobystosti na riznyh vikovyh etapah: Monografija / Za red. akad. A. M. Bogush. — Odesa, 2008. — 271 s.
12. Khomskij N. Aспекты теории синтаксиса / N. Khomskij. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. — 235 с.
13. Черноватий Л. М. Зміст поняття «фахова компетентність перекладача» як складової методики навчання // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 1998. — Вип. 2 (74). — 2014. — 300 с.
14. *Definition and Selection of Competencies*. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program — OECD (Draft). — 2002.
15. Fraser J. The Broader View : How Freelance Translators Define Translation Competence / J. Fraser // Christina Schäffner & Beverly Adab (eds) *Developing Translation Competence*. — Amsterdam & Philadelphia : Benjamins, 2000. — P. 51–62.
16. Kautz U. *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens* / U. Kautz. — München: Iudicum, Goethe-Institut, 2000. — 160 S.
17. *Millennium Development Goals*. Ukraine, Kyiv. — 2003. — 27 p.
18. *PACTE 2005 : Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues* / A. Hurtado, A. Beeby, M. Fernández, O. Fox, I. Kozlova, W. Neunzig, M. Presas, P. Rodríguez, L. Romero // *Meta*. — 2005. — Vol. 50. № 2. — P. 609–619.

19. Quality education and competencies for life / Workshop 3/ Background Paper. — 2004. — P. 1–6.
 20. Rychen S. & Tiana A. Developing Key Competencies in Education: Some Lessons from International and National Experience, Geneva: UNESCO-IBE, Studies in Comparative Education), 2004. — P. 1–5.

ПОПОВА Александра Владимировна,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры перевода и теоретической и прикладной лингвистики Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», докторант; ул. Старопортофранковская, 26, г. Одесса, 65020, Украина; e-mail: Alex-Popova@yandex.ru; тел.: + 38 (067) 7543847

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНО-РЕЧЕВОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА В ПЕДАГОГИКЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация. Статья посвящена методологическим аспектам компетентностного подхода к профессионально-речевой подготовке будущих переводчиков китайского языка в педагогике высшей школы. Исследованы истоки обозначенного подхода в мировой педагогической практике. Проанализированы компонентный состав и суть понятий «компетенция» и «компетентность». Компетенцию толкуем как заданную специфическую (профессиональную) нормативную базу, требования к образовательно-профессиональной (профессионально-речевой) подготовке специалистов в области перевода китайского языка, которые являются обязательными для качественной (качественной) продуктивно-результативной профессиональной (переводческой) деятельности как социально определённый и закреплённый результат. Под компетентностью понимаем специфическую способность человека, необходимую для эффективного выполнения конкретного вида (видов) перевода в конкретной профессиональной ситуации на основе образованности (знания, умения и навыки при выполнении разных видов перевода, приобретённые в процессе обучения и посредством неформального (неучебного) образования). Выделены критерии профессионально-речевой компетентности переводчика-востоковеда: умения осуществлять межкультурную коммуникацию-перевод, компонентами которого являются лингвистическая, коммуникативно-речевая, специфическая, лингвосоциокультурная, информационно-технологическая компетенции.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетенция, компетентность, профессионально-речевая подготовка, переводчик с китайского языка и на китайский, востоковед.

Oleksandra V. POPOVA,

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor at the Faculty of Translation and Theoretical and Applied Linguistics of the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Doctoral Student; 26 Staroportofrankivska str., Odesa, 65020, Ukraine; e-mail: Alex-Popova@yandex.ru; tel.: + 38 067 7543847

COMPETENCE-ORIENTED APPROACH AS METHODOLOGICAL BASIS OF PROFESSIONAL AND SPEECH TRAINING INTENDED FOR THE FUTURE TRANSLATORS FROM CHINESE IN HIGHER SCHOOL PEDAGOGICS

Summary. The *purpose* of the article is to specify the competence-oriented approach to professional and speech training intended for the future translators from Chinese in the pedagogics of higher school according to modern requirements and demands. The *subjects* of the study are the structure and the essence of the fundamental terms («competence» and «competency») within the approach which differ in their structural components and functions. *Methods* enabling the analysis of modern pedagogical research, etymological and comparative analyses are used in this research. Identifying the essential difference between the concepts «competence» and «competency», taking into account historical evolutionary factors of the competence-oriented approach, as well as adapting them to professional and speech training intended for the future translators of Chinese are the *findings* of the research. «Competency» is understood as some specific (professional) prescribed normative basis, requirements to the professional and speech training of the future orientalists which are considered to be obligatory for qualitative productive translation activity. The term «competence» is defined as a person's specific ability needed for effective performance of a certain kind of translation within a certain professional situation and based on his / her education level (knowledge, skills obtained during both educational and non-educational activities). There have been determined the criteria of professional and speech competence of a translator-orientalist: skills of cross-cultural communication-translation, the components of which are linguistic, communicative and speech, specific, linguosociocultural, and information and technological competences. The *practical value* of the research is to implement the results of the pedagogical research into the teaching / learning process in order to optimize professional and speech training of the future translators from Chinese so that they could easily orient in modern polycultural society.

Key words: competence-oriented approach, competence, competency, professional and speech training, translator from Chinese, orientalist.

Статтю отримано 2.06.2015 р.

ФІЛЮК Лілія Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: fln29092012@mail.ru; тел.: +38 048 7958605; моб.: +38 067 7398459

УКРАЇНСЬКА ДІЛОВА МОВА ДЛЯ ІНОЗЕМЦІВ: ВИВЧЕННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті зазначається, що українська мова для іноземних студентів — не тільки навчальний предмет, але й засіб розвитку особистості, можливість досягнення професійної компетенції. Стверджується, що іншомовна комунікативна компетентність формується у процесі мовленнєвого спілкування іноземною мовою. Відповідно до цього, у процесі навчання української мови для іноземних студентів необхідно створювати умови для спілкування.

Зазначено, що для успішного використання української мови в усному діловому спілкуванні іноземці повинні оволодіти такими видами мовленнєвої діяльності, як аудіювання, говоріння та читання. Вказано, що при вивченні української мови з метою професійного спілкування майбутнім фахівцем необхідно приділяти особливу увагу термінології. Подано різні підходи до визначення поняття «термін».

Пропонується розроблене автором заняття з української мови, присвячене вивченню будівельної термінології. Подано текст, що містить будівельну термінологію, а також комплекс передтекстових і післятекстових вправ. Висловлюється думка, що заняття, спрямовані на оволодіння іноземними студентами особливостями української мови, мають бути практично орієнтованими, пов'язаними з вивченням термінологічної складової. Отже, у зв'язку з цим виникає необхідність розробки принципів комплексного навчання на основі поєднання різних методів і форм проведення занять.

Ключові слова: українська мова, іноземні студенти, професійне мовлення, термін, будівельна термінологія, компетентність, компетенція.

На даний час, у зв'язку з розширенням міжкультурних контактів і розвитком міжнародних зв'язків зростає роль знання іноземних мов. Українська мова для іноземних студентів — не тільки навчальний предмет, але й засіб розвитку особистості, можливість досягнення професійної компетенції. У студентів-іноземців, що вивчають українську мову, мають бути сформовані певні знання, вміння і навички в галузі української мови, що дозволяють майбутнім спеціалістам стати конкурентоспроможними.

Існує кілька понять, за допомогою яких можна характеризувати ступінь усвідомленості про систему тієї чи іншої мови. До таких понять належать: комунікативна компетенція / компетентність, мовна компетенція / компетентність. Компетентний підхід передбачає володіння практичним знанням, тобто створенням всередині себе самого за допомогою рефлексії. Навчання на основі компетентного підходу спрямоване на формування різних компетенцій майбутнього спеціаліста. Так, І. А. Зимняя виділяє три групи компетенцій: 1) компетенції, що відносяться до самої людини як особистості, суб'єкта діяльності, спілкування; 2) компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини та соціальної сфери; 3) компетенції, що відносяться до діяльності людини [9].

А. Б. Раїсова виділяє кілька компонентів вивчення іноземної мови, в тому числі комунікативний компонент, який поєднує іншомовну комунікативну компетенцію в галузі професійної діяльності та загальні (особистісні) компетенції, які є професійно важливими якостями та вміннями спеціаліста. Також виділяється регулятивний компонент, що відображує адекватну самооцінку здібностей студентів та виховує почуття відповідальності за успіхи в навчальній та майбутній професійній діяльності [13]. Е. В. Ерднієва зазначає, що до складу поняття комунікативної компетентності входить оволодіння необхідним набором не тільки мовленнєвих та мовних знань, але й вмінь в галузі комунікативного аспекту професійної діяльності, а також практичного застосування засобів комунікації, що співвідносяться і з реалізацією виховних задач із формування соціально активної особистості, яка добре орієнтується у сучасному світі [16].

Таким чином, іншомовна комунікативна компетентність формується у процесі мовленнєвого спілкування іноземною мовою. Відповідно до цього, у процесі навчання української мови для іноземних студентів необхідно створювати умови для спілкування.

Т. А. Островерхова доходить висновку, що компетентність не може бути відокремленою від конкретних умов її реалізації та може проявлятися тільки в діяльності. Вона об'єднує одночасну мобілізацію знань, умінь та засобів поведінки у конкретних ситуаціях. Розглядаючи компетентно-діяльнісний підхід, не можна виключати його особистісну складову, яка позначає, перш за все, що в центрі навчання знаходиться студент як суб'єкт навчальної діяльності, а система навчання передбачає максимальне врахування індивідуально-психологічних, вікових,

національних та статусних особливостей студента. Це врахування відбувається через вибір змісту та форм навчальних завдань через характер взаємодії зі студентом [12].

У сучасній освіті процес навчання стає все більш орієнтованим на співпрацю викладача і студента у досягненні певної освітньої мети. Мотивоване ставлення студента є обов'язковою умовою досягнення результативності процесу навчання. Викладачеві ж у процесі підготовки до занять з української мови, перш за все, треба вміти бачити мовний матеріал очима іноземних студентів, реально оцінювати ті складнощі, які вони мають подолати.

Для того щоб успішно використовувати українську мову в усному діловому спілкуванні, іноземці повинні оволодіти такими видами мовленнєвої діяльності, як: 1) аудіювання; 2) говоріння; 3) читання. Розглянемо їх детальніше.

Аудіювання представляє собою одночасне сприйняття і розуміння іноземної мови на слух. Завдання початкового етапу навчання — сформувати базові уміння аудіювання: розуміння сенсу окремих реплік співрозмовника; розуміння сенсу невеликих за обсягом зв'язаних висловлювань, побудованих на вивченому лексико-граматичному матеріалі. Кінцева мета навчання аудіювання — сформувати аудитивні вміння: розуміння неадаптованих текстів на рівні значень (розуміння основних фактів, вміння відповідати на питання); розуміння на рівні сенсу (розуміння ідеї та підтексту висловлювання, задуму автора, його оцінка). Вправи з навчання аудіювання поділяються на підготовчі та мовні. Мета підготовчих вправ — розвиток фонетичного та інтонаційного слуху, формування механізмів аудіювання. Мета мовних вправ — розвиток умінь аудіювання на основі подолання аудитивних труднощів.

Говоріння — продуктивний вид мовленнєвої діяльності, за допомогою якого (спільно з аудіюванням) здійснюється усне спілкування. Завдання навчання на початковому етапі — оволодіння усним мовленням у рамках обмеженого кола тем і ситуацій на строго відібраному мовному матеріалі. Завдання навчання на кінцевому етапі — оволодіння усним мовленням у рамках широкого кола тем і ситуацій на великому мовному матеріалі. Мета підготовчих вправ — активізація лексико-граматичного мовного матеріалу, формування навички оперування фонетичними, лексичними, граматичними одиницями, а також цілими реченнями. Мета мовних вправ — розвиток умінь формувати повідомлення в умовах, близьких до реальних ситуацій спілкування.

Читання — рецептивний вид мовленнєвої діяльності зі сприйняття та розуміння письмового тексту. Завданням навчання є такий рівень оволодіння читанням, при якому воно використовується для задоволення реальних життєвих потреб, тобто: технічна сторона читання автоматизована; увага читача спрямована на зміст, а не на мовну форму; економність, тобто зусилля читача адекватні меті читання. У залежності від мети розрізняються такі вправи з навчання читання, як: 1) передтекстові (спрямовані на формування психологічних механізмів читання і подолання можливих лексико-граматичних та лінгвокраєзнавчих труднощів тексту); 2) притекстові (спрямовані на формування комунікативної установки на читання); 3) післятекстові (спрямовані на розвиток умінь усвідомити текст як єдине смислове ціле).

Вивчаючи українську мову з метою професійного спілкування, майбутнім фахівцям необхідно приділяти особливу увагу термінології. На даний час немає загальноприйнятого визначення терміна, що повністю відображує його суть. Л. М. Алексєєва вважає, що найбільш слабкою ланкою в теорії термінознавства досі залишається з'ясування природи терміна, оскільки він є не тільки багатоаспектним, але й внутрішньо суперечливим об'єктом дослідження [1, с. 28]. У сучасній науці спостерігається кілька підходів до визначення терміна: одні вчені дають йому логічне визначення; другі — описово розкривають зміст, приписуючи йому характерні ознаки; треті — виділяють термін шляхом його протиставлення іншій мовній одиниці. Така багатоаспектність визначення терміна пояснюється тим, що він є об'єктом одночасно декількох наук. Відомо, що один термін може входити в різні термінологічні системи певної мови, що, на думку О. О. Реформатського, створює міжнаукову термінологічну омонімію [14, с. 65].

В. М. Лейчик вважає, що незадовільність більшості визначень полягає саме у спробі об'єднати різнохарактерні ознаки терміна, і стверджує, що таке об'єднання в одному визначенні ознак багатоаспектного об'єкта принципово неможливе і логічно неправомірне [11, с. 37]. Існує безліч інших підходів до визначення терміна, а у зв'язку з цим і велика кількість його дефініцій. Наведемо деякі з них. Так, у Великому енциклопедичному словнику можна знайти таке визначення терміна: це «слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної галузі знання або діяльності» [4, с. 1002]. О. С. Ахманова визначає термін як «слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної тощо) мови, створюване для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів» [2, с. 433].

З. І. Комарова, підкреслюючи номінативний характер терміна, дає наступне визначення: це «інваріант (слово або словосполучення), який позначає спеціальний предмет чи наукове поняття, обмежене дефініцією та місцем у певній терміносистемі» [10, с. 49]. У визначенні Б. Н. Головіна термін — це «окреме слово або утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття і призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії (наукової, технічної, виробничої, управлінської)» [7, с. 89].

У В. П. Даниленка термін — це «слово (або словосполучення) спеціальної сфери вживання, яке є найменуванням спеціального поняття і потребує дефініції» [8, с. 94]. На думку А. М. Баранова, «терміни можна визначити як слова (словосполучення) метамови науки та програм наукових дисциплін, а також слова, що позначають специфічні реалії областей конкретної практичної діяльності людини» [3, с. 158]. М. М. Володіна вказує, що «під терміном розуміється слово або словосполучення спеціальної сфери вживання, створюване для точного вираження спеціальних понять і засноване на дефініції» [6, с. 12]. В. М. Лейчик дає наступне визначення терміна: це «лексична одиниця певної мови для спеціальних цілей, що позначає спільне — конкретне або абстрактне — поняття теорії певної спеціальної галузі знань або діяльності» [11, с. 38].

На основі всього вищесказаного можна зробити висновок, що термін — це слово або словосполучення, що має дефініцію та позначає спеціальне поняття або предмет певної галузі знання або людської діяльності. Таким чином, розглянемо роботу з іноземними студентами на занятті з української мови, присвяченому вивченню будівельної термінології.

Конструктивні елементи будівель

Кожна будівля складається з окремих взаємопов'язаних конструктивних елементів, або частин, що мають певне призначення. До них належать фундаменти, стіни, каркас або опори, перекриття й підлоги, дахи або покриття, сходи, перегородки, вікна та двері. *Фундамент* — частина будівлі, яка розташована нижче поверхні землі і призначена для передачі та розподілу навантажень від будівлі на його підставу (грунт). *Стіни* служать для огороження приміщення від зовнішнього середовища (зовнішні стіни) або від суміжних приміщень (внутрішні стіни). Зовнішні та внутрішні стіни, які сприймають навантаження від власної маси, є огорожувальними. Стіни, які сприймають навантаження і від покриттів і перекриттів, називають несучими. *Опори* — це стовпи або колони, які сприймають навантаження від перекриттів або покриттів і передають їх на фундамент. *Каркас* складається з вертикальних (стійки або колони) і горизонтальних (ригелі) стрижневих елементів. Каркас застосовується замість несучих стін або разом з ними при необхідності створення великого внутрішнього простору.

Перекриття — горизонтальні елементи конструкції (міжповерхові, горищні, цокольні), які поділяють будівлю на поверхи і забезпечують просторову незмінюваність будівлі. *Покриття* — це верхня огорожа будівлі, яка захищає приміщення від зовнішніх кліматичних факторів і впливів. *Сходи* — елемент будівлі, який служить для сполучення між поверхами. *Перегородка* — тонка ненавантажена внутрішня стіна, яка спирається на перекриття і служить для розділення внутрішнього простору будівлі на окремі приміщення. *Вікна* та *ліхтарі верхнього світла* служать для природного освітлення приміщень та їх провітрювання, а *двері* — для сполучення між приміщеннями і зовнішнім простором або між самими приміщеннями. До інших елементів будівель відносяться *балкони*, *лоджії*, *майданчики* біля входів в будівлю тощо.

Серед конструктивних елементів будівлі розрізняють *несучі конструкції* (покриття, перекриття, стіни, колони, фундаменти), які витримують навантаження і забезпечують стійкість будівель. У сукупності несучі частини будівлі утворюють просторову систему, що називається несучим остовом будівлі. До *огорожувальних конструкцій* будівель відносяться зовнішні та внутрішні стіни, перекриття і підлоги, перегородки, покриття, покрівлі. Огорожувальні конструкції призначені для ізоляції внутрішніх обсягів будівлі від зовнішнього середовища або між собою. Таким чином, *будівля* — це будівельна система, яка складається з окремих взаємопов'язаних конструктивних елементів — несучих та огорожуючих, що утворюють наземний замкнений об'єм [5].

Передтекстові вправи

Вправа 1. До поданих іменників підберіть прикметники, разом з якими вони складають словосполучення-терміни. Користуйтеся словами для довідок.

Конструкція, стіна, елемент, приміщення, обсяг, освітлення, фактор, маса, система, середина, простір.

Слова для довідок: несучий, огорожувальний, зовнішній, внутрішній, стрижневий, суміжний, наземний, природний, кліматичний, власний, будівельний, зовнішній.

Післятекстові вправи

Вправа 2. Слова, подані в дужках, використайте у потрібній формі.

Зразок: частина (будівля) — частина будівлі.

Поверхня (земля), розподіл (навантаження), огорожа (приміщення), створення (простір), захист (будівлі), елемент (конструкція), поділ (простір), освітлення (приміщення), обсяг (об'єкт), призначення (конструкції).

Вправа 3. Від дієслів утворіть іменники. Залежні слова вживайте в потрібному відмінку.

Зразок: розподіляти навантаження — розподіл навантажень.

Обгороджувати приміщення, застосовувати стовпи або колони, забезпечувати незмінність будівлі, розділяти простір будівлі, освітлювати приміщення, провітрювати приміщення, присвятити конструкції, виконувати функції.

Вправа 4. Прочитайте подані нижче речення. Зверніть увагу на синонімічні конструкції, що використовуються для вираження мети дії.

Огороджувальні конструкції призначені для ізоляції внутрішніх обсягів будівлі від зовнішнього середовища. — Огороджувальні конструкції призначені для того, щоб ізолювати внутрішні обсяги будівлі від зовнішнього середовища.

Вправа 5. Складніть речення замість простими з обставиною мети. Запишіть їх.

1. Фундамент призначений для того, щоб передавати і розподіляти навантаження від будівлі на його основу. 2. Стіни служать для того, щоб захищати приміщення від зовнішнього середовища або від суміжних приміщень. 3. Колони і стовпи служать для того, щоб передавати навантаження на фундамент. 4. Покриття призначені для того, щоб захищати приміщення від зовнішніх кліматичних факторів і впливів. 5. Переkritтя служать для того, щоб забезпечувати просторову незмінюваність будівлі. 6. Вікна служать для того, щоб висвітлювати і провітрювати приміщення.

Вправа 6. Змініть дані речення, використовуючи конструкції: *що* являє собою *що*; *що* називається *чим* (називають).

1. Фундамент — це частина будівлі, яка розташована нижче поверхні землі і призначена для передачі навантажень від будівлі на його основу. 2. Несучі стіни — це конструктивні елементи, які утримують навантаження від покриттів і переkritтів. 3. Сходи — це елемент будівлі, який служить для сполучення між поверхами. 4. Несучі конструкції будівель — це конструктивні елементи, які сприймають навантаження і забезпечують стійкість будівель. 5. Огороджувальні конструкції будівель — це конструктивні елементи, які призначені для ізоляції внутрішніх обсягів будівель від зовнішнього середовища або між собою. 6. Будівля — це будівельна система, яка складається з окремих взаємопов'язаних конструктивних елементів, що утворюють наземний замкнений об'єм.

Вправа 7. Дайте визначення понять конструктивні елементи, стіни, двері, покриття, каркас, переkritтя, використовуючи одну з конструкцій вправи 6.

Вправа 8. Прочитайте речення, зверніть увагу на конструкцію *що* відноситься (відносять) до чого.

1. До конструктивних елементів будівель відносяться фундамент, стіни, опори або каркас, переkritтя, підлоги, дах або покриття, сходи, перегородки, вікна та двері. 2. До огорожувальних конструкцій відносяться стіни, переkritтя, підлоги, перегородки, покриття, покрівлі. 3. До інших елементів будівель відносять балкони, лоджії, майданчики біля входів у будівлю тощо.

Вправа 9. До поданих у вправі 8 речень поставте запитання. Запишіть їх разом з відповідями.

Вправа 10. З поданих слів і словосполучень складіть речення, використовуючи синонімічні конструкції: *що* складається з чого; *що* включає в себе *що*.

1. Будівля; окремі взаємопов'язані конструктивні частини. 2. Каркас; вертикальні і горизонтальні стрижневі елементи. 3. Несучий остов будівлі; покриття, переkritтя, стіни, колони, фундамент.

Вправа 11. Закінчіть речення.

1. Фундамент — це частина будівлі, яка ... 2. Зовнішні та внутрішні стіни, які утримують навантаження від власної маси, є ... 3. Окремі опори — це стовпи або колони, які ... 4. Стіни, які утримують навантаження покриттів і переkritтів, називають ... 5. Каркас складається з ... 6. Переkritтя — це горизонтальні елементи будівлі, які ... 7. Перегородка — тонка ненавантажена внутрішня стіна, яка ... 8. Покриття — це верхня огорожа будівлі, яка ... 9. Зовнішні та внутрішні стіни, переkritтя і підлоги, перегородки, покриття, покрівлі відносяться ... 10. До несучих конструкцій відносяться ... 11. У сукупності несучі частини будівлі утворюють просторову систему, яку називають ... 12. Будівля — це будівельна система, яка ...

Вправа 12. Дайте відповіді на запитання до тексту.

1. З чого складається кожне завдання? 2. Що відноситься до конструктивних елементів будівель? 3. Для чого призначений фундамент? 4. Для чого служать стіни? 5. Які стіни називають несучими (огорожувальними)? 6. З чого складається каркас? Коли він застосовується в будівництві? 7. У чому полягає відмінність між переkritтями та покриттями? 8. Для чого служать перегородки? Сходи? Вікна? 9. Що відносять до несучих конструкцій? 10. Що відносять до огорожувальних конструкцій? 11. У чому полягає їх призначення? 12. Що називають несучим остовом будівлі? 13. Які конструктивні елементи включає в себе несучий кістяк будівлі? 14. Що таке будівля? Спорудження?

Вправа 13. Прочитайте текст.

Вправа 14. Складіть план до тексту.

Вправа 15. Розкажіть текст за планом.

Підсумовуючи вищесказане, відзначимо: заняття, спрямовані на оволодіння іноземними студентами особливостями української мови, мають бути практично орієнтованими, пов'язаними з вивченням термінологічної складової. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки принципів комплексного навчання на основі поєднання різних методів і форм проведення занять.

Л і т е р а т у р а

1. Алексеева Л. М. Проблемы термина и терминообразования / Л. М. Алексеева. — Пермь : Пермский гос. ун-тет, 1998. — 120 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М. : Либроком, 2014. — 576 с.
3. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. — М. : Либроком, 2013. — 368 с.
4. Большой энциклопедический словарь / Под ред. А. Прохорова. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. — 1456 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Под ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.
6. Володина М. Н. Термин как средство специальной информации / М. Н. Володина. — М.: Изд-во Московского университета, 1996. — 74 с.
7. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. — М. : Высшая школа, 1987. — 103 с.
8. Даниленко В. П. Ономастологическое направление в грамматике / В. П. Даниленко. — М. : Либроком, 2009. — 344 с.
9. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. — М., 2004.
10. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / З. И. Комарова. — М. : Флинта; Наука, 2013. — 832 с.
11. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. — М. : ЛКИ, 2007. — 256 с.
12. Островерхова Т. А. Компетентностно-деятельностный подход к обучению иностранным языкам как средство формирования профессионального взаимодействия студентов в техническом вузе / Т. А. Островерхова // Мир науки, культуры, образования. — 2011. — № 4.
13. Раисова А. Б. Основные компоненты в структуре модели развития профессионально-иноязычной компетентности студентов технических специальностей / А. Б. Раисова // Мир науки, культуры, образования. — 2012. — № 3.
14. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. — М. : АспектПресс, 2010. — 536 с.
15. Український тлумачний словник будівельних термінів / О. М. Лівінський, М. О. Лівінський, О. А. Васильковський, Д. Ф. Гончаренко, М. І. Захарчук. — К. : Укр. акад. наук (УАН), МП «Леся», 2006. — 528 с.
16. Эрдниева Э. В. Формирование коммуникативной компетенции будущих специалистов гуманитарного профиля (в условиях образования с этнокультурной направленностью) / Э. В. Эрдниева // Мир науки, культуры, образования. — 2009. — № 5.

References

1. Alekseeva L. M. Problemy termina i terminoobrazovaniya / L. M. Alekseeva. — Perm` : Permskij gos. un-t, 1998. — 120 s.
2. Akhmanova O. S. Slovar` lingvisticheskikh terminov / O. S. Akhmanova. — M. : Librokom, 2014. — 576 s.
3. Baranov A. N. Vvedenie v prikladnuju lingvistiku / A. N. Baranov. — M. : Librokom, 2013. — 368 s.
4. Bol'shoy entsiklopedicheskiy slovar` / Pod red. A. Prokhorova. — M. : Bol'shaya Rossiyskaya enciklopediya, 1998. — 1456 s.
5. Velikyj tлумachnyj slovník suchasnoї ukráíns'koї movy / Pod red. V. T. Busel. — K. ; Irpin` : VTF «Perun», 2001. — 1440 s.
6. Volodina M. N. Termin kak sredstvo spetsial'noy informatsii / M. N. Volodina. — M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1996. — 74 s.
7. Golovin B. N. Lingvisticheskie osnovy ucheniya o terminakh / B. N. Golovin, R. Yu. Kobrin. — M. : Vysshaya shkola, 1987. — 103 s.
8. Danilenko V. P. Onomasiologicheskoe napravlenie v grammatike / V. P. Danilenko. — M. : Librokom, 2009. — 344 s.
9. Zimnaja I. A. Kliuchevyye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaja osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii / I. A. Zimnaja. — M., 2004.
10. Komarova Z. I. Metodologija, metod, metodika i tekhnologija nauchnykh issledovanij v lingvistike / Z. I. Komarova. — M. : Flinta; Nauka, 2013. — 832 s.

11. *Leychik V. M.* Terminovedenie. Predmet, metody, struktura / V. M. Leychik. — M. : LKI, 2007. — 256 s.
12. *Ostroverkhova T. A.* Kompetentnostno-deyatel'nostnyy podkhod k obucheniyu inostrannym yazykam kak sredstvo formirovaniya professional'nogo vzaimodeystviya studentov v tekhnicheskoy vuzе / T. A. Ostroverkhova // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. — 2011. — № 4.
13. *Raisova A. B.* Osnovnye komponenty v strukture modeli razvitiya professional'no-inojazychnoy kompetentnosti studentov tekhnicheskikh spetsial'nostey / A. B. Raisova // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. — 2012. — № 3.
14. *Reformatskiy A. A.* Vvedenie v yazykovedenie / A. A. Reformatskiy. — M. : AspektPress, 2010. — 536 s.
15. *Ukrains'kiy tlumachniy slovník budivel'nikh terminiv* / O. M. Livins'kiy, M. O. Livins'kiy, O. A. Vasil'kovs'kiy, D. F. Goncharenko, M. I. Zakharchuk. — K. : Ukr. akad. nauk (UAN), MP «Lesya», 2006. — 528 s.
16. *Erdnieva E. V.* Formirovanie kommunikativnoy kompetentsii buduschikh spetsialistov gumanitarnogo profilya (v usloviyakh obrazovaniya s etnokul'turnoy napravlennoy) / E. V. Erdnieva // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. — 2009. — № 5.

ФИЛЮК Лилия Николаевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков гуманитарных факультетов Одесского национального университета им. И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; e-mail: fln29092012@mail.ru; тел.: +38 (048) 7958605; моб.: +38 067 7398459

УКРАИНСКИЙ ДЕЛОВОЙ ЯЗЫК ДЛЯ ИНОСТРАНЦЕВ: ИЗУЧЕНИЕ СТРОИТЕЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аннотация. В статье отмечается, что украинский язык для иностранных студентов — не только учебный предмет, но и средство развития личности, возможность достижения профессиональной компетенции. Утверждается, что иноязычная коммуникативная компетентность формируется в процессе речевого общения на иностранном языке. Соответственно этому, в процессе обучения украинского языка для иностранных студентов необходимо создавать условия для общения. Для успешного использования украинского языка в устном деловом общении иностранцы должны овладеть такими видами речевой деятельности, как аудирование, говорение и чтение. С целью профессионального общения будущим специалистам необходимо уделять особое внимание терминологии. Представлены различные подходы к определению понятия «термин».

Автор предлагает разработанное им занятие по украинскому языку, посвященное изучению строительной терминологии. Представлен текст, содержащий строительную терминологию, а также комплекс предтекстовых и послетекстовых упражнений. Высказывается мнение, что занятия, направленные на овладение особенностями украинского языка иностранцами должны быть практически ориентированными, связанными с изучением терминологической составляющей. В связи с этим возникает необходимость разработки принципов комплексного обучения на основе сочетания различных методов и форм проведения занятий.

Ключевые слова: украинский язык, обучение профессиональной речи, иностранные студенты, термин, строительная терминология, компетентность, компетенция.

Liliya N. Filyuk,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Foreign Languages of the Faculties of Arts Department of Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzkiy boulevard, Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: fln29092012@mail.ru; tel.: +38 (048) 7958605; mob.: +38 067 7398459

BUSINESS UKRAINIAN FOR FOREIGN STUDENTS: A STUDY OF BUILDING TERMINOLOGY

Summary. The article dwells upon that the Ukrainian language for foreign students is not only an academic subject but also a way of personal development, the opportunity to achieve his professional competence. It is affirmed that a foreign communicative competence is formed in the process of a verbal communication in a foreign language. According to this fact one should create terms for communicating in the process of teaching the Ukrainian language for foreign students.

It is noted that for a successful using of the Ukrainian language in the oral business speaking foreigners should master such kinds of communication as listening comprehension, speaking and reading. It is indicated that when learning the Ukrainian language with a purpose of a professional communication future specialists should pay a particular attention to terminology. The different approaches to the notion 'term' are examined.

The lesson of the Ukrainian language devoted to a study of building terminology is proposed by the author. It includes the text with building terminology and a set of post-text and fore-text exercises. In the article there is an opinion that the lessons aimed at foreign students' mastering peculiarities of the Ukrainian language should be practically competent and connected with terminology component. Thus, there appears the necessity of working out the principles of the integrated education on the basis of a combination of different methods and forms of conducting lessons.

Key words: the Ukrainian language, foreign students, term, building terminology, competence.

Статтю отримано 5.06.2015 р.

РЕЦЕНЗІЇ**ДОСЛІДЖЕННЯ ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКИХ НОВОЖИТНІХ ГОВІРОК ПОЛІЛІНГВАЛЬНОГО АРЕАЛУ**

А. О. Колесников. Морфологія українських південнобесарабських говірок : генеза і динаміка : [монографія] / Андрій Олександрович Колесников. — Ізмаїл : СМІЛ, 2015. — 676 с.

RESEARCH OF THE GRAMMAR OF UKRAINIAN RESETTLEMENT DIALECTS OF MULTILINGUAL AREA

A. O. Kolesnykov. Morfolohija ukrajins'kykh pivdennobesarabs'kykh hovirok : heneza i dynamika [Morphology of Ukrainian southern Bessarabian dialects : genesis and dynamics] : [monograph] / Andrij Oleksandrovych Kolesnykov. — Izmajil : SMIL, 2015. — 676 p.

Українські новожитні говірки, попри чимале зацікавлення діалектологів (В. П. Дроздовського, А. М. Муқан, В. А. Чабаненка, П. Ю. Гриценка, З. Л. Омельченко, В. М. Пачевої, К. Д. Глуховцевої, Л. Д. Фроляк та ін.), залишаються складним об'єктом вивчення, особливо на граматичному рівні — найменш дослідженому з-поміж інших. Тому монографія А. О. Колесникова, присвячена опису морфологічної системи південнобесарабських говірок інтерферентного межиріччя Дністра і Дунаю (МДД), стала, безумовно, актуальним і помітним внеском в українське мовознавство.

Рецензоване дослідження відмінне від попередніх і аналогічних діалектологічних студій інноваційністю дослідницьких процедур, повнотою охоплення явищ морфологічного рівня; воно спрямоване на створення їх класифікації за генетичними і динамічними ознаками, адже, як слушно зауважує автор (с. 8), вивчення будь-якого ареалу має завершуватися класифікацією.

Методологічні інновації полягають передусім у комплексному залученні різних, вже відомих лінгвістичних методик (деякі з них традиційно не застосовувалися в діалектології), їх поєднанні, взаємодії.

Поєднуючи описовий і лінгвогеографічний методи (описом охоплено 94 типові репрезентативні говірки різної генези і періоду формування, 75 з яких відтворено на 80 атомарних і 4 класифікаційних лінгвістичних картах), студія дає доволі повне уявлення про територіальне варіювання ареально релевантних діалектних рис. Незважаючи на те, що картографування новожитних говірок, виходячи з досвіду «Атласу української мови», не дає підстав сподіватися на встановлення чітких лінгвістичних ареалів, окреслених пасмами ізоглос, а демонструє діалектну мозаїчність та черезсуміжність, карти в дослідженні мають на лише ілюстративну функцію, а й працюють на класифікацію говірок.

Позитивною рисою праці є повнота охоплених діалектних явищ (докладно проаналізовано всі частини мови, лексико-граматичні розряди в їх межах і граматичні категорії) та системність їх опису (за домінування як базового традиційного для діалектології диференційного підходу, що полягає в аналізі передусім зовні відмінних від літературного стандарту та інших діалектів мовних явищ, залучено й інші мовні риси, важливі з погляду функціонування їх у говірках як комунікативних системах). Останнє також спрацювало на повноту діалектного опису: доповнення регіонального та загальнонаціонального переліку ареально релевантних позитивних діалектних протиставлень на морфологічному рівні; доповнення цього переліку нульовими діалектними рисами (не менш важливими за позитивні). Гармонійно з повнотою та системністю діє і прийом моделювання, адже саме зіставлення моделей опису та реалізації говірки, діалектної мови, літературного стандарту уможливило опис усіх релевантних діалектних явищ.

Привертає увагу використання для дескрипції та картографування двох джерел діалектної інформації: діалектних текстів (традиційне джерело даних для дескрипції) і свідчень питальника (традиційне джерело даних для укладання карт), а особливо — звернення уваги на евристичний потенціал суперечливих відомостей текстів і програми, недооцінений дотепер. Завдяки останньому автор виявляє низку цікавих діалектних явищ (функційно та позиційно зумовлених варіантів: числівника і займенника *один* / *йїден*, форм ступенів порівняння прикметників і

прислівників з препозитивними формантами *май-* і *мей-*, форм дієслів минулого часу — спільних зі стандартом і особових типу *чулам*, *чулисте*, наказового способу *най бог милуй / хай спит* тощо) та переконливо доводить їх динамічний характер в аналізованих говірках (с. 185).

Позитивне враження справляє й те, що до основного тексту роботи додано не лише карти діалектних явищ, але й темарій, за яким збиралися діалектні тексти, і програма, яка дала можливість уточнити (локалізувати та визначити повніший набір варіантів) ареальне варіювання діалектних явищ. Визнаючи, що програма не є досконалою, автор додає її до тексту роботи, і така методологічна прозорість збільшує переконливість, достовірність викладеного в монографії. Крім того, програма щодо основного тексту — не лише додаток, а органічна структурна частина праці, до якої читач постійно змушений звертатися, особливо вивчаючи розділ 3 і карти.

Спостереження цінні не лише для української діалектології, але й для опису загальнонародної мови. Зокрема, в цьому відношенні привертають увагу міркування щодо словозміни числівників, ступенювання прикметників (тенденція до незмінювання числівників і використання суперлатива із службовим словом *самий* у різних діалектних типах).

Власний погляд має автор на теоретичні питання граматики (систему лексико-граматичних розрядів, парадигму і факти її диспропорції тощо), що свідчить про його ідеологічну належність до функційної граматики, хоча цілком правильно задля зіставності матеріалу частіше обирає традиційну діалектологічну модель дескрипції.

Структура роботи продумана і чітка. Праця складається з передмови, трьох розділів, висновків, карт, темарій і програми, списків умовних скорочень, літератури та використаних джерел. У передмові розкрито актуальність праці, її основні завдання та настанови. Перші два розділи мають методологічну спрямованість, пояснюючи як, за допомогою яких методів і прийомів, для чого і чому саме так було досліджено українські південнобесарабські говірки. Останній розділ становить безпосередній аналіз діалектних рис говірок ареалу, що завершується їх класифікацією.

У розділі 1 *«Українські говірки в мовному континуумі межиріччя Дністра і Дунаю»* визначено специфіку ареалу межиріччя Дністра і Дунаю. Влучною і доречною є характеристика аналізованої мовної території як лінгвістичної лабораторії. Цілком обґрунтовано для лінгвістичної дескрипції висвітлено основні події з історії формування українського етномовного простору МДД. Акцентовано увагу на важливості урахування під час опису діалектної мови специфіки етномовної ситуації ареалу в синхронії і діахронії. Схарактеризовано стан вивчення українських говірок МДД, визначено критерії формування мережі обстежуваних населених пунктів.

Найцікавіше в цьому розділі — вплив історії формування на діалектні типи і етнічні / субетнічні групи ареалу, пояснення фактів взаємозв'язку і невідповідності мовної / діалектної і етнічної / субетнічної належності, напр., молдовани як український субетнос в МДД (с. 36, 54), функціонування екзоетнонімів і ендоетнонімів. Аналіз складної етномовної ситуації в ареалі переконливо доводить: по-перше, розвиток і формування субетнічних груп пов'язані з розвитком і формуванням діалектних типів; по-друге, в МДД і подібних регіонах діалектологічний опис неможливий без елементів соціолінгвістичного.

У розділі 2 *«Описовий та лінгвогеографічний методи вивчення морфології говірок ареалу»* обґрунтовано, як вирішенню проблем граматичної дескрипції у діалектології, зокрема подоланню її неповноти порівняно з моделлю стандарту, сприятиме поєднання відомих діалектології підходів (прийому моделювання) з інноваційними (функційним, комунікативним і когнітивно-дискурсивним). У розділі схарактеризовано органічне поєднання і чергування в часі реалізації процесу збирання матеріалу (діалектних текстів, відповідей на питання програми) і його аналізу, що зумовлював повторні перевірки даних «у полі». Деталізовано також процес використання питальника і діалектних текстів у процесі картографування, визначено засади картографування українських південнобесарабських говірок.

Апогеєм другого розділу можна вважати підрозділ *«Евристичний потенціал суперечливих відомостей текстів і програми»*, де визначено моделі невідповідності між цими свідченнями та їх інформативність з погляду генези і динаміки.

У розділі 3 *«Стійкість і динаміка частин мови та граматичних категорій в українських говірках МДД»* послідовно проаналізовані всі частини мови, їх лексико-граматичні розряди, а також граматичні категорії і словозміні класи. Вивчення цього розділу дозволяє констатувати: настанову на повноту реалізовано. Всі визначені діалектні явища оцінено з погляду їх генези і динаміки в часі, функціонування у різних типах говірок, зумовленості міждіалектним і міжмовним контактуванням. Позитивне враження справляє повнота й ретельність дескрипції прислівників, службових частин мови, але, на нашу думку, варто було б більше уваги приділити вигукам, зокрема прикличання і відгону свійських тварин і птахів, як генетичним маркерам.

Розділ завершено підрозділом *«Типологія українських говірок МДД»*, де виділено типи говірок ареалу. За часом формування досліджувані діалектні мікросистеми класифіковано на давніші (основні) і новіші, а за характером діалектогенезу — на моногенні та мішані (тло, на якому розгортається мозаїка моногенних говірок). Серед моногенних говірок розмежовано шість діалектних типів: з основою північнобесарабською (буковинсько-подільською), закарпатською,

західнополіську, східнополіську, середньонадніпрянською, слобожанською. Південнобесарабський західностеповий тип виділено як окремий місцевий діалектний різновид, домінантний в ареалі. Класифікація діалектних типів підкріплена переліком їх диференційних рис.

Переконалим видається оцінювання автором деяких діалектних явищ як генетичних маркерів діалектних типів у межах ареалу, що можна було б використати й поза його межами, звертаючи на такі риси більше уваги, напр., структур прислівників типу *в'їтки, з'їтки, от'куда, от'кудова, от'кудва, с'куда, с'кудова, с'кудва; ба'гато, ба'гац'ко* (с. 385, 386, 404); здатності частки *с'а* віддалятися від дієслова в умовному способі (*в'чив би са, бо'йав би са*) (с. 473, 474); постпозитивної частки *-т* (*ко'сили_т / гарманува'ли_т*) (с. 497) тощо.

Увага до суперечливої інформації свідчень діалектних текстів і питальника дозволила авторів інтерпретувати деякі явища як оказіональні трансформи (форми з флексіями *-ий* та *-ій* у род. відм. одн. жін. р. прикметникової парадигми (*вто'рий ґрупи інва'л'ід, ни йїд'ноій ду'ш'ї р'їдн'їй*); інфінітивна форма *шо роб'їт*; форми займенників / прислівників займенникового походження типу *наї'с'а, про'той, по'їте, по_той, по_те* тощо) (с. 510). Вивчення таких явищ, викликаних спонтанною граматичною аналогією, синтагматичною індукцією, пов'язаних зі зміною програми висловлювання під час породження мовлення діалектоносієм, на нашу думку, є перспективним у лінгвістиці.

Дуже цікавими вважаємо явища динаміки говірок (напр., поява двосторонньої індукції в говірках північнобесарабського типу м'якої групи прикметників на тверду і навпаки), зокрема ті, що мають інноваційний характер: функціонування часток *мей, бре* і трансформація форманта ступенювання *май* в *мей*, поява форм атематичних дієслів *дасеш, йїсеш* тощо (с. 504).

У висновках автор виходить на високий рівень наукового узагальнення, відповідаючи на питання, поставлені на початку книги. Визначено місце українських говірок МДД в українському мовному континуумі, співвідношення між собою визначених діалектних типів ареалу, впливи на них контактних мов у різних формах, сучасні динамічні тенденції.

Схеми і таблиці в роботі доречні і зауважень не викликають. Лише табл. 2 видається нам зайвикою, через що, можливо, варто було б подати її в кінці книги.

Упорядковані А. О. Колесниковим карти свідчать, що авторів не вдалося досягти рівномірності щільності мережі населених пунктів. Потребує додаткових пояснень, чому північний захід ареалу виглядає острівцем, відірваним від решти південнобесарабських населених пунктів, де побутують українські говірки. Таке ж враження залишають і класифікаційні карти. Висловлюємо сумнів, що діалектні риси, позначені ізоглосами, які окреслюють основний масив говірок, з одного боку, і північно-західну частину ареалу, з іншого, не мають продовження на території ареалу, не охопленій картографуванням. Звертає на себе увагу і відсутність єдиної підстави для двох типів назв узагальнювальних карт, де протиставлені острівні мікроареали (підстава — характер розташування у просторі) і мікроареали домінантних рис (підстава — функційна характеристика діалектної риси). Окремі текстові огріхи є небажаними, але й неминучими.

В цілому ж, праця засвідчує значний внесок автора у вивчення українських говірок, зокрема новожитнього типу. Вона удосконалює методіку дослідження латеральних, полілінгвальних, переселенських лінгвістичних ареалів взагалі, може бути використана, наприклад, і при класифікації болгарських переселенських говірок. Приємне враження справляє книга й через те, що українська діалектна мова у Південній Бесарабії постає як живе й динамічне явище. Автор, вивчивши її ретельно і безпосередньо, небайдужий до подальшої долі аналізованих говірок та їх носіїв — бесарабських українців, без прикрашань і з любов'ю, помітною навіть крізь мовні засоби наукового стилю, описуючи їх сучасний стан і попередні періоди розвитку. Праця змінює уявлення про південнобесарабські говірки: виявляється, вони значно більшою мірою, ніж це було відомо раніше, зберігають маркери їх генетичних типів, зокрема й архаїчні, а збереження такої різнодіалектної мозаїки є плідним ґрунтом і для інновацій.

КОЛЕСНИК Валентина Олександрівна,

доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри болгарської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Одеса, Україна;
e-mail: vakolesnik2@mail.ru

Valentina O. KOLESNYK

Grand Ph.D. in Philological Sciences, Professor, Head of the Bulgarian philology chair of Odessa National Mechnikov University; Odessa, Ukraine;
e-mail: vakolesnik2@mail.ru

Рецензію отримано 18.05.2015 р.

СОПОСТАВИТЕЛЬНАЯ СТИЛИСТИКА РУССКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ : монография / Басова Г. Д., Голосова Т. М., Лазебник Ю. С., Озерова Н. Г., Синица И. А., Стоян Л. М., Тупицкая А. Н. ; отв. ред. Н. Г. Озерова. — Киев : ИД Дм. Бураго, 2014. — 384 с.

SOPOSTAVITEL'NAJA STILISTIKA RUSSKOGO I UKRAINSKOGO JAZYKOV [COMPARATIVE STYLISTICS OF RUSSIAN AND UKRAINIAN LANGUAGES] : monograph / Basova G. D., Golosova T. M., Lazebnik Ju. S., Ozerova N. G., Sinica I. A., Stojan L. M., Tupickaja A. N. ; executive editor N. G. Ozerova. — Kiev : ID Dm. Burago, 2014. — 384 p.

Коллективная монография «Сопоставительная стилистика русского и украинского языков», выполненная сотрудниками Института языковедения имени А. А. Потебни НАН Украины, является важным вкладом отечественного языкознания в изучение русского и украинского языков. Монография стала результатом очередного этапа сопоставительного исследования двух близкородственных восточнославянских языков, которые на протяжении нескольких столетий тесно взаимодействуют друг с другом.

С 1970-х годов учёные Института языковедения имени А. А. Потебни и некоторых других научных учреждений Украины активно исследуют вопросы взаимодействия славянских языков, в том числе близкородственных украинского и русского языков, изучают эти языки в сопоставительном аспекте. Среди авторов коллективных и индивидуальных работ — авторитетные языковеды Украины И. К. Белодед, В. М. Брицын, П. Е. Гриценко, Л. П. Дидковская, Г. П. Ижакевич, В. И. Кононенко, Л. А. Кудрявцева, В. Н. Манакин, Н. Г. Озерова, И. С. Олейник, М. М. Пещак, Г. П. Пивторак, Н. Н. Пилинский, В. М. Русановский, В. П. Сидельников, М. И. Сидоренко, С. О. Соколова, Т. К. Черторицкая, Н. П. Шумарова и др. В 1980 и 1981 г.г. были изданы коллективные монографии «Сопоставительная стилистика русского и украинского языков» и «Проблемы сопоставительной стилистики восточнославянских языков», где получили отражение результаты серьёзных наблюдений над стилистикой русского и украинского языков советской эпохи. Соблюдая принцип преемственности, авторы рецензируемой монографии сумели проанализировать и описать общие закономерности и особенности развития стилистических систем русского и украинского языков за последние три десятилетия. При этом учитывались как внутриязыковые, так и экстралингвистические факторы эволюции. «Новейшая жизнь нового прагматического слова» (П. Тычина).

Во введении Ю. С. Лазебник характеризует все сферы анализа языка, использующие сравнение, и, ссылаясь на В. Г. Гака, указывает на задачи контрастивного изучения языков. Дальнейшее изложение материала подчинено таким задачам: 1) выявлению «схождения и расхождения в использовании языковых средств различными языками»; 2) определению «особенностей каждого из сопоставляемых языков»; 3) выявлению «непосредственной связи с различными видами прикладного языкознания, прежде всего, с преподаванием неродного языка» и «теорией переводов» (с. 6). Здесь же обозначены подходы и направления сопоставительных исследований в области стилистики, представлены понятия функционального стиля и идиостиля (с. 11–12).

В первых двух разделах монографии, автором которых является Л. М. Стоян, представлена сопоставительная характеристика, соответственно, лексико-грамматических (с. 14–70) и фразеологических (с. 71–104) средств, способных служить стилистическими маркерами в русском и украинском языках. Описаны стилистические функции лексических синонимов, антонимов, терминов и терминологических сочетаний, окказионализмов, процедуры метафоризации, детерминологизации, характерные для процесса взаимодействия функциональных стилей. При сопоставлении стилистических особенностей фразеологических единиц автор особое внимание уделяет употреблению стилистически нейтральных, книжных и разговорных фразеологизмов, рассматривает способы их структурно-семантического и стилистического преобразования (трансформации).

Автор отмечает, что «каждый уровень языка в силу своей специфики по-своему выявляет стилистическую парадигматику. Больше таких возможностей в лексике» (с. 15). Так, в художественной литературе и публицистике «сатирический или иронический эффект может достигаться путём стилистического сдвига в ... ненормативном словоупотреблении», что иногда вызывает необходимость самого автора «расшифровывать» слово (с. 27). И в украинских, и в русских

текстах Тараса Шевченко в использовании лексических антонимов наиболее полно проявляется лингвостилистический аспект контрастности (с. 33). В последние десятилетия активным и всеохватывающим является процесс метафоризации терминов, однако современная русская поэзия отличается от украинской большим разнообразием такой лексики, а украинская от русской — более частой закреплённостью за детерминологизованным словом той или иной эмоциональной окраски (с. 52). Л. М. Стоян отмечает также значительное увеличение в русском и украинском языках фразеологизмов, восходящих к языку науки и техники (с. 78). Интересным является также утверждение о том, что в группе индивидуально-авторских сравнений наглядно проявляется широкая вариативность языковой интерпретации определённого образа (с. 92–94). Вывод о близости понятийного аппарата русской и украинской фразеологии при различии их «усилительно-стилистического значения» (с. 104) важен для выполнения точного перевода и выбора адекватной реакции собеседника в межкультурной коммуникации.

Третий раздел «Газетно-публицистический стиль русского и украинского языков» написан Н. Г. Озеровой (с. 105–159). Автор проводит многоаспектный сопоставительный анализ русской и украинской газетной публицистики. *Во-первых*, сравниваются стилистические особенности публицистики советской и постсоветской эпох. «Тяжеловесность» речи советских газет сменяется массивным проникновением в русскую и украинскую «газетную речь» экспрессивных средств разговорной речи, социально-ориентированным сочетанием вербальных и визуальных способов представления информации, оживлением внутренней формы слов, повышением интеллектуально-эмоциональной роли каждой единицы» (с. 105–106). *Во-вторых*, газетно-публицистические стили русского и украинского языков сопоставляются с другими стилями по признаку подверженности изменениям. Исследование показывает, что наибольшую подвижность, динамичность в последние десятилетия проявляет язык русской и украинской газетной публицистики, в то время как официально-деловой, научный, художественный и даже разговорный стили были в меньшей степени подвержены переменам (с. 107). Проникновение в газетно-публицистический стиль маркёров других стилей и многочисленных английских заимствований иногда воспринимается как процесс универсализации газетной публицистики, её сближения с другими стилями (с. 108–110). Думается, основной причиной наибольшей подверженности газетно-публицистического стиля процессам подвижности и универсализации является его полифункциональность, которая выражается в том, что газета выполняет информативную, аналитическую, развлекательную, воспитательную, пропагандистскую функции. *В-третьих*, Н. Г. Озерова, выделяя подстили газетно-публицистического стиля (официально-информативный, газетно-научный, неофициально-информативный, информативно-экспрессивный, экспрессивно-публицистический, репортажный), сопоставляет наборы языковых средств, способствующих выделению и распознаванию этих подстилей в газетно-публицистическом стиле русской и украинской стилистических систем.

Н. Г. Озерова является также автором четвёртого раздела «Обиходно-литературный стиль в русской и украинской стилистических системах» (с. 160–209). Она обосновывает использование именно такого термина, хотя в русской лингвистике его нередко обозначают как «нейтрально-разговорный стиль», «нейтральный стиль», «разговорная речь», «устная повседневная речь», «обиходно-бытовая речь», в украинской — как «усне літературне мовлення», «побутове мовлення», «розмовне мовлення» и др. Поскольку «человек является одновременно членом нескольких малых групп», а «языковые нормы и ценности этих групп могут не совпадать», манера речи (речевой код) часто изменяется (с. 166). Н. Г. Озерова определяет два параметра функционирования обиходно-литературного стиля в русской и украинской стилистических системах: непринуждённость общения между коммуникантами и неподготовленность, спонтанность речи. Здесь же при сопоставительном анализе автор сравнивает закономерности и особенности русского и украинского обиходно-литературного монолога и диалога. Автор приходит к выводу о том, что «набор коммуникативных функций русского и украинского обиходно-литературных стилей обуславливает специфические законы построения обиходных текстов, их отличия от текстов других функциональных стилей: подача информации блоками по принципу ассоциативного присоединения, сообщение в первую очередь информативно важного, выражение смысловых связей преимущественно способом соположения единиц, высокая вариативность лексических, фонетических, словообразовательных, синтаксических норм» (с. 209).

Научному стилю в традиционном понимании в монографии посвящены пятый и шестой разделы. И. А. Сеница, автор раздела «Метаязык науки как гуманитарная проблема» (с. 210–293), представляет новый взгляд на стилистическое своеобразие современного научного текста, позволяющий исследовать языковое пространство науки как самостоятельное лингвистическое явление. Автор указывает на тесную взаимосвязь процессов появления нового метаязыка науки и развития новых методов его лингвистического исследования, формирующих методологию научной стилистики. Процессы ускорения научных исследований нынешней эпохи способствуют качественным изменениям в стилистике описания научных явлений. Известны замечания учёных о существовании противоречий между непрерывностью (континуальностью) знаний и

дискретностью языка, между динамикой мысли и статичной запечатлённостью её в слове, между новым знанием и не успевшим обновиться языком (с. 214). И. А. Синица показывает процедуру определения, способы и средства реализации в русских и украинских научных текстах функциональных семантико-стилистических категорий: обобщённости (абстрактности), авторизации, акцентности, лаконичности, логичности, модальности, оценки, экспрессивности, гипотетичности.

Г. Д. Басова, автор раздела «Производственно-технический стиль современных русского и украинского языков» (с. 294–311), считает производственно-технический стиль самостоятельным в стилистических системах русского и украинского языков, определяя в качестве его основной функции обслуживание сферы «промышленного производства, содержание которой составляют стандартизированные технологические процессы, регламентируемые нормативно-технической документацией: технологическими картами, производственными и тарифными разрядами, номенклатурой продукции производственных отраслей и стандартами её качества, тарифокалфикационными справочниками» и т. д. (с. 294). Традиционно этот стиль считают подстилем официально-делового стиля с широким участием маркёров научного стиля. Точка зрения Г. Д. Басовой имеет немало оснований, однако в монографии фактически не представлена доказательная база концепции, поскольку, с нашей точки зрения, наличие той или иной отраслевой терминологии в тексте нельзя считать единственным основанием для стилистической уникальности подобных текстов. Кроме того, напрашивается аналогия с текстами законов, правил, инструкций, в которых также имеются маркёры официально-делового и научного стилей, используются термины, в основном, гуманитарных наук, но не только. И производственно-технические, и законодательные тексты подчинены строгим правилам структурной организации. Думается, мы всё-таки имеем дело с производственно-техническим подстилем, обладающим широкой зоной межстилевого функционирования и использующим одновременно маркёры официально-делового и научного функциональных стилей.

Сопоставительный анализ художественного стиля русской и украинской стилистических систем представлен в монографии седьмым и восьмым разделами: «Теоретические предпосылки сопоставительно-стилистического исследования русской и украинской поэзии» (с. 312–339) и «Специфика внешнетемпоральной транспозиции в русском и украинском художественном стиле (тексте)» (с. 340–352). Разумеется, это лишь два фрагмента анализа, выполненного на материале русских и украинских текстов художественного стиля, однако они дают полное представление о динамике его развития в сопоставляемых стилистических системах.

В разделе «Теоретические предпосылки ...», написанном тремя авторами: Ю. С. Лазебником, А. Н. Тупицкой и Т. М. Голосовой, — даны общие подходы к современному пониманию художественного стиля, описаны 4 основных направления его изучения (интуитивный, описательный, сравнительный и гештальт-психологический) и некоторые «системы координат», в рамках которых это изучение осуществляется. Авторы вскрывают причины, по которым «в художественном стиле совершенно логичным и последовательным оказывается то, что недопустимо в других стилях, а именно — «соединение несоединимого»», а «художественная коммуникация — это не столько «передача информации», сколько возможность оказать влияние на реципиента» (с. 313). В функционировании художественного стиля в русской и украинской стилистических системах имеется много сходного. Однако есть и различия. Предпосылки их возникновения и развития авторы видят в особенностях становления и развития русского и украинского литературных языков. Так, ссылаясь на результаты комплексного изучения славянских языков, проведённого Н. И. Толстым, авторы замечают, что в становлении украинского литературного языка фольклорные традиции играли гораздо большую роль, чем в становлении русского литературного языка, а в становлении русского литературного языка по сравнению с украинским более важную роль играли церковнославянские языковые традиции (с. 321).

Т. М. Голосова, автор восьмого раздела, на основе сопоставительного анализа внешнетемпоральной транспозиции в русском и украинском художественном тексте делает ценный в практическом плане вывод о том, что отличия в передаче внешнетемпорального содержания выражаются прежде всего разным набором грамматических форм русского и украинского глагола (с. 340). Кроме того, языковая специфика обусловлена особенностями семантики детерминантов-конкретизаторов и более широким включением в речь персонажей элементов разговорного стиля в украинском художественном тексте (с. 352).

В роли заключения выступает последний раздел «Взаимодействие стилей русского и украинского языков» (с. 353–380), автором которого является ответственный редактор монографии Н. Г. Озерова. Здесь обобщены результаты комплексного сопоставительного исследования русской и украинской стилистических систем, проведённого коллективом учёных, представлены важные выводы теоретического и прикладного характера. Сделан вывод о том, что отличительной чертой постсоветского периода функционирования русской и украинской стилистических систем является яркое межстилевое взаимодействие, проявляющееся как в тексте одного автора, так и во всём коммуникативном пространстве (с. 376 и др.). Лексиконы и сублексиконы стилей и подстилей активно пополняются иностилевыми элементами. Экстралингвистические

факторы обусловили криминализацию лексиконов различных функциональных стилей (с. 366). Мы полностью разделяем точку зрения автора о том, что процессы межстилевого взаимодействия являются основной причиной расширения лексической сочетаемости (с. 356) стилистических маркёров, их дистрибутивных отношений в современных русском и украинском языках.

В целом, коллективная монография «Сопоставительная стилистика русского и украинского языков» (Киев, 2014) представляет собой серьёзное научное исследование, результат тридцатилетних наблюдений учёных над эволюционными процессами в стилистических системах близкородственных русского и украинского языков, происходящими под влиянием экстралингвистических и внутриязыковых факторов. В монографии достойно сочетаются принципы научной преемственности и новизны. Представленные в монографии результаты исследований имеют теоретическую значимость и практическую ценность. Многие положения, выдвинутые в монографии, позволяют по-новому рассматривать проблемы синхронии и диахронии в стилистике, проблемы межстилевого взаимодействия и взаимодействия стилистических систем разных языков.

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, зав. кафедрой русского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Одесса, Украина; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph.D.), Head of the Russian language chair of Odessa Mechnikov National University; Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com

Рецензію отримано 23.05.2015 р.

Українською, російською, англійською, болгарською, польською та чеською мовами

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8932 від 6 липня 2004 р.

Журнал «Мова» постановою президії ВАК України № 1-05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Перереєстровано Постановою президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.

У 2015 р. журнал «Мова» включено до міжнародної наукометричної системи Index Copernicus і до української бібліометричної бази «Україніка наукова».

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Протокол № 10 від 30.06.2015 р.)

Тираж 100 прим. Зам. № 459 (111).

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 111, 113, Одеса, Україна 65058
Телефон / Phone: +38 (048) 776-22-77; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: jurnal.mova@rambler.ru; stepanov.odessa@gmail.com

Видавництво і друкарня «Астропринт». 65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.odessa.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2307—4558. Мова. 2015. № 23. 1—168.

